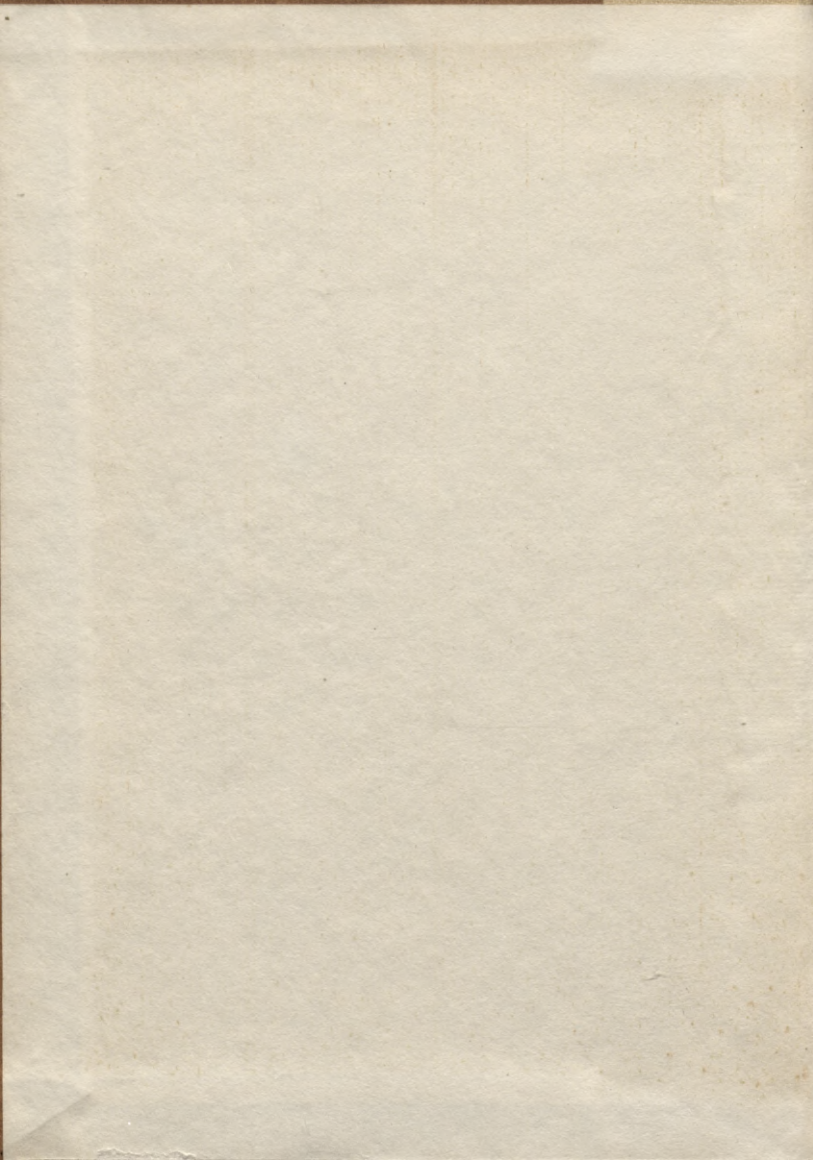

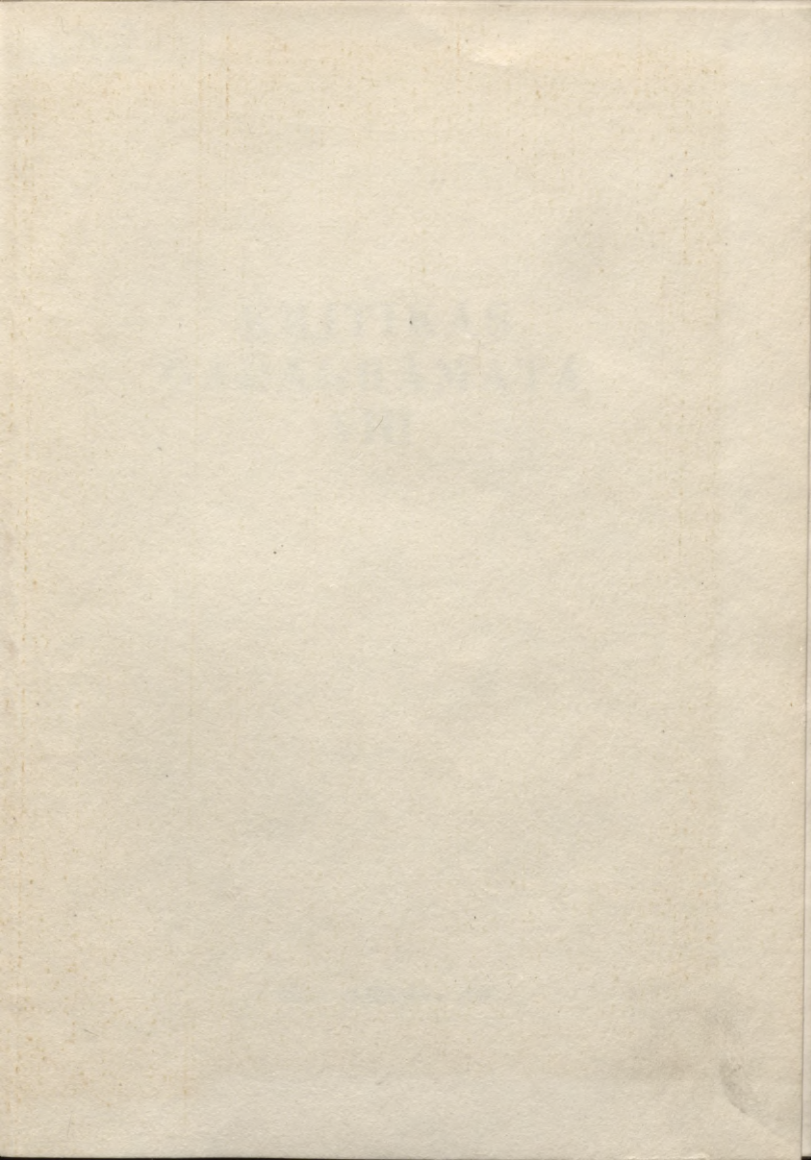
L 76-3
383 VIII

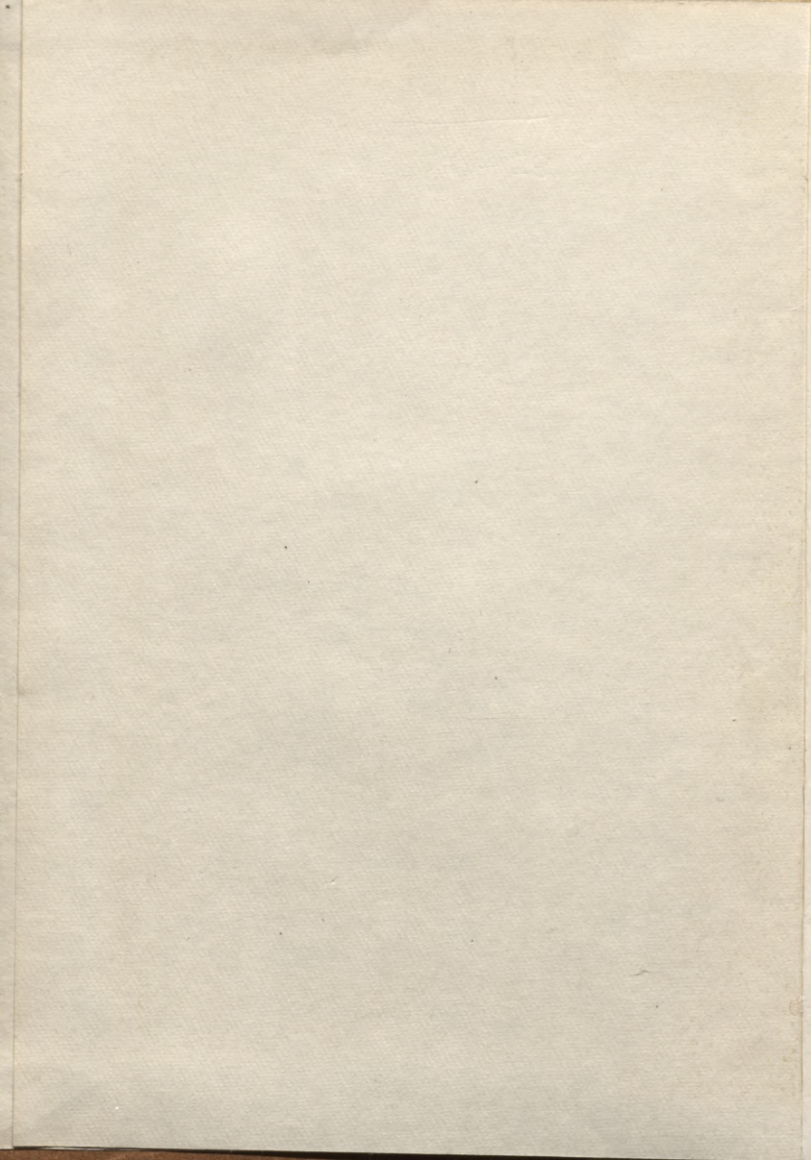

KRITIKAS
GADĀ-
GRĀMATA

VIII

L 76-3
383

L
810.09

**KRITIKAS
GADAGRĀMATA
VIII**

RĪGA «LIESMA» 1980

8L2
83.3L7
Kr 660

Vija Lāča Latv. PSR
VALSTS BIBLIOTĒKA

81. ~~5347~~ 80

0305049429

KRITIKAS
GADAGRĀMATA
VIII

Sastādītājs Bronislavs Tabūns

Redkolēģija: Arvids Grigulis, Jānis Kalniņš,

Jānis Škapars, Pēteris Zeile

Mākslinieks Kārlis Goldmanis

Jura Krieviņa fotoilustrācijas

Kr 70202—496 195.80.4603010202
M801(11)—80

© «Liesma», 1980

V. I. ĻEŅINA IESKATS PAR MĀKSLINIECISKO KULTŪRU UN MŪSDIENAS

Literatūras, visas mākslinieciskās kultūras attīstības likumsakarību izpratnei īpaši svarīgs ir V. I. Ļeņina izstrādātais problēmu komplekss, kas saistīts ar atspoguļošanas būtības analīzi. Ejot pa pasaules zinātniski filozofiskās apgūšanas maģistrālo ceļu, V. I. Ļeņins neapgāžami pierādīja, ka mūsu apziņa ir tikai ārējās pasaules tēls.

Te ir runa par apziņu vispār — tādu, kas spējīga veidot pasaules tēlu. Taču šī spēja īpaši pilnīgi un dziļi izpaužas mākslinieciskās apziņas sfērā. Tā pakļauta visiem atspoguļošanas likumiem — mākslas darbs atspoguļo objektīvo pasauli, kas eksistē neatkarīgi no mākslinieka. Attēlošana, norādīja V. I. Ļeņins, nevar eksistēt bez attēlojamā. Šis mākslinieciski tēlainās pasaules atspoguļošanas sekundārais raksturs — neapšaubāms literatūras, kā arī visu citu mākslas veidu attīstības likums. Lai arī ko tēlotu rakstnieks — mūsdienu lauku dzīvi vai tālu pagātni, lai ko viņš atspoguļotu: dzīvi tās jutekliskajās formās, asociāciju un redzējumu ķēdi, dabas krāsas un kontūras, paša pārdomas par pasaules likteņiem, — viņš vienmēr attēlo objektīvās īstenības īpašības un apveidu.

Atšķirība starp ārējo un iekšējo šeit, protams, plūstoša, mākslinieciskajā jaunradē viens pāriet otrā, tie ir savstarpēji saistīti, un tomēr neapšaubāms paliek pasaules atspoguļošanas fakts kā tāds. Ja literāts neuzņemtu sevī šīs pasaules visas krāsas un kontūras un neietiektos tās būtībā, viņš nevarētu to atveidot monolītā darbā, romānā, dzejolī, lugā — tā ir reizē garīga un materiāla mākslinieka jūtu un domu iemiesošana. No nekā nekas nedzimst. Lai notiktu pašizteikšanās dzejā vai prozā, nepieciešams, lai pats radītājs būtu pārpilns pasaules iespaidiem un pārdomām par to. Šie iespaidi nevar rasties nekur citur kā no tās pašas ārpus mākslinieka eksistējošās pasaules.

Ļeņinskajai atspoguļošanas teorijai — materiālistiskās mākslas izpratnes filozofiskajam pamatam — nav nekā kopīga ar

seklu naturālismu, aklu pasaules kopēšanu mākslā. Sociālistiskā reālisma mākslas pretinieki ļeņinskajai atspoguļošanas teorijai tiecas piedēvēt tieši šo naturālisma pamatojuma domu. Taču šādi spriedumi (tos dažkārt atkārto arī subjektīvi godīgi literāti un kritiķi) izkroplo ļeņinskās idejas, bet citreiz vērtētāji tās nepazīst vai (tas notiek arī zinātnē) apgūst nepilnīgi.

Bet tieši V. I. Ļeņins rakstīja, ka atspoguļošana «nav vienkāršs, tiešs, atspoguļojoši nedzīvs akts, bet gan komplicēts, divējādots, ličločveidīgs, kas ietver sevī iespējamību fantāzijas atiet no dzīves».

Katrs vārds te dziļi nozīmīgs. V. I. Ļeņina atziņu patoss vērsts ne vien pret bezmiešīgo ideālismu, kas atspoguļošanu atrauj no atspoguļojamā, bet arī pret vienmuļo aprakstīšanu, atsevišķu faktu naturālistisku kopēšanu.

Ļeņinskā atspoguļošanas teorija nedalāmi saistīta ar mākslas partejiskuma ideju.

Kā jau atzīmēts, ļeņinisma ienaidnieki ļeņinisko ideoloģijas, arī mākslas partejiskuma koncepciju cenšas uzskatīt par «nelikumīgu papildinājumu» marksismam. Īstenībā partejiskuma ideju, ko vispusīgi pamatojis V. I. Ļeņins, filozofijā un mākslā jau tika realizējuši Markss un Engelss. Savos neskaitāmajos darbos par filozofijas, socioloģijas, kultūras vēstures problēmām viņi nenogurstoši akcentēja ideju šķirisko determinētību, to neizbēgamo tendenciozitāti vārda labākajā nozīmē...

Jaunajos apstākļos šos spriedumus par mākslas idejiskumu un tās sociālo virzību vispusīgi attīstīja V. I. Ļeņins, kas izstrādāja harmonisku mācību par mākslas partejiskumu.

Visas ideoloģiskās parādības, liecināja V. I. Ļeņins, visas cilvēces garīgās dzīves parādības, arī mākslinieciskā kultūra, plašākā nozīmē ir sociāli determinētas, sabiedriskās attīstības objektīvo likumsakarību, sabiedrisko grupu objektīvā stāvokļa noietas.

V. I. Ļeņins stingri norobežoja objektīvo un subjektīvo pieeju partejiskumam. Viņš parādīja, ka subjektīvisma elementi noved pie tā, ka šauras grupas intereses dažkārt tiek uzskatītas par visas sabiedrības interesēm. Partejiskuma princips neļauj personisko viedokli pretstatīt īstenības reālajiem faktiem. V. I. Ļeņins parādīja, ka partejiskuma princips nav atdalāms no objektīvās analīzes, ka nevar objektīvajai pasaulei uztiept savu, ar īstenību nesamērotu un praksē neapstiprinātu koncepciju. Noteiktam viedoklim jāizriet no reālo faktu objektīvās analīzes. Ļeņinskais partejiskuma princips nav pretrunā ar zinātnisko analīzi, bet visciešāk ar to saistīts un iekļauj to sevī.

Īsts, apjēgts mākslinieka partejiskums prasa dzīves patiesību

un «neko citu kā patiesību». Komunistiskais ideāls pasaulei nav uzspiests, bet gan izriet no tās likumiem. Tādā veidā vispusīgs objektīvs pasaules atspoguļojums sakrīt ar šo ideālu.

Ļeņiniskā partejiskuma principa būtiska sastāvdaļa ir parādību šķiriskās analīzes nepieciešamība. Visas ideoloģisko parādību izvērtēšanas sfēras — kā estētiskā un filozofiskā, tā politiskā un tikumiskā — visas gara dzīves parādības jāskata šķiriskās analīzes prizmā. Tā ir partejiskuma principa noteikta prasība.

Sabiedrībā, kur ir šķiras, šo esamības realitāti nedrīkst ignorēt. Atbilstība dzīvei prasa mākslā ņemt vērā kā šķirisko struktūru īpatnības, tā arī dažādo šķiru intereses. Pie tam mākslā šīs šķiriskās pieejas princips tiek pausts īpašiem tēlainiem līdzekļiem. Romāns nav ne politisks, ne arī socioloģisks traktāts, taču kā literatūra, tā politiskā doma un socioloģija attēlo vienotu pasauli, un tām jāreķinās ar šīs pasaules likumiem.

Tālab, izstrādājot mācību par partejiskumu, V. I. Ļeņins prasīja stingri konkrētu pieeju partejiskuma principa realizēšanā dažādās īstenības sfērās. Kaut arī partejiskuma princips ir vienots, tā realizēšana ir stingri specifiska. Partejiskuma princips atšķirīgi izpaužas partijas iekšējā dzīvē un filozofijas novadā, kur partejiskums nav tieši saistīts ar domātāja politisko piederību un kur šis princips vispirms izpaužas divu savstarpēji cīņošos virzienu — materiālisma un ideālisma eksistēšanas atzišanā un savas attieksmes noteikšanā pret tiem. Savdabīga ir partejiskuma principa izpausme literatūras un mākslas novadā, uz kuru nevar mehāniski pārnest prasības, kas ir spēkā citos novados. Savā rakstā «Partijas organizācija un partijas literatūra» V. I. Ļeņins skaidri parādīja dažādu ideoloģiskās dzīves novadu mehāniskas nivelēšanas nepieļaujamību.

Ideoloģijas partejiskuma princips ļauj rakstniekam un lasītājam tieši, praktiski vērtēt sarežģītos garīgās dzīves jautājumus.

Nepārvērtējama nozīme ir V. I. Ļeņina pieredzei, analizējot jebkuru spriedumu — estētisku, socioloģisku, vispārcilvēcisku — satūra un formas vienībā. Ļeņiniskajai jautājuma nostādnei — nepieciešamībai vienmēr noskaidrot, «kam izdevīgi», ir tiešs sakars ar mākslinieciskās kultūras, estētikas un literatūras problēmām. Šais novados īpaši svarīga saprātīga un skaidra šķiriskās jēgas apzināšanās tām parādībām un notikumiem, par kuriem runā ne vien vēsturiski literāra pētījuma, bet arī romāna, lugas, dzejoļa autors...

V. I. Ļeņins ļoti dziļi izvirzīja jautājumu par ideoloģijas un kultūras, arī mākslinieciskās jaunrades šķiriskuma objektīvā un subjektīvā aspekta attieksmēm. Ir mākslinieka un zinātnieka per-

soniskā pozīcija, viņu mērķi, nodomi, tikumiskā orientācija — un ir vēstures objektīvā loģika. Lai arī cik subjektīvi godīgs būtu kāds vēsturiskā traktāta, literatūrkritiskā raksta, romāna vai poēmas autors, lai kādi būtu viņa personīgie nodomi — tā visa tomēr nav pietiekoši viņa jaunrades rezultātu noteikšanai. Ir svarīga nepielūdzamā vēstures iekšējā loģika un likumsakarība. Rīkoties pretēji šai loģikai ir bezrezultatīvi un bezjēdzīgi, dažbrīd pat bīstami un kaitīgi...

Literāta personīgais talantīgums vēl nav garantija pret māksliniecisku neveiksmi. Viss atkarīgs no tā, vai daiļdarba mākslinieciskā loģika atbilst dzīves objektīvajai loģikai. Ja neatbilst, tad neveiksme neizbēgama un nekāds autora talantīgums neglābs melīgo ideju, kas noteikti atklāsies, novedot pie vienas parādības uzspodrināšanas un otras nomelnošanas, pie pasaules reālā veidola deformācijas...

Literāro darbu vērtējumā V. I. Ļeņins idejiskumu nepretstāta mākslinieciskumam. Viņam, kā raksta N. K. Krupskaja, vienmēr «sabiedriskā pieeja saplūda ar īstenības mākslinieciskā attēlojuma vērtējumu. Šīs divas lietas viņš kaut kā nešķīra vienu no otras.»

Apceru ciklā par Tolstoju V. I. Ļeņins noraidīja Tolstoja divu «seju» — domātāja un mākslinieka mehānisku dalījumu. Bija vienots Tolstojs — «mākslinieks, domātājs, sludinātājs», kura romānos, stāstos, rakstos atspoguļojās sarežģītā un pretrunīgā Krievijas dzīve pirmās krievu revolūcijas priekšvakarā un tās norises periodā. Un šīs dzīves atspoguļojumā caur nacionālo Tolstojs atklāja vispārcilvēciskas iezīmes. Bet izprast tās var tikai idejiski mākslinieciskā sakausējuma vienībā... Pasvītrodams idejiskā vērtējuma nozīmi, V. I. Ļeņins nekad neaizmirs mākslas estētisko specifiku — kā īpašu, neatkarīgo, uz citu izziņas formu nereducējamu kvalitāti. Tikai šāda pieeja deva iespēju īstas mākslinieciskās vērtības nošķirt no visa liekā, neīstā, kļiedzošā.

Šāda pieeja deva iespēju noteikt arī to rakstnieku un gleznotāju ieguldījumu nacionālajā mākslinieciskajā kultūrā, kuri dažkārt idejiski bija tāli no proletāriskās revolūcijas, bet kuru patriotiskā pārliecība, dziļie sakari ar tautas progresīvajām tradīcijām noteica viņu vietu tautas cīņā par dzīves pārveidošanu.

Revolucionārā viņa smailē pacēlās desmitiem literatūras, glezniecības, teātra strāvotumu, kas pretendēja uz vienīgo «revolucionārās stihijas» un masu pacēluma izpausmi. Daudzi no viņiem pretendēja būt par proletariāta gribas un partijas vadošās lomas izteicējiem ar visiem no tā izrietošajiem administratīvajiem secinājumiem — publikācijām, izstāžu un koncertu organi-

zēšanu, subsīdiju saņemšanu. Valdības galva V. I. Ļeņins izglītības tautas komisāram nosūta direktīvu rīkojumu — dot viņiem iespēju iekarot sev ārvien redzamāku vietu ar reāliem mākslinieciskiem nopelniem.

Un tieši šie reālie mākslinieciskie nopelni kļuva par revolūcijas perioda darbu īsto vērtību noteicējiem. «Reālie mākslinieciskie nopelni» — šis Ļeņinskais kritērijs deva iespēju ar zinātnisku un estētisku precizitāti noteikt visu patiesi vērtīgo, saglabāt to un neļaut atraut no tēvzemes augsnes vai aplūsināt klaiņājošajā kritikā, kas pretendēja uz «īstu revolucionārismu».

Šim Ļeņinskajam kritērijam ir dziļa jēga — tas ir ass cīņas ierocis pret «literārajiem sovjetologiem», pret tiem, kas krievu mākslas vēsturi pārvērs par līdzekli cīņai pret Ļeņinismu, reālo sociālismu.

Tieksme krievu kultūru un mākslu pielīdzināt pasaules, tiešāk — Rietumu standartiem, tās īpatnības un sasniegumus izmantot atklātiem un slēptiem antipadomju izlēcieniem ir acīmredzama, īpaši kad runa ir par tādām krievu kultūras parādībām, kam sakars ar meklējumiem, eksperimentu.

Daudzās kapitālistiskajās valstīs publicēti «krievu avangarda» — akmeistu, futūristu, imažinistu, «Serapiona brāļu» dzejas un prozas krājumi. Parādās pētījumi par krievu literatūras dažādiem strāvojumiem. Tajos pilnīgi zūd atšķirība starp padomju autoriem un emigrantiem, starp tiem, kas bez ierunām pieņēma Lielās Oktobra revolūcijas lietu, un tiem, kas cīnījās pret tautas gribu, pret tās pamatinteresēm.

Ne vien Ņujorkā, bet arī Parīzē, Rietumberlīnē bija organizēta vesela virkne 20. gadsimta sākuma krievu mākslinieku izstāžu. Šāda interese pilnīgi attaisnojama, taču šo mākslinieku jaunrades apgaismojumā visu laiku tiek izcelta melīga ideja, ka krievu māksla var eksistēt un pat sekmīgi attīstīties aiz Krievijas ietvāriem, atrauti no krievu zemes, tautas, tās tradīcijām un vērtībām.

Komentējami Ņujorkas izstādi «Krievu avangardisms», amerikāņu kritiķi centās visādā veidā slavināt mākslniekus avangardistus, kuri, pēc viņu atzinuma, vadīja kustību, kas aicināja «saraut saites ar XIX gadsimta naturālismu». Vēl vairāk, krievu modernistus viņi ieskatīja par novatoriem, kas «uz visiem laikiem pārveidoja mūsdienu mākslas raksturu».

Šādu vērtējumu mērķis nav tikai krievu mākslinieku talantīgo meklējumu atzišana. Parasti amerikāņu buržuāziskā kritika samērā skopa uz uzslavu, kad ir runa par neamerikāņu un vēl jo vairāk — krievu mākslniekiem. Jēga te cita — noraidīt reālismu, ko aizrobežu kritika sauc par «naturālismu», modernismu

priekšstatīt kā mūsdienu mākslas sinonīmu un pats galvenais — cildināt krievu māksliniekus, kuri atradās reālismam tālās pozīcijās. Tādā veidā šī kritika risina divējādu uzdevumu: pirmkārt, izsludina it kā pašu par sevi saprotamu iespēju krievu mākslinieciskajai kultūrai eksistēt ārpus tās dzimtenes un, otrkārt, cenšas pierādīt, ka padomju mākslinieciskā kultūra attīstījās citos ceļos, kas ir pretēji pasaules kultūras attīstībai vai arī kas to vispār izslēdz no mūsdienu mākslas sfēras, pasludina par vecmodīgu. Taču visiem šiem spriedumiem nav reāla pamata, tās ir spekulatīvas konstrukcijas.

Nevar pretēji vēsturiskuma principam dziļo, daudzkrāsaino Sergeja Jeseņina daiļradi iespiest imažinisma Prokrusta gultā, dzīvo, domas ziņā dziļo un formā klasisko Annas Ahmatovas mantojumu iespiest šaurajos akmeisma rāmjos, Vasiliju Kazinu «piestiprināt» «Kuzņicai», Vladimiru Majakovski — futūrismam, lieliskos prozaīkus-reālistus, kas visu savu daiļradi veltījuši tautai, — Venjaminu Kaverinu, Mihailu Zoščenko, Nikolaju Ņikitiņu — «Serapiona brāļu» savienībai.

Visas šīs strāvas un skolas reāli eksistēja, tās ņem vērā literatūras vēsture, taču nevis «serapioniešu» vai «ļefiešu» šaurās dogmas, bet gan tautas dzīves prasības noteica talantīgo literātu jaunradi, kuru vārdus veltīgi piemin aizrobežu literatūras vēsturnieki. Īsta rakstnieka dzīve turpinās arī pēc viņa fiziskās nāves. Bloks, Jeseņins un Ahmatova vēlāko paaudžu lasītāju uztverē kļuva par padomju dzejas klasiķiem.

Un ļeņinskais «reālo māksliniecisko nopelnu» kritērijs ar vislielāko precizitāti ļauj šo procesu izprast un apjēgt.

Ļeņinisko interešu diapazons mākslinieciskās kultūras sfērā bija neparasti plašs... V. I. Ļeņina māksliniecisko interešu centrā bija Ļ. Tolstoja, N. Ņekrasova, I. Turgeņeva, F. Tjutčeva un A. Čehova daiļrade. Un tas bija dabiski, ja ņem vērā krievu klasikas neparasto piesātinātību ar sava laika filozofiskajām, sociāli politiskajām un psiholoģiskajām idejām, kas izteiktas augstvērtīgā mākslinieciskā formā.

Bet taņi pašā laikā V. I. Ļeņins izrādīja neatslābstošu interesi par mākslinieciskās kultūras visdažādākajām parādībām... V. I. Ļeņins ar interesi un savilņojumu izlasīja krievu tautasdziesmas — kareivju, zemnieku un raudu dziesmas, teiksmas. Un vēlāk V. I. Ļeņins izrādīja dzīvu interesi par visdažādākajām mākslas formām un žanriem. Par veco krievu tautasdziesmu — V. I. Ļeņins atbalstīja šo dziesmu ievērojamo vācēju Pjatņicki. Par amerikāņu dejojājas Aisedoras Dunkanes alegorisko teātri.

Jaundzimušajai sociālistiskajai mākslai bija jāpārņem viss labākais, ko bija radījuši pasaules kultūra.

Šī V. I. Ļeņina interešu daudzpusība un plašums atrada dažādu izpausmi. Viņu interesēja ne vien pilnasinīgais kritizētājs reālisms tā ziedu laikā Krievijā — Ļ. Tolstojs, I. Turgeņevs, N. Ņekrasovs —, bet arī «ekscentriskā» māksla un romantisms. Arī mākslinieciskās kultūras jaunākās formas (Vrubels, Serovs).

Savās atmiņās par V. I. Ļeņinu Gorkijs stāsta, ka Vladimirs Iljičs interesanti runājis par «ekscentrismu» kā teātra mākslas īpašu formu. «Te ir kaut kāda satīriska vai skeptiska attieksme pret vispārpieņemto, ir tieksme to atkailināt, nedaudz pārmainīt, parādīt parastā alogismu. Sarežģīti, bet interesanti!»

Un, kā atceras A. Lunačarskis, «monumentālais simbolisms, kas cildina to pašu sociālo īstenību mākslinieciskā pārspilējuma ceļā līdz vispārinājuma kristāliem . . ., V. I. Ļeņinam nebija svešs. Tā b. Krupskaja liecina, ka V. I. Ļeņins caurām bezmiega naktīm aizrāvās ar Verharna lasīšanu.»

V. I. Ļeņins nekad savu māksliniecisko gaumi un intereses neizmantoja administratīviem, direktīviem secinājumiem.

Literāro darbu ļeņinskajai analīzei raksturīgs ne vien māksliniecisko virzienu un stilu diapazona plašums, kas ir pētnieka redzes lokā, bet arī dažādu žanru uztveres plašums.

Literatūra V. I. Ļeņinam — tā ir kā romāns un poēma, tā arī publicistisks raksts, pārdomas — eseja un analītisks apraksts. Tikai šāda no estētiskā snobisma un pseidoakadēmiskā purisma brīva pieeja deva iespēju novērtēt un zinātniski apgaismot visas lielās krievu literatūras neizsmeļamās bagātības.

Tā V. I. Ļeņins īpaši augstu vērtēja lieliskā krievu rakstnieka, daudzu māksliniecisko aprakstu autora Gļeba Uspenska daiļradī, pozitīvi vērtēja krievu rakstnieka A. Engelhardta aprakstus «No sādžas».

Dažādu stilu un žanru darbu ļeņinskajam vērtējumam ir svarīga metodoloģiska nozīme.

Šie fakti un ļeņiniskie vērtējumi ir nozīmīgi ne vien literatūrvēsturei, bet arī mūsdienām, arī «literāro sovjetologu» nelabvēlīgo pūliņu kritikai, kad ļeņiniskie uzskati par mākslu un sociālistiskās pasaules mākslinieciskā prakse tiek dēvēti par «šauriem», «dogmatiskiem», «konservatīviem», kas it kā ierobežoti ar 19. gadsimta tradicionālā reālisma formu vienkāršu atdarināšanu. Viņi sociālistiskā reālisma literatūru gribētu atšķirt no mūsdienām, nodalīt to no 20. gadsimta mākslas, kas ir dinamiska un pretrunīga kā pats šis lielo sociālo un tehnisko satricinājumu gadsimts.

Sociālistiskais reālisms kā mākslinieciskā prakse un kā estētika jāskata attīstībā. Sociālistiskais reālisms, kā tas atklāts jaunākajos pētījumos, krievu padomju literatūrā nostiprinājās jau 20. gadu sākumā nevis 20.—30. gadu mijā, kā tas tika uzskatīts agrāk. Bet šim secinājumam vēl nepieciešams būtisks analītisks pamatojums un vispirms šai sakarā daudzu tradicionālo vērtējumu pārskatījums (kā, piemēram, uzskats par reālismu kā vienu veselumu un romantisma paplašinātā izpratne).

Sociālistiskais reālisms — iespēju ziņā visbagātākā metode, nevis normatīva mākslīga konstrukcija. Daudzveidīgi ir sociālistiskā reālisma stilistiskie strāvājumi. Varena ir objektīvi reālistiskā strāva, ko pārstāv Gorkijs, Šolohovs, Jeseņins un Tvardovskis. Bet sociālistiskais reālisms var izpausties arī dažādos subjektīvi reālistiskos stilistiskos strāvājumos. Sociālistiskajam reālismam nav sveša ne ekspresija, ne groteska, ne simboli, ne metaforas, ne arī dažādās nosacītības formas. Majakovska un Nerudas, Vs. Ivanova un Mališkina, Meijerholda un Vahtangova, Eizenšteina un Prokofjeva, Sikeirosa un Gutūzo mākslu tās augstākajos sasniegumos nevajag «atdot» nedz romantismam, nedz ekspresionismam, nedz futūrisma.

Bezgalīgi daudzveidīga ir 20. gadsimta pasaule. Tās galvenā pazīme: jaunas sabiedriskas iekārtas — sociālisma rašanās ar tās jauno sociālo struktūru, jaunu jūtu saturu, jaunu dzīves veidu — veidoja arī jaunu mākslu, kas atspoguļo un izteic šo sabiedrisko attiecību un paša cilvēka visdziļāko pārveidošanu. Tieši sociālistiskais reālisms visā savā stilistisko strāvājumu un māksliniecisko līdzekļu daudzveidībā visdziļāk, tiešāk un izteiksmīgāk atklāj sabiedriskā progresa objektīvo gaitu.

Sociālistiskā reālisma ideoloģisko un estētisko problēmu izpratnes atslēga — dziļa ietiekšanās mākslinieciskās kultūras izziņas ļeņinskās metodoloģijas būtībā.

Звезда, 1980, № 4, с. 204—216.

Raksts saīsināts

DZEJA

VALDIS ҠIKĀNS

«UN NESĒDĒS LAIKS...»

Dzeja 1979. gadā

Un nesēdēs laiks
Par modeli
Tava molberta priekšā.

Raketes
Tu vairs nenotupināsi uz krēsla.
Un neizlūgsies,
Lai cilvēku prāts vai neprāts
Kaut ātrumu samazina.

Lai tevī klieudz miljons Faustu:
— Apstājies, mirkli,
Tu esi brīnišķīgs! —
Neviens neapstāties.

Tver laiku uz audekla
Vēzienā.
Tver raketes figūru
Brāzienā.
Tver cilvēka prātu
Lēcienā.

Un saviem mācekļiem
Neliec zīmēt
Lieliskās antikās galvas, —
Lai sāk no savas:
No pasaulei pievērsta skata,
No atomā ietriktais domas
Un zvaigznājus urbjoša prāta.

(Ojārs Vācietis, krāj. «Elpa», 1966)

1979. gads dzejoļu grāmatu skaita ziņā bija rekordgads. Turpināja iznākt tik vajadzīgās izlases sērijā «Dzeja jaunatnei» (I. Ziedonis, I. Auziņš, M. Čaklais). Iznāca kārtējā «Dzejas diena», tāda prāva izlase kā «Dzīvs priedes čiekurs», jubileju izdevumi: M. Kromas «Refrēni», L. Vāczemnieka «Pie jautrā Vāczemnieka», C. Dineres «Iedomu pilsēta», G. Selgas «Ceļā aizsapņojos».

No klasikas saņēmām A. Austrīņa apjomīgo izlasi «Saules grieži».

O. Vācietim iznāca divas lielas izlases krievu valodā Rīgā un Maskavā un izlase VDR, grāmatas krievu valodā — A. Grigulim, M. Čaklajam, moldāvu valodā — I. Ziedonim. (Sk. «Grāmatas un publikācijas periodikā».) Tas liecina, ka mūsu dzejai reizē ar latviešu 16 000 lasītājiem (eksemplāru skaits, kāds sabiedriski nozīmīgai dzejai vēl arvien neliek grāmatnīcu plauktos stāvēt!) plus vēl grūti aprēķināms lasītāju skaits ir labas, tālas atbalsis citās tautās.

Jau šīs sešpadsmit izlases vien ir neparasta bagātība dzejas izdošanā vienā gadā. Bet tā ir sešdesmito, piecdesmito un arī vēl agrāku gadu tagad patērējamā raža.

Kādi ir pirmizdevumi šogad?

Tās ir trīsdesmit divas oriģināldzejas grāmatas, to skaitā sešas pirmās. Autoru vidū ir gan astoņdesmitpiecgadnieks H. Dorbe («Lidumnieks no Zlākām»), gan piecdesmito gadu iesācēji A. Vējāns («Un sākās viss no svilpaunieka»), J. Plotnieks («Divkauja ar sevi»), gan liels skaits sešdesmito gadu debitantu, kā I. Ziedonis, M. Čaklais, L. Brīdaka, D. Avotiņa, V. Krīle u. c., gan paši jaunākie — pirmo grāmatu autori.

Kas no šī neparasti lielā dzejas klāsta var saistīt mūsu uzmanību? Protams, tās grāmatas, kurās dzeja ir atjaunotnes, pārvērtību, tālākas attīstības process — kā problemātikas, tā stila ziņā. Tādas ir tikai daļa no šīm daudzajām grāmatām un arī ne simtprocentīgi visi šo krājumu dzejoli.

Personības attieksmes ar pasauli šī gada dzejas krājumos ir daudzveidīgākas, sarežģītākas nekā iepriekšējā 1978. gadā. Tās ir augšanas, «rūgšanas» procesa ziņā intensīvas, grūti modelējamas, lielā daļā dinamisku modeli pagērošas attieksmes — daudzos gadījumos vēl nevar pateikt, kas tālāk izšķilsies.

Meklētāju dzeju visai izteikti vieno tieksme dziļi izprast laiku, «savu laiku», tā virzību, rast harmonijas atslēgu tā griezīgajās pretrunās.

Laika tēma gan kā motīvs, gan kā tēls, gan kā filozofiska koncepcija plaši un sazaroti izvēršusies, it kā tiecoties turpināt O. Vācieša pirms pusotra desmita gadu rakstīto dzejoli «Un nesēdēs laiks...».

Laika gaita, kas vienmēr saistījusi mākslu, kļuvusi patiesi nepaprēķināmi strauja: O. Vācieša dzejoli «Pūš tālu ceļu vējš» (1954) lasot, ka satiktais skolēns varbūt «Reiz raķetē uz zvaigznēm aizlidos», šķiet, pat raķešu speciālisti neparedzēja, ka jau pēc kādiem desmit gadiem tiks aizsniegts cits debesu ķermenis — Mēness.

Šī raksta moto dzejoli aplam būtu saskatīt antīkās kultūras noliegšanu vai «Fausta» ideālu apstrīdēšanu: dzejnieks ar visu

savu daiļradi ir pierādījis sevi kā vienu no lielākajiem pagātnes kultūras mantiniekiem un harmonijas apliecinātājiem. Šī dzejoļa tēma un līdz ar to saasinājums ir cits: dziļi un daudzpusīgi izprast šodienas laika trako skrējieni (ko bez distancēšanas ar pagātni vispār nevar izdarīt), tvert laiku kā procesu un tvert lietas kā dinamisku, nevis statisku parādību. Arī mūžīgās vērtības saglabājas tikai atjaunojoties, atklājot ik reizi jaunam laikam derīgās un vajadzīgās īpašības. (Pieminēsim kaut vai H. Ib-sena «Pēra Ginta» šodienīgo traktējumu Jaunatnes teātrī.)

1. Laika un telpas piepildīšana

Še jāpievēršas vairākiem dzejoļu krājumiem, kuros laika izjūta plūst dažbrīd vienkopus, bet vairāk gan krājumā saza-rojoties, tādēļ analīzei pateicīgāks ir atsevišķu grāmatu apskata princips.

Imants Ziedonis pēc spožiem liktenzdejas sniegumiem krājumos «Kā svece deg», «Caurvējš» un «Poēmā par pienu» jaunākajā grāmatā «**Man labvēlīgā tumsā**» turpina gan šo epis-kās lirikas līniju, gan «sevi ieiešanas» virzienu.

Liktenzdejas darbi arī šajā krājumā ir virsotne: «Februāra vidū», «Kāpēc mēs mīlam vecas ēkas?», «Kāpēc to bārenīti ne-ņem līdz...», «Ieraugs», «Ka sējamlauks, ka aramlauks» (Jānim Jaunsudrabiņam simtgadē), «Mazs rekviēms», «Par akmeni lai nerunājam...» un pat arī «Krupis nesa ūdeniņu...».

Sajos dzejoļos ir liela mēroga laika dimensijas: paaudžu rad-niecības, viņu darba nemirstības izjūta, folkloras un agrākās dze-jas tēlu aktualizācija («Krupīts nesa ūdeniņu / Sakumpušu mugu-riņ» — t. dz.; «Kā muca tev lai pilna kļūst, / Uz kaimiņu viss ūdens plūst» — Rainis) savas laika koncepcijas izteikšanai. Krupja gadsimtiem ilgā nesuma ūdens milzu mucā pūst, ja tam nav dota kustības, pārvērtības iespēja:

Nesa, nesa — nesaprata,
sakumpušu muguriņu:
ja augšā iekšā lej,
apakšā jāiztek.

Sapūs muca, sarūsēs,
sapiepēs sanestais.
Kas mucā caurā lies,
tam mūžam nesapūs.

Gain garīgā, gan fiziskā stagnācija tiklab cilvēka, kā veselu tautu dzīvē ir nāvējoša; tikai dialektisku, kaut arī šķietami nežē-līgu pārvērtību atzišana ir vienīgais progresa ceļš.

Bārenītes tēls Ziedoņa dzejā aktualizēts kā šodienīgu pret-runu atklājējs. Mūžīgās vērtības — vecāku un bērnu mīlestības pārrāvums, ar nāvi sastopoties, ir traģiska parādība. Dzejoļa zemitēstā skan šī traģēdija cauri laikiem, un šodien tā ir jo nežēlīgāka tāpēc, ka bārenīši ir daudziem dzīviem «laimīgiem» tētiem un mammām. Arī no mūsdienu dzīves traģiskais nav izsvītrojams. I. Ziedonim raksturīgā iejūtība pret cilvēku likteni ir personības ētiskā lieluma mēraukla. Tai būtu jākļūst par sabiedrības mērauklu, jo bez tās runāt par progresu cilvēku attiecībās ir tukša skaņa. Lūk, kādas būtiskas laika iezīmes dzejnieks tiecas tvirt vienā dzejolī.

Krājuma «Man labvēlīgā tumsā» dzejoļu lielākā daļa ir radošas personības dvēseles stāvokļu meditācija, ieskatīšanās sevī, bet citā kvalitātē nekā krājumā «Es ieeju sevī»: proti — tagad izjūtu un dvēseles stāvokļu apcerei ir kosmisks raksturs. Tagad liriskā varoņa saistība ar pasauli — ar dabu un kosmosu — ietver bezgaldaudz saikņu gan dzīvajā, gan nedzīvajā dabā. Šis universālās sakarības izteiktas tumsas tēlu un tumsas simbolikas dzejoļos, arī akmens un dūmu simbolikā. Dominē tumsas un gaismas, nakts un dienas (saules), akmens un putna (sastinguma un kustīguma) pretmeti.

Autors šīs grupas dzejoļos izslēdz no tēlojuma loka sociālo sfēru, bez kā nav iedomājama liktenēja. Taču filozofiskajā dzejā tas ir pieļaujams. Jo īpaši tādēļ, ka I. Ziedonis savu «sociālītāti» dzejā jau sen bagātīgi apliecinājis. Rainis to apliecināja 1905. gada periodā un «Galā un sākumā» (1912) lāvās «tīrai» filozofijai, un spēja atrast un parādīt sevi un cilvēci kosmosā. Bet no sociālā pamata Rainis neatrāvās. Tāpat arī I. Ziedonis. Un viņa filozofiskās dzejas labākai izpratnei šie nebūs lieki pieminēt Raina koncepciju. «Šis dzejoļu III krājums korespondē ar «Tālām noskaņām». Persona tur meklē sevi un atrod revolūcijā. Te iziet no revolūcijas, sociālisma, cilvēces brīvības, nošķir sevi un atrod sevi un cilvēci — kosmosā. Tā ir visas līdzšinējās dzīvības, dzīves augstuma pakāpe un gala atziņa.» (Kopotī raksti, 6. sēj. R., 1949, 534. lpp.)

Liela personības attieksmēs ar Visumu izpaužas kā kosmiskās, tā vispārcilvēcīgās likumības: «Jo vairāk indivīds attīstās un jo lielāks top, jo vientulīgāks jūtas, jo vairāk ilgas viņa velk atpakaļ uz masu, uz visumu, uz tautu, uz proletariātu. Indivīda laime ir tikai kopībā. Vientulībā «Mēnesdārzā» viņš salasa, noskaidro savus spēkus, atpūšas, bet viņa laime ir tikai saules dārzā, tikai kopībā...» (Kopotī raksti, 2. sēj. R., 1977, 444.—445. lpp.)

I. Ziedonis dzejolī «Gājakmenis» tēlo:

Es redzēju, kā akmens tornī kāpj
Un lizdu vij starp melniem kovārņiem,
Un perē puspelēkus akmenteljus.
Pēc tam tie mācās lidot. Kāds
tur brinums,
Ja redzam gājakmeņus debesis?

Raiņa mūžīgā rituma, pārvērtību doma. Tā matērija, kas pirms miljardgadiem bijusi akmens, tagad ir putns. Putns kādreiz būs akmens... Šī vispārzināmā patiesība kļūst emocionāli iedarbīga tās cilvēciskošanas dēļ, to attiecinot uz lirisko subjektu: uz autoru, uz tevi, uz mani.

Un, tikko atnācis no siltām zemēm,
Pie būra bērza gājakmenis dzied.

Par saviem spārniem, laimīgais,
par spārniem.

Mēs taču esam laimīgi, ka «mums ir spārni», ka mēs esam šajā matērijas pārveidību fāzē, kad sniedzamies jau kosmosā...

Simbola attiecinājums uz lirisko subjektu jeb parādību cilvēciskošana daļā «akmens dzejoļu» neistenojas vai īstenojas nepilnīgi: «iet pa gravu», «Atsperes akmenī savilkta...», tāpat arī tajos tumsas un gaismas cikla dzejoļos, kur runāts par zemapaizņā dusošiem aizmūža laukiem, ko gaismas sējējs neapjauš, par tumsas-radītājas prioritāti attieksmē pret gaismu. Tomēr šie dzejoļi ir lielas ierosas bagāti: tumsa, kas ir visapkārt kā milzīga rēta un lēnām dzīst, liek iegrist katras izzināšanas dialektiku: jo vairāk izzināts, jo vairāk izzināmā...

Poētisks efekts panākts dzejoļos ar veiksmīgu virsuzdevumu, ar tumsas tēla cilvēciskošanu:

Es milu tumsu, kura nezudis,
Kad atkal piecelšos es rīt no rīta.
Bet stāvēs tālu, nesaredzama,
Un tad, kad saule rietēs, pietuvosies.
Es redzu kādu cilvēku, kas nāk:
No tumsas nācis, atkal tumsā dosies.

Filozofiskajā dzejā I. Ziedonis sevišķi plaši lieto savu jaunā stila sistēmu — atvērtību: sociālā ziņā sniegdama šaurāku pasauli nekā liktenzdejā, aspektā cilvēks — Visums tā ir plaši atvērta, bezgalīga pasaule, ko veiksmīgi veido oriģināli tēli:

nekas nenoslēgsies
tev zināmā daļā
vienkārši
loks paliek vaļā

mēs skatāties bērnos kā sevi
 (ka tikai atpakaļ) [...] (bet dzenis kaļ) [...]
 jā vienmēr tai priedē saules rietā
 nē ne saule ne priede
 ne tai laikā vairs
 ne tai vietā

Glābjoša izeja ir viena — atzīt kustības universālo raksturu. Un krājums «Man labvēlīgā tumsā» ir konceptuāls tieši ar laika izjūtas iemiesošanu bagātās un daudzveidīgās matērijas parādībās, tās universālā kustīgumā. Runājot dzejoļa «Es nokritu no debesīm» («Caurvējš») tēliem, no vēju krišanas pār zemi līdz zvaigžņu un zemeslodes krišanai Visumā, no bērna pirmajiem soļiem līdz smilšu krišanai kapā un aiz tā — līdz akmens kāpšanai kokā un kļūšanai par gājakmeni.

Kustības universums attiecas uz pasaules parādību sakarībām, uz pasaules izzināšanu un arī konkrēti uz paša I. Ziedoņa jaunāko atziņu dzeju, kas iedarbojas uz jūtām un prātu vienādi spēcīgi.

«Brīva kā durvis gaisā / virinās saule»; «Es mīlu nakti ābolu, kas peld / Bez kāda zara un bez kāda koka. [...] Un visu zemi, kura naktī peld. / Neviena necelta un nebalstīta.» Tomēr — saule ir «atradusi / kaut kādu eņģi».

Ierosināt domāt, ka savos spēka laukos notur mani, mūs un — kā notur — ir šo oriģinālo tēlu virsuzdevums.

Tā ir novatoriska ceļa laušana I. Ziedoņa daiļradē. Tā ir augšanas, veidošanās stadija, un pārāgrī būtu dot tai kādu galīgu novērtējumu. Pašreizējās meditācijas «mēnesdārzā», iespējams, ir pakāpe iznākšanai «saules dārzā» jaunā kvalitātē.

Jāna Petera krājumā «Priekšnojautas» mikrotēli un dzejas tēli kļuvuši smalkāk individualizēti, tie dzīvo un elpo ar lielu sociālu problemātiku, paverot realitātē smeltu un apskaužamas fantāzijas zīmētā atklātu pasauli. Atklātu un slēgtu pasauli šē nelietoju kā savstarpēji izslēdzošus pretstatus, bet kā daiļrades principus: ar cik šauru vai plašu pasaules parādību loku dzejnieks spēj sniegt mūsdienīgu pasaulesainu un cik tieša — atklātāka vai slēgtāka ir viņa «es» iesaistība cilvēku likteņos. Līdzīgi O. Vācietim J. Peters it kā saka: «Ļaudis, lūk, es pilnīgi atvērts stāvu jūsu vidū, pieņemiet mani, varbūt varu jums nodēvēt!»

Šādā aspektā, piemēram, I. Ziedoņa, M. Čaklā un arī vēl citu autoru subjektīvais «es» paliek vairāk «aiz kadra».

«Priekšnojautu» dzejoļi pauž Peteram raksturīgo optimistisko vitalitāti, bet atšķirīgā stilā no iepriekšējiem krājumiem. Tur

J. Peters bija monolīta, nesašķelta akmens un uguns simbolikas pārstāvis. Šāda stila dzejoļi un panti — īpaši kā nobeigtas četr-
rindes un kā simetriskas harmonijas dzejoļi ienāk arī jaunajā
krājumā:

Rēc gepards karnīzē, un Atlants
šo zemi savos plecos tur,
bet kādam apakšā zem Rīgas
vēl Atlants pats ir jānotur.

Stabilitāte te ir smagnēja, reizē arī nemainīga, mazkustīga.

Tāda stabilitāte paliek arvien vairāk Petera agrākās dzejas
daļa. Arī šis dzejolis «Un, kad tu Rīgas sirdi meklē...» beigu
daļā salauz nekustību, apliecinot kustību kā laika realitāti: rīts
uzdīgstošo bruģa zāli «tev cauri dzīslām dzīs / līdz Atlantam tur,
pašā tornī, / līdz gepardam, tur, karnīzē». Rīgas tēls la ik ā spē-
cīgi papildina paša dzejnieka agrākās Rīgas tēlus telpā.

«Drūp akmens, nāk tēraudi» — «Asinszālē» vēl tikai dekla-
rētā laika gaitas nepielūdzamība te parādās kā jauna stila sistē-
mas konstante, kā plūduma, rituma, pārvērtību daudzveidības
apliecinājums. Paša dzejnieka vārdiem runājot:

Un neizbēgami tiek ritmi laužti
tur, vēja mūzikā, tur, akmens vārdos.
[.] tur, ļoti iekšējos un mūsu ritmos.

Akmens, uguns u. c. lielo monolīto vienību sašķelšana sašķelusi
un izārdījusi arī agrāko dzejas rindu un pantu, liekot «brīva-
jiem galiem» kā jaunai sakņu sistēmai plesties līdz tālākiem un
tālākiem avotiem, bagātinot tēlus ar asociatīviem kultūras slā-
ņiem.

J. Petera dzejas «spēles laukums» ir dzimtā zeme, tās sociālās
un garīgās dzīves mezglu punkti, kosmoss viņam kalpo tikai kā
fons un tikai dažkārt. Taču laika dimensiju, laika ritumu jūt gluži
vai katrā dzejolī, un reminiscence spēles laukumu kā ar prožek-
tora stariem nemitīgi saista ar «citām pasaulēm», citām zemēm,
tautām mūsdienās un citos laikmetos.

Jaunā «sakņu sistēma» aizsniedz arī armēņu, indiāņu, krievu,
igauņu vēsturiskos likteņus un šodienu. Tā rodas ar lirikas tēliem
lirikas struktūrā veidota episka pasaulsaina. Salīdzinājumā ar
agrāko Petera «viesošanos citās tautās», šē ir daudz mazāk vizu-
ālo tēlu, ārējās atribūtikas, bet pieaug lietu un parādību iekšējo,
būtisko sakaru atklāsmē. Īsajā dzejolī «Indra» cauri laikmetiem
tverta seno indoeiropiešu tautu kopība, kas tagad kā pasaulē
izkaisītās lankas — gan Šrilanka, gan mūsu upju līču lankas
Latvijā, Lietuvā, tāpat kā indiešu gudrības dievības un latviešu

vietvārds un sievietes vārds Indra, kā uguns un agnis, — sasauca pāri kontinentiem, liecinot par tautu un cilvēces kopību:

Es saprotu — uguns un agnis ir viens.
Bet Indra un latviešu meitene kā
šais lankās, šais mūžīgās
satikās,
vējš?

Daudz kur Petera dzejā čuksta dziļums dzēs dārdū.

Taču laika izjūtas filozofiskais padziļinājums J. Peteru neaizved prom no telpiska piepildījuma: viņš paliek viscaur likten-dzejas pārstāvis ar bagātu tautas tipu galeriju un sociālo problemātiku, ar konkrētu vēsturisku laikmetu sasaukšanos dzejas tēlu sistēmā.

Svarīgs aspekts J. Petera dzejā ir atbildība par savu laiku sava laika priekšā.

Sen jau pirms mums kāds ir nācis un dedzis,
nu, un, protams, daudz versmaināk.
Nu, un, protams, daudz vientulāk dedzis
pret mūsu manu, pret mūsu tavu:
Aloja — svece, Lielvārde — svece
un viscēlākā — Tadenava.

Doma, ka nedrīkst nokavēt savā laikā paveicamo, skan gan šajā dzejolī «Tēma ar svenci», gan veltījumā Ojāram Vācietim un daudzos citos dzejoļos. Personības, konkrēti arī dzejnieka priekšnojauta ļauj un liek viņam pirmajam apzināt un veikt savā laikā visnepieciešamāko («Kad mūsos kļavs vēl tikai klāsies, / viņš sen ar sniegu sarunāsies» — Ojāram Vācietim veltītajā dzejolī «Viens dzīvo mūžībā...»).

Priekšnojauta — nākotnes mākslinieciska paredzēšana dota tikai labam pagātnes pazinējam un izpratējam. Tas dara J. Petera dzejā laika kategoriju dinamisku. Viens no visiedarbīgāk risinātajiem pagātnes motīviem ir kara atmiņa:

Es redzēju vīru bez kājām ar četriem skrituļiem braucam [...]
un viņš aizbrauca ar elkoņiem strādādams kā otrreiz Berlīni nēmdams
ar saviem drausmīgi
griezīgajiem skrituļiem radīdams ilūziju ka kaut kur
dzirnavās kaulus mal

Vēstures un šodienas dzīva, konkrēta klātesamība J. Petera dzejā piepilda laiku ar reālījām kā vēju ar smaržām — dara šo dzeju par konkrēta laika un telpas mākslu.

J. Petera «Priekšnojautu» virsuzdevumu izjūtam kā cilvēka rūpi neatdot savu laiku projām mūžībai nepiepildītu.

Māra Čaklā krājumā «Pulksteņu ezers» notikusi agrākās dzejas dažu idejiski māksliniecisko īpatnību sintēze un to pacelšanās augstākā lokā. Tematiskais dalījums sazarojies pa visu krājumu, kā galvenais izceļas nevis tēma, bet problemātika. Gan vēsturiskums, gan pasaules redzējumi, gan šodienas cilvēka darba rūpes un ētiskums ieplūst savdabīgos dzejas tēlos ar lielu māksliniecisko pastarpinājumu. Tādēļ tie nekļūst realitātei tālāki, bet, kā to nosaka mākslas specifika, — tuvāki, šo realitāti spilgtāk izsakoši.

Dzejas tēlu plastiskums, akvareliskums sasauca ar «Lapas balss» tēlainību, zīmējot varavīksnes ne «tikai septiņām, bet simtiem pārejas krāsu». Taču akvareliskais plūdinājums kļuvis lakoniskāks, līnijas asāk izceļas, poētiskā doma plūst mērķtiecīgāk. Laika gaitas nežēlīgums un reizē skaistums, šis pulksteņu ezers, ir cilvēka piepulsošanās, viņa fiziskās un garīgās būtības veidotājs:

Nē, nav ūdenszāles, nav čūskas tās —
tavas mirdzošās stundas tev aptinušās.

Bet varbūt ne šajā — iepriekšējā
dzīvē peldējos es tajā ezerā?

Mūžīgs tavš augums, bet silts top un maigs
vien tad, kad to piepulso nežēlīgs laiks.

Šīs rindas ir gluži kā krājuma moto: «Mutuļo, buras, čukst... / Nokaitēts laiks, / dzelmē iemests, čukst» pirmais izvērsums.

Laika tēls izskan daudzveidīgi, poētiski filozofiskā skatījumā, tas viscaur emocionāli cilvēciskots ar savdabīgu prāta nomulšanu pasaules pārvērtību, galvenokārt cilvēka garīgā lieluma priekšā. Dzejoli «Lieti, zibeņi, saulieti» aizsaulē aizgājušie dzejnieki skatīti kā tālākdzīvojoši «koku augumos, ūdeņos, smaržās, vējos». Te savdabīga sasaukšanās ar Raini: dzīvības viena forma var turpināties citā tikai caur nāvi («Vēl tas nav gals, i gals top vienaldzīgs, / Vēl klusumkalns, vēl mēlais zvaigžņu vainags, / — Vēl ritu, tālāk ritu.»). Dzejas kā kultūras atmiņas formas virsuzdevums ir pareizi novērtēt un saglabāt cilvēka veikto. Šajā elēģiskajā dzejolī tas izskan ar urdošu ironiju pret pašiem saglabātājiem, apliecinot M. Čaklajam raksturīgo stila polifoniskumu:

Vien spārnota līdinās rūpe —
lai mūsu labākie gēni
izkaļ kukaiņus jūsu mizām
kā dzeņi.

Salīdzinājumā, piemēram, ar krājuma «Cilvēks, uzarta zeme» tituldzejoli, kur arī iedzirkst garīgās nemirstības doma, šē tā kļūst par centrālo — tev šodien nedrīkst būt vienalga, kā tavu darbu vērtēs tad, kad tev būs «lieti, zibeņi, saulieti» vārdā.

Laika tēls krājumā sazaro no šādām elēgiskām, filozofiskām, publicistiskām intonācijām līdz groteski ironiskajam laika tārnam, kurš saka sudrabortajai pūpolā olai:

Jā, pūp, teica tārps,
bet arī zemes siltās starpas,
arī grants negarantē neko,
atkal darbs, teica tārps.

Pasaules universāla harmoniskuma izpratnē M. Čaklais akcentē pašu svarīgāko — garīgo vērtību kopību. Tā personificēta pat cilvēka un akmens attieksmēs, liekot šīm zemē gulošajām «gadsimtu pieredzēm» runāt pāri laikam un laikmetiem («Brūģis»).

Filozofiskais padziļinājums, kas raksturīgs visam krājumam, visvairāk izaudzis no «Sastrēgumstundas».

Daļa dzejoļu tieši turpina šī krājuma pamatmotīvu — būt gatavam savai stundai. «Sastrēgumstundā» ir kaut arī vienreizēji, tomēr vairāk it kā apturēti kadri. Tajos notiek objektīva paškusība, tā mazāk ir dzejnieka ekspresijas radīta. Iedarbīgas dinamikas un laika kategorijas piesātinājums ir dzejolī «Atgriešanās, bezgalīgā atgriešanās», dzejojumā «Saldus» u. c. Te mākslinieciskais laiks kondensē milzīgu reālā laika slāņus.

Jaunais krājums šo līniju attīsta un pastiprina ar autora ekspresiju.

Dzejolī «Maijs» tā tieši kā noformulēta:

pēc simta vasaru
būs vajadzīgs tavš asums.

Pats dzejolis izvērs laika dimensiju uz tālu nākotni. Pasaules kustīgums laikā ir sastrēgumu kļiedētājs, cilvēkam — tā sekmētājam — «viss simtkārt atmaksāsies». Šī caurviju līnija turpinās: «Nakšu nomoda, bezmiega moku / gala rezultāts» ir rīts («Atmiņas par Hidenzē»); tava izmisuma uguni dzēs tas, ka «piedzimst cilvēks, riņķo cilvēks, projicē / neizbēgams sevi gadu gredzenā» («Sarkankoku meža pavēnī»); «stumbrā tavš stāvs, putna spārnā tavš plecs, / ķirzakā vīknums tavš, un pat vairāk: / ūdens, tu, akmeņi, tu». Šajā dzejolī «Tu jau tā esi daudz un vēl audz» tēlots, ka brīdī, kad es uz tevi skatos, un tas līdzinās apmēram dzejoļa lasīšanas mākslinieciskajam laikam, es domās asociatīvi pārskrienu gadu miljonus un miljardus, lai apjaustu pasaules vienību, konkrēti, vienības izpausmi skaistumā. (Mākslinieciski mazietilpīgā dzejolī šajā pašā mākslinieciskajā laikā varētu būt pateikts, piemēram, tas, ka tavas acis ir debeszilas vai mirdz kā

saule — tātad būtu apturēts kadrs — statika dinamikas vietā, kas sniedz nabadzīgu informāciju.)

Šī dialektiskā atgriešanās augstākā lokā pie diviem nozīmīgiem agrākajiem krājumiem arī sintezējusi spēcīgāko poētiskajā domā un tēlainībā. Kā jau teikts, tajā ir liels pastarpinājums, kas dara «Pulksteņu ezeru» par visliriskāko M. Čaklā grāmatu, tomēr ietverot i sociālo, i psiholoģisko dzīves skatījumu, i pasaules redzējumu, kas tik organiski iekusuši tēlā, ka lasītājā tie ieprogrammējas estētiski, sugestējoši un tāpēc — visdziļāk:

kā mātes valoda
pār tēvu zemi,
baltu vēstidams,
Jaungada sniegs;

vai arī:

Visi vārdi izkūst gaišumā.
Un no lizdām kā putni paceļas
manu atlikušo vēl mūžu
tavā virzienā: aijā žūžū...

Šķiru cīņas visbargākās ainas skatītas logā likstošu ceriņu bildes acīm, kā atsevišķu elementu iedarbīgi izmantojot dzejnieka kādreizējo melnbalto kontrastu, kur to prasa pati viela, piemēram, dzejojumā «Tēvs». Arī šeit ironija: neaizslēpsimies aiz zilu ceriņdziesmu un bilžu ilūzijām ne tikai pagātnes skatījumā, bet arī šodien: pasaulē nav atcelta sastrēgumstunda, «slānis uz slāņa» turpina augt. Tieši šāds ir tēlotā virsuzdevums.

Neizvēršot pasaules parādību loku ārēji, vizuāli, pasaule mums panāk tuvāk arī šajā krājumā. Kara un šķiru cīņas atmiņas motīvs, tāpat kā «Liepājas aizstāvēšanā» un citos darbos, turpina būt pasaules izpratnes veidotājs:

reizē liecinieks, reizē līdzdalībnieks —
uz drupu, graustu un zemiņu fona —
ir katrs Kurzemes ceriņu krūms.

Smaržo. Bail skarties. Bet velk.
Un vairāk ar katru aiziešanu.

Laika mēraukla kā nepielūdzami glābjoši tikšņi, kā laika pulss ir bērniņa klauvēšana pie sirds. Tā ir visu vērtību vērtības potence, ar bērna tēlu saistās M. Čaklā visgaišākās, viscerīgākās intonācijas, ietverot bērna tēlā pašu laika ritējuma jēgu:

Saulgriežu, saulgriežu sajūta,
neizskaidrojama un klaja.
Un nenobāžas tā bērniņos.
Paliek un dzīvo bērniņos.

Bērna tēls kā pulksteņu ezera gaišākais zvans izskan klasiski uzrakstītajā dzejolī «Tajā rītā Rīgā sniga».

Krājumā «Pulksteņu ezers» agrākās dzejas sintēze un tālāk-augsme ir, šķiet, visorganiskāk vienota un devusi padziļinātu pasaules skatījumu. Dažkārt it kā atsvešinātie tālplāna tēli izgā-juši cauri laika dimensijas kalvei un sakusuši par vienu patību, veidojot pretrunīgās pasaules vienības ainu.

Mirdzas Bendrupes krājumu «**Buramie vārdi**» caur-strāvo krasos pretstatos sacirtušies romantiskie tēli. Raksturīgais (krājuma «Nerimas balss», 1968) stils iemīt arī šajā grāmatā: pēc harmoniskas liriskās situācijas konflikts kā mierīgā ezera līmenī iesviests akmens rada it kā viļņu lokus, kas ilgi nenorimst, tēma pāriet no dzejoļa uz dzejoli, veidojot ciklus. Tradicionāli tēli un jēdzieni kontekstā atdzīvojas, aktualizējas, temperamentīgā un dedzīgā liriskā subjekta pārdzīvojuma nesti. Izteikti kolektīvis-tiska pasaulsijūta — dot prieku citiem, «sev vairs ne staru ne-ubagodams», — raksturo romantiskās dzejas tradīcijā augušu mūsdienīgu personību. Dumpīgums pret negācijām tajā rada nevis individuālistisku skepsi vai noslēgšanos, bet kolektīvas cīņas alkas un mudinājumu cīnīties. M. Bendrupes dzejas laiku veido ar visai lielu pastarpinājumu zīmēti un šodienas reālījās tverti konflikti un pretrunas:

Cik daudz tev pieder
tepat un tagad!
Kāp slieksnim pāri
un redzi pats —
Tu visu vari —
tagad; tepat;
Par uguni klūdams,
pārvērst pelnos
Smacīgas būdas,
melīgus dievus un velnus,
Par uguni kļuvis,
triekt nekrietnu pretinieku,
Būt garā tuvam
par neapdzēšamu prieku!

Krājumā vārdiem gleznota izteikti atklāta pasaule no garīgās dzīves un sociālajām ainām līdz kosmosa tālēm, kas ir agrākā romantisma zilās sapņu tāles konkretizācija. Šo sfēru pretrunas un konflikti projicējas liriskās varones pārdzīvojumā, neradot individuālistiski romantisku novēršanos no dzīves vai pacelšanos tai pāri.

Lielo pretcīņu un kaislību pasauli dzejas vārds tiecas satrici-nāt līdz pamatiem: redzama Aspazijas progresīvā romantisma tradīcija vārda vislabākajā nozīmē, piemēram:

No saullēkta gaiļiem
Viens būs mans,
Ar dienvīdus vanāgiem
Skries arī mans [...]

Buramie vārdi
Būrēju cieši tur,
Lai vairs neēju aklās visticas spēlēt
Ar nejauku sesku, ar lapsām blēdīgām,
Lai muļķis bez pieresspēka ar dūresspēku
Nepiespiestu strēbt viņa muļķības virumu,
Kuru neēstu ne izsalcis kāmis.

Valodas slīpējums, atskaņu labscanība, simetriskais harmoniskums dzejolī un visā grāmatā ne par matu neiedragā dzejas mūsdienīgo skanējumu (no šīs simetriskās harmonijas, tai neuzticoties, it kā baidās salauzīto ritmu un asimetriskās harmonijas lieto-tāji).

M. Bendrupes dzejas cikliskums savdabīgi atspoguļo laika prasību tvērt konkrētas šodienas reālijas (romantiskā stila tradīcija tam nav šķērslis). Viena no tām — stress cilvēku attiecībās un pašā cilvēkā. Tā priekšā daudzi dzejnieki — vairāk neapzi-nāti, bet dažkārt apzināti protestējot — dezertē. Dzejniece kā harmonijas atslēgu izvirza nosvērtu personību un konkrēti — Zālišu Grietas dzīves gudrību rast harmoniju ik solī, kurā tu atrodies. Jo laikmeta trako skrējieni var regulēt tikai «vēsā mierā», nevis iejūkot pašā skrējēju barā. «Bet sargies būt kā nabadzīgie garā, / Kas, sevi projām sviežot, laimīgi / Uz tevi sļaus un samīs tevi barā» — atkal gribas atgādināt Raiņa vārdus. Personības atveids objektīvizēta rakstura formā, tādā kā Zālišu Grieta, ir lēns, bet visai neatlaidīgs pavērsiens uz pārbau-dītu episkumu šodienas liroepikā.

Otrs romantiskā tradīcijā veidots krājums 1979. gada dzejā ir Velgas Kriles «Gaismēna». Tas ir noskaņā un tēlu sistēmā vienots krājums. Tajā daudzveidīgi attēlota cilvēka iekšējā, garīgā dzīve, psiholoģiskās kolīzijas, bet tā nav hermētiski noslēgta pasaule. No ārējās pasaules iespaidiem saplūdis V. Kriles pārdzīvojums, saasinoties, kristalizējoties, atmetot norišu ārējo atribūtiķu, paturot tikai to radītās izjūtas. Tā ir tīra jūtu lirika, šādā stilā viena no visspilgtākajām mūsdienu dzejā. Prieks, sāpes, pašaieliedzība, labestība, liekulība, izlikšanās te kļuvuši par tēliem. Piemēram, ilgošanās poētiskais tēls:

Mēs velti gribam līdzās būt.
Ak, es šo ilgošanos jūtu
Caur aizsargu — caur ledus rūtīm
Kā pavasara bultu krūtīs.

Ar bultu krūtīs palu krastā,
Un zelta maigums šalc kā grēks.
Nekad mēs kopā neatrastu,
Cik liels ir ilgošanās spēks.

V. Kriles liriskā varone ir trausla, jūtīga, bet zinātkāra, cilvēkus iepazīt un saprast alkstoša. Ar lielu labestību skan vārdi par ilgām pēc cilvēka, pēc kolektīva, pēc kopības izjūtas. Baiga dzejniecei šķiet zeme, kur nav neviena cilvēka, kurš raudātu. Viņa nerimst meklēt skaistumu, kaut arī šī meklēšana beidzas tragiski. Salīdzinājumā ar M. Bendrupes romantisko dzeju V. Krilei ideāls ir vairāk ilgots, nevis ciņā aplicināts. Viņas liriskā varone ir līdziniece E. Plauža neaizsniegtā ideāla dzejas cilvēkam. Ziedošanās cilvēciskajam, cilvēcības uzvaras alkas ir krājuma pamatnoskaņa.

V. Kriles lirisko tēlu filozofiskums iezīmējas šodienas dzejā kā sauciens pēc cilvēku dziļākas, harmoniskākas savstarpējās saprašanās.

Tradicionālā manierē sarakstīts *Andra Vējāna* krājums «**Un sākās viss no svilpaunieka**». Te laika motīvs tverts atmiņu stāsta formā. Lauku jaunieša, pilsētā ienācēja izjūtas, kuram «līdz mizu rūgtumam apnicis / Saltās ganu noras kārkls», arī nav nekādas saldās un rožainās, jo «pilsētas? / Vai tās nav kā rēgaini divains / Un sevī vampīriski velkošais sūklis?»

Pilsēta vilusi, likusi ciest; un tikai tagad, uz agro jaunību atskatoties, redzams, kur bijušas nomaldišanās kļūdas. Tās nevar padarīt par nebijušām, bet var un vajag jaunajai paaudzei pastāstīt, «kā bija», lai aiztaupītu dažus labus maldus.

Un tagad pati lielākā bagātība šķiet tās sirdī līdzī paņemtās purenes, kas pašā Rīgā brien kā pļavā... Šķiet tas tālais svilpaunieks, kas kādreiz sakūris tik lielas ilgas pēc ceļa, liekot lauzt savu lauciniecisko mentalitāti un garīgi pārtapt.

Atmiņu stāstā ienāk arī jaunībā dziļi pārdzīvotie kara notikumi, īpaši sūrās Hatiņas, Salaspils tragēdijas, kas kā ērkšķis guļ sirdī un neļauj aizmirst.

Taču krājumā kopnoskaņa — optimistiska. Autors šīm drūmajām pagātnes ainām un vienam otram šodienas pieres raucējam pretstata Ludzas gadatirgus sulīgās atmiņu ainas, kā arī īstas draudzības pārdzīvojumu dzejoļos par dzejniekiem M. Rudzīti, B. Saulīti, A. Griguli, A. Skalbi un citiem. Romantiskais pacēlums šajā grāmatā ir viens no spilgtākajiem.

Atcere, laika izjūta projicējas laika vērtības atziņā:

Es dzīvoju.
Tveru spalvu
Un rāsas lāsi,

Jo jāsteidzas, jāsteidzas rakstīt,
Kamēr gājputni
vēl nav kāši...

Mūsdienu pasaules negācijas melnbaltā grafikā zīmētas Pētera Zirniša «Redzējums». Tajos akcentēta cilvēka steiga, saraustītība, automatizēšanās. Liriskā varoņa attieksme pret to ir noliedzīga, taču tā ved nevis uz simetrisku harmoniju, bet tikai uz cilvēka dabisko tieksmi, vēlēšanos, pat izmisumu — atjaunot harmoniju, līdzsvaru, parasti izjūtot to kā ilūziju, kā pasaku... Laiks it kā pazaudējis pagātnes un nākotnes dimensijas un pārvērties verdošā raganu katlā:

«... iela [...] grib mani piespiest bruģim pieplakt, — es vairo, es smejos, un iela niknojas bremžu spalģajās balsis. Tā esmu pieradis dzīvot. Bet nebiju novērtējis greisirdību, naidu un bailes. Lai mani pārliecinātu, iela pasvieda zem auto riteņiem meiteni, kuru es būtu varējis iemīlēt.»

Krājumā daudzie elēģiskie motīvi rada elēģisku pamatintonāciju: pasaule ir vizuāli plaša, bet dzejnieka skatījumā un attieksmēs pret to — šaura, vienveidīga. Tas vizuāli tik plašo pasauli satura ziņā padara stipri slēgtu. Gribēts noteikts pastiprinājums laika negāciju izteikšanai, bet daudzveidība saasinājumu tikai stiprinātu.

Revolucionāro cīņu, abu pasaules karu atmiņas motīvi ieviek liriskajā varonī citādus, nocietinātas gribas vaibstus, šajos dzejoļos veidojas iedarbīgs laika tēls.

Bet krājumā kopumā šodienai it kā nemaz nav vēstures un tradīciju sakņu, tā ir kā auļošana pa apli. Visspilgtāk šādas asociācijas raisa stresa gaisotnē uzrakstītais «Dārza loks».

Laikmeta ritmu kaleidoskopiskums uzspiež liriskajam varonim decentrētas personības zīmogu, uz to kā «pilsētcilvēka» kompleksu norāda arī Jānis Lejiņš recenzijā «Redzējumu centrēdze» (LM, 1979, 16. nov.). Šī decentrācija un minētā kompleksa saasinājums aizkavējuši jaunu poētisku atziņu dzimšanu, kurām no šiem redzējumiem neapšaubāmi būtu jāizriet.

Autors ir nesaudzīgs pret laikmetu, jo laikmets ir nesaudzīgs pret cilvēku. Tā, bez šaubām, ir godīga dzejnieka pozīcija, īpaši salīdzinājumā ar tik daudzo «dzejā» rakstītāju strausa «politiku». Laikmeta pretrunas uzvanda pat sīks muzikantiņš orķestrī («Bundzinieka liktenis»). Tā ir apsūdzība personības noniecināšanai, kas norisinās tad, kad visi ceļi šķiet esam vaļā jo pilnīgam personības uzziedam. Un nāk prātā J. Petera «Dzejnieks tik mazai tautai / vienreiz gadusimtā» — Rainis, kuram arī jūs, brāļi, «Liedzat atzinību, / Nobeli jūs liedzat paši Vienīgajam / vienreiz gadusimtā». Dižgars būtībā tiek pielīdzināts sīkam

muzikantiņam. «Laikmeti mainās, bet tikumi ne» — šis senais latīņu sakāmvārds visspilgtāk, šķiet, apgaismo attēlotās nejdzības, pār kurām pat laikam nav varas.

Pavisam citu pasauli, turklāt netieši polemizējot ar pārējo jau aplūkoto dzeju, paver Aivars Neibarts krājumā «Reizesrēķins». Te liriskais varonis nevis meklē saskaņu ar pasauli vai pārdzīvo tās nesaskaņu, bet pilnīgā apmierinātībā medītē šīs saskaņas stāvokļus un izjūtas. Viņa laiks, pretstatā P. Zirniša auļojošajam laikam, ja ne gluži guļ, tad — snauž gan.

Neibarta liriskā varoņa pasaule ir reālā vide, bet ārpus sociāliem priekšnoteikumiem. Viņa gājums ir tik mierīgs un pašpārliecināts kā govīm, viņš zied kā pienene, pogo kā lakstīgala un jūtas svaigs kā avots. Nevar noliegt šādas harmoniskā cilvēka stabilitātes koncepciju ciņā pret tehnikas tempu un stresa satricinājumiem. Diemžēl A. Neibartam tas notiek šaurā «pašcēltā» pasaulē. Stils plastisks un ļoti tēlainis:

Saule
kā verdoša asara
caur manu acu akačiem
ierit
manā bargi tumšajā ūķī,
kur maīgi zirnekļi
kaut ko savā nodabā pestēlo.

Jājautā — vai autors uzskata, ka mūsdienu dzejā ar idilliskumu pietiek? Dzejnieks, par laimi, gluži tā nedomā, un, kur viņš paceļ skatu pāri šai idillei, tur tiek saskatītas asas reālās īstenības pretrunas: gan «raganu balles» un «seskudāles», «pūķi» un «laupītāji», gan arī naivās «vistiņas», kuru groteskajos tēlos asi šautītas morāli ētiskās kroplības un negācijas. Tā ir A. Neibarta sabiedriski nozīmīgākā dzeja. Ar folkloristisko un literāro tēlu aktualizāciju dzejnieks akcentē parādību mūžigumu: pūš mūžu vēji, un gudrie brāļi arvien bīdelē, bet dons Kihots kaujas ar vējdzirnavām...

Cerams, ka turpmāk A. Neibartam pieaugs šāda kustīgā laika kategoriju ietverošā lirika. Jo īstai mākslai no tā norobežoties nav iespējams.

Gleznieciski krāsaina ir Anatoļa Imermaņa «Palete». Visam krājumam ir dialoga iedaba, tās ir sarunas ar un par dzīvi, ar likteni, par mākslas mūžīgo valdzinājumu. Spēcīgākie ir pirmās personas dzejoļi, kur dialoga partneris nav minēts. Tā ir izteikta individuālā lirika ar absolūtu «es» centrā, tās saturs paliek individuāla pārdzīvojuma ietvaros. Šī slēgtā pasaule uzrok citus slāņus nekā A. Neibarta «Reizesrēķinā»: tur valda labsirdīgi ironisks optimisms, šē — noteikta elēģija, kas tomēr nav pesi-

mistiska. A. Imermaņa liriskais varonis pauž aizlauzta, spītīga un reizē saprotoša cilvēka pārdzīvojumus, kurš uzsūcis sevī diezgan daudz dzīves kataklizmu un konfliktu, tā ka šī lirika vietām iegūst spēcīgu episkumu, sniedzot gan raksturīgus portretus, gan dzīves ainas, kuras tomēr ir vispārīgas, bez laikmeta un vides konkretizācijas. Varbūt pati raksturīgākā «Paletes» iezīme ir tās vispārcilvēciskums, jo arī glezniecība, tāpat kā jebkura māksla, ir spēcīga tieši ar mūžīgajām vērtībām.

Daļā dzejoļu gandrīz katrs tēls pats par sevi iespaidīgs, taču, gluži tāpat kā nesakoptā vitrāžā krāsainie stikliņi velk katrs uz savu pusi, tā šie tēli nesekmē vienotas noskaņas un pārdzīvojuma radīšanu.

Problemātikā un dažviet arī tēlojumā saistošs ir Augusta Štrausa krājums «**Akmens otrā puse**». Saplūsmes izjūta ar dabu un pasauli A. Štrausam vietām svaiga, tā paver visai redzīgu skatu lauku darba dzīvē un ētikā. Liriskā varoņa meditācijās daudz elēģiskuma un gaiša humora. Atsevišķos dzejoļos sasniegta augsta meistarība, piemēram, dzejolis «Rudenīga ainava», ko mierīgu sirdi var ieskaitīt klasikā. Taču krājumā daudz atkārtotības. Galvenā kļūme ir tā, ka pasaules parādības un norises tiek aprakstītas, neizlaižot caur subjektīvā «es» prizmu, kā tas daudz izteiktāk bija vērojams krājumā «Saules ēnā». Augot dzejas kvantitātei, mazinājusies subjektivitāte, līdz ar to dzejas iedarbības spēks.

Episkas laikmeta ainas par dzīvi buržuāziskajā Latvijā un par Lielā Tēvijas kara notikumiem sniedz Arturs Goba krājumā «**Pilādžu gadskārtas**».

Atšķirībā no mūsdienu liriskajā dzejā tik plaši lietotās lirikas struktūras, kur dominē asociativitāte (autora domas sižets), A. Goba veiksmīgi veido dzejoļos arī notikumu sižetus, izmanto episko tēlojuma veidu. Mazāk, bet tādi dzejoļi ir arī A. Štrausam. Kopumā tas bagātina dzeju ar izteiksmīgu detaļu valodu. Diemžēl bieži arī A. Goba nonāk deskripcijā. Blakus labam, pat spožam dzejolim varam lasīt pilnīgi neizstrādātus. Daļa grāmatas («Pieskāriens») veidota austrumnieciskās strofās: gazeles, rubaju, tanku strofās. Te tikai retās vietās panākta šīm formām atbilstošā noskaņa un izjūta, forma ir samocīta.

Lielas labestības, cerīga optimisma krājums, jo spēcīgāks tādēļ, ka tas skan caur aizlauztības traģismu, ir nelaiķa Vāra Leikarta «**Šodien un nopietnībā**». Liriskā varoņa pasaule samērā šaura, personiskie pārdzīvojumi reti izaug līdz vispārinājumam. Un tomēr traģiskā likteņa liriskais varonis ir I. Ziedoņa bārenītes līdzinieks, konkrēti individualizētu saturu ietverošs («Mūžība» un daudzi citi dzejoļi).

2. «Šis ir mans laiks un nākamais»

Šāds it kā pārāk pretenciozs sauklis attiecībā uz aplūkojamā gada pirmajiem dzejoļu krājumiem nav ne pretenciozs, ne aplams. Tieši 1979. gadā ir pārvarēta jau visai ieilgusi pirmo grāmatu krīze: nav otra tāda gada septiņdesmitajos, kas dotu vairākas spēcīgas pirmās grāmatas, varbūt vienīgi 1977. gads ar M. Misiņas, M. Zālītes, J. Helda un I. Jakaiša debijām var līdzināties.

Aplūkojamo krājumu autori: Viktors Avotiņš, Hermanis Margers Majeviskis, Antons Kūkojs, Edgars Bražis, Andris Gaspersons, Mirdza Kerliņa ir dažāda vecuma, dažādas dzīves pieredzes, dažādu literāro skolu dzejnieki. Viņu dzeja tik atšķirīga citam no cita un arī no pārējā septiņdesmito gadu devuma, ka vieš cerību uz bēdīgi slavenās vienveidības pārvarēšanu kā iesācēju (almanahi «Acis», periodika, periodika...), tā arī autoru «ar stāžu» dzejā (krietna deva kaut vai šī gada grāmatu...).

Līdz pēdējam saspringts kā uzvilktis stops ar Majakovskim radniecīgu skatienu uz dzīves parādībām raugās Viktora Avotiņa krājuma «**Apiet loku**» liriskais varonis. Himna dzīvībai, cilvēka radītājtiesmei ekspresīvi apliecinotā patosā — tā varētu raksturot krājuma kopskanējumu.

Īpaši iezīmīgi ir cilvēka esības, viņa būtības jēgas meklējumi ar noteiktu aktīvu attieksmi — stāvēt dzīves un dzīvības sardzē, cīnīties par pasaules pārveidošanu, par tādu dzīvi, kāda atbilst mūsu laika saprātīga cilvēka priekšstatiem. Šī aktīvā pozīcija redzami izceļas uz mūsu šodienas dzejā tik daudziem «jaunajiem» autoriem — un ne tikai jaunajiem — raksturīgā rezignētā un elēģiski pasīvā pasaules skatījuma fona. V. Avotiņa liriskais varonis ir viengabala personība ar kritisku attieksmi pret sevi, pret sabiedrību, pret pasauli. Jaunajam jābūt gudrākam par veco, jābūt patstāvīgam: pozitīvais pārmantojamais var kalpot kā paraugs, bet nevar būt mehānisks atkārtojums, kas nozīmē stagnāciju. Laiku Avotiņš izjūt kā dinamisku attīstību. Bērna, jaunatnes, jaunības tēls, kas jau Raina, Majakovska un vispār klasiķu dzejā ir nākotnes cerība («Ar bērna muti / Dzied nākotne dziesmas, / Vecam no viņas draud / Lielākās briesmas» — Rainis), ir arī V. Avotiņa liriskā varoņa nākotnes ideāls, viņa «atskaites punkts». No visām aplūkojamā gada grāmatām blakus M. Čaklā «Pulksteņu ezeram» krājumā «**Apiet loku**» visvairāk iezīmējas bērna tēls kā nākotnes simbols. Tas nenozīmē, ka autors noliegtu pagātņi. Viņš tieši aicina apskatīties «uz stenderēm tās senču vēstules», aicina ielāgot, ka «uz vecām tie lopiņi turas», ka augstākais brīdis ir tas,

kad «Es sasveicinos ar savu māti». Bet dzīvē ir jāapriet loks, nonākot atkal it kā pie sākuma, tātad lokā, bet — augstākā. Citādi dzīve zaudētu jebkuru jēgu. Un tādējādi laika jēdziens dzejniekam nav šķirams no progresa jēdziena. Pašai svarīgākai rūpei jābūt: «Godāsim mūsu bērnus, / kuri nepiedos mums mūsu kļūdas, / mūsu ābeles sakops, / kad iesāksim krēslo, / piesītis krustā / un neraudās pakal, / un mūžīgi tieksies pēc mātes. / Godāsim mūsu bērnus. / Nepateicigos!? / Tieši tāpēc!»

Cilvēkam jādzīvo, nemitīgi sev atgādinot, ka pašreiz dzīvojamais laiks ir pilnā mērā atbildīgs par nākamo laiku. Tāda ir krājuma pamatdoma.

Šajā isajā raksturojumā minēju tikai to, kas V. Avotiņu atšķir no pārējiem gada dzejoļu krājumu autoriem un dara viņa dzeju autentisku. Ir viņam arī savi «Ahilleja papēži». Un visnopietnākais — tēlu nesaskaņošanās, decentralizācija lielā daļā dzejoļu. Autora iekšējā redze, iespējams, tver tālas asociācijas, bet tas nekļūst par lasītāja ieguvumu. Tas dažviet atspriego visam krājumam raksturīgo intelektuāli emocionālo piesātinājumu.

Hermaņa Margēra Majevska krājuma «**Atvadīšanās no upes**» novelistiskajiem nogleznojumiem raksturīga vienota noskaņa, ko varētu nosaukt par gaišo skumju mūziku. Mūzika te izpaužas harmonijas nozīmē, nevis kā dzejas muzikalitāte. Viss krājums ir it kā O. Vācieša tēmas «Caur pasauli iet mūžīgs nošu raksts / Un skaņas neizbeidzamību vēstī» attīstījums. Krājums ir pasaules pārādībās kūpošs, elpojošs, bezkonflikta kontaktos dzīvojošs. Tālu priekšstatu un parādību satuvinājums dzejiskajā izjūtā nezaudē loģiskumu tēlos, kas caur rimto emocionalitāti plūst liegi kā migla, kā «silts sniegs», laipni spīd pāri mums kā «silta zvaigzne». Dzejiskā tēlojuma ziņā te mūsu priekšā izcils talants: «pelķēs svilpienu gaiļi / bradā melnajām kājām, kad ešloni / piestājuši šai naktī»; «tur tālumā / jūras atsegtās krūtis kā nemanā elso / aiz strīpainiem lietus aizkariem.» H. M. Majevska tēlojums ietver ne mazumu pasaules dzejas avotu, kā to norāda K. Skujenieks recenzijā «Svarīgāka ir kustība» (LM, 1980, 15. febr., 10. lpp.).

Kosmiskas saplūsmes izjūta ar pasauli daudzviet nonivelē cilvēka īpatnējo patību, viņa realitāti, izšķīdina to dabā un Visumā: «plēnē spoguļattēls / zari kavējas augstu / pāri apraudātajam lievenim saule krīt / ūdens šurpunāks noskalot manu plaukstu / kas nobirušajās lapās spīd / bet vismelnajos matos jau migla krājas / žogmalē akācija nepasaudzē vairs mūs».

Cilvēkcentra atrašana ir Hermaņa Margēra Majevska pats akūtākais uzdevums.

Ar lielu vitalitāti piestrāvots, cauri veselai galerijai dzīves

ainu iziet Antona Kūkoja liriskais varonis krājumā «Māla vezums». Atšķirībā no V. Avotiņa un H. Majevska lirikas struktūrā veidotās dzejas, kurā tēli un dzejoļa koptēls izaug asociatīvi, A. Kūkojs plaši lieto episko tēlojuma veidu: turpat vai visu trīsdesmit četru dzejoļu sižetus veido hronoloģiski un cēloniski saistīti notikumi. Tomēr faktu materiāls neaizēno lirisko ekspresiju: tā izaug no tuvu un parastu parādību un priekšstatu apvienojuma, pretstatījuma, polaritātes. Autoru nodarbina doma par dzīvi un dzīvību, kurām jāpastāv pāri laikam un nīcībai, vienmēr jāatdzimst. Tikai tā rodas nemirstība dabā un cilvēkā:

Kur liksiet aku
Pilnu mežaboliem
Un meža taku egļu skumjām pilnu?
Vai čiekurs, sienot
sēklām spārnus klātu,
Bij paredzējis —
viss tiks vējam aizrauts? ...

Šis rindas, šķiet, tieši ierosinājusi viena no daudzajām tukšajām mājām mūsu republikas laukos.

Dabas un lauku darba, sadzīves, ētikas poetizācija veido lielāko daļu krājuma dzejoļu, kam viela un motīvi smelti gan tagadnē, gan tuvākā un attālākā pagātnē: no kolhoza kopsapulces un deju vakara pārceļamies gan uz pirmo Leņina komūnas dibināšanu Latgalē 1918. gadā, gan sekojam Pitera Miglīņa gaitām pirms simt gadiem, kā arī Latgales daiļamata meistarų likteņiem. Viss tēlotais ir teiksmainības apvīts, ko rada folkloras jutoņā veidotie, tomēr caur un caur patstāvīgie autora tēli: «Mēness, / Lāsteku bāreni / Metis pār plecu, / Aizslāj tālāk uz rietiem. / Brūnam pumpuru dzietam / Sērsna kutina sānus — / Mosties!»

Dzejnieka redzīgumu apliecina iejutība pret grūta likteņa cilvēkiem, pret ētikas zudumu kā draudīgu simptomu («Balāde par vecīti, večiņu un gosniņu Skaistaliņu», «Aneite-vecmāmuļa», «Paceplīte»). Šis ainas ir sāpīgs vaibsts laika panorāmā un kopā ar I. Ziedoņa bāreni, V. Leikarta tragisko lirisko varoni un V. Avotiņa, J. Petera u. c. dzejas tēliem izteic brīdinājumu par dzīves parādībām, kuras pārāk maz skar pārējā dzeja, kā arī citi mākslas veidi ...

Pāri visam krājumā vibrē gaiša optimisma liriskā stīga, dodot kopējo tonalitāti — labestīgu, pirmreizīgu pasaules skatījumu:

«Raspodiņi [...] Kur nu, kā nu / Jums nosargāt šai burzmā / To savu vienreizējo / Mīrgas biklumu, / Ko rasas lāsē / Iemet austras blāzma, / Pirms lēkta izbēgusi / Saules šūpulim.»

No dzīves smagā māla vezuma autors dedzinājis daudzveidīgus — te smagnējākus, te pavisam trauslus, bet vienmēr pievilcīgus vārdu keramikas darbus...

Dažviet autoram jāvairās no ieslīgšanas bukoliskā jūsmošanā, kā arī no tādiem tēliem, kas ir kā spaļainas linu sauļas starp gludi izsukātajām.

Edgara Braža krājumu «**Tas dārzs starp mums**» var raksturot kā nemitīgu pasaules atjaunošanās izjūtu, kā mūžīgos pretstatos uztvertu harmoniju. Šis pasaules skatījums ir ieguvums, jo dzejā bieži vien valda saskaldīta īstenība un decentrēta uztvere. E. Bražis saskata universālas kopsakarības parastās dabas parādībās: koku un putnu tēlos, kamenē, ko mazais zēns par mušu sauc... Tās ienāk mūsos ar naktsvijoles smaržu, ar Bauskas, Iecavas un citu novadu tēliem. Dzejnieks atšķirībā no A. Kūkoja un V. Avotiņa parādības attēlo vairāk izjūtā nekā vizuāli un šajā ziņā radniecīgs H. M. Majevsķim. Gandrīz katrā dzejolī ir bieži oriģināls tēls. Mūsdienu dzejā raksturīgais laika ritējums E. Bražim izteikts kā laika pulss, kā ritmiska kustība: «mēness dilst / kā garos gadsimtos akmens / putnam spārnos kāpj / sulas no koka saknēm»; «nakts tecēja gar namdurvīm rāma»; «caur jasmīnu ziediem vasara tek»; «koks, pats sev nemanot, / kļuvis ir ērģelkoks».

Laiks ir tverts kā nemitīgs process un arī kā nākotnes dimensija, kas šodienas dzejā ir neparastāk: ērģelkoks «jau sajūt sevī / pagali malkas» un redz pēdējo sapni, ka cilvēks aiziet ar mizu gana stabulei — «no ērģelkoka» — par kādu kļūs tagadējie jaunie koki. Nākotnes dimensija nozīmē dzejas jaunību, jo arī bērnu sarunās tā dominē atšķirībā no sirmgalvju bijušā atcerēm... Ar to es negribu noliegt pagātņi, ne arī teikt, ka nevaļig rakstīt par pagātņi.

Andra Gaspersona krājumā «**Lidojums**» nozīmīgākais ieguldījums gada dzejā ir poēmas «Priekules Ikars» un «Dispečerstunda», traģisku un dramatisku konfliktu piestrāvotie dzejoli «Nezināmais latviešu sarkanais strēlnieks», «Vēstules no Osvenčimas», «Zobens un upe», kā arī mūsdienu sievietes dzīves problēmu risinājumi.

Poēmas «Priekules Ikars» fragmenti bija publicēti žurnālā «Liesma» jau pirms desmit gadiem. Līdzās sešdesmito gadu liroepiķu darbiem par vēstures tēmu, piemēram, M. Čaklā «Piemīņas dienas» fragmentiem, «Vecrīgas grafiku» cikla balādēm, I. Auziņa poēmai «Aizmīgusī», V. Ļūdēna «Romai», M. Bendrupes balādēm «Geto» u. tml., A. Gaspersona poēmai ir sava noteikta vieta pagātnes izpētē un poētiskajā atklāsmē, tās saistījumā ar šodienu. Poēmas pamatā konkrēts vēsturisks notikums, respektīvi,

notikumu virkne, kā tas kļūst raksturīgi mūsu liroepikai tikai septiņdesmitajos gados. Otrkārt, atšķirībā no pārējiem liroepikas darbiem, kas veidoti liriskas struktūrā un balstās uz asociatīvā sižeta, A. Gaspersona poēmā valda izteikts episkais tēlojuma veids. Šī pozitīvā savdabība daudzveido pasaules māksliniecisko izziņu mūsu dzejā. Reizē episko notikumu palielais īpatsvars nenomāc un neaizēno liriskā varoņa pasaulesatklāsmi, poēmas šodienīgo skanējumu.

Kalvja lidojuma alkas, viņa varoņdarbs simbolizē cilvēka celšanas pāri ikdienai, pieticībai un panesībai. Viņa ideāla anti-pods — Mucu Juris ar savu krišanu zemāk par zemi — grāvī, ar savu skurbuma prieku pārstāv to neapzinīgo dzimtļaužu masu, kas balsta baronu varu un viņu pakalpiņus — pilskungus un garīdzniekus «mūžīgi mūžos»; «Bīskaps met krustus. / — Dievs, grēkus piedod! ... — / (Ja dievs reiz zustu, / Cits būtu, kam ziedot...).»

Tragiskā lidojuma un sadzīves linija poēmā pacelta vispārīgākā nājumā par progresīvo un reakcionāro spēku cīņu cauri laikmetiem.

Krājumā skan satraucoša doma par sievietes mātes misijas nenovērtēšanu, tautas vitālās attīstības apdraudētību. A. Gaspersona dzeja redzīgi tver tās cēloņus veselā rindā dzejoļu: «Salīdzinājums», «Kā tuksnesis viņš vientuļš», «Mana dumpīgā meitenīte» u. c.

Krājumam «Lidojums» līdz gada labākajām grāmatām pacelties neļauj vietām neizkoptā valoda, kā par to jau rakstīju presē (LM, 1980, 29. febr.). Tā autoram ir problēma numur viens, un tai, pirmkārt, jāveltī visi spēki turpmākajā darbā.

Šo aplūkoto pirmo dzejoļu krājumu kontekstā visai neapskaužamā stāvoklī ir Mirdzas Kerliņas krājums «Zib zibēdama». Autore veido trauslus, vieglus liriskus tēlus, kuriem nevar noliegt savu pievilcību. Diemžēl tie «lidinās» katrs uz savu pusi — virsuzdevuma nejūt lielākajā daļā dzejoļu un līdz ar to visā krājumā. Vārdu spēles, apspēles, skanīgas trioletas, bārstītas kā eglīšu rotājumi, vēl ne tuvu neatradušās vajadzīgās vietas eglītē. Labi, ka daļā dzejoļu vērojama iedziļināšanās lietu būtībā, liecinot, ka autore spēj arī dzejas vārdu pārvaldīt («Kas to zin, vai ozols», «Bērza ilgas», «Salaspils motīvs», «Steidz, upīt» u. c.).

Aplūkojot vadošo — laika tēlojumu mūsu dzejā septiņdesmito gadu nogalē, jāatzīst, ka laika kategorija salīdzinājumā ar vēsturisko tēmu agrāk, īpaši sešdesmitajos gados, tiek filozofiski apzināta. Tas ir nozīmīgs padziļinājums. Bet laika kategorijas izvēr-

šana jau draud ar iespēju pazaudēt tās galveno reālo pamatu — telpisko piepildījumu, dzīves īstenības substanci. Tā dažkārt dzejas tēlā ar lielu pastarpinājumu turas kā dziedziņā. Plašumā vērsas kosmiskas saplūsmes izjūtas dzeja. Varētu domāt, ka tā ir universāla telpas ietvērēja. Jā, ir. Bet ar noteikumu, ka šādā dzejā, kā atzīst dialektiskais materiālisms, lietas nošķiras vispirms kā noteiktas kvalitātes. Bez šīs kvalitatīvās, telpiskās nošķirtības dzejā zūd cilvēkcentrs, zūd garīgo kvalitāšu primāts mākslā. Reālo laiku spēj atainot tikai telpiska konkretizācija dzejas tēlā. Un tā nav panākama tikai ar tagad tik izplatīto un pieaugošo dzīvās un nedzīvās dabas, un abstrakto jēdzienu sapludināšanu, bet arī ar konkrētu sociāli vēsturisku reāliju attēli. 1979. gada dzejā tās daudz mazāk nekā iepriekšējā gadā.

Pašreizējā kosmiskās saplūsmes dzeja ir interesanta ar filozofisko padziļināšanos. Tās bagātināšanos ar konkrētību var uzskatīt par kvantitatīvas uzkrāšanās periodu. Kvalitatīvajam pavērsienam, cerams, jābūt nākotnē. Laba garantija tam ir kopējā atziņa, ka lielo, bet ikbrīd zūdošo bagātību — laiku, kas mums pieder, nedrīkst atdot mūžībai nepiepildītu.

3. «Tāltālu aiz laika, aiz telpas?»

Šādi, izmantojot Aspazijas dzejoļa «Jaukākais sapnis» vārdus, jājautā par krietnas daļas gada krājumu attieksmi pret mūsu laika problēmām. Jājautā, vai daļa mūsu dzejas lēmumi aiziet no šodienas sabiedriskās problemātikas?

Patiesībā pats problemātikas pieteikums it kā būtu, aiziešana galvenokārt ir tās risinājumā.

Atšķirībā no aplūkoto dzejnieku «kosmiskajiem lidojumiem» daudzu dzejnieču šī gada krājumi cieši stāv uz zaļās, reālās zemes. Un tā ir pozitīva, vajadzīga, savdabīga atšķirība. Tās satūrīgais piepildījums varētu vērst šī gada dzeju par vienu no visbagātākajām. Diemžēl tā nav noticis.

Sievietes atbildība par dzīvi, par nākotni ieskanas daudzos krājumos. Māra Zālīte krājumā «Rīt varbūt» to tver, piemēram, savdabīgā pārprastes jaunības tēlā: «Jūs, kas ne putni, no Putnu dārza, / skatieties — flokši pārzied. / Mūsu slaidie pirksti / spēlē uz cigaretēm kā vijolēm. / Pelni ir mūsu mūzika.»

Sievietes misija veicama tikai ar mīlestību, caur mīlestību — to gan kā rūgtu kvēli, gan kā lielu laimi tēlo M. Zālīte un Ilga Bērza «Ugunspukē». Abas dzejnieces mīlestību izjūt saistītu ar sāpēm un bēdām, viņas abas un vēl arī Nora Kalna «Slalomā» līdzīgi risina šo motīvu. Īsti sievišķīgi skan pārdzīvojums par

sāpes nenogalināšanu, par tās izsāpēšanu, piemēram, I. Bērzas «Ūgunspukē»:

Ja sāpi sviedīsi atvarā,
Tavu mīlestību padzīs [..]
Negrūd sāpīti atvarā,
Iztiec bez slepkavības!
Izsāpi sāpi šoreiz vēl,
Kaut nogalināt gribas!

Vai M. Zālītei:

Izsāpi savu sāpi, bet nemomērdē,
laime būs nodilis vērdiņš
tavā ubaga plaukstā.
Sāpi jel nemomērdē,
bet pacel augstāk,
lai tā plīvo kā karogs
dzīvības koka zaros.

Sievietes situācijai mūsdienās veltīta lielākā daļa Lijas Brīdākas dzejoļu krājumā «**Mazas ironiskas**». Viņa tēlo, ka sievietes-nesējas rokas caur ielu strauami diendienā pārnes veselus kalnus ar tikliņiem, saiņiem un somām; un cik tad var būt augsts lidojums domām, «ja nolaižas vakaros spārni / smagi kā aizšautām slokām»? Autore saka:

pabrīnos es:
cik ātri tās iemanās pašas
vēl vīrus uz rokām nest!

Protams, ir jau vietā apelēt pie vīriešu sirdsapziņas, proti: «Kad jūs, vīrieši, beidzot sāksiet / cīņu par savu emancipāciju?» u. tml.

Var vēl simtējādos veidos tēlot sievietes dzīves izlodzījumus. Tas daudz spēcīgāk darīts agrāko gadu dzejā, sākot jau ar Vizmas Belševicas «Vēl vienu vēstuli Solveigai» (1959).

Sasaucoties ar Austras Skujiņas traģiskā protesta dzejoli «Solveigas dziesma» (1932), V. Belševica izvirza problēmu, kādai jābūt mūsdienu Solveigai. Abas dzejnieces iesit plaisu ideālās mīlestības glabātājas H. Ibsena Solveigas tēlā («Caur tevi mans mūžs bij daiļš dziedājums!») traktējumā ne tādēļ, ka sievietei būtu par grūtu romantiskās Solveigas liktenis. V. Belševicas griezīgā disonance: «Lai viņš aiziet tavs nelietderis Pērs Gints!» — nav ne atteikšanās no jūtu dziļuma, ne gaidīšanas sāpēm, ne uzticības bezgalīguma (tie apliecināti dzejoli «Es tevi mīlu tā, kā priede aug», ciklā «Dot saules gaviles» un citos dzejoļos).

V. Belševicas Solveigas tēls ir prasība pēc dzīves piepildījuma.

Vīriešu dzejā cilvēka mūžs bieži ir attaisnots caur sievietes

mīlu, uzticību, kas ļāvušas tam saulainam būt, daudz paveikt, atstāt savas pēdas uz zemes, mest savu ēnu. Sievietes cildinājumu pēdējo gadu dzejā kā rainiskas līnijas turpinājumu atrodam K. Skujenieka («vēl pirms es esmu dubļu ceļu sācis / jau zinu to ka dubļu nav starp mums»), E. Plauža («Citu tādu spulgu daili neatceros, / Citu tādu caurspīdīgu sirdi neatrast»), M. Čaklā («Neaizej, neaizej sniegos, / es lūdzos reiz, paliec vēl!»), L. Brieža («Kā nimbs es apliecos ap tavu galvu, / lai tava būtne, mūžam starojoša, / ikvienam mirstīgam var būt par balvu») un daudzu citu dzejnieku, visizteiktāk Ū. Vācieša dzejā, piemēram:

Ar to vien, ka tu vispār man bijī,
mūžs ir attaisnots, pilnīgs un piesauļots,
un tā priekšā es noliecos bijīgi.
Un es mierīgi skatos uz miršanām,
mūsu tuvums ir tuvāks par tuvumu,
un tas noliedz viss viens kādu šķiršanos.

Tā ir vīrieša mēraukla. Un bijīga noliekšanās, patiesi cildinājums ir viņa pateicības mērs.

Sievietes mēraukla ir dziļāka, viņas pateicības mērs lielāks, altruistiskāks. Sievietei mūžs ir attaisnots tad, kad līdzīgi lepņajai, laika lauztajai ziemeļu priedei

staltos un raženos kokus,
Jaunu dzīvību,
valgu, smaržīgu skujotņu lokus —
Viņa atstāj aiz sevis.

(V. Belševica. Vēl viena vēstule Solveigai)

Tā ir mūsdienu Solveigas mūža piepildījuma un attaisnojuma mēraukla, un īsta cilvēka izaudzināšana ir viņas pateicības mērs.

Nevis personiskas laimes neatnākšana «baida» mūsdienu Solveigu, bet dzīves neauglības, nepiepildītības briesmas.

Dramatiski traģiskos tēlos šo sievietes gribu un spēju izdzīvot mūsdienu bieži vien smagi sarežģīto attiecību vidē notēlojuši M. Čaklais («Apmātība»), I. Ziedonis «Poēmā par pienu» («Māte ar daudzu tēvu bērniem» u. c.), J. Peters («Augļa zagšana»), A. Gaspersons (augstāk minētie dzejoļi) u. d. c.

Tācu aplūkojamā gada dzejas rakstītājas it kā pārcēlušās «tāltālu aiz laika, aiz telpas»... Šī gada dzejā sievietes «*canticus canticorum*» — augstās dziesmas nav. Par tādu taču nesauksim tādas vēlmes vai vēlmītes kā, piemēram:

Domāju — kādus ceļus
ies meita bez manis?
Likten,
es lūžu:
lai nenokalst koki

ap viņu!
Lai negadās sastapt
jaunus ļaudis!

(No Dainas Avotiņas krājuma
«Caunas pēdu raksts».)

I. Ziedoņa bārenīte, M. Čaklā un V. Avotiņa dzejas bērni, brāļus un māsas neraduši, paliek kā bāreņi...

Vai nebūtu pienācis laiks nobriedinātai atziņai, ka nebūšanas nesakņojas tikai vieglas dzīves tīkojumos, pārprastā emancipācijā, pārprastā mīlestībā, izlaidībā un citos subjektīvos faktoros, bet ka tām ir arī neatrisināti objektīvi cēloņi? Tos publicistiskā poēmā «Uz sliekšņa» visai precīzi un asi «uzrādīja» pirms dažiem gadiem L. Bīdaka diemžēl mākslinieciski neveiksmīgā darbā.

Par cēloņiem saasināti runā I. Ziedonis «Poēmā par pienu»:

Nu jā. Jā, sievas pie mums tiešām
Kopj teļus, vistinās uz lukts,
Ar, meliorē, sēj, plauj kviešus —
Lai tikai būtu kopprodukts.

Un tad es domāju: patiešām
Mēs sievas atdodam kaut kam.
Tā iznāk, ka mēs sievas tišām
Šim kopproduktam ziedojam.

Un tad es domāju, ka laikam
Nav kaut kas kārtībā pie mums,
Jo katrs bērniņš katrā laikā
Ir arī tautas ienākums.

Lūk, poētiskas «tēzes», kas palīdz apjaust parādību kopsakarus, tās tad arī jāapgūst plašā un daudzveidīgā mākslas materiālā.

Var jau veltīt savu mūžu dabas dailei, kā, piemēram, Ilga Rismane, kas krājumā «**Starp sarkano un balto āboliņu**» gluži peldojas puķu plāvās vai draiskuļo pa ķiršu baltuma mazdārziņu. Te negribu pārmett konkrēti I. Rismanei vienai, jo sievietes sasāpējušo problemātiku neatrodam 1979. gada dzejā kopumā. Un tas, protams, nav pārmetums tiem, kas nopietni mākslinieciski risina citas problēmas.

Saturs un forma ir vienība. Tādēļ nav jābrīnās par tēlu emocionalitātes trūkumu tik daudzos krājumos: ja pietrūkst pārdzīvojuma skaudruma, sākas izsvērta, apdomīga meditācija, dažkārt visai oriģinālus, bet gluži kā aukstā mēness lavā stingstošus tēlus nesoša.

Nav jau nekā peļama tādā senlaicīgā gravīrā izteikt mūsdienų cilvēku, kā, piemēram, to dara N. Kalna «Slalomā»:

Pelēkā dienā iesudrabots,
Dūmiem iekodināts,
Nosūbējušā gotikā
Kopš gadsimtiem iegodināts.

Rīgā — Ridziņā nemieridziņā
Tavs stāvs un tavs sejs.
Ar rītu kā gredzenu pirkstā
Savā starā — un ej.

Taču šādi sudrabkalumi — nenoliedzama gleznošana vārdiem — paliek kā pašmērķis, kā gleznotāja un skulptora radītā pārcēlums citā struktūrā — citā mākslas veidā.

Līdzīgas mākslas meditācijas ir Vijai Gunei krājumā «Athalsis».

Vēl skumjāk ir tad, ja konstatējošs, aprakstošs stils ienāk cilvēku savstarpējo attiecību tēlojumā: lietu, norišu, pārdzīvojumu tieša vārdā saukšana taču nav dzejas uzdevums.

Otra «stilistiska īpatnība» ir sakāpināta, eksaltēta pārdzīvojuma izteikšana. To visspilgtāk šogad pārstāv Jāņa Plotnieka «Divkauja ar sevi». Autors pievēršas patiesi aktuālām, nozīmīgām problēmām: gan darba tēmai («Mēslu talkas elģija»), gan kara atmiņai («Balāde par saules ziedu»), gan dzimtenes mīlestībai («Tādēļ mīlu es»), gan cilvēka pretrunām («Divkauja ar sevi»). Liroepikas darbos «vēl kaut kas paliek pāri», vismaz atziņa par fiziskā darba svētīgumu un cilvēka pirmatnējām dziņām («Mēslu talkas elģija») un sirdsapziņas tiesa, kuru gan — arī tiesa — negaumīgu, pat banālu padara balādes ievads, bet divos minētajos dzejoļos «pāri paliek», lūk, kas:

Pats sev es svētīgs miers,
pats sev es — atomkarš.
Es — sulainis un vergs.
Un — dievu valdnieks Zevs [. .]
Ja melno sātanu
es sevi nonāvēšu,
Vai tad kā baltais dievs
kaut mirkli dzīvot spēšu?

Ko te vēl teikt, ko sacīt?

Varbūt vienīgi Sudrabkalna vārdiem no «Spuldzes vējā»:

Uzslienas pa trakam tēlam
Un ar troksni gāzas lejā.

Bet Plotnieks par katru cenu grib noturēties:

Varbūt mans liktenis
ir — stobra galā stāvēt
Un vienmēr sevi šaut,
bet sevi nenonāvēt?

Arnolds Auziņš «Ticībā» līdzīgu nopietnu problemātiku risina pavisam citā «stilā»:

Pirms kara garais Janka
Bij ciemā traktorists,
Bet tagad vada tanku,
Jo vajag fričus sist.
Gar biezokņiem, gar purviem,
Kur karavīri grimst,
Viņš cauri tiek kā burvis
Un naidnieks sašauts līkst.

(«Tanks kviešos»)

Dreslers varētu tikai priecāties par tik «veiksmīgu» viņa stila lietojumu — lasi un brīnies! — nopietna, nevis komiska satūra izteikšanai.

4. Un kā tālāk?

Atbildot uz jautājumu — kā tālāk? — vispirms jārezumē, ka blakus kādām desmit meklējošām dzejoļu grāmatām gada ražā ir biezs pelēcīgas pieticības slānis. Tajā nejut ne satraukumu, ne sāpi, ne brāžmainu prieku — dzirkstis, bez kurām dzeja nevar dzīvot. Jūtama ierēdnieciska iecietība, «kārtības mīlestība», paklausība, paklanība, visurnoderība — kā krietnā daļā te aplūkoto, tā arī neaplūkoto krājumu.

Zīmīgs ir J. Petera vērojums «Priekšnojautās» dzejolī «Modinātāju remonts». Modinātājs, kas tik daudzreiz bijis dzejas un mākslas aicinošā spēka simbols, nonācis līdz remontam. Vai laika zobs to sagrauzis? Autors ar ironiju un reizē dziļu nopietnību runā par mākslas modinātājas funkcijas neremontējamību:

jo dažs jau ir tiktāl aizgājis projām, ka ir
vienkārši nelabojams,
un cits jau ir tiktāl vējā, ka vispār par laiku smejas...

Daudzu dzejoļu grāmatu kredo ir gan — «tāltālu aiz laika, aiz telpas», gan — kādēļ man cīnīties par kaut kādām laikmeta idejām, ja daudz ērtāk dzīvot tā — un atkal jāpiesauc J. Petera dzejolis — kā dzīvo «Tie»

... kuri kopā ar mani slāpa
toreiz sešdesmitajos
pēc kaut kā dzīva un citāda,
tagad jau ierēdņi.

Cūkādas portfeli padusēs,
nevienu nepārdomāta kvieciena,
un jautājums: cik tev mainīja valūtu? —
bet nemaz par cikādēm.

J. Peters ir, manuprāt, devis trāpīgu terminu, kaut arī nosacītu, plaša dzejas slāņa apzīmēšanai — ierēdnieciskā dzeja. Tā ir svešķermenis, balasts, kas iztop visiem «miera mīlētājiem». Bet «laiks tos, kas tam visvairāk iztop, / Visnežēlīgāk arī nīst».

Jo laiks nevar sēdēt un klausīties iztapējos, tas kustas un brāžas, un tam rodas arvien vairāk problēmu, ko risina laikabiedri — kā dzīvē, tā mākslā.

J. Petera minēto dzejoļu zemtekstu par mākslinieka neremontējamību varētu izteikt, pārfrazējot J. Sudrabkalna vārdus: visi pulksteņi, kas rāda nepareizu dzejas laiku, ir jāsatric drumslās un jānosaka jauns saulgriežu laiks. Jo, ko tu, piemēram, no diviem pēdējiem «divkaujas» un «tanku» dzejoļu krājumiem izremontēsi?

Bet šādu «dzeju» drukājot, īpaši periodikā, — cik labi būtu neaizmirst seno un mūžam jauno mākslas patiesību:

Художник первородный —
Всегда трибун.
В нем дух переворота
И вечно — бунт.

(Andrejs Vozņesenskis)

Raksts daļēji publicēts periodikā

TIKUMISKĀ PROBLEMĀTIKA MŪSDIENU LATVIEŠU DZEJĀ

Literatūras un mākslas attēlojuma un mākslinieciskās izpētes objekts ir cilvēks. Kāds viņš ir, kāda ir viņa rīcība un centieni noteiktā vēsturiskā, sociālā vai psiholoģiskā situācijā? Uz to nevar atbildēt un to nevar parādīt, nenonākot arī tīri morālisko parametros. Un tomēr šodien par morālo literatūrā, par tikumisko cilvēkā un cilvēka tikumisko audzināšanu runājam īpaši saasināti. Audzināt aktīvu personību, kuras rīcību noteiktu komunistiskās morāles ideāli, — šādu uzdevumu mums izvirza mūsu partija. Atcerēsimies L. Brežņeva vārdus PSKP 25. kongresā: «Nekas tā nepaceļ personību kā aktīva dzīves pozīcija, apzinīga attieksme pret sabiedrisko pienākumu, kad vārdu un darbu saskaņa kļūst par ikdienas uzvedības normu. Šādas pozīcijas izstrādāšana ir tikumiskās audzināšanas uzdevums.» (PSKP XXV kongresa materiāli. R., 1976, 88. lpp.) Tas ir uzdevums ar patiešām vēsturisku nozīmi. Tā ir problēma, kas attīstīta sociālisma sabiedrības apstākļos, komunisma celtniecības un zinātniski tehniskās revolūcijas laikmetā ir sevišķi svarīga, jo komunistisko sabiedrību var celt tikai ļoti augsti attīstīts cilvēks, personība, kas tiešām var uzņemties atbildību savas nācijas, padomju tautas un visas cilvēces priekšā. Cilvēka tikumiskā stāja, viņa morālā atbildība ir tēma, par ko visas pasaules rakstnieki runā lielos starptautiskos forumos, piemēram, 1979. gadā Sofijā rakstnieku sanāksmē, kura bija veltīta Starptautiskajam bērna gadam. Ar savas Komunistiskās partijas morāles kodeksam atbilstošu tikumisku stāju un padomju mākslas partejiskumā balstītu personības koncepciju padomju literatūrā tās visā daudznacionālajā kopumā veidojas mūsdienu sabiedrības avangarda cilvēka, nākotnes cilvēka tikumiskais tēls.

Tikumiskais mākslā nav jāsaprot šauri sadzīviskā nozīmē. Morāle ir viena no sabiedriskās apziņas pamatformām, un, šādā plašā mērogā skatoties, tikumība ir arī pasaules vērtējums no cilvēku morālās apziņas viedokļa. Tikumiskie principi nosaka cilvēka rīcību, un atkarībā no viņa pasaules izpratnes dziļuma, pa-

saules uzskata un rakstura aktivitātes šī rīcība var izpausties visdažādākajos mērogos, arī pašos lielākajos. Šādā sakarā arī tādas būtiskas padomju cilvēka un literatūras īpašības kā padomju patriotisms, sociālistiskais internacionālisms, atbildība par mūsdienu sabiedrības attīstību, cilvēces nākotni — visi šie jau tājumi cieši saistās ar tikumisko.

Literatūra palīdz cilvēkiem un īpaši jau augošajai paaudzei saprast dzīves jēgu, labo un ļauno, laimes un sirdsapziņas būtību. Cilvēka tikumisko stāju, viņa morāli plašā nozīmē nosaka viņa uzskati, viņa ideāli. Tādēļ arī tik svarīgi nostiprināt apziņā padomju patriotisma un sociālistiskā internacionālisma idejas, nostiprināt tās apziņā aktīvam, izlemt spējīgam, domājošam un atbildīgam cilvēkam.

Latviešu dzejā morāļajai problemātikai ir senas tradīcijas jau folklorā un klasiskajā literatūrā. Darba tikums ir tas, ko visvairāk daudzina latviešu tautasdziesmas, jau no mazotnes mācot bērnu darbā un ar darbu arī vērtējot cilvēka mūžu. Cieņa pret vecākiem cilvēkiem, satīcība, dabas mīlestība, naids pret varmācību un sociālo apspiestību — tas ir bagāts mantojums, ko nākamajām paaudzēm pūrā devusi jau folklorā.

Kādā vēstulē Rainis saka: «... visas dzejas būtība ir: draudzība uz cilvēkiem un cilvēku tuvināšana cilvēkam.» (Raina Literatūras un mākslas vēstures muzeja inv., Nr. 17215). Ja pāris vārdos būtu jāraksturo Raina liriskais varonis, tad laikam vienprātīgi varētu teikt, ka tas ir radoša, uz dziļām filozofiskām un sociālām analizēm un vispārinājumiem spējīga personība, cīnītājs, kas sevi izjūt kā pasaules daļu un uzņemas par to atbildību. Raina liriskais varonis, protams, ir sava laika vēsturisks veidojums, taču tā pamatīpašības, tā tikumisko principu modelis pilnā mērā atbilst arī šodienas komunistiskās sabiedrības veidotājam. Jau šis viens piemērs rāda lielas un spēcīgas tradīcijas. Šīs tradīcijas šodien ir dzīvas, varbūt pat vēl ne pilnīgi apgūtas. Tai pašā laikā mūsdienu vēsturiskajā konkrētībā tās veidojas tālāk. Rainis bija internacionālists savos sociālajos uzskatos un arī mākslā daudz ņēma no citu tautu kultūras, dzejas, poētikas. Arī tā ir tradīcija, kas šodien tiek attīstīta tālāk. Latviešu dzejā ienāk citu padomju tautu un aizrobežu dzejas ietekmes. Līdz ar to latviešu dzejas liriskā varoņa tikumisko īpašību atveidojums un meklējumi arī atrod jaunas poētiskās izpausmes formas.

Liriskā varoņa tikumisko stāju pirmām kārtām jau nosaka viņa pasaules uzskats. Raugoties no šāda viedokļa, tikumiskā problemātika arī dzejā izpaužas liriskā varoņa padomju patriotismā, viņa sociālistiskajā internacionālismā. Tā kā lirika ir pārdzīvojuma māksla un tās varonis, atskaitot konkrētu cilvēku

attēlojumu, ir vispārināts autora un viņa dzejā tēlotā cilvēka — liriskā varoņa tēls, tad, izņemot nelielu dzejas daļu, tā visa pakļaujas tikumiskajai kategorijai. Pēdējā arī nosaka indivīda attieksmi pret sabiedrību. Tādējādi viena no literatūras un mākslas lielajām pamattēmām, proti, cilvēks un sabiedrība, jau savā būtībā ir tikumiska problēma. Cilvēks nēmējs un cilvēks devējs, cilvēka vieta sabiedrībā, cilvēks kā sabiedrības attīstības spēku virzītājs vai kavētājs. Morālā apziņa te jo cieši saistās ar šķirisko apziņu, pilsoniskumu, tā nosaka cilvēka aktīvo dzīves pozīciju. Dziļā tikumiskā apziņa ir pamatā visiem literārajiem varoņtēliem.

Prozā tikumiskā problemātika atklājas pašā vēstījumā, notikumos un raksturos, dramaturģijā — sociālo un psiholoģisko konfliktu sadursmēs, bet dzejā noteicošā izpausmes forma ir emocija un tēls. Citiem vārdiem — liriskā varoņa pārdzīvojumi, gan tiešā veidā, gan konkretizētās metaforās izteikti.

Tieši tikumiskā problemātikā un personības attīstības plāksnē arī visvairāk aug un visasākās prasības saviem laikabiedriem izvirza mūsdienu dzejas liriskais varonis. Visu lielo, ar tikumību šī vārda plašākā un dziļākā nozīmē saistīto problēmu loku vienā rakstā, kaut arī tikai dzejas žanrā, neiespējami aptvert. Šai rakstā pievērsīsimies galvenokārt dažām jaunām liriskā varoņa tikumiskās stājas izpausmes formām mūsdienu dzejā.

Vispār jāsaka, ka jaunākajā dzejā sabiedriskā aktualitāte, literatūras partejiskums mazāk izpaužas apliecinājumos, ka mūsdienu cilvēks (liriskais varonis) ir visas padomju tautas un visas mūsu planētas sabiedrības avangarda pārstāvis un atbildības nesējs, bet vairāk gan prasībā un pārdomās par sabiedrības tālāko attīstību un nākotnes cilvēka (kaut arī bez šāda apzīmējuma) īpašībām, viņa personības izaugsmes avotiem un pirmsākumiem (tātad tradīcijām), viņa redzesloka plašumu, intelektuālo un jūtu līmeni. Šie jautājumi dzejā saistās ar jaunām iezīmēm mūsdienu padomju cilvēka tēlā, kas izpaužas lielā prasīgumā pret sevi un citiem, spējā patstāvīgi analizēt un vērtēt dzīves būtiskos jautājumus, saprast vakardienu, ietiekties rītdienā, sajust un apzināties sevi kā daļiņu no milzīgās dzīves un kosmosa jūras (O. Vācieša «Gamma», 1976; «Antracīts», 1978; I. Auziņa «Duna», 1977; I. Ziedoņa «Man labvēlīgā tumsā», 1979 u. c.). Augošajā materiālās labklājības pasaulē neapzīlbt ikdienas vizuļos, nekļūt tikai par nabaga nēmēju, bet cienīt svētos vārdus māte un Dzimtene, zināt savu sākumu un savu īsto ceļu (I. Ziedoņa «Poēma par pienu»; 1977). Sabiedriski morālo problēmu risinājums prasa mūsdienu sociālistiskajai sabiedrībai atbilstošu vispusīgu, aktīvu, atbildīgu personību. Šāda personība — liriskais varonis — vis-

raksturīgāka O. Vācieša, I. Ziedoņa, I. Auziņa, J. Petera, M. Čaklā krājumos un publicējumos periodikā. Gribētos atgādināt ievērojamā krievu dzejnieka Mihaila Svetlova vārdus: «No kā jābaidās mūsu darbā? Jābaidās no reizrēķina tabulas. To, ka deviņreiz deviņi ir astoņdesmit viens, ne jau tu sacerēji. Milēt dzimteni — tā nav tava ideja. Bet, lūk, kā viņu milēt, tas tev jāpasaka cilvēkiem. Patriotismu nevar atkārtot, tev tas jāturpina.» (Светлов М. Беседует поэт. М., 1968, с. 33).

Mūsdienu problemātiski meklējošā, šodienas cilvēka un sabiedrības attīstību mākslinieciski izzinošā dzeja aizvien dziļākos slāņos un nākotnes tālākās perspektīvās tiecas uz šo «kā». Kādreiz, runājot par Ojāru Vācieti un Imantu Ziedoni, lietoti vārdi par «dziļurbumu meistariem». Nav viegli pirmajiem urbties dziļumā, taču to mūsu Tautas dzejnieki dara arī šodien, un atraktajā antracītā vai gaismas dzimšanas brīdī vēl tumsas klēpī šis «kā» tapis arvien smalkāks, iejutīgāks, nebūt nezaudējot, bet vēl padziļinot savu principialitāti.

Imants Ziedonis ienāca mūsu dzejā ar darba tēmu (pirmais krājums «Zemes un sapņu smilts», 1961), cilvēka tapšanas domu, aicinājumu izlauzties no stereotipu valgiem. Tie visi ir arī morāles, cilvēka tikumiskās pilnveidošanās jautājumi. Tālāk Imanta Ziedoņa liriskais varonis arvien vairāk atklājas kā domātājs, tēzu un antitēzu izvirzītājs, otrā dēla (t. i., ne varoņa un arī ne atpakaļrāpulīga nelieša) problēmas pacēlājs («Kā svece deg», 1971), cilvēka tapšanas sākuma, viņa tikumisko sakņu meklētājs un paudējs («Poēma par pienu»). To visu pieminam, lai apstātos pie I. Ziedoņa pēdējā krājuma «Man labvēlīgā tumsā» (1979), kur šobrīd ļoti spēcīgi izskan kāda būtiska līnija, kas saistās ar tikumiskajiem principiem mūsdienu dzejas liriskā varoņa pašā dziļākajā būtībā.

Jau runājām par to, ka varoņa tikumisko stāju nosaka viņa pasaules uzskats, tādas personības raksturam būtiskas jūtas kā padomju patriotisms, atbildība par savu tautu un cilvēci. Nerunājot šā raksta ietvaros par katru no šīm lielajām problēmām atsevišķi, pievērsīsimies tam jaunajam, kas spilgtu izteiksmi guvis Ziedoņa pēdējā grāmatā.

Dzirdētas domas, it kā grāmata grūti saprotama, pat neskaidra. Jā, var būt, ka to saprast nav uzreiz viegli, taču, kopumā skatīta, neskaidra tā nebūt nav. Filozofiski ievirzīta, problemātikā dziļa un nopietna gan.

Runājot par dzejas formu un izteiksmi gan šajā krājumā, gan jaunākajā dzejā vispār, jāpiebilst, ka lielā mūsu dzejas daļā mākslinieciskais tēls tagad pakļauts daudz dziļākam un aptverošākam

metaforizācijas procesam, nekā tas bija piecdesmitajos un arī sešdesmitajos gados. Dzejnieks savu domu un jūtu pasaka lasītājam nevis tiešā, nepārnestas nozīmes izteiksmē, to tikai papušķojot ar metaforiskām detaļām, bet metaforisks ir jau visa dzejoļa un pat krājuma koptēls. Šis process raksturīgs īpaši I. Ziedoņa, tāpat Ojāra Vācieša dzejā (salīdzināsim, piemēram, viņa «Elpu», 1966, un «Antracītu», 1978). Citādi tas ir ar Māri Čaklo, kam jau daiļrades sākumā pārsvarā bija metaforizēti koptēli. Imants Auziņš turpretī savos pēdējos krājumos, tieši otrādi, tiecas vairāk uz tiešu izteiksmi. Jaunākā dzeja iegūto, jau izkristalizēto atziņu, patiesības sludināšanas vietā vairāk arī tēlo atziņas tapšanas (patiesības meklējumu) procesu. Visas tamlīdzīgas īpatnības, protams, atbalsojas arī dzejas uztveres procesā, prasa lielāku elastību arī no lasītāja.

Imanta Ziedoņa, tāpat kā Ojāra Vācieša, liriskais varonis ir pēctecis revolucionārajiem cīnītājiem, turklāt ar filozofiski virzītu domāšanu. Viņš nav izpildītājs, bet ideju radītājs un stratēģijas izvīrītājs.

Lai lasītājs ar autoru runātu vienā valodā, vienā tēlu sistēmā, jāatceras Ziedoņa raksti par Raini, viņa dzejas dialektiskā virzība, gaismas un tumsas tēli, to rainiskās tradīcijas.

Pēdējās dzīvo ne tikai Ziedoņa dzejā. «Rītam ticēt ir — cauri naktij izdurties,» saka Ojārs Vācietis (Antracīts. R., 1978, 44. lpp.). Ja nakts vidū neiepukstēsies rīta ideāls, dzejoļa nobeigumā turpina Vācietis, tad neredzēt reālo rītu atnākam. Gaisma un tumsa, nakts un diena, uguns un nakts — tie ir tradicionāli simboli latviešu dzejā, kas apzīmē dialektisko attīstības gaitu pretrunu cīņā. Konkrētos vēsturiskos apstākļos mainās arī gaismas (uguns, dienas) un tumsas (nakts) konkrētais saturs. Jaunlatviešu periodā gaisma simbolizēja nācīgas atbrīvošanos no baltvācu feodālā jūga, augošās buržuāzijas centienu piepildīšanos, bet Raina laikā tā bija revolucionārā cīņas uguns pretstatā apspiedēju šķiras tumsas spēkiem.

Tumsa un gaisma, tumsa un saule — šai mūžīgajā attīstībā Ziedoņa liriskais varonis apzinās šodienas sauli, salīdzinot ar vakardienu, un tai pašā laikā šodienas tumsu (labvēlīgo!), salīdzinot ar ritdienas sauli. Šādā aspektā raugoties, krājums iegūst savu īsto, dialektisko un partejisko skanējumu. Turklāt jāatzīmē, ka akcentu Ziedonis vairāk liek uz tumsu nekā gaismu un dara to apzinīgi. «Mēs dzejā,» saka Ziedonis, «daudz, pārāk daudz esam lietojuši, nolietojuši un pārlietojuši gaismas tēlus un simbolus. Tiktāl, ka tie jau atsvešināti no dzīvības. Dialektiski abstrahēti. Dialektiski atrofēti. Pedagoģiski devalvēti. Optimistiski izplāpināti. Un man tā, starp citu, likās (bet tikai starp citu), ka

uztveres uzmanība jāvērs atpakaļ uz pirmsākuma svaigo tumsu.» (LM, 1979, 20. jūl., 5. lpp.) Tumsa dzejniekam ir «neizdalījies, neapzināta gaisma, nepamodusies gaisma» (turpat). Tātad redzam, ka dzejnieka domas smaile vērsta uz jaunā dzimšanas pirmsākumu. Nevis uz to jauno, kas jau ir, bet nav vēl pilnveidojies, bet uz to, kas tikai vēl būs. Tātad uz pašu grūtāko un būtiskāko katras paaudzes uzdevumu.

Saule var padarīt arī aklu, un tad tā ir gaismas nelaime, kad tālāk vairs neredz, viss ir sasniegts (tad patērētājs var sākties). «Noliec zemu galvu, noliec sāpus stobrus... ar uguni un zobenu tumsa nav uzvarama,» saka dzejnieks un aicina pielikt celi zemei, stāvēt tā ilgi, un tad cilvēks sāks redzēt. «Cīnīties drikst tikai tas, / kas redz (arī) tumsā» (Man labvēlīgā tumsā. R., 1979, 84. lpp.). Tā jau ir radošas personības augstākā pakāpe. Skats nākotnē, sabiedrības rītdienā, attīstības likumsakarību izpratne (vienalga, uz kādu dzīves jomu to arī attiecinātu), un tikai tad var sākties bezieroču cīņa par to. Tā ir arī augstākā tikumiskā prasība savam varonim, bezgala godīgam, par visu atbildīgam, visu jūtošam. Ne jau viegli tas nāk, ne bez tumšiem brīžiem, šaubām, mokām, bet arī ar neatsveramo jaunatklāsmes katarsi. Autors šo attīstības gaitu nekonkretizē, runā ar lasītāju vispārinošā filozofiskā plāksnē. Tas ir spēcīgs, mūsu revolucionārās literatūras tradīcijās balstīts aicinājums uz mūžīgu attīstību, tālāk-gaitu. Raugoties no morālās problemātikas viedokļa, Ziedonis nāk ar jaunām, jau vienkopus gatavi izveidotām liriskā varoņa iezīmēm, kas apvieno uz padomju patriotisma balstītu atbildības sajūtu par cilvēces tālākgaitu ar gatavību uzņemties šo atbildību, t. i., darboties, cīnīties.

Cita tikumiskās problemātikas līnija jaunākajā dzejā saistās ar saasinātu domu par cieņas pilnu attieksmi pret otru cilvēku, par cilvēka personību, cilvēka jūtām kā lielu garīgu vērtību, kas ir jāsaudzē, jākopj un jāattīsta.

Mūsu Tautas dzejnieka Ojāra Vācieša krājuma «Antracīts» (1978) ievaddzejolī ir vārdi:

Es gribu atnākt
un nevis — ierasties
— —
Jā, es noplēsu daudz
zoļu,
bet es nenoplēsu daudz
cilvēku.

Humāna, smalkjūtības pilna attieksme pret cilvēku ievada šo krājumu un veido vienu no tā vadlīnijām. Cieņa, iejūtība pret

otru cilvēku septiņdesmito gadu dzejā ieguvusi jaunu, pastiprinātu akcentu. Cienīt cilvēku nozīmē arī domāt par tā nākotni. Šī līnija dzejas tematikā saistās ar citu, arī pēdējā laikā saasinātu parādību.

Nav noslēpums, ka, augot mūsu tautas dzīves līmenim, pieaugot materiālajai labklājībai, vienā sabiedrības daļā izveidojusies t. s. patērētāja psiholoģija. Tie ir cilvēki, kas grib no dzīves tikai ņemt, sagādāt sev visādus materiālus labumus, kad privātmāja un sugas suns jau kļūst par standartu un arī vērtību mēru. Un tieši pēdējais, ne jau pati materiālā labklājība par sevi (labi, ka tāda ir!) ir tas, kas grauj cilvēku garīgi. Pret šādiem patērētājiem vērsās visa mūsu literatūra. Mūsdienu liriskā varoņa raksturīga iezīme ir nesaudzība pret šo patērējošo egoistu. Asi principiāli šī problēma risināta O. Vācieša poēmā «Kārais lauks» (krāj. «Gamma», 1976). Krājumā «Antracīts» Ojāra Vācieša liriskais varonis ir krasā pretstatā patērētāju viedoklim, viņu kalpošanai vēdera gaumei. Cilvēks nevar arī vienmēr tikai priecāties un liksmoties — «Vienmēr lustīgie, jums nav īstenības,» saka dzejnieks. Tā vietā Vācieša liriskais varonis aicina pacelties pavisam citādās dimensijās — «tīkties ar laiku un pasauli divatā». Tieši divatā, bez priekšā rakstītām receptēm un iemācītas gudrības. Komunismu var uzcelt tikai cilvēks personība, un šāds cilvēks nevar nedomāt, nevar arī neciest un nepārdzīvot. Uz patstāvīgi izveidotu atziņu pamata, uz noteikta jūtu kultūras pamata arī veidojas dziļi humāna attieksme pret laikabiedriem, pret katru cilvēku, aug griba palīdzēt, vest citus līdzī tai atziņu lokā, ko pats jau izpratis. Vēl «starp cilvēkiem uz zemes / tuvības un ticības nav gana,» saka Ojārs Vācietis, un tas viņam sāp.

Patērētāja psiholoģijas nosodījums, tieksme iekļauties lielākos sociālos un filozofiskos mērogos ir raksturīga mūsdienu liriskā varoņa īpatnība. Arī prozā ne jau gadījuma vai modes dēļ šodien valdošais ir psiholoģiskais romāns. Personība var veidoties tikai individuāli, un šodien tas ir liels sociāls uzdevums. Ar pamācībām, lūgumiem vai pat draudiem vien nez vai varēs sociālistiskajos bezkonkurences apstākļos iemācīt jebkuru cilvēku kaut vai tikai apzinīgi strādāt. Te vajadzīga apziņa, raksturs un griba, un sabiedrības vairumam šīs īpašības arī nenoliedzami ir, to liecina mūsu darba panākumi, darba varoņi. Taču ne visi, ne visi to spēj, un tapšanas un veidošanās ceļš reizēm ir grūts un smags. Jāprot pacelties pāri savlabumam, pāri sīkām kildām, intrigām, nenovīdībai un ļaunumam.

Bieži tiek runāts par mūsdienu dzīves steigu, stresiem utt. Šai steigā nereti pat tikai aiz nevižības cilvēks var neievērot un

pazemot otru cilvēku. Cieņa, ko viens otram apliecinām svētkos, ikdienā nereti zūd. Cieņa, uzmanība pret otru cilvēku, pastiprināta humānisma prasība — tā mūsdienu dzejā skan ar jaunu spēku. Zīmīgi, ka mūsu Tautas dzejniece Mirdza Ķempe savā pēdējā krājumā «Ērkšķuroze» (1973) it kā vēlējumā un brīdinājumā cilvēcei aicina cienīt, milēt, izprast cilvēku, nostājas pret nevērību, pret naidu, kas cilvēkus padara tālus citam. Nodarot netaisnību, saka dzejniece, ļauna darītājs pats kļūst garīgi bezgala nabadzīgs. Un no otras puses — «Kas cilvēks spēj cilvēkam būt, / Nekādos vārdos nav teicams,» dzejniece saka dzejolī «Cilvēks cilvēkam», kas skan kā himna cilvēku attiecību skaistumam. Līdzīgas domas izsaka E. Vēveris pēc nāves izdotajā krājumā «Vajadzīgā sāpe» (1977). Zīmīgs jau pats krājuma virsraksts.

Pavisam šodienīgi līdzīgas domas, kas saistās ar cilvēka tikumisko stāju, skan M. Čaklā, I. Auziņa, Ā. Elksnes, A. Vējāna, J. Petera, O. Lisovskas, S. Kaldupes un daudzu citu dzejnieku dzejā, kas šodien nosaka mūsu dzejas procesa virzību un īpatnību. Protams, katram šie motīvi izveidoti savā atšķirīgā veidā un gradācijas pakāpē.

Humānisma, dzīvības un saprašanās tēma ļoti tieši un konkrēti izskan Ārijas Elksnes krājumā «Līdz saulei aizdomāt» (1977). Jau krājuma virsraksts, nodaļu nosaukumi un to emocionālā virzība — «Kādaī būt?», «Kāpēc mēs sākām Daugavu rakt, un kāda ir strauves sūtība», «Uz nākamību sirdij stiprai jāiet» — liecina par daudz tālākiem punktiem nekā konkrēti sadzīviskie. Ārijas Elksnes īpatnība tieši ir tā, ka lielās dzīves problēmas viņa prot skatīt un izjust, izejot no sev tuvā, vienkāršā, konkrētā. Viņas konkretizētie tēli tiešām reizēm ir ļoti sadzīviski, pat ģimeniski, bet tāds nekad nav Elksnes dzejas koptēls, tādēļ maldās tie kritiķi, kas Elksnes pēdējos krājumus vērtē kā šauru liecību par ikdienu. Kādreiz, diskutējot par Elksnes krājumu «Klusuma krastā», pareizi norādīja Regīna Eezera, ka «sieviete—māte, zeme—māte, tā ir dzīves filozofija». Tāpat kā psiholoģiskajam romānam var būt liela sociāla nozīme, tāda var būt arī dzejai, atklāti runājot par individa dzīvi, domām un mokām. Šo virzību Elksnes dzejā laiku pa laikam norāda dzejoli, kuros autore šķietami pēkšņi atsakās no tēlu konkrētības un runā plašos vispārīgajos. Mēs sargājam un saudzējam dabu, un tas ir labi un pareizi, bet kā ir ar cilvēka jūtām, cilvēka sirdsapziņu? Cilvēka garīgo pasauli, kas taču arī ir liela cilvēces vērtība? Ar sāpēm un cīnītājas drosmi Elksne par to runā, piemēram, dzejolī «Cik nāves daudz uz zemes sakrājies!». Mēs baidāmies par piesārņo-

tām upēm un mirstošām priedēm. Bet jūtas? Tās nav zivis, nav putni, un varbūt, dzejniece ironiski saka, nav pat slikti, ja cilvēks mazāk raud un dzīve viņu retāk var ievainot. Dzejniece vienmēr ir par iejūtību pret cilvēku, par jūtu sargāšanu.

Kūp dūmi indīgi. Un priedes mirst.
Un jūtas mirst un neatstāj ne mīnas.
Un laika mums arvienu mazāk ir,
Un pašapziņa aizstāj sirdsapziņu.

It kā sasaucoties ar tautasdziesmām, dzejniece runā par «vecās mātes puķīti, ko sauc par sirsniņu». Uz cilvēci ceļš vienmēr iet caur tēvu zemi, saka dzejniece un aicina mest nost naidu no dvēselēm, jo mums visiem ir viens kopīgs ugunskurs, tādēļ jāturas kopā, lai tumsa to nenopūstu un nerastos vienīgi baiss dzīvības kapalauks (dzejolis «Sīciņa lāsīte dzīvības»). Jāturas kopā cilvēkiem, jāturas kopā dabai un cilvēkam. Jūtam dzejnieces dziļās sāpes, saskatot atšķirtības plaisas, pašapziņu, egoistisku tiekšanos uz savu, nevis kopīgu mērķi. Sāpes, bažas, rūpes, nemiens un tomēr ticība, pārliecība, taču nekad tas nav paviršs, nedomājošs optimisms — šāda jūtu gamma raksturīga šodienas liriskas varoņim vispār. Un tā neapšaubāmi ir daudz dziļāk personībā — mūsdienu komunisma cēlājā cilvēkā, dzejniekā un viņa liriskajā varoņī — iecentrēta, no viņa morālās apziņas izaugusi nostāja nekā draudzīgs rokas spiediens, apskāvienu un tosti tuviem un tāliem draugiem kādā svētku brīdī. Nopietnas bažas, rūpes, sāpes par cilvēka un cilvēces likteņiem izaug no atbildības kā šo jūtu radīta pamata. Jo lielāka atbildība, jo lielākas sāpes par personības likteņiem, jo intensīvāka atbildes meklēšana. Ar teikto sasauca daudzus mūsu dzejnieku dzeja gan kopumā, gan atsevišķos tās motīvos. Minēsim tikai dažus darbus, katru, protams, savā jūtu niansē rakstītu, ar atbildības raisītu, sāpīgu vai aplicinošu, bet noteikti humanistisku pamatstrāvojumu. Piemēram, Andra Vējāna «Nepaej garām», Arvīda Grigūļa «Vēlēšanās uzrakstīt dzeju, kura palīdz dzīvot», Olgas Lisovskas «Sīkas ironijas» ar dvēselisko kļiedzienu, «kas gan mums vajadzīgs, lai izaugtu lieli garā!», Lijas Brīdakas «Gadsimtu roku saskāriens», Ziedoņa Purva «Cilvēks cilvēkam» un daudzi citi, starp tiem, protams, arī Māra Čaklā triju krājumu triptihs, Jāņa Petera skatījums savā un citās tautās, Imanta Auziņa dzeja gandrīz visā kopumā utt.

Personības veidošanās problemātika var izpausties arī zināmā pašanalīzē un pašaplicinājumā, kas būtībā arī pauž mūsdienu cilvēkam nepieciešamās īpašības. Arī šī dzejas daļa kalpo mūsdienu cilvēka tikumiskā tēla atveidojumam, parādot tā atsevišķ-

ķas detalizētas īpašības. Šādu ceļu iet daļa mūsu jaunākās pa-
audzes dzejnieku. Arī t. s. intīmo pārdzīvojumu un jūtu dzeja
iekļauj sevī tikumiskos principus, ja vien tie nav saturā maz-
nozīmīgi, fotogrāfiski tverti noskaņu mirkļi.

Literatūras attīstības procesam īpatnējais jaunais nerodas,
protams, masveidīgi, tas neaptver visu attiecīgo literatūras veidu
kopumā, tādēļ arī šai rakstā runājām vairāk tikai par mūsu dze-
jas idejisko avangardu, procesa īpatnību noteicošo daļu. Tieši
pēc tās arī tiek vērtēti katra laikmeta mākslas un literatūras
attīstības pamatstrāvotumi. Raugoties no literatūras audzinošās
funkcijas viedokļa, var droši teikt, ka mūsdienu latviešu dzeja
ar komunistiskajā morālē balstītu aktīvu lirisko varoni piedalās
mūsu tautas un īpaši mūsu jaunatnes tikumiskajā audzināšanā.

Raksta žurnāla variants publicēts
«Padomju Latvijas Komunistā» 1979. gada 10. numurā

PROZA

1979. GADA ROMĀNUS UN GAROS STĀSTUS VĒRTĒ VERA VĀVERE UN BRONISLAVS TABŪNS

VERA VĀVERE

VAI PUSPATIESĪBA IR PUSE NO PATIESĪBAS?

Mēģinot uztaustīt dažas šobrīd raksturīgas tendences prozas attīstībā, galvenokārt balstīšos uz 1979. gadā publicētajiem romāniem un garajiem stāstiem. Tomēr literatūra ir nepārtraukts process un, lai runātu par tās tendencēm, raksturīgām parādībām, viena gada devums nevar būt pilnīgi izolēts no iepriekšējās attīstības. Tāpēc neliels atskats tuvākā pagātnē.

Ir pagājuši gandrīz pieci gadi kopš PSKP XXV kongresa. 1980. gadā notiek Latvijas Padomju rakstnieku savienības VIII kongress. Šķiet, ka atskaites punkti ir skaidri. Bet ne velti «Literatūras un Mākslas» diskusijas par mākslinieciskumu dalībnieki operēja ar visu 70. gadu literatūras devumu. Prozā šinī posmā iezīmējas visai izteiksmīga līnija. 70. gadu sākumā pie lasītājiem nonāca virkne lielās prozas darbu, kas strauji sakustināja tolaik diezgan vienveidīgo un mierīgo prozas ainu. Tādi romāni kā V. Lāma «Jokdaris un lelle», «Mūža guvums», I. Indrānes «Ūdensnesējs», R. Ezeras «Nakts bez mēnesnīcas» un «Aka», M. Zariņa «Viltotais Fausts», A. Bela «Būris» un «Saucēja balss» apliecināja latviešu prozas potences. Katrs no šiem darbiem izrādījās ne vien pakāpiens pašu autoru daiļradē, bet iezīmēja idejisko un stilistisko iespēju bagātību visā prozā. Likās, ka šo darbu birumam sekos vēl krāšņāks uzplaukums, prozas aina kļūs daudzveidīgāka un sazarotāka. Kritiķu raksti bija cerību pilni. Bet nākamie pieci gadi šo kāpinājumu nesniedza. Ja jārunā par patiesi nozīmīgiem mākslinieciskiem atklājumiem, jāmin J. Kalniņa «Rainis». Ne jau velti minētajā diskusijā no pēdējās piecgades darbiem visvairāk uzmanības piesaistīja tieši «Rainis» un vēl R. Ezeras «Zemdegas», lai gan šais gados ir radušies arī citi atzīstami vērtējami darbi, kā Z. Skujiņa «Virietis labākajos gados» (1975), H. Gāliņa «Jāsēj rudzi» (1976), A. Kalves «Atvadas» (1976), Ē. Hānberga «Pirmā grēka līcis» (1977), A. Puriņa pirmais romāns «Nevaicājiņiet man neko» (1977), vairāki jauni M. Zariņa stāsti un romāni, A. Kol-

berga «Cilvēks, kas skrēja pāri ielai» (1977). Sarakstu varētu vēl papildināt.

Kritika, kas nebūt nav pārmērīgi barga, jau vairākus gadus ar bažām runā par zināmu apsikumu. «Kritikas gadagrāmatas» prozas pārskati nu jau tradicionāli sākas un beidzas ar konstatējumu, ka aizvadītais gads lielajā prozā bijis ierindas gads bez sevišķiem ieguvumiem. Šais konstatējumos jaušamas dziļas bažas par to, ka romāns, kas tradicionāli vienmēr ir centies dot sabiedrības dzīves sociāli psiholoģisko ainu, pēdējos gados ir novirzījies no dzīves galvenajiem ceļiem uz sīkākām sāņus taciņām.

Vai kritikas atzinumi ir netaisni? Vai tikai tās vaina, ka, analizējot literatūras tendences un virzību kopumā, kā tas bija «Literatūras un Mākslas» diskusijā, tā savos pozitīvajos secinājumos varēja balstīties tikai uz dažiem — galvenokārt 70. gadu sākumā publicētiem darbiem, atstājot ārpus redzesloka krietnu daļu romānu un stāstu? Vai tomēr nav tā, ka pārāk daudzi no pēdējos gados uzrakstītiem un publicētiem darbiem maz saskaras ar būtiskām dzīves norisēm, kas savilņo ikvienu lasītāju, ikvienu pilsoni, ikvienu sabiedrības locekli? Vai nav tā, ka, uzšķirot un izlasot dažu labu romānu, mūs piesaista interesantais sižeta veidojums, raitā valoda, dažkārt mēs pat jūtam līdzī varoņiem, kuros noskāršam ikdienā sastapto cilvēku vaibstus, bet pēc dažiem mēnešiem ar mokām spējam atcerēties lasīto, aprakstītos notikumus, personu vārdus? Darbam nav bijis īsta nerva, kas neļautu, aizverot pēdējo lappusi, šķirties no grāmatas uz visiem laikiem, kas ūrdītu domas, uzbangotu emocijas, liktu pārskatīt kaut ko no iesīkstējušiem uzskatiem, parādītu pierasto jaunā, negaidītā pavērsienā.

Jautājumu ir uzdots daudz, jāmēģina atbildēt, paturot prātā prozas tendences, kas izpaužas tieši pašos jaunākajos darbos.

Vispirms atļausos pagaru citātu no lietuviešu kritiķa un RS valdes sekretāra Petra Bražena pārdomām, kas bija izteiktas par jaunāko lietuviešu romānu Lietuvas PSR RS plēnumā 1979. gada maijā. Mēs esam pieraduši, ka lietuviešu rakstnieki atrodas padomju prozas avangardā, ka J. Avižus, M. Slucka, A. Bieļauska, V. Bubņa labākie darbi kā sava laikmeta mākslinieciskie dokumenti piesaista visplašāko lasītāju uzmanību. Patlaban arī lietuviešu romānistikā notiek zināma atkāpšanās no iekarotajām pozīcijām. Bažas par to izskanēja arī minētajā plēnumā: «Nelaimīga mīlestība, irstoša ģimene, garīga depresija, morāla degradācija, mēģinājumi rast dzīves līdzsvaru — lūk, visbiežākie konflikti un kolīzijas šodienas romānā. Tam piemīt darbības šaurība, ierobežots laiks, neliels personāža loks, nosliece uz pašanalīzi, refleksijām, skaļiem disputiem un klusu iekšējo monologu. Šodienas

lietuviešu romāns diezgan reti pievēršas sociālistisko lauku īstēnībai, nedroši pieskaras strādnieku dzīvei un kopumā — darba kolektīvu ikdienai. Var nosaukt tikai dažus izņēmuma gadījumus, kad mēs romānā sastopamies ar cilvēkiem, kas apstrādā zemi, strādā rūpnīcā vai būvlaukumā. Visu, kas notiek ražošanas sfērā, kas veido mūsu garīgās dzīves ekonomiskos pamatus, mēs bieži vien esam redzējuši vienīgi ar inteligenta acīm, turklāt ļoti fragmentāri.»¹

Šķiet, ka šis izteismīgais raksturojums lielā mērā atbilst arī mūsu prozas ainai. Mūsu kritikā nav pieņemts runāt par tematikas šaurību, par to, ka proza iet ar likumu garām rūpnīcai un lauku dzīvei. Bieži paustais uzskats, ka nav svarīgi, no kādas vides nāk rakstnieka varoņi, ka dzīves patiesību var atspoguļot jebkurā materiālā, ir pareizs un neapstrīdams, kad mēs vērtējam atsevišķu darbu, atsevišķa rakstnieka daiļradi. Patiesi, rakstniekam ir tiesības izvēlēties savus varoņus no jebkuras dzīves jomas, un romāns par arhitektu vai gleznotāju pats par sevi nebūt nav vērtējams zemāk kā romāns par slaucēju. Bet veselas literatūras ietvaros tomēr nevar uzskatīt par normālu un pareizu, ja tā izliekas neredzam tieši tos dzīves slāņus, kur notiek visbūtiskākās pārvērtības ar tālejošu nozīmi visas tautas un valsts likteņos.

Latviešu rakstniecība allaž ir bijusi cieši saistīta ar zemi, ar zemnieku dzīvi. No tās izauguši gandrīz visi labākie darbi 19. gadsimtā un 20. gadsimta pirmajā pusē. Latvija bija lauksaimniecības zeme, un lielākā daļa rakstnieku nāca no lauku sētām, bija zemnieku dēli vistiešākajā nozīmē.

Divdesmitā gadsimta otrā puse krasi pārmainīja ekonomiskās attiecības, Latvija kļuva par industriālu republiku. Arī rakstnieku bērnības takas tagad biežāk ir iemītas pilsētas asfaltā nekā lauku norās. Šķiet, nav jābrīnās, ka latviešu proza ir kļuvusi pil-sētnieciska un tās galvenais varonis vairs nav zemnieks. Un tomēr šis process ir pārsteidzoši straujš. No A. Upīša «Zaļās zemes» iznākšanas mūs šķir tikai trīsdesmit pieci gadi, un šīnī vēsturiski īsajā laika sprīdī mūsu lielā proza ir gandrīz pilnīgi zaudējusi saikni ar lauku dzīvi. Tāda atraušanās no dzīves saknēm, no kultūras tradīcijām nevar neradīt tālejošas sekas.

Visas padomju literatūras mērogos patlaban notiek vērtību pārvērtēšana, pastiprināta pievēršanās lauku dzīves procesiem kā tautas morālo un materiālo vērtību pamatam. Krievu literatūrā ir izveidojusies tā sauktā lauku proza (tā nebūt neaptver

¹ Браженас П. Очная ставка с современностью. — Литва лит., 1979, № 4, с. 115.

visus par lauku dzīvi uzrakstītos darbus), kas jau ilgāku laiku ir gan lasītāju, gan kritiķu diskusijas centrā. Tādi rakstnieki kā F. Abramovs, V. Astafjevs, V. Belovs, J. Nosovs, rakstot par pārvērtībām šodienas laukos, daudzveidīgi un dziļi atklāj tautas dzīvi, cenšas piekļūt sarežģītai, daudzšķautņainai tautas rakstura būtībai.

Alma-Atā notika neskarto zemju 25. gadadienai veltīta Vis-savienības radošā konference «PSRS agrārās politikas īstenošana un mūsdienu literatūras uzdevumi padomju lauku darbaļaužu attē-lošanā». Šai konferencē piedalījās daudzi ievērojami rakstnieki un kritiķi (mūsu republiku pārstāvēja G. Priede un A. Dripe). Vēr-tējot, kā mūsu literatūra risina mūžam aktuālās problēmas par zemi, maizi, tās kopējiem, konferences dalībnieki analizēja ļoti plašu daudz nacionālās literatūras klāstu. Runājot par tradīcijām, kopā ar daudziem mūsu zemes izcilākajiem rakstniekiem refe-renti minēja A. Upīti. Šodienas literatūras iztirzājumā neieskanē-jās gandrīz neviena latviešu rakstnieka vārds. Atsaucās uz lietu-viešiem (visvairāk uz J. Avīžu), uz igauņiem (M. Trāts, E. Bēk-mane), bet no latviešu literatūras figurēja vienīgi I. Ziedoņa «Kurzemīte». Diemžēl mums nav ko likt uz Vissavienības litera-tūras svariem, lauku dzīves īstenība ir izslīdējusi no latviešu lielās prozas redzesloka.

Pēdējais F. Abramova romāns saucas «Mājas». Te ir runa par lasītājiem no agrākajiem Abramova darbiem pazīstamo Prjasļinu dzimtu, par Līzavetas Prjasļinas mājas bezjēdzīgu un nežēlīgu izpostīšanu, bet virsraksta jēga ir daudz plašāka — rakstnieks domā par māju, no kurienes nākuši visi viņa varoņi, no kuras nākusi tauta, — par dzimto zemi. Romānā izmanāma skaudra sāpe par to, ka esam kļuvuši slikti saimnieki, ka zemnieku vairs neuztrauc, ja zeme slikti apstrādāta, ja paliek nenovākti lauki, nenoplauta zāle. Romānā ir epizode, kad Mihails Prjasļins pār-met jaunajam traktoristam Ņetjosovam, kurš apar lauku tā, ka tiek uzvērsti neauglīgais sarkanā māla slānis. Ņetjosovs Prjas-ļinam atbild, ka tā ir līcis agronoms un pārējais nav viņa daļa. Abramovu dziļi satrauc zemnieku sirdsapziņas erozija, kas skar ne tikai nelabojamus sliņķus un dzērājus. Ņetjosovs ir disciplinēts, strādīgs traktorists, viņš nedzer, un viņu pat iecel par sov-hoza direktoru galīgi sevi sakompromitējušā priekšgājēja vietā.

F. Abramova domas, viņa sirds nemiens par Krievijas ziemeļu zemniecības likteni atspoguļojas ne vien romānos, bet arī asajā, dziļi pārdomātajā kopīgi ar A. Čistjakovu sarakstītajā aprakstā «Tīrums dzīvais un mirušais» (Москва, 1978, № 5), arī viņa atklā-tajā vēstulē saviem novadniekiem, ko 1979. g. 18. augustā pub-licēja «Пинежская правда» un vēlāk pārpublicēja «Правда».

Sava darba jēgu F. Abramovs raksturo šādi: «Pateikt patiesību, lai arī smagu, dažam pat var likties — apvainojošu, — tas nozīmē ne vien cilvēka dvēseli atsvabināt no tumsas, atsvaidzināt ar skaidru ūdeni, bet arī pamudināt to uz darbību, radišanu... Uz pārmaiņu — galu galā. Vai tas dzīvē ir svarīgi? Svarīgi gan. Nomelnot, apvainot cilvēcisko cilvēkos viegli... Bet man vienmēr ir gribējies izskaidroties atklāti, nostiprināt cilvēkā pārliecību, ka viņš kaut ko sevī ir aizmirsis. Tāpēc arī manos romānos ir tik daudz sāpes cilvēciskuma apliecināšanā.»¹

F. Abramova — tāpat kā citu «lauku prozas» pārstāvju stiprums ir viņu ciešā līdzdalības un pat līdzvainības sajūta. Viņi neatdala sevi no saviem varoņiem, no viņu priekiem un bēdām. Krievu «lauku proza» atdzīvina un turpina Dostojevska un Tolstoja tradīcijas, kuru dzīvā serde bija rakstnieku sāpošā sirdsapziņa, viņu līdzatbildība par to, kas notika ar katru zemnieku, katru cilvēku.

Ne tikai Abramovam dziļi rūp, kas šodien notiek ar zemi, ar tiem cilvēkiem, kas dzīvo uz zemes un kopj zemi. Ne tikai viņš mokoši meklē atbildi uz to, kā lauku cilvēka apziņā un raksturā izpaužas pārvērtības, ko nosaka modernās, centralizētās un specializētās lauksaimniecības izveidošanās, zemnieku aiziešana no tēvutēvu sētām kolhozu un sovhozu nomalēs uz lielajiem, perspektīvajiem ciematiem. Ne tikai viņš meklē patiesību, kas stiprinātu cilvēku dvēseles, neļautu aizmirst galveno cilvēcības likumu — dzīvot pēc sirdsapziņas.

Pēdējā laikā grūti atrast tādu preses izdevumu, kas neveltītu uzmanību lauksaimniecības problēmām, kas necenstos tās risināt daiļdarbos un publicistikā. Žurnāli «Новый мир», «Наш современник», «Москва» un citi sistemātiski atvēl savas slejas rakstnieku pārdomām par lauku cilvēku šodien.

Cilvēka attieksmes ar zemi nav vairs lokāls lauku dzīves jautājums, tas pārāk tieši atbalsojas visas valsts dzīvē ne tikai materiālo vērtību jomā, bet nosaka arī morālos kritērijus.

Mūsu republikā šīs problēmas visnopietnāk skar publicistika. Mēs atceramies, kādu rezonansi guva I. Ziedoņa «Kurzemīte». Joprojām tas ir viens no patiesīgākajiem, ar latviešu literatūrai neparastu atklātību un kaismīgumu rakstītajiem laikmeta dokumentiem. Pēdējā laikā lauku dzīves problēmām pievērsies A. Dripe, un viņa «Vēstules no kolhoza» ar savu aso nostādni un patieso ieinteresētību arī jau guvušas atbalsi sabiedrībā.

Sasāpējušu sabiedrisku jautājumu risināšanā publicistikai jāiet pa priekšu, tā tam vajadzētu būt. Bet arī romānu autoriem

¹ *Абрамов Ф. О хлебе насущном. — Сов. Россия, 1979, 26 окт.*

nav tiesību visus asumus un problēmas novelt uz publicistu pleciem un dzīvot, nepamanot nekā no tā, kas notiek ārpus lielu un mazu pilsētu robežām.

Taisnības labad jāatzīst, ka zināms, visai bikls pagrieziena uz lauku pusi samanašs arī dažā latviešu rakstnieka stāstā.

Vispirms te minami Ē. Hānberga «Pirmā grēka līcis» un A. Kalves «Veltījums pērnajam rudenim». Par abiem šiem darbiem man jau bija izdevība izteikties «Kritikas gadagrāmatā» (1979), tāpēc negribu atkārtoties. Katrs no nosauktajiem darbiem atbilstoši to žanram sniedz ieskatu diezgan pašaurā dzīves īstenības nostūrī. Īpaši tas attiecas uz «Pirmā grēka līci». Bet abi rakstnieki izvēlētajā dzīves izpētes objektā ieskatās pietiekami dziļi, lai viņu liecība un secinājumi nepaliktu vienaldzīgi lasītājam. Reiz es vadīju lasītāju tikšanos ar Ē. Hānbergu. Zāles aktivitāte, uzdotie jautājumi, kas skāra ne tik daudz Hānberga rakstnieka darbus, cik šodienas lauku dzīves būšanas un nebūšanas, liecināja, ka lasītāji, sastapušies ar patiesīgi uzrakstītām lappusēm, gaidīt gaida gan no šī darba autora, gan no citiem rakstniekiem mākslas darbus, kas pilnasinīgi atveidotu lauku darba cilvēku specifiskajos šodienas apstākļos, atklātu viņa pasaules uztveri, attieksmi pret dzīvi, darāmo darbu, parādītu, kas mainījies lauku cilvēka psiholoģijā, kopš iesākusies masveida pārcelšanās uz ciematiem, kopš visa zemes apstrāde balstās uz tehniku un lielo lopkopības kompleksos cilvēka saskare ar aprūpējamiem dzīvniekiem kļuvusi minimāla, arāji pārvērtušies par mehanizatoriem, bet lopkopji par mehāniķiem un operatoriem.

Lai izprastu 70. gadu zemnieku, vairs nepietiek ar Blaumaņa un Upīša darbiem. Ir noticis pavērsiens, kas satricinājis gadsimtiem izveidoto dzīves stereotipu. 70. gadu zemnieka psiholoģija vairs nav izprotama arī ar 50.—60. gadu rakstīto darbu starpniecību. Bet mūsu grāmatās vēl arvien sastopam zemnieka tipu, kas aizgājis vai aiziet pagātnē. Acīmredzot jaunapgūstamais dzīves slānis nav viegļu roku paceļams, tas prasa iedziļināšanos un izpratni.

Arī «Pirmā grēka līcī» sastopamie raksturi nav izveidojušies pēdējās desmitgadēs. Grāmatas panākumi skaidrojami ar to, ka autors, kurš diendienā seko lauku dzīves norisēm, atveidojis tipisku šodienas situāciju, kad strauji izzūd viensētas. Vecajās mājās paliek tikai savu aktīvo mūžu nodzīvojuši cilvēki, kuri vecumdienās negrib un nevar iejusties jaunajos apstākļos. E. Hānbergs rāda tās lauku ļaužu paaudzes aiziešanu, kurai bija lemts pārdzīvot pirmo kolhoza gadu sūrumu un ar savu godīgo, pašizliedzīgo darbu likt pamatus jaunajai lauksaimniecības ražošanas sistēmai. Līdzīgi daudziem citiem padomju rakstniekiem

Hänbergs cenšas izprast, ko īsti šī paaudze aiznes sev līdzī, ko atstāj mantojumā. Lai gan darbā ir mākslinieciskas nepilnības, trūkst lielāku vispārīnājumu, Ē. Hänberga grāmata ar savu tiešumu, reālistisko notikumu un galvenokārt veco darba cilvēku raksturu tvērumu ir nozīmīga parādība mūsu visai pieticīgajā prozas klāstā par lauku dzīvi. Tomēr šī «reportāža» nevar aizvītot visas neuzrakstītās grāmatas par lauku cilvēku, kurš modernās lauksaimniecības apstākļos ar saviem pūliņiem nodrošina ražas un izslaukumus, par to, kāda ir šī cilvēka iekšējā pasaule, kāda vieta tur ir tēvu un vectēvu tikumiem, kādas jaunas līnijas viņu morāles kodeksā iezīmējis laikmets. Atbildi uz visiem šiem jautājumiem rakstnieki vēl lasītājiem parādā.

Manuprāt, visnopietnākais mēģinājums ieskatīties 70. gadu lauku cilvēka vaibstos ir A. Kalves stāstā «Veltījums pērnajam rudenim». Arī šis stāsts publicēts jau 1978. gadā un tāpēc īsti neietilpst raksta ietvaros, tomēr dažos vārdos pie tā gribētos pakavēties, jo 1979. gada lielajā prozā nav neviena darba par lauku cilvēku dzīvi.

A. Kalve, kurš savas rakstnieka gaitas iesāka ar labiem stāstiem par lauku cilvēkiem krājumā «Sarkans āboliņa lauks», ir viens no nedaudzajiem, kas nav zaudējis saikni ar zemi, ar zemiņu dzīvi. «Veltījums pērnajam rudenim» liecina, ka meklējumi šinī virzienā spēj izraisīt rakstnieka talanta jaunu pacēlumu.

Viena no jaunā stāsta stiprajām pusēm ir precīzi iezīmētā šodienas situācija laukos, kad komandpostēni lielajās saimniecībās nonāk jauno speciālistu rokās, kad vakardienas studenti uzņemas atbildību gan par ražošanu, gan par cilvēku dzīvēm. Dēli sāk mācīt tēvus. A. Dripe vēstulē no kolhoza «Kompleksa vadītājs» ar publicistikas līdzekļiem analizē šīs situācijas sociāli ekonomisko būtību. A. Kalves galvenais uzdevums ir izšķetināt psiholoģiskās kolīzijas, atveidot tās ar reālistiski tvertiem raksturiem. Domāju, ka Juris Liepa ienes jaunus akcentus šodienas cilvēka mākslinieciskajā izpratnē.

Ja latviešu proza paiet garām pārvērtībām lauku dzīvē un lauku cilvēku psiholoģijā, kam visā padomju literatūrā likumsakarīgi piesaitīta daudzu talantīgu rakstnieku neatslābstoša uzmanība, jāmeklē, ap ko centrējas tās galvenās intereses.

Pēdējā laikā bieži nācies konstatēt, ka literatūrā priekšplānā izvirzās morāles jautājumi. Šo jautājumu nozīme bija uzsvērtā arī no partijas XXV kongresa tribīnes. Būtībā jebkuras tematikas darbi mākslā saistās ar morāli un tikumību, jo katra cilvēka darbošanās ir vērtējama ar šo mērauklu.

Mūsu literatūrā pēdējos gados morāles problēmas izpaužas

cilvēka ētiskās pozīcijas analizē. Cilvēka nostāja sabiedrībā stātos un romānos galvenokārt nosakāma caur sadzīves kolīzijām, jūtu dzīvi, attiecībām ģimenē. Retāk sastopamies ar grāmatām, kur morāles problēmas izgaismojas tieši sociālās dzīves šķautnēs.

Nav lieku reizi jāpierāda, ka darbiem ar spēcīgi risinātiem morāles sadzīviskiem aspektiem ir ļoti liela loma sociālajā audzināšanā. Viss ir atkarīgs no dzīves izpētes pamatīguma, morāles kritēriju augstuma un mākslinieciskā līmeņa.

1979. gads sniedzis vairākus morāles problemātikas prizmējumus sadzīviskā plāksnē.

Viens no romāniem, kas gada devumā piesaista uzmanību ar saasinātu morāles problēmu izvirzījumu, ir Veltas Spāres «Dialogs». Žurnālistes un rakstnieces Metas Vālodzes raksturs, kas ir šī darba centrā, veidots ar lielu ticamības pakāpi. Rakstniece rūpīgi šķetina galvenās varones Metas dzīves pavedienu. Sešpadsmit gadu vecumā Meta brīvprātīgi dodas uz fronti, būdama sapieru vada sanitāre, izstaigā ilgus, grūtus kara ceļus. Par saltajiem Darņicas ierakumiem vienmēr atgādina apsaldētās, sarkanās rokas. Darņica Metai kļūst par viņas izturības un uzticības mēru. Darņica viņai ir atskaites punkts un vērtību mērs, kad jāstopas ar sarežģītām dzīves situācijām. Viņai liekas, ka dzīvē jābūt tāpat kā frontē — vienā pusē savējie, otrā ienaidnieki. Frontes meitene, kura pratusi skatīties nāvei acīs un zem ienaidnieka uguns glābt ievainotos karavīrus, apjūk pēckara dzīves attiecību sarežģītībā, grib visus samezģojumus atrisināt saskaņā ar avīžu ievadrakstiem. Cenšoties dzīvot pēc apstākļu uzspiestiem un pašas apziņā izstrādātiem stingriem priekšrakstiem, viņa sagandē dzīvi sev un citiem. Blakus viņai cilvēkiem ir salti. Viņa nespēj noticēt sava pirmā vīra Rūda taisnībai (Rūdis ir izslēgts no partijas, jo bija kritis gūstā), nespēj kļūt viņam par atbalstu un draugu. Meta nejūt, ka viņas ledainā novēršanās noved Rūdi līdz izmisumam. Cenšoties pārvarēt vientuļības un atstumtības loku, viņš pieļauj rīcību, kas noved uz apsūdzēto sola. Arī otrais vīrs Rolands pie viņas sāniem savist, sapinas melos un zaudē cilvēcisko pašcieņu. Dēls Ilmārs iemācās dubulto dzīves grāmatvedību un pamazām noiet no ceļa.

Meta dzīvo šķietami morāli nevainojamu dzīvi, bet viņai pietrūkst vienkāršas cilvēcības, iejūtības, bez kā pat vislabākie nodomi pārvēršas par ļaunumu. Arī viņas rakstnieces darbība noslīd pa dzīves parādību virspusi. Kad viņa mēģina rakstīt par sava dēla paaudzi, Ilmārs viegli atmasko darba melīgumu, jo Meta cenšas dzīvi nogludināt, vienkāršot. Viņas puspatiesība Ilmāram šķiet sliktāka nekā atklāti meli. Meta bankrotē ne tikai kā cilvēks, bet arī kā radoša personība. Trāpīgi Metas būtību novērtē viņas

kolēģis, arī bijušais frontinieks Petrovs: «Tāds pretrunīgs... taisnīgs un... samaitāts raksturs. Bistams sev un citiem.»

«Dialogā» rakstniece ir spējusi parādīt, ka Metas īpašības ir sociālo apstākļu radītas, ka šo raksturu salauzušas tādas pēckara dzīves negācijas kā neuzticēšanās pat vistuvākajiem cilvēkiem, aizdomas, nepelnīta cilvēku apzīmogošana ar ienaidnieka nosaukumu. Jauniņā Meta, kuras biogrāfijā ir tādi melni traipi kā tēva islaicīga iestāšanās aizsargos un aizdomās turētais vīrs, nespēja saglabāt savu cilvēcību. Par bruņām dzīves vētrās viņai kļuva taisnības cīnītājas pozīcija. Vai taisnība kādreiz nepārvērtās par visnežēlīgāko netaisnību — no šādiem jautājumiem Meta savu sirdi un sirdsapziņu centās pasargāt. Jaunībā ar fanātiski nekritisku pieeju vispārpieņemtajam redzes viedoklim, vēlāk ar apzinātu nevēlēšanos pieļaut savas mākslīgi uzbūvētas pasaules sagrāvi. «Dialogā» varones raksturs atklāts dažādās šķautnēs, atklāta viņas cilvēciskā drāma. Metai, sevišķi romāna pirmajā pusē, ir daudz subjektīvas pievilcības. Patiesa dramatisma un dzīves patiesības piesātināts ir viņas konflikts ar dēlu.

Metas raksturs konfrontēts ar diviem citiem sieviešu raksturiem. Žurnāliste, vēlāk skolotāja Ārmane, ir jau bieži literatūrā sastaptais nedomājōša birokrāta tips. Viņa spēj piemēroties ikvienai situācijai, nomelnot to, ko vakar sauca par baltu, viņas dzelzainā darbošanās spēj sakropļot ne vienu vien jaunu dvēseli. Meta ir atšifrējusi Ārmani, viņu starpā ir konflikta situācija, bet kādi neredzami pavedieni vieno šos raksturus. Paštaisnība, nespēja līdzjust otram cilvēkam Ārmanē izpaužas galējā pakāpē. Meta, izvairoties no meliem, bet nespējot skatīties acīs patiesībai, visu dzīvi iztiek ar puspatiesību; Ārmanei melu un patiesības problēma neeksistē nemaz. Meta atšķirībā no Ārmanes prot saskatīt istās vērtības dzīvē, viņai pat liekas, ka viņa par tām cīnās, bet ikreiz paliek pusceļā. Kādā no iekšējās sacelšanās brīžiem viņa ironizē: «Šaubīgais... neskaidrais — ej garām, garām, atstāj citam, kam būs drosme apstāties un paskatīties, kāds tas šaubīgais un neskaidrais īsti ir.» Pašai viņai šīs drosmes nav. Subjektīvi Meta ir cilvēciskāka un godīgāka par Ārmani, bet sabiedriski bistamāka, jo viņas nostāju un īsto būtību ir grūtāk saskatīt. Metas pozitīvais antipods romānā ir viņas jaunības draudzene ārste Nora Apse. Šī funkcija aizēno visu pārējo, un arī Noras raksturs ir shematisks, bez novatorisma dzirksts. Romānā trūkst Metas un Noras attiecību psiholoģiska risinājuma, ir tikai šo attieksmju ārējās izpausmes.

Romāna dzīvotspēju nodrošina mūsu literatūrā vēl līdz šim mazatklātās parādības iemiesojums nevienkāršotā, ticamā Metas Vālodzes raksturā. Velta Spāre caur šo raksturu ar pilsonisku

kaismi karo pret bīstamiem maldiem, it kā varētu izdzīvot ar puspatiesību, neieslīgstot melos, liekulībā, cietsirdībā.

Morāles problēmas ir arī Zigmunda Skujiņa garā stāsta «Sermuliņš uz asfalta» centrā. Šis stāsts sniedz lasītājiem kādu modernās ģimenes modeli. Šīs ģimenes pasaulē rakstnieks mūs ievēd brīdī, kad laulātam pārim pienācis atvaļinājumu laiks un viņi pirmo reizi kopdzīves laikā nolemj to pavadīt šķirti. Sieva ar draudzeni aizlido ekskursijā uz Vidusāziju. Gunāra gaitas viņu nekādos tālumos neaizved. Izcilājis medību un vēžošanas plānus, viņš paliek Rīgas dzīvoklī un ļaunas notikumu gaitai.

Atvaļinājums Gunāra un Asjas dzīves stāstā iegūst dziļāku simbolisku nozīmi, jo pēc garajiem laulības gadiem ir iestājies kritisks moments, kad abiem šķiet, ka «viņu laulībā viss bija apgriezies un zaudējis jēgu» (Gunārs), ka viss «ir apnicis, mīļā stundīnā, kā apnicis, to ilgāk vairs nevar izturēt» (Asja). Divi cilvēki dodas katrs uz savu pusi, lai pārvērtētu līdzšinējās vērtības, lai pilnam izbaudītu sen zaudēto neatkarības un brīvības izjūtu, atļautos piedzīvot kādu satraucošāku brīdi, nerēķinoties ar ierastajām attiecībām un atkarībām.

Gunāra rakstura izpratni papildina un paspilgtina viņa draugu Vitauta un Ojāra portreti. Kādreiz abi dzīves ceļos bija Gunāru apsteiguši, bet tagad Vitauts ir kļuvis par kļaju haltūristu, bet Ojārs, kurš kādreiz ieņēma aktīvu dzīves pārveidotāja pozīciju, apguris un igns apcer pie alus mucas savas neveiksmes. Jāsaka, ka šiem epizodiskajiem tēliem rakstnieks atradis sulīgas krāsas. Nepārprotami nomanāms, ka abu draugu nelaimēs liela loma ir viņu sievām — valdonīgajai Zigrīdīnai un aprobežotajai karjeristei Karmenai. Šo avarējušo ģimeņu bieds palīdz Gunāram apjēgt, ka viņa laulība nav pati neveiksmīgākā.

Asjas raksturojumam fonu rada viņas vientulā, bet dzīvespriecīgā draudzene Melita, kuras dzīves piepildījums ir dēls Varis. Ceļojuma laikā Asja ar loģiskiem secinājumiem nonāk pie patiesības, ka Varis un viņas dēls Jānis ir pusbrāļi, jo kādreiz Gunārs pametis Melitu Asjas dēļ. Šis apstāklis, ko Asja uzzina tikai tagad, ienes dažas disonanses, kuras saasinās, kad rodas tīri sievišķīga konkurence elegantā, padzīvojušā atraitņa ķirurga Smiltņieka dēļ. Kad tāmā dzīvojošais latvietis izvēlas Melitu, konflikts ir izsmelts. Apcerot Melitas vientulību, Asja pēc dažām prombūtnē pavadītām dienām atskārš, ka vilšanās ģimenes dzīvē bijis īslaicīgs pagurums, ka viņa mīl savu Gunāru un alkst atgriezties ģimenes klēpī. Stāsts beidzas ar laimīgu izlīdzinājumu. Vētra ūdens glāzē ir norimusi, ģimenes pamati izturējuši pārbau-dījumu.

Situācijas, kādas ir «Sermuliņā uz asfalta», dzīvē sastopamas

it bieži. Stāstā nav pārspilējumu, sadomājumu. To, kas notiek ar Gunāru un Asju, pārdzīvojuši daudzi cilvēki. Dzīvē tā mēdz notikt. Bet vai ar šo patiesību pietiek, lai rastos pilnvērtīgs mākslas darbs? Ne katrreiz dzīves patiesība ir arī mākslas patiesība.

Z. Skujiņa stāsts daudzējādā ziņā ir raksturīga parādība mūsu prozā, kur valda mierīga dzīves apcere, bez asumiem, bez dziļākiem konfliktiem, bez lielākām kaislībām. Z. Skujiņa profesionālisms, dzīvais, plūstošais stāstījums, izteiksmīgā valoda piesaista lasītāja uzmanību, bet neglābj no vilšanās, aizverot pēdējo lappusi.

Ar dalītām jūtām jāuzņem arī J ā ņ a L a p s a s romāns «Rūgtums». Tas ir pirmais rakstnieka romāns, bet nav viņa pirmais darbs par tāljūras zvejniekiem. «SOS pēcpusdienā», «Oranzā laiva» un citos stāstos viņš jau agrāk pieteicis latviešu literatūrai raksturīgo cilvēka un jūras tematiku.

Pēc Viļa Lāča, Žaņa Grīvas, Egona Līva rakstnieks cenšas pateikt savu vārdu — par 70. gadu zvejniekiem.

Romānā «Rūgtums» ir lappuses, kur jūrnieku dzīve tālajos zvejas rajonos attēlota ar skaudru tiešumu un patiesīgu. Mūsdienās zvejas ierīces neatbrīvo zvejniekus no smaga, notrulinoša darba, kad lielie lomi jāglābj no bojāejas un pat vētras laikā, nerēķinoties ar darba stundām, jāstāv pie zivju apstrādes galdiem ar vienu domu: «... vēl tikai šo zivi, vēl tikai nākamo un aiznākamo, un tad darbam būs redzams gals, bet, kad mucā noblāksķēja jau desmitā nākamā un aiznākamā, doma atgriezās savā izejas punktā: vēl tikai šo zivi, vēl tikai nākamo.» (Karogs, 1979, № 6, 33. lpp.)

Zvejnieku dzīves sūrumu, dzelzaino pakļautību nozvejas plāna prasībām Lapsa tēlo ar zinātāja prasmi. Vīru attiecības uz kuģa izgaismojas dabiskas, organiski saistās ar katra rakstura īpašībām. Arī romāna galvenā varoņa kapteiņa Jura Brasas īpašības visticamāk atklājas tieši jūras epizodēs, kur viņa straujums, riska prieks, savienots ar jūrnieka māku un intūciju, nodrošina gan panākumus zvejā, gan cieņu komandas acīs. Bet, tikko Juris nokāpj no kuģa uz cietas zemes, viņa raksturā viss sāk šķobīties. Viņš ir iemilējies jūrā, iemilējies kuģī, nespēj dzīvot bez sava darba un neprot šo mīlestību apvienot ar mīlestību pret sievu, pret ģimeni. Šis konflikts latviešu literatūrā nav jauns. Tas ir devis Vilim Lācim vielu romānam «Zeme un jūra», tas ir radis spilgtu izgaismojumu Ž. Grīvas «Zem albatrosa spārnēm» iestarpinātajā novelē «Cilvēks ar divām mīlestībām». Šajos darbos bija jaušama konflikta tragika, cilvēka cīņa par abām mīlestībām un viņa nespēks, lai šo konfliktu laimīgi atrisinātu. Sadūrās vīrišķīgā drosme, tāluma alkas un sievišķīgais maigums, vēlē-

šanās piesaistīt mīļoto, sadūrās jūras aicinājums un zemes pievilksanas spēks.

J. Lapsas romānā šo romantizēto motīvu nav. Bet nav arī dramatisma, jūtu lieluma. Jura un Maijas attiecībās visu nosaka nejaušība, raksturu nenoturība. Mēs ieraugām Maiju un Juri jau tad, kad viņi sen viens no otra atsvešinājušies, kad strīdi un skandāli par savstarpējo neuzticību vairs nerada dvēselē nekādas brūces, bet tikai aizskar patmīlību. Lai kā rakstnieks cenšas pārliecināt, ka Juris šai konfliktā ir pārāks par savu nesavaldīgo sievu, tas viņam neizdodas, jo nepārprotama ir Jura vienaldzība gan pret Maijas, gan pret meitas Ivetas likteni.

Vienkāršotas ir arī Jura attiecības ar viņa pretinieku, kolhoza priekšsēdētāja vietnieku Duduku. Netirā kampaņa, ko pret Juri izraisa Duduks, risināta pēc vissliktākajiem literārajiem štampiem, ieņem romānā ļoti lielu vietu, bet maz dod raksturu izpratnei. Nostādot Juri nepatiesi apmelojot, cietušā lomā, iezēlinot par viņa likstām, rakstnieks paiet garām īstajam konfliktam, kas varēja kļūt par romāna kodolu. Līdz ar to dzīves patiesības elpa, kas ienāk zvejnieku dzīves epizodēs, izplēn, tikko romāns sāk pildīt savu māksliniecisko uzdevumu — rādīt dzīvi un cilvēkus visā to savstarpējā sarežģītībā.

Romāna trūkums ir centrālā rakstura ieceres neatbilstība viņa reālajai darbībai. Brašais darba varonis dzīves situācijās, kur viņam būtu jāparāda sava vīrišķība, patstāvība, izlēmība, bezpalīdzīgi dreifē pa straumi, atstājot izšķirošus lēmumus likteņa vai citu cilvēku ziņā. Tādu pozīciju viņš ieņem gan tad, kad viņu piemeklē likstas personiskajā dzīvē, gan tad, kad jācinās par savu godu un labo vārdu.

Romāns rakstīts «es» formā, par visu notiekošo mēs uzzinām caur Jura uztveri. Šis paņēmieni no rakstnieka prasa lielu meistarību, lai lasītājam būtu skaidra robežšķirtnes starp literārā rakstura un autora pozīciju. Romānā «Rūgtums» šī šķirtnes ir visai nosacīta, un tāpēc Jura raksturojums ir juceklīgs. Tas, ko Juris domā pats par sevi un savu rīcību, nav atdalīts no autora vērtējuma. Autors viscaur ir Jura advokāta lomā, arī tur, kur literārais raksturs pauž sava cilvēciskā satvara nepievilcīgās puses.

Kaut arī «Rūgtumā» ir kļūmes, Jāņa Lapsas pirmais mēģinājums lielajā epikas formā liecina par rakstnieka vēlēšanos iedziļināties cilvēku attiecību īstajos motīvos un sekās, vieš cerību, ka veidojas interesants romānists.

Asāk, dramatiskāk tēmu «cilvēks un jūra» risina Z. Skujiņš stāstā «Lielā zivs», kas gan pēc žanra īsti neietilpst šī raksta ietvaros. Sīkāk nekavējoties pie darba, tomēr gribas to pieminēt,

jo šinī stāstā, kas veidots skaudrās, lakoniskās līnijās, gandrīz dokumentālā stilā, spēcīgi skan jau 50. gados mūsu prozā izvirzītais un vēlāk pieklusušais jautājums par cilvēka personisko atbildību ne vien par sevi, bet arī par citu likteniem. Izteiksmīgie komandas locekļi — kapteiņa Saunaga, Žaņa Karlēvica un Benjamiņa Grāvīša raksturojumi spiež lasītāju pārdzīvot kuģa avāriju un komandas un zēna Daiņa Krūmiņa tragisko bojāeju nevis kā stihisku nelaimi, bet kā šķietami parastu vienaldzības un bezatbildības rezultātu, tādējādi panākot spēcīgu sociāli psiholoģisku uzlādējumu, kura tik ļoti trūkst dažam labam romānam.

Dažus vārdus gribētos pateikt par žanrisko apzīmējumu «romāns», ko autori ar apbrīnojamu vieglumu dod saviem sacerējumiem. Ļoti bieži sacerējums, kam nav galveno romāna pazīmju — laikmeta ainas vēriena, sižeta sazarojuma, plaša personāža, tiek bez mazākās vajadzības ieskaitīts romāna kārtā, it kā žanriskais apzīmējums pats par sevi jau garantētu augstāku māksliniecisku pakāpienu.

Diez vai romāna apzīmējums atbilst Mirdzas Kļavas «Mārai Rīgā». Tas ir garais stāsts par Rīgas nomales meiteni buržuāziskās Latvijas apstākļos. Mums nav daudz darbu par šo ne pārāk seno periodu tautas dzīvē, un katra jauna mākslinieciska liecība izraisa lasītāju interesi. «Māras Rīgā» stiprā puse saistās ar tā laika sadzīves apstākļu reālu attēlojumu. Lasītājs tiek ievests Čiekurkalna strādnieku dzīvoklišos, izjūt tā laika jauniešu dzīves pelēcīgo atmosfēru, kur par ilgi gaidītu un apspriestu notikumu kļūst ballīte un vietējās skaistuma karalienes vēlēšanas. Laikmeta reālajā tēlojumā autorei tomēr vietumis zūd mēra izjūta, diez vai sīki aprakstītie tā laika meiteņu tērpi var palīdzēt izprast viņu iekšējo būtību, bet cilvēku lasītājs meklē arī darbos par pagātni.

1979. gadā bija jāastopas ar vairākiem darbiem, par kuru izdošanas lietderību var arī šaubīties. Zinot, cik ilgi un grūti dažkārt ir patiesi māksliniecisku darbu ceļi līdz tipogrāfijai un grāmatnīcu letēm, cik saspringts stāvoklis republikā ar papīra fondiem (vismaz labu grāmatu tirāžu noteikšanā tam vienmēr ir pirmšķirīga nozīme), nevar neizteikt neizpratni par atvieglinātajiem kritērijiem dažu grāmatu vērtēšanā izdevniecībās.

Jānis Rasa vairs nav iesācējs. «Āmurgalva» nav pirmais šā autora mēģinājums garajā prozā, un katru iepriekšējo reizi kritika ir vērsusi uzmanību uz autora visai pieticīgo māksliniecisko līmeni. Tātad kārtējā romāna izdošanas pamatojumam vajadzētu būt krietnam rakstnieka meistarības kāpumam, pagriezīenam no sadomātības pie dzīves patiesības. Vai «Āmurgalvā» mēs varam saredzēt kādas jaunas kvalitātes rakstnieka darbā? Vieni-

gais, kas šajā darbā ir uzrakstīts ar lielu ticamības pakāpi, ir autovadītāju kursu ikdiena. Lasot šīs lappuses, nezinātājs tiek pārliecināts, ka tikt pie šofera tiesībām mūsdienās ir grūti. Bet vai šāda atziņa ir pietiekama, lai tērētu lasītāja uzmanību, kurš ir ieinteresējies par romānu, tātad dzīvo, cilvēcisko attiecību spoguļi, nevis rokasgrāmatu žiguļu īpašniekiem? Centrālais raksturs, kurš devis grāmatai nosaukumu, varētu piesaistīt uzmanību — Paula lēnīgums, neatlaidība, godīgums, kas izpaužas viņa nostājāursos, viņa darbošanās, atjaunojot veco fordiņu nolūžņiem, sola raksturu, par ko tautā runā: «Kas lēni brauc, tas tālu tiek,» — vai arī: «Lēna cūka dziļi sakni rok.» Tomēr līdz dziļumiem rakstnieks nenonāk. Taisni tur, kur būtu jāatklājas Paula būtībai — viņa attiecībās ar sakropļoto Silviju —, ielaužas neīstums un sadomātība. Silvija kā māksliniecisks raksturs ir pilnīgi izplūdis veidojums. Viņas loma ir būt Paula sapņu tēlam un pārbaudīt varoņa cildenumu. Paša Paula pārdzīvojumi visizšķirošākajā brīdī, kad viņš ierauga katastrofā cietušo būtni un nolemj saistīt ar viņu savu dzīvi, paliek pilnīgi aiz kadra. Lappuses, kur prasīt prasās pēc psiholoģiskas analīzes, nepatīkami pārsteidz ar virspusēji konstatējošo pārsliedēšanu notikumiem un autora ētisko un estētisko kurlumu. Tā vien šķiet, ka šī uzkonstruētā situācija bija rakstniekam vajadzīga, lai kaut kā sasaistītu irdeno romāna audumu un nonāktu pie «happy end» ar svinīgo fordiņa nonākšanu īstā saimnieka rokās.

«Āmurgalvā» sīkās ikdienas patiesības nepāraug lielākā dzīves un mākslas patiesībā, bet cilvēku attiecību veidojumā no patiesības nav ne miņas.

Viena gada prozas devums nevar būt par pamatu tālejošiem secinājumiem. Bet 1979. gada garā proza turpina jau agrāk aizsāktos procesus, un dažas pārdomas, kas nebūt nepretendē uz absolūtu patiesību un var būt diskutējamas, gribas izteikt.

Iepriekšējos gados mēs prozā bieži sastapām cilvēku, kurš nomocījās, mēģinādams saprast savas dzīves jēgu, atradās konfliktā pats ar sevi, ar apkārtējo pasauli un tāpēc nespēja radoši ietekmēt dzīves virzību. Rindojās deformētie, aizlauztie un salauztie raksturi. Jaunākais prozas devums aprāda citu, ne mazāk satraucošu tendenci, kas arī iezīmējās jau agrāk. Nemanot stāstos un romānos galveno vietu sāk ieņemt mazais cilvēks šī vārda tiešajā nozīmē. Viņš dzīvo un sevi izteic šaurā pasaulītē, kur debesis ir tikpat zemas kā Skalbes pasakā tēlotajā Miera un Pieticības zemē. Šī cilvēka ideāli nesniedzas pāri personiskās labklājības žogam. Lasot dažus jaunākos mūsu prozaīku darbus, uzmācas sajūta, ka notiek morālo kategoriju devalvācija un pieticība, miegains miemilība, plašāku apvāršņu trūkums kļūst par

slavējamu vērtību. Šādu atziņu bieži sekmē autora — neitrāla notikumu vērotāja un bezkaislīga hronista — pozīcija.

Mazā cilvēka ienākšana prozas darbos rada vielu pārdomām. Literatūras vēsture liecina, ka rakstnieku darbi visciešāk un vispilgtāk dzīvo tautā, ja tajos ir redzīgi atveidoti tipiski sava laika raksturi. Mazais cilvēks literatūrā bieži izsaka sava laika būtību, viņa raksturs atspoguļo noteiktus procesus sabiedrības dzīvē. Atcerēsimies kaut vai Gogoļa Akakiju Akakijeviču vai Andreja Upīša Oļģertu Kurmi. Tie ir apveltīti ar spilgtu personības individualitātes zīmogu, veidoti ar lielu māksliniecisku vērienu. Ne velti no Gogoļa «Šineļa» izaug krievu 19. gadsimta reālistiskā proza. Diemžēl mazais cilvēks, ko šodien sastopam mūsu romānos, lielākoties ir vienkārši sīks, neinteresants, viņa pārdzīvojumi neaktīvizē lasītāju, neizsauc tā līdzjūtību.

Kādreiz Čerņiševskis rakstā «Krievu cilvēka *rendez-vous*» pierādīja, ka talantīgā grāmatā arī dziļi intimās, personiskās attiecībās un izpausmēs cilvēki atklāj savu sabiedrisko būtību, literārais raksturs, ja tas tiešām tāds ir, visos apstākļos ir sava laikmeta, savas sabiedriskās vides nekļūdīgs seismogrāfs.

Mūsu literatūra tagad bieži rāda cilvēku *rendez-vous* apstākļos, bet reti kad mēs spējam tanī saskatīt būtiskas laikmeta pazīmes. Bieži vien mēs pat nevaram konstatēt, kad īsti notiek darbība — šodien vai desmit, divdesmit gadus atpakaļ. To var sazīmēt tikai pēc otršķirīgām detaļām, nevis pēc rakstura psiholoģiskā stāvokļa, viņa vērtību orientācijas.

Kritika prozai dažkārt pārmet didaktiku, bet vai mēs didaktiku šad tad nejaucam ar rakstnieka aktīvu sabiedrisko nostāju, ar tendenciozitāti, no kuras gan nav vairījies neviens rakstnieks, kam rūp tautas dzīve un nākotne. Kādreiz Andrejs Upīts pārmeta didaktiku Ļevam Tolstojam. Patiešām, itin visi šī rakstniecības milža darbi ir didaktiski. Tolstojs reiz izteicās, ka rakstnieks nemaz nedrīkst sēsties pie darba, ja katrreiz, iemērcot spalvu tintnīcā, neatstāj tur gabalu dzīvas miesas. Arī pats Andrejs Upīts šādā nozīmē bijis didaktisks rakstnieks. Visi lielie rakstnieki ir arī cīnītāji par kādu sev dārgu ideju. Ja šī ideja sakrīt ar sava laika vēsturiskām prasībām, palīdz cilvēkiem izprast dzīvi, kļūst labākiem, nekā viņi ir, rodas mākslas darbi, kas dzīvo visos laikos. Protams, nevar prasīt, lai katrs romāns būtu klasikas līmenī. Bet, šķiet, ka nemaz nebūtu maksimālistiska tāda prasība, lai katrā darbā būtu dzīves patiesība un dzīva, kaismīga rakstnieka doma.

Vērojot mūsu prozas attīstību pēdējos desmit gados, nākas atzīt, ka dzīves izzīņas likne tanī slid uz leju. Ar katru gadu paliek mazāk to darbu, kas saviļņotu lasītājus ar patiesīgu

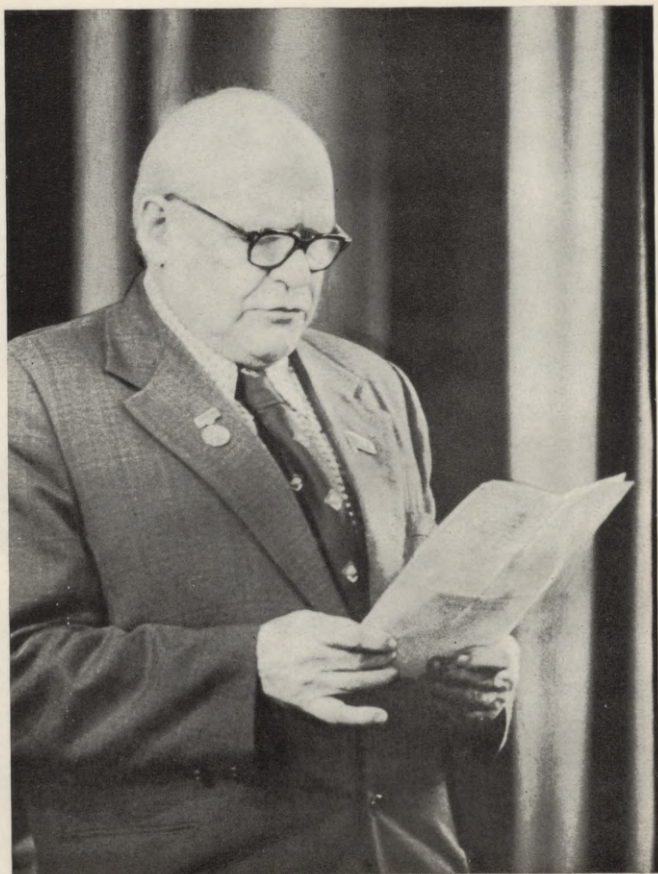

PSRS Augstākās Padomes deputāts Gunārs Priede lasītāju vidū

Oktobra Revolūcijas ordeņa kavalieris Jānis Niedre 1979. gadā.

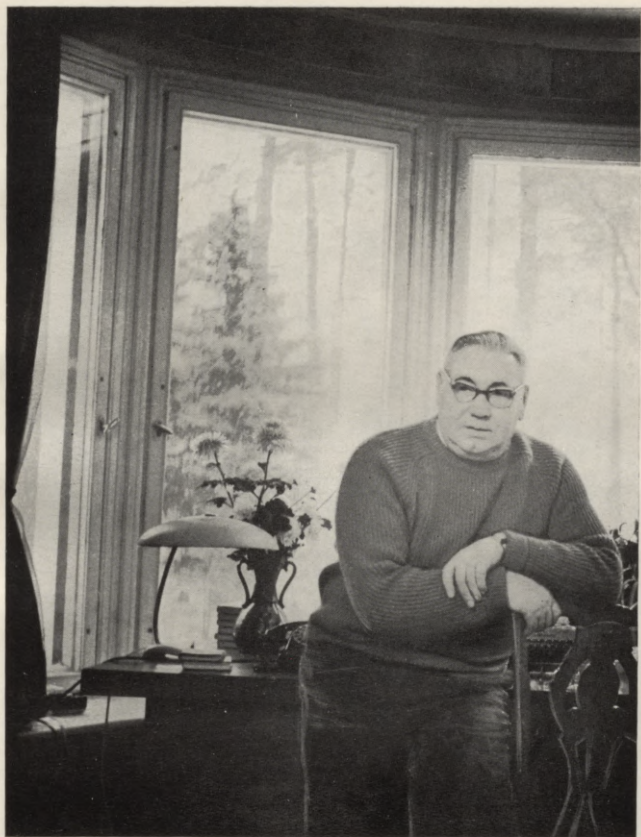
Rakstnieki — Lielā Tēvijas kara veterāni: A. Grigulis...

... Valdis Lukss ...

... Jūlijs Vanags ...

... Zanis Grīva ...

Dzejnice Olga Lisovska

un dzīves izvirzīto problēmu tvērumu. Gadu no gada proza kļūst mazāk analizējoša, vairāk aprakstoša un konstatējoša. Arvien biežāk, pāršķirstot grāmatas pēdējo lappusi, gribas teikt ar Paula Putniņa «varoņa» vārdiem: «Tā viņš ir, un tur nekā nevar darīt.» Mums ir grāmatas, kas var izraisīt zināmu interesi, bet atstāj vienaldzīgu prātu un jūtas. To rakstītājiem bieži vien pietrūkst kaislīgas mīlestības, kaut ko aizstāvēt, un nav sveloša naida pret to, ar ko cīnās. Tas nenozīmē, ka vajadzētu rakstīt saspilgtināti romantiskā, patētiskā garā. Arī ļoti atturīgais reālistiskais stāstījums var likt kopā ar autoru izjust sāpes un prieku, dzīvot līdzī attēloto cilvēku likteņiem. Lai atceramies kaut vai Ē. Vilka ārēji skopās prozas sugstējošo spēku.

Remdenums un apmierinātība, kas kā rūsa saēd jaunākos romānus, rada nenomālu ainu arī rakstniecības un kritikas attiecībās. Negribēdama nostāties nepateicīgajā soģa lomā, kritika cenšas saskatīt vērtības tur, kur viņu nav, nogludinot asos stūrus. Presē parādās recenzijas, kurās mākslinieciski vāji, no dzīves patiesības tālu stāvoši darbi tiek tomēr vērtēti ar plusa zīmi. Mēs it kā kaunamies runāt atklāti, noteiktu valodu, analizējot pēdējo gadu neveiksmes. Nav arī nopietnu mēģinājumu vērtēt mūsu sasniegumus salīdzinājumā ar visas daudznacionālās padomju literatūras darbiem.

Īpaši satraucošs ir fakts, ka prozā tikpat kā neieplūst jauni, talantīgi spēki. Pēc cerīgās A. Puriņa debijas ar romānu «Nevai-cājiet man neko» (1977) vairs nav bijis neviena kaut cik spilgta pieteikuma lielajā prozā, nav pamanīts neviens atmiņā paliekošs jaunā autora vārds.

Nobeidzot šīs subjektīvās pārdomas, gribas izteikt pārliecību, ka ieilgsī pauze mūsu garās prozas attīstībā ir tiešām tikai pauze, ka mums ir pietiekami daudz talantīgu prozaiķu, lai varētu sagaidīt romānu, kur cilvēks būtu parādīts ne vien savstarpējās attiecībās ar citiem cilvēkiem, bet būtu spējīgs risināt dia-logu ar savu laiku, ar vēsturi, ar cilvēci.

Karogs, 1980, № 3, 134.—142. lpp.

PAR FAKTIEM, PROBLĒMĀM UN KONCEPCIJU

Jau pašā sākumā — atruna. Šeit pateiktais nepretendē uz izvērstu pārskatu par 1979. gada garo prozu. Gada ražas izvērtējums praktiski jau sācies agrāk — kā recenzijās, tā rakstos periodikā.

Ikgadējā garās prozas bilancē vidējais skaitlis bijis desmit. 1979. gads, kā liecina bibliogrāfija, šai ziņā korektīvas neienes: septiņi romāni, trīs garie (vai nosacīti par tādiem apzīmējamie) stāsti, neskaitot tos grāmatās iznākušos darbus, kas periodikā publicēti un tamlīdz attiecīgi aplūkoti agrāk.

Bet kā ir no satura, no žanra attīstības perspektīvu viedokļa? Diemžēl jāteic, ka šai ziņā vērtējums nav tik cerīgs un istam optimismam pamatu nerada.

Man iebildīs: vai tad šais solīdi apjomīgajās publikācijās (kā jau tas garajā prozā pienākas) nav svaiga aruma, vai neienāk interesanti fakti, notikumi, parādības. Un vai kritikas uzdevums nav izturēties saudzīgi, pamanot un aprūpējot, kā mēdz teikt, katru dīgtspējīgu graudu? Bet recenzenti to arī centušies darīt. Meklēdami svaigus arumus, viņi bijuši pat pārsaudzīgi pret «graudiem», kas tomēr nav spējuši uzdīgt. Un ko var darīt, ka nepateicīgais darbs atšķirt istos graudus no šķietamajiem, mākslu no nemākslas, neapejot arī prognozi — tos sekmētājus vai traucētājus faktoros, bez kuriem nav īsta priekšstata par žanru, ka tas tomēr ir kritikas uzdevums.

Nav noliedzams, ka rosinoši fakti un parādības jaunākajos garās oriģinālprozas darbos ir ienākuši gan kā cilvēka mikrovidi un apstākļus raksturotājs faktors, gan kā šodien tik nepieciešamais viņa garīgās eksistences liecinājums, kā arī viņa personības tapšanas un pašrealizācijas kāpuma vai krituma rādītājs.

Šādā mūsdienu sadzīvei raksturīgā apstākļu ielocē — autovadītāju kursu vidē — savu varoni, par krietnu ieskatīto strādnieku puisī Paulu Ņegli novieto Jānis Rasa romānā «**Āmur-galva**». Kā uz delnas te visa apmācību «ābece» un tehniskā no-

rise — ar zīmēm un aizliegumiem, ar braukšanas teoriju un praksi, ar lādžīgo un zinošo instruktoru Gustsonu un entuziasma pārpilno, bet puiciski piekasīgo viņa kolēģi Bāliņu. Lasītājs iedziļojas šai kursantu noskaņā, žiguļa apgūšanas mācībās — kopā ar kluso vērotāju Paulu, «Rizgas madāmu» — valodīgo skaistuli Lailu, kas slimā vīra aprūpēšanu apvieno ar instruktora mīļākās pienākumiem, kopā ar neveiksminieku Profesoru un citiem.

Arī pati attēlotā parādība ir tipiska. Tā patiešām ir «apmāti neatlaidīgo» sabiedrība, kas zinātnes un tehnikas progresa apstākļos kļūst arvien kuplāka un neiecietīgāka. «Āmurgalva. Cik simtējādos veidos viņš izbrauc ielās, ceļos, vērojams pilsētā un laukos! Sieviete. Vīrietis. Jauneklis. Sirmgalvis. Nopietns zinātnu lurs. Rūpnīcas strādnieks. Bālais kancelejas darbinieks. Cilvēka miesas un gara dakterētājs. Tas ir gan iesācējs amatieris, gan padzīvojis profesionālis. Es, tu, viņš, viņa, mēs...»

Jau kopš Zigmuda Skujiņa romāna «Vīrietis labākajos gados» nebija darba, kas ievēd mūsdienu ražošanā. Tālab pamanām Egila Lukjanska jaunāko romānu «**Atsacīšanās**» pirmām kārtām jau apstākļu konkrētības ziņā. Autors mēģinājis «hibridizēt» moderno ražošanas romānu ar visumā pārstāstoši tradicionālo (lai gan ar pretenziju uz analītisko) sadzīves tēlojumu, sabalansēt savu varoņu darba un personīgās dzīves atveidi. Tiesa, mūsu prozai (un ne tikai tai) tik deficītā konkrētā ražošanas vide, kas te pārstāvēta ar slīpētavu, grantētavu, presētavu, metāla griešanas iecirkni, štancētavu, montāžas un citām rūpnīcas ceha telpām, paliek tikai fonā. Īstā varoņu rosišanās un sarunu vieta romānā ir ceha priekšnieka, inženiera mehāniķa Aivara Sniega kabinets.

Jau no autora sniegtās ievadanketas uzzinām (un tas pierādās sižetiski), ka Sniegs ir cilvēks ar noteiktu, stingru raksturu, «slikti slēptām pavēlnieciskām tieksmēm», kuram plāns un ražošana ir viss, — tātad Češkova tipa vadītāja vietējais variants, kas vēl papildināts ar «pilnīgi normālu» tieksmi pēc alkohola un, kā jau tas Lukjanska vīrišķīgajam varonim parasts, ar «ļoti izsmalcinātu» gaumi attiecībā pret sievietēm. Sniega pretstats ir viņa padotais, jaunais «karstasinīgais» meistars Eižens Bārs, kurš tēlots ne vien kā zinošs, bet arī kā rūpīgs un labsirdīgs vadītājs, kas dziras aizstāvam strādnieku intereses un vajadzības.

Aivara Sniega ģimenes attiecības kļuvušas formālas. Viņu sen jau neapmierina sievas Sandras ieturētība un aukstums, tālab viņš gandrīz par normu uzskata sakarus ar «augstas klases» mīļāko — tērpu demonstrētāju, vienmēr optimistiski noskaņoto un sievišķīgi atverīgo Andu Straumi. Izšķirošajā situācijā, kad Aivars Sniegs gatavojas aiziet no sievas un mājām, Sandra

lasītājam par pārsteigumu piedzīvo pēkšņu pārvērtību — iegūst sievišķīgu maigumu, kas sāk no jauna saistīt atsvešinājušos vīru. Tā bez dziļākas varoņu raksturu atveres, kā galveno cilvēku tuvības saglabātāju sviru izvirzot viņu tieksmi un spēju uz kaislībām, iekšējais konflikts tiek izlīdzināts, pareizāk sakot, atsaukts.

Par īstu mīlestības bruņinieku kļūst jaunais Sniegs. Arī pēc atraidīšanas viņš seko savai liktenīgajai mīlestībai Simonai un arhitektūras fakultātes vietā izvēlas rūpnīcas cehu. Seko pat tad, kad meitene iemīl un apprec citu, kļūst par divu bērnu māti un atraidni. Visā romāna sižetiskās līnijas izvērsumā paraugpūsis Aksels Simonu uzskatāmi cenšas pārliecināt, ka labi situētā Sniega ģimenes vide un arhitektūra tomēr nav šķērslis mīlestībai.

Prozas gada ražā pamanām arī Zigmunda Skujiņa garo stāstu «Sermuliņš uz asfalta». Tas galvenokārt rakstīts par ģimeni. «... cik savādi zīmējas soļi diviem blakusgājējiem. Brīžiem attālinās, brīžiem satuvinās. Pāsviežas uz vienu pusi, uz otru. Iet taisni un vienādi divi cilvēki laikam nemaz nespēj,» lasām jau vēstījuma pirmajās lappusēs (Sermuliņš uz asfalta un citi stāsti. R., 1980, 6. lpp.). Šāds neritmisks, sānis pasviests solis iznāk arī Maliņiem. Laulāto draugu iggadīgās attiecības viņiem jau sāk šķīst apnicīgi nepanesamas. Kāpēc vienmēr jāstaigā blakus? Var taču arī attālināties, iegūt brīvību, patstāvību. Un šīs attiecības tiešām arī tiek pārbaudītas ar labprātīgas sadzīviskas prombūtnes efektu. Ja Asjai līdzī negrib braukt vīrs, viņa uz Vidusāziju dosies kopā ar draudzeni Melitu, kurai allaž (tāpat kā viņai pašai) patīk «paburzīties pa pasauli». Ceļojuma laikā atklājas, ka abas draudzenes ir divkāršas konkurentes, jo Melitu jaunībā mīlējis Asjas vīrs Gunārs, bet savukārt Asjai uzmanību sāk pievērst Melitas jaunais paziņa, tātad dzīvojošais latviešu ķirurgs Smiltnieks. Taču līdz konfliktam attiecības nesaasinās. Asja, sapratusi, ka tomēr mīl savu vīru, izlīdzinoši atgriežas mājās un ģimenē, bet Melita paliek kopā ar Smiltnieku. Izrādās, ka Maliņu ģimenē tā vēl nav krīzes situācija, tikai īslaicīga soļu attālināšanās.

Bet varbūt šo cilvēku soļu aritmijai ir arī dziļāki iemesli — brīdina rakstnieks. Asja, būdama tirdzniecības sfēras darbiniece, izrādās, par savas darba dzīves galveno uzdevumu izvirzījusi rosišanos, «šķietami nenokārtojamo lietu» kārtošānu. Vērodama «savstarpēji noderīgu» cilvēku rosišanos Ludmilas dzīvoklī, Asja paškritiski secina: «Bet es pati? Vai es esmu par kriptu labāka, vai arī es neizmantoju priekšrocības, ko dod mans amats? Vai arī es neesmu ieslēgusies tādā noteikta līmeņa (vai tikai garīga līmeņa?) paziņu pulkā, kas attiecīgā brīdī izpalīdz man tāpat kā

es — viņiem. Personiskiem kontaktiem liela nozīme visās dzīves sfērās no augšas līdz apakšai. Dzīvot nozīmē sadzīvot, ko tu padarīsi.» (93. lpp.) Un vai šī Asjas devīze: «Dzīvot nozīmē sadzīvot» jau nebrūgē ceļu uz kompromisu ar sirdsapziņu? Bet kā vārdā? Laikam gan tās pašas materiālās ieinteresētības, tā pašas mantas verga labad. «Es vairāk izjūtu mantas vērtību nekā Gunārs. Un iespējams arī, ka mantā man daudz vairāk nozīmē,» atzīstas Asja (93. lpp.). Ka taisnīgajam un godīgajam Gunāram manta stipri vienaldzīga, to rāda ugunsgrēka gadījums viņa dzīvoklī.

Taču arī Gunāram ir savas vājības: gribas trūkums, mierīga beziniciatīvas riņķošana «pa apli». Vērojot dēla Jāņa gaitas, Gunārs tajās saskata arī savas kļūdas: «Tā ir mana galvenā nelaime, ka es esmu gribējis tikai to, ko varējis.» (158. lpp.)

Cilvēkam jāgrib vairāk, nekā viņš spēj. Pretējā gadījumā — jāklūst par «flederu», kā atzīst žultainais Ojārs, par tādu, kas sadzīvo ar visiem «bez kasīšanās». Bet vai šāda bezgribas un beziniciatīvas eksistēšana ir labāka un godīgāka par protestētāja un acislēcēja Ojāra dzīvi?

Cilvēkam jābūt arī pilnvērtīgam līdz pēdējai iespējai, kā to autors apliecina ar Almas Meijerhofas tēlu. Un pilnvērtības apziņu var radīt tikai sabiedriski derīgs darbs.

Ģimenes attiecības stāstā papildina junioru līnija. Melitas dēlam intelektuālim Varim, kas spēju un uzvedības ziņā ir īsts paraugbērns, kontrastē Asjas Jānis, kura gatavības apliecībā «atsperu» (trijnieku) — kā vecā matracī. Šī tēla atklāsmē sekmiģi izmantota runas individualizācija.

Gada ražā ir darbi, kurus gan nevar saukt par vēsturiskiem, bet kur izmantota vēstures viela. Trīsdesmito gadu beigās un hitleriskās okupācijas apstākļos savu jauno varoni rāda Mirdza Kļava romānā «**Māra Rigā**», kas viņai reizē ir debija garajā prozā. Literatūrā visumā aprobežtais laika posms skatīts no sava redzespunkta, stāstot par Čiekurkalna strādnieku jauniešu dzīvi, rādot Māras rakstura veidošanos, draudzību ar vēstures studentu, vēlāko padomju aktivistu Pēteri, kura tēls iezīmējas tikai punktūrā.

Darbības laika ziņā ar Kļavas romānu asociējas Antona Stankeviča stāsts «**Vandas vēstules**», kas mūs iaved autora jaunradei tik raksturīgajā Latgales ļaužu vidē, apavu meistara Masteiko darbnīcā, kur bojā gājušā virskonduktora Dūdas dēls Jānis apgūst amatu. Tā kā varoņu pārdzīvojumu tēlojums stipri reducēts (un tā vispār nav rakstnieka stāstījuma stiprā puse), tēli atklājas samērā raitā un detaļām bagātā notikumu sīžetā.

Aprādītie, kā arī citi, te neminētie fakti un parādības garās prozas klāstā ir pamanāmi. Arī tematiskā svaiguma tiem netrūkst. Sīzētiski tie piesaista uzmanību vienai vai otrai aktualitātei, noder izziņai par to, kas šodien dzīvē notiek vai agrāk noticis. Tomēr, kad esam iepazinušies ar darbu sīzētiem un faktiem, neatstāj urdīgs jautājums: vai ar šo bagāžu mūsdienu romānā un garajā stāstā pietiek. Vai ir sasniegts līmenis, kas nodrošina episkajam domāšanas veidam nepieciešamo īpatsvaru literatūras attīstības procesā?

Jānis Kalniņš savā jaunajā krājumā «Savādnieki» — vienā no saturīgākajām stāstu grāmatām — cita starpā citē Raiņa rindas:

Viena dzīve cilvēkam,
Dziesmai irā trejas dzīves:
Tā, kas bija, tā, kas irā,
Tā, kas būs mūžībā, —

un piebilst: «Ja mākslā nav šīs trejas dzīves — tagadnes, pagātnes, nākotnes, — tad tā ir īsas dienas māksla, varbūt vajadzīga, konkrētajā situācijā nepieciešama (un tāpēc nepavisam ne nosodāma), bet bez ilga mūža. Mākslas nemirstībā saplūst vienā veselā visi trīs laiki.» (Savādnieki. R., 1979, 3.—4. lpp.) Faktu uziešana, atlase un aprakstīšana ir tikai jautājuma viena puse. Stingri ņemot, tā ir pati elementārākā pakāpe vārda mākslā. Fakti un parādības, pat ļoti zīmīgi, saistīti tikai ar konkrētā fakta patiesību, lai cik pievilcīgā iesaiņojumā tā arī tiktu pasniegta. Un romāns ar šādu patiesību (būtībā patiesību) patiešām ir «īsas dienas māksla», «bez ilga mūža». Vārdos sacerētās «dziesmas» «trejas dzīves» iedomājamas tikai darbam ar īstu mākslas patiesību, kur atsevišķa fakta nozīmība pakļauta lielās dzīves patiesības, vēstures un laikmeta patiesības atsegsei.

Jāpiebilst, ka te runa ir nevis par naturālu faktu — «ar visām spalvām», kā to apzīmējis Gorkijs, bet gan par radoši apgūtu un tēlaini konkretizētu faktu un parādību. Tā nonākam pie vecu vecā jautājuma par romāna vai stāsta idejas, tā problēmas nepieciešamību. Ļoti raksturīgi, ka, lasot jaunākos romānus un garos stāstus citu pēc cita, tie mūsu iztēlē it kā saplūst, vienādojas. Jā, pavēstītie notikumi patiešām zīmīgi, pat intrigējoši, dzīvē redzēto un dzirdēto atgādinājoši, bet nespējam uztvert vai arī vāji varam noskārēt, kālab tie aprakstīti, ko ar visu to autors gribējis pateikt, ko apliecināt vai noliegt, galu galā — kāda bijusi viņa risināmā problēma, tēla izpratne, cilvēka un pasaules skatījums un vērtējums.

Raksturīgs piemērs — tas pats Rasas romāns «Āmurgalva». Jājautā, vai bija nepieciešams rakstīt romānu, lai pateiktu, ka

šodien mūsu ielās un ceļos brauc «āmurgalvas», ka valda īsts autovadītāju tiesību iegūšanas drudzis. Par to pārliecināties praktiskajā dzīvē ik uz soļa. To zina pat tādi, kuriem, tā teikt, ir binokulāras redzes traucējumi. Vēstījums nevar izaugt par romānu, ja tajā trūkst žanra cienīgas idejas un risināmās problēmas. Paula noņemšanās ar Martas tantes fordiņu sākumā ir pat intrigējoša, vēlāk — stipri pastiepta un lasītājam apnicīga un beigās — butaforiska. Paula un Silvijas attiecībām trūkst īstuma. Vienkārt, Silvijas līnija ir baltiem diegiem piekonstruēta: redziet, pie kādām bēdīgām sekām noved tādu «āmurgalvu» eksistēšana! Bez tam Paula un Silvijas attiecību ārējam dramatismam nav psiholoģiska seguma. Sadomātības netrūkst arī Silvijas — skaistules (viņā iemīlas ne mazāk pievilcīgais profesora dēls Oskars) un Silvijas — fiziski nepilnvērtīga cilvēka (kurai pēc liktenīgās katastrofas un Oskara bojāejas tagad jāsamierinās ar paša zemākā ranga kandidātu — vienkāršu strādnieku puisī) pretstatījumā.

Citādi ir ar tiem romāniem, kuru autori kādu noteiktu problēmu centušies saskatīt un izvirzīt. Tikai jautājums, cik šī problēma aktuāla un nozīmīga un cik mākslinieciski pārliecināši to izdevies risināt. Šāda problēma (lai gan tā, jāteic, padomju literatūras, īpaši modernās «ražošanas» lugas un romāna kontekstā vairs nav oriģināla) izvirzīta Lukjanska romānā. Tas ir jautājums par rūpnieciskā darba vadības stilu. Čeha priekšnieks Sniegs, iesaukts par birokrātu, dzelzaini turas pie instrukcijām, valsts noteiktajiem standartiem un plāniem, nereti aiz tiem nesaredzot paša darbu izpildītāja intereses un vajadzības. Viņa vadības stilam rakstnieks pretstata Eižena Bāra demokrātismu, viņa «labā cilvēka» prestižu. Aivars Sniegs par saviem padotajiem spriež: «Un vispār viņam nemaz nebija vajadzīga šo cilvēku mīlestība. Darbs paliek darbs, un ražošana ir ražošana. Ja tu par to esi atbildīgs, tad tai ir jāziedo viss, jo tā arī prasa no tevis visas tavas zināšanas, prasmi, pieredzi un talantu. Maigās jūtas un sirsnību atstāj mājās uz sievas spilvena vai bērnu gultiņās.» (Karogs, 1979, № 10, 20. lpp.) Negadījums ar strādnieku Valdi Branku, daudzo neapmierinātība un Sniega atstādināšana no amata romānā ilustrē šī principa vienpusīgumu. Tomēr jautājums par rūpnieciskā darba mūsdienīgu organizēšanu un vadīšanu, par priekšnieku un padoto, sabiedriskā un personiskā faktora attieksmēm principiālāk izrisināts netiek.

Jāmin vēl arī kāda vēstījuma īpatnība šai romānā — uz analītiskiem vispārinājumiem pretendējošie iestarpinājumi, kas tieši pieteic paša autora balsi it kā līdzās savam aprakstāmajam varonim, it kā attālāk aiz viņa pleca vai muguras. Tikai nelaime,

ka šais iestarpinājumos un atkāpēs pa lielākajai daļai konstatētas neapšaubāmi svarīgas fiziskās pasaules norises vai arī neapšaubāmi lielas, taču lasītājam vispārzināmas patiesības. Un asociatīvās saiknes starp attiecīgā tēla dzīvi un šīm patiesībām īsti nerodas, jo tās tiek dotas it kā pašas par sevi, bet nav varoņa «izdzīvotas», no viņa pieredzes izrietošas vai ar to būtiski saistītas.

Šāds morāles problēmu sociāli tendēts risinājums un mēģinājums romāna idejai rast jaušamāku analītisku bāzējumu mūsu prozas situācijā var būt rosinošs. Viss atkarīgs no rezultāta. Mūsdienās, kad prozā samērā liels īpatsvars ir izteikti liriska stila darbiem un morāles problemātikai, aktuāls kļūst jautājums par psiholoģiskā un sociālā vērtējuma aspekta vienotību, citiem vārdiem — par morāles problēmu sociālo sakņojumu un padziļinājumu. Vēl nesenā pagātnē īpašu akcentu ieguva devīze «Ikviens sociāla problēma ir arī psiholoģiska problēma», bet šobrīd, kad krietni augusi prozaiķu meistarība un tehniskā varēšana, kļūst redzama arī, tā teikt, medaļas otra puse. Psihologisma padziļināšana, morāles problēmu vērienīga risināšana iespējama, nevis sterili preparējot varoņa iekšējo dzīvi, nogriežot sociālās artērijas, bet gan — atklājot morāles problēmu sociālās saknes, rādot ētikas jautājumu sabiedriski valstisko nozīmīgumu. Mūsu dzīves veida tikumiskā satvara atklāsme, sirdsapziņas, goda, pienākuma, atbildības, labestības, līdzjutības un citu humanistisko vērtību pārbaude notiek tieši sabiedriskajā sfērā, kā to pārliecinoši pierāda Čingiza Aitmatova, Valentīna Rasputina, Jurija Bondareva, Oļesa Gončara, Viktora Astafjeva, Paula Kūsberga, Vitauta Bubņa un daudzu citu padomju prozaiķu pieredze.

Nopietnāka sociālā pamatojuma trūkums seklina pat profesionāli veiksmīgi uzrakstītu morālpsiholoģiskas ievirzes darbu, kā tas vērojams arī jau minētajā Skujiņa garajā stāstā. Kompozicionāli samērīgi un valodas ziņā raiti ritošais vēstījums, kurā netrūkst ļoti raksturīgu detaļu pasviediena (Vidusāzijas republikas kolorīta iezīmes, Ojāra un viņa «kompanjonu» raksturojums, jauniešu žargona sulīgums, sieviešu psiholoģijas kaprīzes u. tml.) un arī problēmu uzķēriena (sieviešu pārāk lielā aizņemtība sabiedriskajā darbā, jaunatnes audzināšanas grūtības, materiālo vērtību pārakcentēšana un garīgo vērtību nepietiekamība utt.), tomēr noplok un it kā izšķīst sadzīvīsku situāciju jūklī. Neliels savas dzīves retro skatījums bez dramatiskām kolizijām, izbrauciens un atmiņu inventarizācija Asjai liek visā nopietnībā secināt, ka viņas uzticīgais Gunārs tomēr ir «ists paraugvīrs». Un tikpat «happy end» cienīgs ir arī Gunāra monoloģizētais secinā-

jums: «... nevienu citu (princesi Annu un Sofiju Lorēnu ieskaitot) viņš pret Asju nemainītu.» (194. lpp.)

Problēmas sociālā padziļinājuma ziņā rosinoši iecerēts jaunās prozaikas Dzintras Žuravskas garais stāsts «**Meža sonāte**», kas tika prēmēts mežu un dabas aizsardzības tematikai veltīto darbu konkursā. Salīdzinot ar tikko kā minēto Skujiņa stāstu, Žuravskas darbs gan zaudē profesionālās pieredzes un tehniskā slipējuma ziņā. Taču šis darbs saista ar morāles problēmu pamatojumu.

Ārējā sižeta ziņā stāstā tēlotā situācija ir izteikti sadzīviska. Mūziķe Valida ar savu dēlu pusaudzi Hardiju un viņa patēvu rakstnieku Albertu devušies no Rīgas izbraucienā pie dabas, lai gūtu atelpu, svaigu gaisu un galvenais — kaut cik nomierinātu savus un puikas, nākamā vijolnieka, satrauktos un pārslogotos nervus un savāktu jaunu materiālu romānam. Kad vecāmāte Mare Hardiju ierauga, viņš izskatās «tāds tieviņš un bāliņš, pastīdzējis kā asniņš bez saules gaismas. Tik vien bija kā lielās acis un kuplais matu cekuls.» (Meža sonāte. R., 1979, 64. lpp.) Un tiešām dabas tuvumā pavisam īsā laikā Hardijs atvilgst. Zūd flegmatiskā vienaldzība un apātiskais noskaņojums, rodas zinātkāre iepazīt, apgūt un izprast jauno pasauli, kas pilsētas bērnam paveras visapkārt, atminēt vilinošo noslēpumu dabas dzīvē un tās ietekmē — rast impulsu patstāvīgai skaņu pasaules izjūtai. Hardija «gids», palīgs un draugs ir pusaudze Ane — sprigans bizains meitēns, kas šai vispārsteidzošāko norīšu un skaistuma pārbagātajā meža dzīvē jūtas kā zivs ūdenī. Savdabe Ane ne vien pazīst un mīl mežu, bet līdzīgi vectēvam, Liču iemītniekam Gustavam, dzīvo ar to vienu dzīvi un ir stingri apņēmusies turpināt dzimtas tradīciju — kļūt par mežzinī. Ane — pārliecinošākais un spilgtākais tēls stāstā. To bagātina dabiski iekļautā biogrāfijas līnija un piesauktā vēstures atmiņa. Ane, stāvēdama uz tradicionāliem, taču veselīgiem un drošiem dzīves pamatiem, liecina par savdabīgu pusaudža personības veidošanos.

«Meža sonātē» ir laba valodas izjūta. Tā izskan kā liecinājums dabas un cilvēka skaistumam. Tālab traucē nevajadzīgi romantizētās un sasaldinātās vietas vēstījumā. Kad ierunājas Hardija vijole, Ane, «rokas izstiepusi, visu uz pasaules aizmirsusi... gāja uz skaņas pusi. Tā plūda pretī, nīrbēja skropstās, un viņai likās, ka mazgājas tīra šajos skaņu palos. Un tad jau tā bija viņa pati, kas trīsēja un raidīja pasaulē smalkās, smeldzīgās skaņas. Ane gāja gluži kā akla, neko ap sevi neredzēdama...» Vai arī kapu uzkalna apraksts: «Viegla, tikko saklausāma sēru mūzika cēlās no mūžīgi zaļajiem egļu zariem un kāpa augšup pret skaidrajām vasaras debesīm, vedinot domāt par

kritušajiem karavīriem un aizgājušajām paaudzēm.» (Meža sonāte, 72., 129.—130. lpp.)

Jāņa Lapsas romānā «**Rūgtums**» veiksmīgākās lappuses saistās ar zvejas kuģa kapteiņa Jura Brasas darba dzīves tēlojumu. Te jūtama zvejnieku dzīves pazīšana, stāstnieka pieredze. Kapteiņa Brasas un viņa palīga Cirša rīcība romānā sauc atmiņā Visvalža Lāma vīrišķīgos raksturus, kuru devīze ir nezaudēt cilvēcību jebkuros apstākļos. Autors Brasam liek cīnīties ar rūdītiem karjeristiem — zvejnieku kolhoza «mūžīgo» priekšsēdētāja vietnieku Duduku un viņa rokaspuisi, kadru daļas darbinieku Murmalu. Nelietība tiek konfrontēta ar krietnumu un cilvēcību. Brasam jāatkāpjas, jāaiziet no darba, jāpārdzīvo slimība. Taču šai cīņai ne vienmēr varam noticēt. Duduka, bet īpaši Murmala rīcība sāk atgādināt jau literatūrā nereti «aspēlētu» nelietības modeli. Jautājumā par kapteiņa lietu un tās pozitīvu izlemšanu netrūkst vienkāršošanas. Pozitīvi iecerētajam Brasam īsti nepiestāv pasīva cietēja oreols. Tur, kur apstākļi liek rīkoties, Brasa kļūst par gaidītāju un novērotāju. Vispār romāna beigu daļa vājāka nekā tā sākums.

Kā autora, tā personāža valodā ienāk paradokss, ironisks dzirkstījums, kas intonējuma ziņā nav nemaz tik bieža parādība mūsu prozā.

Toties Jāņa Mauliņa romānā «**Ragana**» tēlainās domas noslogojums meklēts savā ziņā netipiskā jautājumā par cilvēku ticību raganām. Norit vesels zinātnisks disputs, taču lasītājs mūdienu «raganu» un «raganības» reālajai eksistēšanai īsti noticēt nespēj. Bet, ja arī noticētu, jājautā, vai šī parādība patiešām būtu romānidejas vērtā. Sižetā tā izspīlēta, varoņi par to tik daudz runā un strīdas, ka tēlu individuālajā dzīvē sāk ieviesties vienveidība, kas īpaši jūtama ķīmijas zinātnieka Valda Dzeņa un par raganu uzskatītās meitenes Vendigas Siliņas cilvēcisko attiecību raksturojumā. Starp problēmu un varoņu individuālo pasauli sāk rasties plaisa.

Visasākais problēmas izvirzījums dots Veltas Spāres jaunajā romānā «**Dialogs**». Varoņu dialogu ar savu laiku un sirdsapziņu rakstniece te risina atklāti, uztaustot vairākus «par» un «pret» sarežģītajā strīdā par patiesību.

Autores nopelns vispirms ir svaigu apstākļu slāņa uzšķērdums kā pēckara gadu sarežģītajā sabiedriskajā atmosfērā, tā cilvēku raksturos. Tiešā darbības vide — avīzes redakcija. Šeit strādā tādi principiāli darbinieki kā pieredzes bagātais Veilands, kura devīze ir: «Katrā numurā kaut ko sirsniņu, lasāmu un īstu. Un mazāk neīsta. Pēc iespējas mazāk.» Kā bijušais frontinieks, saprātīgais un iniciatīvas pārpilnais Petrovs, kam visos jautāju-

mos ir sava izpratne un nostāja. Bet kolektīvā ir arī tādi cilvēki kā nodaļas vadītāja un vēlākā redaktore Ludmila Ārmane — birokrātiska cietsirdē, kuras princips ir ieturētība un vēsums, neiejaušanās aktuālās, taču neskaidrās un šaubīgās lietās, vadīšanās pēc aprobētiem priekšrakstiem — «no burta līdz burtam». Un talantīgais jaunais žurnālists Miša Klūga drīz vien paspēj apgūt izlocīšanās un piemērošanās māku.

Šajā redakcijas vidē «mokošu šaubu un fanātiskas ticības uzliesmojuma laikā» — grūtajos pēckara apstākļos rakstniece novieto romāna galveno varoni — bijušo frontinieci, sapieru vada sanitāri Metu Vālodzi. Metai nav Ārmanes parauganketas. Kā komjaunietei Metai visur tiek atgādināts par viņas tēvu — bijušo aizsargu un no partijas izslēgto vīru Rūdolfu. Neuzticēšanās atmosfērā viņa sāk pierast pie savas «nezināmās vainas sloga». Meta nekļūst par morālu atbalstu notiesātajam un apcietinātajam vīram, viņa notic versijai par Rūdolfa zemiskumu un negēlību. Viņa necenšas iedziļināties apstākļu sakritībā, jo sāk ieņemt maksimālas paštaisnas pozitīvistes stāju — kā kolēģe Ārmane, arī iemācās rakstīt — «kā vajag». Meta savā «nelokāmā taisnīguma» apziņā pieder pie tiem cilvēkiem, kas nonāk uz kompromisa ceļa un nav spējīgi cīnīties par sevi un apstākļu pārveidošanu. Tā ir vienkāršāk, ērtāk, pierastāk un vieglāk. Paštaisnā Meta nespēj iejusties citu, pat vistuvāko cilvēku — vīra Rūdolfa un dēla — liktenī. Objektīvi viņa spēj nokļūt tikai līdz puspatiesībai. Linards Laicens šādus cilvēkus zīmīgi dēvēja par «pusratīgajiem». Metas kolēģis Petrovs viņu trāpīgi nosauc par «pret-runīgu» un «samaitātu» raksturu.

Romānā ieskicēti arī tādi varoņi, kas spēj saglabāt garīgo līdzsvaru grūtās situācijās un paši uzņemas nepateicīgo lomu cīņā par apstākļu pārveidošanu, patiesības uzvaru un dzīves progresu. Un būtībā arī viss avīžnieka darba smagums grūtajos pēckara gados gūlās uz tādu cilvēku kā Veilands un Petrovs pleciem.

Vērtējot 1979. gada garās prozas ražu problemātikas skatījumā, svarīgs vēl viens aspekts. Dzīvotspējīgas literatūras statuss prasa no rakstnieka spēju ne vien saskatīt un izvirzīt problēmu, bet arī to patstāvīgi un pārliecinoši risināt. Diemžēl aplūkojamā gada materiāls neliecina par kaut cik jūtamu rezultātu šai ziņā. Pat Spāres romānā «Dialogs», kur ir droša jautājuma izvirze un arī galvenās varones rakstura zināma atvere, cēloņsakarību izpēte ir pabikla. Vājš problēmu risinājums joprojām liecina par episkās apziņas augšanas grūtībām mūsu literatūrā.

Lai prozaikis spētu atrisināt izvirzīto problēmu un tamlīdz izteikt savu laiku un ietekmēt lasītāju, viņam jānāk ar patstāvīgu, sevī izsāpētu un mākslinieciski pārliecinoši pierādītu

dzīves un cilvēka koncepciju. Bez savas koncepcijas problēma paliek pusceļā. Zīmīgi, ka conceptualitāti kā mūsdienu romāna dominantu akcentēja pazīstamais baltkrievu rakstnieks Vasiļs Bikavs 1980. gada februārī Minskā notikušajā Baltkrievijas rakstnieku plēnumā, kas bija veltīts romāna attīstības problēmām.

Patstāvīgas koncepcijas trūkums kā personības, tā laikmeta dzīves cēloņsakarību izpētē ir galvenā vaina 1979. gada garajā prozā, kādēļ par nozīmīgākiem sasniegumiem runāt nav pamata.

STĀSTU KRĀJUMI — 1979

Īsā stāsta raža grāmatās 1979. gadā ir bagāta — 13 krājumu pirmizdevumi, no tiem trīs autoru pirmās grāmatas. Bet, kopumā skatot visu īsprozas devumu, izdevumu skaits pārsniedz divus desmitus («Skolas bibliotēkā» izdotās M. Birzes, R. Ezeras, Ž. Grīvas, Ē. Vilka un A. Upiša izlases neskaitot) — te ir viens trīsdesmito gadu stāstu krājums (J. Sārts), viena izlase, kurā ietverti arī stāsti (Ā. Talcis), viena stāstu, humoresku, feļetonu, traktātu un parodiju grāmata, kurā publicēti arī piecdesmitajos, sešdesmitajos un septiņdesmitajos gados sarakstītie stāsti (J. Laganovskis), literārās pasakas (S. Kaldupe), humoreskas (A. Briedis, J. Juzefs), tēlojumi (Dz. Rinkule-Zemzare), literārā mantojuma izdevumi (J. Janševska stāsti, K. Skalbes pasakas).

Gribas pat teikt, ka gada devumam skaitliski tie ir griesti, un paaugstināt tos uz mūsdienu literatūras rēķina var tikai tad, ja pazemina prasības pēc kvalitātes, kuras, kā tālāk redzēsim, jau tā dažkārt ir krietni zemas.

Trīspadsmit stāstu krājumu pirmizdevumu autori ir prozaiķi ar atšķirīgu idejiski problemātisko ievirzi, atšķirīgiem estētiskiem principiem un rokrakstu savdabību, un šo dažādību strikti sadalīt «pa grupām» — kaut vai pārskatāmības vārdā — ir visai pagrūti. Var, protams, stāstus sašķirot pa tematiskiem lokiem. (Šādā griezumā 1977.—1978. gada stāstu ražu pārskatījis J. Čākurs «Karoga» 1979. gada 7. un 8. numurā, izdalot biogrāfisko prozu, Latvijas lauku šodienas tēlojumus, t. s. sadzīves stāstus par milestību, laulību, ģimeni, vecāku un bērnu attiecībām, stāstus par «lietu pasaules postošo lomu ētiskā un psiholoģiskā aspektā», stāstus par cilvēku un viņa darbu, cilvēku un dabu un pagātnes notikumiem veltītos darbus. Tā kā tematiskās līnijas neveidojas vienā gadā, bet ilgākā laika posmā, apmēram šādā vai variētā dalījumā varētu aplūkot arī 1979. gada stāstus.)

Var mēģināt grupēt pēc autoru rokrakstu radniecības. Taču, kā zināms, ne tikai dažādas tematiskās, bet arī stilistiskās ievirzes

nereti sastopas pat viena autora krājumā. Tātad nāktos izšķīdināt atsevišķos krājumus. Skatot tos tikai kādā noteiktā problēmas aspektā, grāmata kā suverēna literārās dzīves parādība var neiezīmēties, šie atsevišķie izgaismotie aspekti tās koptēlu var neradīt. Bet grāmatas kā literārā procesa pamatvienības statuss šādos gada pārskatos, manuprāt, jārespektē, tādēļ šajā rakstā apceres objekts visupirms būs paši krājumi. (Līdz ar to tikai kādas vienas noteiktas problēmas iztirzi šajā žanrā atstājot tai veltītu problēmu rakstu ziņā.) Arī šādai pieredzei ir sava negatīvā puse — tā ir iespēja atsevišķiem grāmatu vērtējumiem palikt izklaidus kā saliekamiem klucīšiem, celtni — žanra kopainu gadā neveidojot.

Vai šī gadā izdoto grāmatu aina precīzi raksturo īsā stāsta situāciju septiņdesmito gadu nogalē? Atsedz tos problēmu lokus, kuros stāstnieki visneatļaidīgāk meklējuši zelta āderi? Signalizē par dzīves un literatūras sasaistes vājadiem un stiprajiem punktiem? Šādus jautājumus, šķiet, varētu uzdot un uzdot un galu galā visus koncentrēt vienā — kā īsais stāsts pilda savas žanra funkcijas šodienas literatūrā?

Ideāli. Raksturi. Profesionāla virtuozitāte — atbrīvotība vai verdzība?

1979. gada stāstu grāmatu ražā, manuprāt, izceļas trīs grāmatas, radīdamas dažus secinājumus arī par žanra attīstību un situāciju kopumā. Tās ir J. Kalniņa «Savādnieki», V. Belševicas «Nelaime mājās» un R. Ezeras «Slazds».

Žanriskajā ziņā Jāņa Kalniņa grāmatai «Savādnieki» nav līdzinieču latviešu padomju literatūrā — palielo krājumu veido tikai biogrāfiskie stāsti. Bet būtiskāka atšķirība, runājot jau par 1979. gada prozas krājumu kontekstu, ir tā, ka nevienā citā grāmatā tik skaidri neizzīmējas ētisko ideālu augstums, garīgums kultūras vērtību hierarhijas smailē un nevienā citā netiek pausta tik dziļa cieņa pret cilvēka garīgo darbu, kas rada vispārcilvēciskas vērtības, un pret tiem ētiskajiem principiem, bez kuriem šīs vērtības radītas netiktu.

Vissavienības rakstnieku 6. kongresā Jurijs Bondarevs sacīja: «Mūsu literatūra tik aizņemta ar cilvēka tiešo darbību materiālajā sfērā, ar viņa praktisko rīcību, tik apņēmīgi ielaužas aktuālās kolizijās, kuras piepilda ikdienas ritms, ka diezgan bieži tā kļūst neuzmanīga pret cilvēka darbības garīgo pusi, pret sarežģītājiem, mūžīgajiem jautājumiem, par kuriem cilvēki domā un kuriem garām nekad nav pagājusi liela māksla.»

Par latviešu prozu neteiksi, ka tā «apņēmīgi ielaužas aktuālās kolīzijās», taču secinājumu par zināmu neuzmanību pret cilvēka darbības garīgo pusi gan nevar noraidīt. Šo pusi neatlaidīgi stiprina latviešu dzeja — vispirms jau Ojārs Vāciētis —, prozā šo līniju gan savos romānos, gan teiksmās «Mūžība», gan biogrāfisko stāstu krājumā «Savādnieki» konsekventi kopj Jānis Kalniņš.

Domāju, ka mūsdienās, kad šaurs practicisms — racionāls un merkantils — nereti kļūst par «vadzvaigzni» ikdienā, rakstniekam ir bezgala svarīgi radīt tādu pasauli, kura ikdienību nenicina, bet tajā arī nenoslīkst, pasauli, kura tik vienkārši un pašsaprotami spēj apliecināt garīgo vērtību vietu cilvēku dzīvē un cilvēces gaitā. Tāda pasaule ir «Savādniekos» — stāstos par 15. gs. azerbaidžāņu dzejnieku Nesīmī, norvēģu dziesminieku Haldoru Sigurdsonu un latviešu kultūras darbiniekiem Veidenbaumu, Pērsieti, Blaumanu un Veco Stenderu. Stāstos par cilvēkiem, kas spējusi izaicināt likteni un uzvarēt — ja ne savā mūžā, tad mūžībā. «Savādnieki» atgādina, ka tās stabilās vērtības, kuras akceptējis Vēsture, Kultūra, ir vienmēr aktuālas. Atgādinājums notiek ar emocionālajiem Veidenbauma, Pērsieša un pārējo mūža stāstiem, un šis atgādinājums ir nepieciešams kā šodien, tā rīt. To visai daudzo grāmatu vidū, kuras mūsu kultūras dzīvē nekādas funkcijas nespēj pildīt, «Savādnieki» ir viena no tām grāmatām, kurai **vajadzēja** iznākt.

Vērības cienīgs šķiet arī fakts, ka laikā, kad nenorimst domu apmaiņa par mākslas darba satura un formas attiecībām, kad nereti var sākt šķist, ka tikai t. s. modernā forma spēj augstu celt pašu darbu un tā radītāju, Kalniņš raksta izteikti tradicionālu episko prozu. Raksta tā, kā tas atbilst viņa mākslinieciskajai domāšanai. Un Kalniņam, kā redzams, organisks ir tieši šāds izpausmes veids, tāpat kā Jānam Krosam, gādājot lasītājam biogrāfiskus darbus par Igaunijas kultūras vēsturi (latviešu valodā iznācis krājums «Ar Klio acīm»), organiska ir pavisam cita izteiksme, intelektuāli sasprindzināta, paradoksiem piebļīvēta. «Savādnieku» stāstījuma nepretenciozitāte nebūt nenozīmē autora nevērību pret māksliniecisko formu, nevērību pret vārdu, nē. Tā liecina, manuprāt, pirmkārt, to, ka forma autoram nekad nekļūst pašmērķīga, tā ir satura diktēta, no satura primaritātes izrietoša, un, otrkārt, ka autora estētiskie uzskati ir tikpat stabili kā viņa vērtību sistēma un klasiskā reālisma estētikas pamatprincipi viņam nebūt nešķiet novecojuši. (Plašāk par šo krājumu esmu izteikusies recenzijā — LM, 1979, 16. nov.)

To, ka biogrāfiskie stāsti mūsdienu prozā izpelnās tik lielu uzmanību, manuprāt, sekmē arī tās vispārējā situācija. Šis uzma-

nības pamatā ir ne tikai interese par savas tautas kultūras vēsturi, ne tikai cieņa un mīlestība pret to un pašcieņas nepieciešamība, kas vienmēr kopjama un dēstījama jaunajā paaudzē. Jā, arī tas viss, bet vēl — zināma avitaminoze pēc lielāka vērēnīguma varoņa dzīves uztverē un rīcībā, pēc nepieciešamības individuāli izjust kā tautas likteņa daļu, kā tautas likteņa veidotāju, pēc lielāku kopsakaru apjēguma, ko diezgan skopi piedāvā stāsts par mūsdienu cilvēku.

Kā Kalniņa grāmata izceļas ar bijību pret cilvēka gara paaugļi, ar ticību cilvēka spējai kalpot «visaugstākajai idejai», tā Vizmas Belšeļicas stāstu krājums «Nelaiņe mājās» izceļas ar raksturu suģestiju.

Jau rakstnieces pirmajā prozas grāmatā «Ķikuraga stāsti» (1965) ir dzīves gudrības un humora pilni stāstījumi par zvejnieku ciema ļaudim. Tiesa, tajā netrūkst arī zināmu nodevu psiholoģisko ličloču iztaisnošanas principam («Kapteiņa Tūtara dzīves gudrība», «Pilādzītis rudenī»), bet tajā pašā laikā autorē ir tāda pasaules izjūtas vitalitāte, tik ironiski spēcīgs skatiens uz cilvēku vājībām, ka arī šī sekošana literārās modes prasībām notiek ar pietiekamu personības brīvības apziņu, kuru vistiešāk apliecina humors un ironija. Visbrīvākā «Ķikuraga stāstos» Belšeļica ir stāstā «Kurkuliša» bojā eja». Jā, arī te ir nepieciešamo labo pamācību intonācija, bet tā nevalda, varbūt tādēļ, ka notikumus skatām galvenokārt stāsta varoņa Taizeļu Pētera acim. Pirmajā krājumā visizteiksmīgākais ir šis Taizeļu Pētera monologs, jaunajā (pēc četrpadsmit gadiem) iznākušajā krājumā autore visos stāstos ļauj darbojošamies personām runāt pašām, tie ir seši stāsti — monoloģi, tajos suverēni valda raksturi, rakstnieces rokraksts kļūvis smalkāks, dziļāks, «iekšējāks».

«Nelaimē mājās» cilvēku raksturu vājības tiek skatītas ar labvēlīgu humoru un ironiju. Tā nav naiva visupiedošana, ne arī svētulīga nekānepiedošana, tā ir dzīvesgudra cilvēka ironiskā attieksme. Bet ironija jau vienmēr nozīmējusi nobriedušu spēku paskatīties distancēti pašam uz sevi un uz citiem. Šāds dzīvesgudrs skatu punkts ir Vizmas Belšeļicas stāstos. (Tāds tas bija arī vienā no 1978. gada «Stāstu» labākajiem darbiem — Belšeļicas «Nūdelītē».)

Belšeļicas spēja radīt vitālus, krāsiedā bagātus, suģestējošus raksturus — tipus izvirza «Nelaimi mājās» gada spilgtāko stāstu krājumu vidū. Šis raksturu kolorītums varbūt pat īpaši izceļas tādēļ, ka ar tādiem ne lielā proza, ne isproza nav bagāta. Reljefu raksturu trūkums — par to runāts vairākkārt. Pieskāriena varoņi nav ilgdzīvotāji, par to rakstījis P. Zeile, vērtējot Ē. Kūļa stāstus (LM, 1979, 16. febr.), par to rakstījuši citi. Gan mūsu kla-

siskā literatūrā, gan piecdesmito—septiņdesmito gadu stāstu spēcīgākā daļa pierāda šo patiesību — reālistiskais stāsts bez raksturu vienreizības ir nedzīvs. Pietiek sastapties ar Burbeķīšu, ar dullo Paulīni vai mantaskāro Skapstu Martu, lai uzreiz justu varena dzīvīguma strāvu. Gan «Burbeķīša», gan «Nelaime mājās», gan «Tās dullās Paulīnes dēļ» — visi šie stāsti «pārtiek» no vispārcilvēciskām vajībām, tiem nav īpašas aktualitātes smaržas, un tajos galveno estētisko baudījumu sagādā tieši šī tēlu suverēnā dzīvošana.

Protams, ja prozā būtu tikai tādas nešpetnas Burbeķīšas vai mantaskāras Martas Skapstes, tas vairs nebūtu humors. Bet Burbeķīša it kā atgādina, cik varena ir rakstnieka iespēja — ar vārdu radīt raksturu, kas sprakšķēt sprakšķ dzīvības spēkā. Sodomātie, vārgi sakonstruētie raksturiņi pret šādu tēla pilnestību izskatās pēc neizteismīgām kontūrām, kas savā aptuvenībā blāv un gaist, individuālas rakstura līnijas neieguvušas.

Krājumā izteismīgākie ir titultāsts, «Burbeķīša» un «Tās dullās Paulīnes dēļ». Grāmatas kontekstā zaudē «Trīs mārciņas cīķeņu», tas balansē uz šaurās un asās traģiskuma un komiskuma robežas, stāstā šī līdzsvara sajūta ir, bet krājumā valdošās humoristiskās gaisotnes dēļ arī šis stāsts it kā vairāk nosliecas uz komiskuma pusi. Šajā ziņā taisnība recenzentam (Vilsons A. Mietpilsoņi komikas gaismā. — Karogs, 1979, № 10, 170.—171. lpp.), ka nelaimīga cilvēka traģikomiskums nav pielīdzināms tādu vitālu sievu kā Burbeķīša vai dullā Paulīne komiskumam.

Stāstu paletē Belševicas «Nelaime mājā» ir viens no spožākajiem krāsu laukumiem — ar humora «visspēcību», ar raksturu suģestiju, ar ironiski distancēto un dzīvesgudro rakstnieces skatu punktu. Tāpat kā Kalniņa «Savādniēki», «Nelaime mājā» nav izlasāma grāmata — pie tās var atkal un atkal atgriezties, kā atgriežas pie jebkura īsta mākslas darba, kura estētiskās vērtības ir nevis ar vienas dienas derīguma, bet ar Laika zīmi.

Divas savas jaunrades līnijas ar krājumu «Slazds» apstiprinājusi un tālāk attīstījusi Regīna Ezera, grāmatā tās veido divus ciklus: «zooloģiskās noveles» un «zooloģiskos sīkumus» un «dullo stāstus».

Interesantāks, manuprāt, ir pirmais cikls. Šodienas ekoloģiskajā situācijā, kad lielais radības kronis jau tik daudz neatgriezeniska dabai nodarījis, tas sāk uzmanīgāk lūkoties sev apkārt. Šis ir viens no iemesliem, kādēļ pasaulē, cik noprotams, pieaug interese par t. s. animālistisko literatūru. Gan Caunes tēlojumi, gan Ezeras zooloģiskās noveles nāk «īstajā laikā», kad sabiedrībā nobriedusi vajadzība pēc šāda veida literatūras. Tā ir, teiksim,

savdabīga sociālā pasūtījuma izpilde. (Iedomāsimies, piemēram, kā šādi darbi tiktu vērtēti četrdesmito gadu beigās vai piecdesmito gadu sākumā.) Bet, par Ezeru runājot, varbūt precīzāk būtu teikt, ka te sastopamies ar to laimīgo sakritību, ka ceļš, pa kuru rakstniece gājusi, tieši tagad aizvedis līdz tādām rezultātam, pēc kura ir saasināts sabiedrisks pieprasījums. Salīdzinājumā ar citiem latviešu mūsdienu prozaikiem Ezera, šķiet, vienmēr pievērsusi dabas tēlojumiem lielāku uzmanību, un dabas hegemonija zooloģiskajās novelēs liekas likumsakarīga procesa rezultāts.

Darbi datēti ar 1974.—1978. gadu, bijuši publicēti periodikā. Tātad atkal — 1979. gada ieguvums ir tieši krājums, grāmata ar noteiktu kompozīciju, saviem iekšējās dramaturģijas likumiem.

«Slazda» idejiski saturiskais centrs ir zooloģiskās noveles (zooloģiskos sīkumus jau raksturo pats šis apzīmējums). Noveles kritikā diezgan plaši vērtētas, un kopsecinājumam var pievienoties: spēcīgāks mākslinieciskais vispārinājums tiek sasniegts tajos gadījumos, kad emocionāli iespaidīgais dzīvnieku pasaules tēlojums ietver sevī kādu vispārcilvēcisku, sociālētisku, morālfilozofisku u. tml. problēmu.

Zooloģisko ciklu veido noveles ar dažādu dabas «cilvēciskošanas» pakāpi: noveles par dzīvniekiem, kurās šis otrs («cilvēciskais») plāns netiek dots («Neizprotamais Ferdinands jeb legenda par meža kuili», «Riska sliekšnis» u. c.), noveles ar personificētiem nobeigumiem («Tīgeris», «Slazds», «Savvaļas suņi») un darbi, kuros abi šie plāni — cilvēku un dzīvnieku pasaules — satuvināti visā sižetiskajā risinājumā («Alnis», «Divkauja»).

Manuprāt, krājumā visspēcīgākā tomēr ir tīri animālistiskā līnija, dabas parādību notēlojumā rakstnieces talants ir visvarens. Saākējums ar cilvēku pasauli dažkārt rada arī iebildumus. Tā novelē «Slazds» gluži fascinējoši tiek atklāta graužēju vara visā pasaulē, alegoriski sasaistot to ar milzīgām vēstures katastrofām (fašisms), taču noveles beigās viss tiek noreducēts uz tirdzniecības darbinieces netīro sirdsapziņu, izdzirdam vārdu «revīzija». Lai cik lielas nelietības būtu pastrādājuši šī tirdzniecības darbiniece un lai arī viņa justos kā slazdā bailēs no revīzijas, viss žurku ofensīvas tēlojums vedina uz plašākiem vispārinājumiem, nekā tas izsecināms no nobeiguma ar rakstnieces piedāvāto situācijas atslēgu. Līdzīgi, manuprāt, tas ir arī novelēs «Tīgeris» un «Savvaļas suņi» — arī te dzīvnieku pasaules notēlojumam ir patstāvīga estētiska vērtība, attiecinājums uz cilvēku pasauli to it kā sašaurina.

Cik lielā mērā ar dabas parādību detalizētu izziņāšanu un aprakstīšanu tiek izziņāts cilvēks? Vai tāds jautājums nav lieks,

vismaz par vienu zooloģiskā cikla darbu daļu domājot? Jo sevišķi vēl tādēļ, ka dabas pašvērtības apzināšanās mūsdienās ir aktuāla nepieciešamība un ar saviem specifiskajiem vārda mākslas līdzekļiem to apzināt var palīdzēt arī tādi darbi kā zooloģiskās noveles un sīkumi.

Lai kāds būtu zooloģiskā cikla viena vai otra darba vērtējums, nav apstrīdams, ka ar tiem dabas tēls mūsdienu literatūrā ienācis vērienīgs, krāsains, detalizēts un suverēns. Cikla galvenā varone ir daba, daba kā pašvērtība un daba kā cilvēcisko īpašību tikumiskā pārbaudītāja, atsedzēja, «daba kā humanitātes mērs» (J. Čākurs).

Igaņu biologs akadēmiķis E. Parmasto, izlasījis krievu valodā Regīnas Ezeras stāstu «Vasara bija tikai vienu dienu», salīdzina dabas tēlojumu viņas un V. Astafjeva darbos, abos uzsvērdams panteistiskus motīvus, labā un tikumiskā meklējums dabā, un jautā, vai šāda «patikama, maiga pieskaršanās dabai» nerada ilūzijas, «ka atrasts alternatīvs līdzeklis, kas ļaus atrisināt visasākās ekoloģijas un cilvēku un dabas attiecību problēmas» (Лит. газ., 1979, 26 сент.).

Vai šādas ilūzijas lasītājā varētu radīt arī zooloģiskais cikls? Atsevišķi darbi noteikti ne — «Dziesma par pēdējo jūras govi», piemēram, nekādā mierā neiežūžo, tas ir trauksmes zvans, «cilvēces saprāta» (O. Vācietis) brīdināšana. (Līdzīga intonācija ir agrāk uzrakstītajā novelē «Zilonis».)

«Slazda» otru ciklu — «dullos stāstus» veido humoristiski vēstījumi par amizantiem, komiskiem vai traģikomiskiem sadzīves notikumiem — mazliet «ārpus laika un telpas». «Stāsts ir īssavienojums ar šodienu,» sacījis Bels (LM, 1979, 2. martā). Par īssavienojumu ar šodienu te var runāt visai nosacīti — šodiena ir dažā detaļā, bet kopumā šos stāstus pirtī vai autobusā varēja stāstīt arī pirms gadiem divdesmit vai piecdesmit, un tādi kā notikums ar kapu krustu arī dzīvē tikuši un tiek stāstīti. Cilvēku izjūtu nianšes, kā allaž Ezerai, arī šajā ciklā plastiski izzīmētas, te ir pa interesantam raksturam (Fridolīna pudeles brālis Alfs, medmāsa Dzīle, tante Betsija, Arturs Cirmans), taču kopumā tā ir laba literatūra atpūtas brīžiem (un uzsvērt šajos darbos īpašas saturiskas novitātes nez vai ir tas pareizais ceļš, kādēļ maldināt rakstnieci, lasītājus un sevi...).

Stāstniecībā 1979. gadu par ierindas gadu, kā mēdz teikt, nevar nosaukt kaut vai minēto triju autoru grāmatu dēļ (tām būtu jāpiepulcina Ē. Lansa grāmata kā spilgta debija). Jānis Kalniņš, Vizma Belševica, Regīna Ezera ir trīs atšķirīgas pasaules mūsu stāstniecībā, bet visām raksturīgs nobriedušū, patstāvīgu

un stipru personību sava ceļa gājuma apzināšanās spēks. Šī it kā banālā patiesība, ka māksla sākas ar personību, galu galā izskaidro gan tos patiesos guvumus, ko gads devis, gan arī tā pelēcības ražu.

Mūsdienu cilvēks robežsituācijās un ārpus tām

Mūsdienu latviešu prozai, stāstam arīdzan, ir raksturīga morāl-problemātiska orientācija. (Tāda ir arī tikko aplūkotajos Belševicas un Ezeras krājumos.) Cilvēka tikumiskā stāja tiek pārbaudīta ikdienā, sadzīvīskos notikumos, visbiežāk tuvu cilvēku attiecībās. Plašāks problēmu loks, sociālu konfliktu slānis, vispārcilvēcisku esības jautājumu izvirze ienāk tikai nedaudzu stāstnieku sacerējumos.

Kāds ir šis cilvēks ikdienā? Ko tas pasaka par sevi un laiku ar savu dzīves veidu, domāšanu, emocionālo pasauli, ar savu vērtību orientāciju? Vai stāstos šī ikdiena ir tāda mākslas patiesība, lai par mūsdienu stāstu kādreiz varētu teikt to, ko šodien sakām, piemēram, par Blaumaņa stāstiem, — tajos iepazīstam zemi un tautu?

Dažā labā 1979. gadā izdotajā stāstu krājumā šis šodienas sadzīves pretrunās iestīgušais un konfliktos nonākušais cilvēks ieguvis interesantus vaibstus, savu raksturu, biogrāfiju vai arī veidojas visai izteiksmīgs noteiktas sabiedrības daļas koptretis. Te domāju vispirms tādus krājumus kā Māras Svīres «Limuzīns Jāņu nakts krāsā» un Mārtiņa Kalndruvas «Vējš pakar kokli».

Mārtiņš Kalndruva pieder pie tiem stāstniekiem, kas paklusu, bet neatlaidīgi iet savu ceļu, un tas ir ceļš, kas turpina latviešu reālistiskās prozas tradīcijas cilvēku ikdienas, prieka un bēdu stundu notēlojumā. Portretēt sev tuvo apkārtni — tādu uzdevumu rakstnieks sev izvirzījis un godīgi pildījis. Un šī dzīve «tepat visapkārt» ienāk arvien jaunās grāmatās, atrodot svaiga skatījuma rakursus. Tā tas savā laikā bija ciklā «Invalidu namā», tā tas ir jaunākajā stāstu krājumā «**Vējš pakar kokli**». Kaut arī krājuma nosaukums tik poētisks, grāmatas piedāvātajai pasaulei ar dzejnieka romantiķa rindām maz kā kopīga. Vēl vairāk — nereti tā ir visai nesaudzīga plīvura noraušana tādā situācijā, kad zināma pietēlošana šķiet norma (ne velti pierasts teikt — «Par mirušajiem sliktu nerunā»). Cikla «Vējš pakar kokli» stāstītājs, apbedīšanas ceremonijas vadītājs, šādus konvencionālus žņaugus neizjūt, viņa pieredze rāda, ka «tur gala stacijā vienā nelielā laika sprīdī dažkārt ieraudzīsi to, ko nepamanīsi gados. Ir pagājusi varbūt tikai stunda, un tev atklājusies vesela dzīve...

Un tai pašā gala stacijā [...] rodas daudz un dažādu domu, kādas parasti ciemos nemēdz nākt.»

Šīs gala stacijas situācijas ir dažādas, ciklā ir stāsti, kuros uzskicēts pa dīvainam raksturam, atainotas dīvainas izdarības («Viri klusēja», «Skalās sāpes», «Brēcinātājs»), un ir tādi, kuros cilvēku tikumiskās patiesības ieraugām asi satīriskā gaismā, nepievilcīgas un kroplas («Dāsnais dēls», «Kažoku parāde»). Kalndruva no cilvēkiem neprasa neko ārkārtēju, viņš prasa vienīgi cilvēcību. Tas ir it kā tik maz, bet arī — tik daudz. Bezdvēseliskumu, sev svešas cilvēcisko attiecību normas rakstnieks vairāk redz jaunajos cilvēkos (Edīte stāstā «Gaišā, skumjā nakts», kura pat mātes bērēs nevar iztikt bez Hamperdinka; Leopolds «Dāsnajā dēlā», kurš uz tēva bērēm atvedis «divas pudeles šņabja un trīs kilogramus labas desas» un šo savu cēlo soli nevar vien beigt atgādināt; sajēgu zaudējusī Zālīte «Tragēdijā», kas ārēji «bija kā meistara glezna, kur nekas nav nejaušs un pavisms, bet ikviens otas pieskāriens dziļas mākslas izpratnes vadīts», bet iekšēji līdz baismīgumam tukša).

Visdzēlīgākais ir stāsts «Kažoku parāde». Kažoku parāde te reizē ir liekulības, «krēslu» pielūgšanas parāde, jo tā, kas visu mūžu smagi strādājusi par kurinātāju, nav vis «šāda tāda māte» — «Vilhelmīne tak izaudzinājusi vadošus darbiniekus. Un tikai viņu — ne jau mātes dēļ ir šī demonstrēšanās kapos. (Jāpiezīmē, ka ārpus grāmatas lappusēm palicis viens no asākiem šī cikla darbiem «Tā nobeidzās ceļš».)

Kā tas Kalndruvas grāmatām raksturīgi, viņa spēks ir reālistisks cilvēku ikdienas notēlojums. Un arī ar «Vējš pakar kokli» viņš atstāj liecību — situāciju, notikumu liecību, bet spēcīgākajos darbos — tipisku raksturu, tipisku psiholoģisku parādību liecību. Franču rakstnieks Žoržs Bernanos ir teicis, ka dzīves problēma ir sāpju problēma. Izvēlēdamies tādu negaidītu, tādu neparastu redzes punktu kā aizgājēju «apstāvētāja» viedokli, rakstnieks visrūgtākos — gan rezignācijas, gan ironijas un sarkasma pilnos vārdus saka tad, kad sāpju situācijā sāpju nav («Gaišā, skumjā nakts», «Dāsnais dēls», «Kažoku parāde»). Un, kaut arī visi stāsti nav nospriegoti uz vienlīdz augsta mākslas vilņa, cikls kopumā ir interesanta parādība mūsu īsprozā, un tā iekšējais patoss — prasība pēc cilvēciskuma — nepārprotams.

1979. gads otro stāstu grāmatu devis Mārai Svīrei. Viņas pirmais krājums «Vizīte svešā mājā» (1977) kritikā tika uzņemts visai atzinīgi, atzīmējot autores raksturotājas spēju, lauku vides un vecākās paaudzes lauku cilvēku labu pazišanu.

Ar otro grāmatu Māra Svīre jau pavisam nopietni pievieno-

jusies tiem mūsu prozaikiem, kuru darbos ir šodienas lauku problemātika, konflikti, pretrunas, raksturi.

Kā zināms, pagātnē tieši lauki, lauku cilvēks sevī glabāja tās tikumiskās vērtības, bez kurām nevar iztikt un pie kurām pēc īsākiem vai garākiem izstaigātiem ceļiem atkal bijis jāatgriežas. Kā klēts glabāja ražu, to, ko lauki atdevuši cilvēkiem, tā pats šis cilvēks it kā bija stabils cilvēcisku tikumu «klēts». Šodienas lauku apstākļi ir kardināli mainījušies, šīm pārmaiņām līdzī nāk pārmaiņas cilvēku psiholoģijā, sociālajā psiholoģijā, tās ietekmē dzīves tikumiskos principus un pamatus. Visu šo procesu atklāsmē (bet tautas dzīvē tie ir būtiski) mūsu literatūra joprojām vēl ir liela parādniece, īpaši lielajā prozā. Jau agrāk rakstīju, ka spilgtākais devums te ir 1966. gadā publicētais Ilzes Indrānes romāns «Cepure ar kastāņiem» un Imanta Ziedoņa «Kurzemīte». Šie darbi būtu jānosauc arī šodien. Tādēļ ir patīkami, ka pēdējos gados vairāk parādās stāsti, kuros nav lauku cilvēku psiholoģijas «vispār», kādu to pazīstam no mūsu klasiskās literatūras un kādu to tradicionāli gadiem ilgi rāda prozaiku daļa, bet kuros ir precīzas laika zīmes un pats cilvēka raksturs ar noteiktu vēsturisku konkrētību apzīmogots, sociāli determinēts. Šāda ievirze ir Aivara Kalves stāstā «Veltījums pērnajam rudenim» (1978), ar šādu ievirzi strādā arī Ēriks Hānbergs, arī Vija Upmale un Māra Svīre.

Svīres otrajā grāmatā «**Limuzīns Jāņu nakts krāsā**» ievietoti pieci īsie stāsti un garais stāsts (titulstāsts jau vērtēts pārskatā par 1977. gada lielo prozu). Stāstos «Manta», «Man nevajag...», «Kamēr gulēt neiešu...» un «Ne par naga mellumu...» ir šodienas lauku dzīves situācijas, lauku cilvēku raksturi. Problemātikas ziņā pats interesantākais, manuprāt, ir pēdējais stāsts. Tajā attēlota sāpīga konflikta situācija, kurā kolhoza priekšsēdētāja diezgan bezcerīgi cīnās par to, ko sauc par darba tikumu, darba darītāja pašcieņu. Un tāpēc, ka te saduras pietiekami individualizēti raksturi, viss notikums nepaliek bēdīga fejletona līmenī (beztatbildības dēļ sabojājušās nokautās cūkas, un kolhoza priekšsēdētāja meklē «nesameklējamo» vainīgo), bet liek domāt par konkrēto vidi, kas izaudzinājusi šādus raksturus, par augsni, kurā var iznīkt darba tikums, un par grūto un smago cīņu par tikumiskā nostiprināšanos cilvēkā.

Svīres darbos pievilcīga ir rakstnieces nevairīšanās no asākiem konfliktiem, dramatiskām situācijām. Viņas stāstos jūtama autores griba, lai emocionālais pārdzīvojums lasītāju vedinātu uz domām par cēlonisko kāpēc, lai lasītājs atsevišķu notikumu redzētu likumsakarību ķēdē, sociāli psiholoģisku parādību procesā. Šādi ievirzīti un mākslinieciski realizēti nav visi darbi, bet kopumā

šāda laba tendence saskatāma. Analītiskumam te nedraud briesmas pārvērsties pārlietu racionālās konstrukcijās, analītiskums ir pašā pieejā dzīves materiālam, bet īstenojas tas dzīvos, krāsainos raksturos (tāda ir Mirta Lejasblusa titulistāstā, patiesībā gandrīz visa sabiedrība, kas Mirtai apkārt, tādi ir Vilma un Gustiņš «Kamēr gulēt neiešu», priekšsēdētāja Elma, cūku kāvēji un šoferis stāstā «Ne par naga mellumu . . .», tieši šajā pēdējā darbā visredzamāka ir autore prasme lakoniski, bet ietilpīgi dot cilvēka raksturu, viņa biogrāfiju stāstā atvēlētajā īsajā laika brīdī).

Gan Kalndruvas, gan Svīres grāmatās kopumā jaušama skaidra ētiska robežsituācija, kurā rakstura būtība tiek svēta. Tikumisks un netikumisks — tāda galvenokārt ir demarkācijas līnija. Tas, protams, nenozīmē kādreizējo pretpolu «savējais un ienaidnieks», «pozitīvais un negatīvais varonis» vietā tagad nolikt jaunu — «tikumiskais un netikumiskais». Tas tikai rāda, ka lielākā konfliktu daļa noris morāles sfērā un ka cilvēka ētiskās kvalitātes ir galvenais «atskaites punkts». Bet šiem atskaites punktiem, kā visiem labi zināms, literatūrā jābūt izturētiem un augstiem, ne velti Ēvalds Vilks kādreiz ironizēja — ēdnīcā kotleti var nosaukt par šniceli, literatūrā kotlete ir jāsauc par kotleti.

Diemžēl šie atskaites punkti literārajā praksē ir arī visai aptuveni, nenoteikti, neskaidri. Dažkārt tie tiek pausti aizkustinoši vientiesīgā un didaktiskā manierē. Tā tas notiek Andra Vīksnas stāstu krājumā «**Mani mīļie savādieki**», kas apbrīnojami saglabājis to pašu naivi bērnišķīgo intonāciju, kāda bija autora pirmajā, pirms astoņiem gadiem izdotajā grāmatā «Bez pasakām . . .» (1971).

Kaut gan vecāks kļuvis Ints Vecumnieks (pirmajā grāmatā ievietotajā stāstā «Klusumā» viņam ir apmēram divdesmit seši gadi, jaunajā krājumā stāstā «Mīrušo piemiņas diena Rimpāļu kapos» — trīsdesmit viens gads), laiks ne autoru, ne varoni nav jūtāmāk ietekmējis un vērtību sistēmā vienu otru parādību nav nežēlīgāk izcēlis. Ārējo norišu fiksējumu vēl varēja saprast pirmajā grāmatā (kaut arī tad autoram nebija septiņpadsmit gadu, kad šādā vecumā Mati Unts rakstīja «Paliēc sveiks, rudais runci» — vismaz piesaistīja dokumentāli tieša varoņa un viņa paaudzes pašatklāsme), bet tagad, dabiski, var vēlēties, lai šajā cilvēku un rakstītāju tik bieži apdzīvotajā pasaulē autors neatlaidīgāk meklētu savu vietu un ceļu, kas vestu dziļākā dzīves un cilvēku izpratnē.

Lūk, stāsts «Nelga un dzīves proza». Stāsta sižets vienkāršs — rezerves virsnieks Ģirts Dumbrājs pēc astoņiem gadiem atgriežas tajā vietā, kur dienējis, kur it kā mīlējis krievu meiteni Tapu

Kuzņecovu un aizbraukdams solijis atgriezties un aizvest viņu sev līdzī. Solījums nav pildīts, jo mājās Ģirtu sagaidījusi Sarmīte ar viņa dēlu uz rokām. Tagad pirmdzimtajam ir arī māsiņa, un tikai armijas disciplīna Ģirtu Dumbrāju uz laiku atrāvusi no šīs ģimenes. Atgriešanās Serogradā uzvanda atmiņas, tās veido stāsta sākuma daļu, turpmāko — Ģirta un Taņas tikšanās. Taņai ir vīrs un divi bērni, viņa apgalvo, ka ir ļoti laimīga, un tas mūsu varonim īsti nepatīk. Tiesa gan, sākumā autors maigi norāj Ģirtu par ķecerīgām domām, kad viņš zemapziņā cer, ka Taņa būs viņu gaidījusi: «Tikai velti tu, Ģirt, ķecerīgās domās esi iestidzis. Taņa droši vien jau sen ir precējusies, viss aizmirsts un, ja arī nav aizmirsts, tad tik un tā — neatgriežams. Astonu gadu laikā var izaugt vesela paaudze — tāds tas gadsimts tagad. Tev izauga dēls un meita. Vai Taņa sluktāka? Vai viņai vajadzēja tevi gaidīt visus šos astoņus gadus? Laikam jau vajadzēja, jo tu taču teici, ka atgriezies, tikai nesacīji — kad... Nu tu esi klāt — pēc astoņiem gadiem. Vai nav tā kā par vēlu?» Taču — ko lai dara — dzīves proza ir dzīves proza, kad nav Ģirta Dumbrāja, viņa vietā stājas Viktors, un, ja viņi tagad sastaptos, «Ģirts nospēlētu veiklu teātrīti, un šis vīrs nekad neuzzinātu, ka pie Taņas ieradies sens un skumjš mīlētājs, ieradies izlūgties nekam nevajadzīgu līdzjutību, ieradies izdzirdēt, ka Taņa nav laimīga». Bet dzīves proza ir brīnišķīga — «Taņa bija laimīga, un senais draugs saprata, ka atnācis tikai gudri parunāt. Gudri parunāt un atklāt sev, cik gan liels nelga viņš ir.»

Šis stāsts ir raksturīgs autora rokrakstam, pozīcijai un ideāliem. Tā ir tāda piezemēta nepretenciozitāte un katrā ziņā par vienu liecina — par visai tipisku pajauna mūsdienu cilvēka dzīves un cilvēcisko attiecību izpratni, kas te tiek fiksēta rakstīšanas procesā.

Šis «pieplacinātais reālisms», manuprāt, iet tukšgaitā, tas ir emocionāli neiedarbīgs. Pat ja varētu lielās līnijas aprādīt autora mērķi — stiprināt cilvēkos cilvēcisko, to veikt diemžēl spēj daudz būtiskāk dzīves parādības tveroša un lielu ideālu spēcīgā literatūra.

Starp citu, anotācijā grāmata ir raksturota daudzsoļi: «Bieži vien dzīves steigā nepamanītu sīkumu autors pagriež uz neparastas šķautnes, un pēkšņi iezaiļojas šķietami necili notikumi, cilvēku, mīlo savādnieku, vaibsti iegūst citu krāsainību.» Diemžēl krājumā šo neparasto šķautni un šķietami necilu notikumu pēkšņo iezaiļošanas ir visai grūti saskatīt. Jā, ir viens otrs dzīvē ieraudzīts raksturs, sižetisks pavērsiens, bet tas viss lielākoties sīki, tēlojumu, pastāstu līmenī — stāstiem nepieciešamās, kaut arī īslaicīgās, bet spēcīgās raksturu izgaismes pietrūkst. Un tā ir

tāda novienkāršota pasaule (kā stāstā «Tās mūzikas pārņemtais» ar divu raksturu pretstatu: viens — talantīgs komponists, kurš nemīl bērnus, bet kura gara bērnus mīl klausītāji, otrs — priekšzīmīgs ģimenes tēvs, skolotājs, kuru mīl tikai viņa ģimene, kā tas ir stāstā «Emilija audzinās sunīti vai kaķīti», un citos). Ne jau tematiskā aploce — jauniešu attiecības, bērnu un vecāku attiecības — šo vienkāršotību rada. Tā sākas ar parādību raksturošanas virspusējību, ar pieticīgajiem pieskārieniem īstenībai, kas nevienai kolīzijai neļauj līdz spēcīgam dramatismam nobriest. Tā ir dzīves izzinā apstājusies literatūra, kas pārsijā jau daudzkārt ikdienas pieredzē pārsijātus atziņu gaudus.

Pirms vairākiem gadiem Īmants Auziņš rakstīja, ka dzejā ne mazāk sarežģīta par pirmo ir otro grāmatu problēma. To, ko piedod pirmajām tikai tāpēc, ka tās ir pirmās, otrajām vairs nepiedod, bet vajadzīgās jaunās kvalitātes arī nav. (Un tad kā dvīņumāšas nāk vēl trešā un ceturtā grāmata, jo rakstītgrība, kā redzams, ir alkatīga indeve...)

Kā šo otro grāmatu problēmu atrisināt?

Otrais stāstu krājums iznācis arī *Atim Skalbergam*. Pirmā krājuma «Tālumi pēc jūras un vasaras smaržo» (1975) vērtējumi bija diezgan rezervēti, tika konstatēts pārāk liels «literārisms», tieši un netieši aizguvumi un ietekmes, aiz kurām nevarēja saskatīt autora patstāvīgo pasaules redzējumu, to, ar ko sākas vārda māksla.

Otrajā krājumā «**Jūras gaiss**» ievietoti četri stāsti, trijus no tiem vieno zvejnieku dzīves tematika. Kā zināms, tā mūsu literatūrai sena un tradicionāla tēma, tikai diemžēl bez redzamākiem guvumiem pēdējos gados.

Skalbergs zvejnieku dzīvē saskata noteiktu problēmu loku, jo divi stāsti veidoti pēc līdzīgas attiecību shēmas: priekšzīmīgie kapteiņi ģimenēs kļuvuši vienīgi par naudas pelnītājiem, viņu sievas uztrauc tikai nopelnītās naudas daudzums un tas, lai ne tiktu iedragāts viņu sabiedriskais prestižs — kapteiņa sievas gods, bērni emocionāli un garīgi attālinājušies no vecākiem («Oki-doki», «Mans kuģis»). «Manā kuģi» Strazdiņu ģimenes katastrofu autors rāda, kā saka, par visiem simt procentiem: vīra un sievas attiecības tik formālas, ka tās netraucē Viktoram uzturēt vairākas mīlākās, bet Laimai vajadzīgā mirklī Rīgā atrast intīmu partneri, satriektajiem vecākiem par šausmām meita vidusskolniece Spidola gaida bērnu, sešpadsmitgadīgais dēls Nils iet bojā motocikla avārijā, un cerības vairs saistās tikai ar sešgadīgo Jānīti, kuru līdz šim audzinājuši vectētiņš un vecmāmiņa un kuram ir skaidrs — katram cilvēkam vajadzīgs savs kuģis, un tas ļoti, ļoti jāsaudzē.

Kā liecina šis izklāsts, dramatisku notikumu sablīvēšanā autors nav skopojies. Bet, tā kā ne Laima, ne Viktors iekšēji dziļāk neatveras, viņu psiholoģiskais raksturojums paliek diezgan vispārīgs, visa stāsta sižetiskā intriga iegūst didaktiskas sakonstruētības pieskaņu. Brīva raksturu organika — Skalbergam tas ir iekarojamais cietoksnis (tikai ar spēku vien to iekarot nevar...). Ar notikumu bagātību, ārējā sižeta noslogotību vien stāstam grūti «izdzīvot». Galvenais tomēr ir raksturs. Un kopumā 1979. gada stāstu grāmatas liecina — nemaz tik daudz nav tādu darbu, kuros tēla lakoniskajā dzīvē būtu iespēts sakoncentrēt spirtu un spēcīgu rakstura dzīvības lādiņu. Kolorītu. Individuālu. Vairāk te paveicies vēsturiskajam personāžam. Un vēl — tragikomiskajiem varoņiem. Dullo Paulīni un Burbekišu uzreiz pazīsim vecākā gadagājuma sieviešu vidū, jaunākās un vidējās paaudzes pulks gan ir liels, bet ne tik liela ir tēlu individualizācijas pakāpe.

Andra Viksnas mīļie savādnieki atklājas sadzīviskās skicēs, mirklīgos psiholoģiskos noskaņojumos, tiem zināmu patiesumu nevar noliegt, bet lielāku idejiski estētisku slodzi tie arī nenes. Atis Skalbergs veido izvērstāku dzīves ainu ar plašāku tēlu sistēmu, kurus visai asi konflikti sašķeļ dažādās nometnēs. Bet autora mākslinieciskās domāšanas zināms taisnvirzienīgums, tēlainības neatraisītība nespēj šo pamatkontūru ar mākslas tēlu organisku dzīvi pildīt.

Ingrīdas Sokolovas piektajā stāstu grāmatā «**Ideālu meklējot**» autore idejiskā programma, ētiskās nostādnes nevar šaubas izraisīt — rakstnieces pozīcija ir skaidrāka par skaidru. Par tās īstenojumu prozas valodā diemžēl tik noteiktu pozitīvu vērtējumu nevar izsacīt. Mīlestība mūža otrajā pusē — ap šo tēmu galvenokārt vijas un savijas Sokolovas stāstu sižeti. Grāmatā ievietotie pieci stāsti («Sāncense», «Es nekad nevienu citu nemīlēšu», «Ideālu meklējot», «Pēdējā kauja», «Mazliet par Dinu Zauri») uzrakstīti autorei kā stāstniecei raksturīgajā intonācijā. Visbiežāk tā ir piepacelta patosa un sentimentālu jutoņu pildīta, ar didaktiskiem mājieniem un aprājieniem. Dzīves patiesība te mākslas patiesību neapstrīd, bet pašu mākslas patiesību par tādu var saukt visai nosacīti.

Zināmā mērā atšķirīgs ir stāsts «Mazliet par Dinu Zauri», tajā tiešas un kaismīgas publicistikas notis, polemiski dedzīga savas paaudzes patiesības aizstāvēšana, mēģinot runāt par sarežģītiem un smagiem šīs paaudzes cilvēku likteņiem.

Pāris interesantu stāstu devusi Rita Luģinska tēlojumu, impresiju, miniatūru un stāstu krājumā «**Menuets un cūkpupas**». Līdzās stāstam «Jūra smaržo pēc vijolītēm» ar Krišonkuļa tēlu

un jauko Krišonkuļa un bērna mīlestību uz jūru spilgtāki, manu-
prāt, ir «Pilnasinīga sieviete» un «Anastasījs». Pirmais ar ironi-
jas pilno reālā un nereālā sastatījumu, romantiski cēlā un ikdie-
nišķā sadursmi, otrais ar savdabīga rakstura zīmējumu.

Trīs pirmās grāmatas

Rakstura problēma stāstā ir akūta arī Gunāra Ievkalna krājumā «**Septiņas pēdas zem ķīļa**». Līdzīgi Skalberga grāmatai, arī «Septiņas pēdas zem ķīļa» ir tematiski vienots krājums un iepa-
zīstina mūs ar jūrnieku ikdienu. Diemžēl vairāk publicistisku ap-
rakstu līmenī iepazīstina ar dažādiem darba procesiem, kas, pro-
tams, nepavisam nav slikti; slikti ir tas, ka mazāk atklājam patiesi
reljefus raksturus. Bet to trūkumu grūti ar ko citu kompensēt, siže-
tiskajam mezglojumam vien — lai cik tas būtu spriegs un negai-
dīts — stāstā dzīvības nervu neuzturēt, un Ievkalns jau arī
neraksta izteikti anekdotiskus stāstus, kur galvenais ir fabula.
Pozitīvais šajā grāmatā ir konkrētās vides apzīmējums, bet tas ir
tikai pamats, uz kura varētu izaugt stāsta celtnes pārējie stāvi.

Kā tematiski noskaņota ir Ievkalna grāmata, tā savā proble-
mātiskajā ievirzē vienots ir arī Artūra Snipa krājums «**Nela-
bojami radi**». Tā kā ne mazums bijis debiju krājumu, par kuru
autoriem grūti pateikt, kas viņiem sāp, ko viņi mīl, ko aizstāv un
ko noliedz, šī jau ir grāmatas pozitīva īpašība — skaidrs autora
viedoklis, aktīva pozīcija. Snipam tā ir viņa nostāja pret cilvē-
cisko emociju devalvāciju, pret savstarpējo attiecību formalizē-
šanos. Autors veido dažādas nosacītas situācijas, lai piespiestu
atklāt savu varoņu izsusējušās dvēseles. Kāpēc šāds process no-
tiek — uz šādu jautājumu atbilde mākslinieciski netiek meklēta.
Bet tiek mēģināts pēc iespējas efektīvāk parādīt situācijas — šīs
deformējušās morāles liecinieces. Pagaidām, manuprāt, vairāk var
runāt par autora gribu, par centieniem un tiekšanos pēc formas
originalitātes. Bet spēcīga un iedarbīga rezultāta vēl nav. Un
cēloņi te, šķiet, ir vairāki. Vispirms — neizkoptā valoda. Samāk-
slotas, nelatviskas konstrukcijas sastopamas tik bieži, ka šī fakta
priekšā vien jau jāizšķīst visiem autora labajiem nodomiem. Pro-
tams, no pirmās grāmatas nevar prasīt rakstnieka valodu Skujiņa
vai Ezeras līmenī, taču tik liela nevērība pret vārdu jau liekas
dīvains pārpratums. Kaut gan — Snipa grāmata nav pirmā, kas
šajā ziņā pārsteidz, atcerēsimies Kļavja «Kafejnīcā zagtas karo-
tītes» un vēl dažu labu, lai būtu spiesti atzīt, ka bažām par nopli-
cināto, nabadzīgo valodu jauno prozā ir nopietns pamats. (Visai
zīmīgi, ka šajā ziņā izdevīgi atšķirās vidējās un vecākās paa-

dzes rakstītāju Skaidrītes Andersones un Alberta Caunes pirmās grāmatas «Smaržīgās pēdas» un «Dialogs ar dabu».)

Lūk, daži paraugi no «Nelabojamiem radiem». «Zeltu visur kur — zelta krāsas izmanto un vēl... Dažādās vajadzīgās lietās» (15. lpp.); «jāuzdrošinās noraut respirators, ievilkt elpu» (49. lpp.); «Ir skaistas sievietes, Piču! Skaistas sievietes... Ai, un ir skaistākas! Viss kas ir pasaulē, ja tā lēnām apdomā. Jā, nu un?» (137. lpp.); «— Es strādāju. — Burtotājs negaidot sarosījās, izslējās. — Iet labi darbā... Strādāju. —» (147. lpp.).

Tātad — valoda. Otrkārt, absurdās situācijas, kuras autors tā iemīļojis, prasa īpašu iekšēju loģiku, asociatīvu nopamatojumu, lai nepārvērstos bezseguma safantazējumos. No pretenciozas samākslotības autoram jāvairās, citādi šī interesantā ievirze atsegt cilvēku dvēseles deformāciju, izmantojot nosacīto formu priekšrocības, var palikt tikai ievirze vien. (Vispārliciecinot ideja realizējusies, manuprāt, stāstā «Pigmaliions un Galateja».) Un vēl, bez šaubām, nākotnē var vēlēties daudz lielāku uzdevumu izvirkzi, jo, ne pārāk nozīmīgus sikumus nosacītības miglā ietinot, tie nozīmīgāki nekļūst. Šādu īstu vērienīgumu gan psiholoģisku, gan sociāli psiholoģisku parādību izgaismojumā nosacītajās formās, piemēram, sastopam īgaunu jauno prozaīku darbos krājumā («Эстонская молодая проза» (Таллин, 1978)).

Kā jau minēju, 1979. gads stāstu grāmatu ražā pēc ilgāka laika devis vienu īsti labu debijas krājumu — Ērika Lansa «Aicinājumu ciemos». Tajā ievietotie stāsti («Ābeļdārzs ar spoku», «Tereona galva», «Pastorāle ar lāci», «Paliec sveiks, Nils!», titulstāsts) rāda autoru, kuram pasaule nav noplicināta līdz dažam stereotipam attiecību modelim, bet ir cilvēku raksturu, konfliktu, pretrunu piepildīta. Rāda autoru, kuram ir ko teikt un kurš prot to pateikt precīzā, tēlainā prozas valodā. Tā ir ļoti mūsdienīga pasaule. Šis mūsdienīguma nervs, kurš stāstam kā operatīvam žanram būtu it kā pilnīgi nepieciešams, diemžēl praksē ne vienmēr ir asi jūtīgs, uzvert un reaģēt spējīgs. Tā pietrūkst arī jauno autoru darbos, kaut gan tas liekas pavisam nesaderīgi — jauns autors bez sava laika izjūtas. Lansam, manuprāt, ir šī mūsdienīguma izjūta nevis tās ārišķīgajās izpausmēs, bet pēc būtības. Viņā jūt sāpi par cilvēku — bet literatūrai tas ir un mūžīgi būs mūsdienīgi. Viņš jūt cilvēcisko sakaru nestiprās vietas un apzinās to dramatismu. Bet nopietna literatūra ne dramatiskajam, ne traģiskajam paiet garām nevar, citādi tai draud slīdēšana pa dzīves virspusi kā pa brīnišķīgu spoguļstiklu un slīdētājs pats var sevi spoguloties (ar šādu spoguļošanu nereti apmierinās daļa liriskās prozas rakstītāju). Ja grib ieskatīties citos, ar dramatiskām un traģiskām krāsām ir jāreķinās. Lansss grib ielūkoties cilvēkos un

nevairās no dramatisma. Šāda viņa pašreizējā pozīcija ir simpātiska un sološa. (Plašāk par Lansa grāmatu esmu izteikusies recenzijā — LM, 1980, 4. apr.)

Gan «Aicinājuma ciemos», gan pārējo 1979. gada stāstu grāmatu tiešākā vai netiešākā sakarā gribas citēt G. Baklanova vārdus: «No līdzjūtības un mīlestības radītas visas lielās grāmatas. Un, ja grāmata sagādā jums sāpes, tās ir dziedējošas sāpes. Šīs sāpes rada līdzcietība, līdzjūtība, un literatūrai arī ir jāizraisa šāda līdzjūtība, lai cilvēkos nedzistu cilvēciskais.» (Лит. газ., 1978, 29 ноября)

Maza piebilde par stāstiem periodikā

Kā liecina prakse, stāsta situāciju periodikā noteic un tā temperatūru — radošās enerģijas limeni rāda publikācijas Rakstnieku savienības izdevumos. (Šādu faktu I. Vāverniece konstatē arī apskatā par jauno prozaiku stāstiem periodikā 1979. gadā (LM, 1980, 21. martā), kaut gan te varētu domāt, ka jauno pulcēšanās centriem jābūt jaunatnes izdevumiem — žurnālam «Liesma» un laikrakstam «Padomju Jaunatne».)

«Literatūrā un Mākslā» un «Karogā» gada laikā publicēti gandrīz sešdesmit stāsti (skaitliskā attiecība 2:1). Daži labākie jau minēti, runājot par grāmatām (Ē. Lansa «Ābeļdārzs ar spoku», «Pastorāle ar lāci», M. Svīres «Ne par naga melleņu...»). Vēl pie tādiem, manuprāt, būtu pieskaitāms Ē. Hānberga «Vīns Tērvetes pilskalnā», kurā jauna cilvēka nāves bezjēdzība jo briesmīgāka tādēļ, ka šīs izniekotās dzīves fonā ir senvēsture, dziļi kultūras slāņi; veiksmīgi atrastā vide stāstu dara īpaši ietilpīgu. Un A. Jakubāna «Maigonis — Magdalēnas un Mārča Milišu dēls», kurā rakstnieks kārtējo reizi nežēlo savu sarkastisko ironiju, jaunās paaudzes patērētāju notēlojot. Un A. Skaiļa asprātīgais «Magnēts». Un D. Zigmontes «Lietus blūzs» ar sadzīves situācijas dramatismu, stāsta psiholoģisku blīvumu. Vēl varētu nosaukt V. Jakobsona «Teatrālu pastāstu», A. Kalves «Divi vīri saulgozī», E. Tauriņa «Nakts ar remontu». Pēc šīm publikācijām secināt par žanra attīstības jaunākajām tendencēm tomēr šķiet pārāk nenopietni, jo tendences nobriest ilgākā laikā. Vienīgi var sacīt, ka stāstu labākajā daļā ir noteikta orientācija uz šodienas ētisko patiesību, dzīves parādību dziļāku tvērumu. Tieši šādā aspektā, gribas teikt, simptomātiska ir viena no visspilgtākajām publikācijām — Zigmunda Skujiņa «Lielā zivs».

Tajā vērīenīgi risināta cilvēka tikumiskās stājas problēma (starp citu, pierādot, ka mākslinieciskā tēla dziļuma un ietilpī-

guma ziņā stāsts var būt bagātāks par dažu labu romānu). Sižeta pamatā ir ārkārtēja situācija — neliela zvejas kuģa apgāšanās un triju cilvēku bojāeja (avārijas cēlonis — zilās valzivs mazulis, kas ietriecies kuģī, bet šo cēloni uzzina tikai lasītājs). Šo sižetisko karkasu ļoti mērķtiecīgi apdzīvo cilvēki ar saviem raksturiem, savām biogrāfijām, runājot augstā stilā, cilvēki ar dažādu savu misijas izpratni. Turklāt visi tie ir organiski, brīvi, atraisīti raksturi. Tas ir viens stāsta satura slānis — kuģa kapteiņa Vignera un Saunaga, zvejnieku Žaņa Karlēvica, Benjāmiņa Grāvīša un pusaudža Daiņa Krūmiņa dzīves, viņu tikumiskais satvars tajā parādību lokā, kuras apzīmējam par ētiskām. Būtiskākais un dziļākais satura slānis ietiecas vērtību sistēmā, ietiecas filozofiskā cilvēka sūtības apzināšanā. Cilvēka tikumiskā misija uz šīs zemes (tātad arī šajās jūrās), kā to pildām ikdienā, visbiežāk par šādiem jēdzieniem nedomādami, kādas veidojas cilvēka attiecības ar dzīvību uz mūsu planētas, kā cilvēks pats sev kļūst ienaidnieks — šajos un vēl daudzos citos pārdomu lokos ievada Skujiņa stāsts. Tas ir mākslinieciski iedarbīgs visos līmeņos — gan dokumentāri aprakstošajā ar precīzu notikumu norises fiksēšanu (pa stundām, minūtēm), gan psiholoģiskajā — ar cilvēcisku emociju piesātinātiem raksturiem, bagātām un ietilpīgām raksturu prēspēlēm, gan filozofiskajā, sociālētiskajā, kurā māksliniecisko tēlu sistēma kopumā un atsevišķas detaļas būtiskums asociatīvi paplašina stāsta problemātiku, paplašina to līdz šim vispārējām cilvēka esības, cilvēka un dabas attiecībām. Rakstnieks mērķtiecīgi iet uz blīvu dramatismu, uz traģismu. Kaut arī bojā aiziet cilvēki, bojā aiziet pirms tam cilvēku iznīcināto zilo valzivju mazulis, simboliska pasaules bojāeja tā nepavisam nav. Tikai mākslas valodā pausts brīdinājums par cilvēka morālo kvalitāšu būtiskumu, par cilvēka un dabas attiecību patieso sarežģītību, šo cilvēces dzīvības jautājumu, bez kura saprātīgas risināšanas cilvēks var vairs nebūt uz savas zemes vajadzīgs.

«Sveiks, Vali! Kā tevi sauc? Mani sauc Dainis Krūmiņš. Es gribu zināt, par ko tu dziedī...» — tā pusaudzis domās uzrunā vali, jo «nevar būt, ka nevar iemācīties vaļu valodu. Mūsu dienās, kad skaitļotāji atmin šifrus, kad cilvēks staigā pa Mēnesi un gatavojas sazināties ar tālām civilizācijām.»

Nevar būt, ka cilvēks un daba nevar saprasties...

Kāpēc «Lielā zivs» šķiet simptomātiska parādība mūsu stāstniecībā? Vispirms — problemātikas ziņā. Nevarētu teikt, ka 20. gadsimta problēma — cilvēks un daba — neienāktu mūsu literatūrā. Ir Ezeras darbi, ir Caunes tēlojumi. Un tomēr, atceroties jau pieminēto ekologa E. Parmasto secinājumu, jāatzīst, ka šīs tematikas

darbi (izņemot atsevišķas Ezeras noveles) ir visai vienveidīgi, tie vairāk plūst lirisma mierīgajos ūdeņos. Tiem nevar noliegt noiektu idejisku un estētisku slodzi un jēgu, nē. Tikai jāapzinās arī tas, ka šāda pasaules uztvere ir nepietiekama, ja līdzās nav citas — analītiskāk, sociālāk parādības tverošas un apzinošas. Skujiņa stāstā ir šī «cita» uztvere, tā dod episku, dramatisku pasaules ainu.

Otrkārt — šajā darbā ir «prasme filozofiski apjēgt dzīves norises» (Ē. Vilks). Sestajā rakstnieku kongresā Ēvalda Vilka sacītos vārdus, ka mēs pamazām no labākiem vai sliktākiem notikumu aprakstītājiem kļūstam par domātājiem, īstenības izteiksmē tik pārāk bieži lietot nevaram, vairāk jau — vēlējuma un vajadzības izteiksmē. Skujiņa stāsts ir viens no tiem, kam šī īstenības izteiksme der.

Abi šie aspekti man šķiet būtiski — tās ir *vēlamās kvalitātes*.

Gada ainas konspekts un vēl daži secinājumi

Kā īsais stāsts pilda savas žanra funkcijas šodienas literatūrā — uz šo jautājumu vajadzētu atbildēt gada grāmatu apskatam kopumā. Bet ir arī izdevums, kurš iezīmē konspektīvu gada ainu, tādat var konspektīvi atbildēt uz šo jautājumu, tas ir «**Stāstu**» kopojuums. To veido spilgtākie, savdabīgākie gada stāsti (tā tam vajadzētu būt), atlasīto darbu skaits ir pietiekams, lai justu žanra attīstības tendences, enerģiskāk kultivētos tematiskos laukus, autoru rokrakstus, estētisko meklējumu kopīgos un atšķirīgos ceļus.

Kāds tad ir gadskārtējais kopojuums, stāsta «līmeņa rādītājs»? 1979. gadā izdotajā krājumā (sastādītāja Z. Līce) ievietoti septiņpadsmit vecākās un vidējās paaudzes rakstnieku darbi. Kāda viena vai pāris tik spēcīgu sacerējumu, kas uzlādētu spriegumā visu grāmatu, krājumā nav. Visā visumā te ir labā profesionālā un izlīdzinātā līmenī sacerēti dzīves stāsti. Viens no spilgtākajiem — Alberta Bela «Citu cilvēku sapņi», novele par vienpatņa, zemes cilvēka Voldemāra Plēsuma sūro mīlestību, arī Vizmas Belševicas «Timotiņš» par bezdzimtenes cilvēku tragisko eksistenci. Abiem darbiem raksturīga dramatiska intonācija (bet to visgrūtāk imitēt), abi saista arī ar to, ka jūtama autoru tieksme paplašināt savu tematisko diapazonu. Dažu citu prozaiķu sacerējumi, manuprāt, zaudē savu emocionālo iedarbi tādēļ, ka tie nezkuro reizi atgādina autoru pazīstamās un zināmās «idejiskās programmas», bet ikreizējais mākslinieciskais realizējums nekādu spirtāku jaunatklāsmi neatnes (J. Liepiņa «Varēji jau nu gan precēties», J. Mauliņa «Lotara atzīšanās mīlestībā»).

Kā jau minēju, «Stāstos» it kā vienkopus satek tie tematiskie atzari, kuri visvairāk tiek kopti. Tā šodienas vecākās paaudzes lauku cilvēku likteņi ienāk D. Zigmontes («... un zaļa zāle»), M. Svīres («Manta»), daļēji A. Štrausa («Trīs attēli vienā rāmī») darbos. Liekas, ka agrāk šie likteņi vairāk atklājās apcerošās intonācijās, nostalgiskā mīļumā, septiņdesmito gadu otrajā pusē asāks kļuvis dažādu paaudžu tikumisko principu sastatījums, uztraucošākās balsis ieskanas brīdinājumi par bīstamām metamorfozēm cilvēka tikumiskajās pamatvērtībās. Šķiet, šādas pārmaiņas tēmas interpretācijā sekmējis un sekmē tas, ka pēdējos gados publicistikā, arī stāstos, vairāk ienākušas arī citu paaudžu — vidējās, jaunākās — dzīves problēmas, konflikti, dramatisms (Ē. Hānberga publicistika un stāsti, pašā pēdējā laikā — A. Dripes «Vēstules no kolhoza»). Starp citu, Ēriks Hānbergs kā stāstnieks gan izmanto šo spēcīgo, īstenības piedāvāto lauku dzīves materiālu, gan arī ļaujas komisku raksturu un komisku izdarību pievilcības magnētā bez dziļāka saturiskā seguma («Stāstos» publicētajā «Atceries Ernu»).

Pašiznīcinātu, pašizniekotu dzīvju viepli ir A. Jakubāna «Salavecī un Sniegbaltītē», arī A. Kolberga «Kolekcionāra mīlas dēkās». Mākslinieciskajos rokrakstos atšķirīgi, šie stāsti apliecina vēl vienu noturīgu septiņdesmito gadu problēmu — «mūža guvuma», vērtību pazaudēšanas, tukšas dzīves problēmu. Vispirms tā laikam ir romānu un garo stāstu problēma (V. Lāms, A. Kalve, L. Brīdaka), galvenokārt vidējās paaudzes rakstniekiem domājot par savas paaudzes sociālo pieredzi, atziņu ceļu un rūgtajiem zaudējumiem tajā. Bet žanra iespēju robežās šo problēmu risina arī stāsts (īpaši veiksmīgi, manuprāt, A. Kalve).

Diemžēl visai pieticīgi «Stāstos» pārstāvēta ironiski satīriskā proza (A. Skailis, daļēji A. Jakubāns, A. Kolbergs), bet tieši tā visvairāk spēj radīt polemiskāku un rosinošāku garu.

Nekādas lielās mūsdienu problemātikas atmatas īsais stāsts šajā krājumā neuzar. Bet šodienas īstenība ir un paliek plašs un apstrādājams darba lauks... Jā, septiņdesmitie gadi devuši Andra Jakubāna ironiskos un groteskos stāstus, Regīnas Ezeras stāstu un noveļu labāko daļu, Zigmunda Skujiņa un Dagnijas Zigmontes stāstus, Jāņa Kalniņa būtisko ieguldījumu mūsu kultūras, literatūras vēstures emocionālajā apgūvē utt. Jā, tā kopumā ir daudzveidīga un iespaidīga īstenības aina, kuru veido 1979. gada stāstu grāmatas, tas ir personības iekonturētas pasaules, kuras redzam acu priekšā, nosaucot kaut vai Kalniņa «Savādniekus», Belševicas «Nelaimi mājās», Ezeras «Slazdu», Lansa «Aicinājumu ciemos», Svīres «Limuzīnu Jāņu nakts krāsā», Kalndruvas «Vējš

pakar kokli». Jā, stāstā ir augstāka radošā aktivitāte nekā pēdējo gadu lielajā prozā. Un tomēr...

Un tomēr var vēlēties, lai arī stāstā problēmu problēma — mūsdienu cilvēks ienāktu vēl daudzveidīgākos sakarību lokos, sociāli determinētu attiecību slāņos. Pašlaik stāstā galvenais «ciņu lauks» ir cilvēka morāle sadzīvē. Ir daudz veco ļaužu atvasaras dienu un nedienu tēlojumu, jauno ļaužu visai vienkāršotu attiecību, ģimenes nesaskaņu tēlojumu. Bet prasmi filozofiski apjēgt dzīves norises, dot dziļāku un izvērstāku sociālētisku problemātiku — to var un vajag vēlēties. Kaut arī stāsta žanra specifika neprasa tik būtiski konceptuālu pasaules redzējumu kā romāns (varbūt tieši tāpēc pēdējos gados stāstā veiksmju vairāk), tomēr atvieglināt stāsta uzdevumus arī nevajadzētu. Žanrs nav kanons, un stāsta labākie paraugi rāda, ka arī laikā un telpā tik ierobežotais vēstījums spēj būt ar lielu mākslinieciskā vispārinājuma enerģiju uzlādēts.

Pārskatā par īso stāstu un noveli 1974. gadā V. Skraucis uzsvēra divus pamatstrāvojumus — lirisko un kritiski analītisko. Par pēdējo kritiķis sacīja: «Tieši šīs sociālpsiholoģiskās, uz mūsdienām pavērstās īsprozas strādīgums ir galvenais «velkošais» spēks, kas jau krievni ilgus gadus nodrošina mūsu stāstniecības un novelistikas attīstību un panākumus.» (Kritikas gadagrāmata, 3. R., 1975, 111. lpp.) Un turpat V. Skraucis nocitējis līdzīgu J. Čākura atziņu pārskatā par 1972. gada īsprozu.

Vai šī analītiskuma tendence būtu gājusi mazumā? Vai tā pārāk koncentrējusies tai pašaurajā sadzīves tematikā, ka kopumā rada priekšstatu par tās nepietiekamību?

Protams, ja cilvēks jūtas aicināts rakstīt lirisku prozu, viņam tā arī jāraksta. Nevar taču talantu lauzt un locīt ar varu. (Ar varu neko labu dzīvē nevar izdarīt, kur nu vēl mākslā.) Bet, par žanra attīstību kopumā runājot, jāatzīst vajadzība pēc spēcīgas analītiskas prozas. Ir nepieciešama daudzveidība, jā, bet jo īpaši kritiski analītiskais stāsts — tā saucamo īsā stāsta izlūkžanra funkciju tieši šajā analītiskumā tendētie darbi spēj vislabāk veikt, tie spēj dziļāk tvert parādību būtībā, spēj ietiekties cilvēkā un tajā sociālajā kontekstā, kas viņam apkārt. Bet to taču mēs visi vēlamies?

Stāsts galvenokārt plūst reālistiskā tēlojuma pamatīgajā gultnē. Spilgtāki nosacītības elementi ienāk visai paskopi. Grotesku veiksmīgi kopj A. Jakubāns, viņam palīgos tikt, šķiet, varētu pretendēt V. Jakobsons. Negaidītības, jaunu enerģisku «izrāvienu» tiklab saturā, kā formā varētu būt vairāk.

«Īsta rakstnieka pazīme mūsu nemierīgajā laikā — neapklusināma sirdapziņa. Spēja piedot visiem, izņemot sevi,» — tā raksta

viens no krievu «lauku prozas» pārstāvjiem Vasilijs Belovs (Вопр. лит., 1977, № 7).

Ja šī neapklusināmā sirdsapziņa nepiedotu stāstniekiem viņu nepadarītos darbus, tad tam labajam sniegumam, kas mūsu stāsta plašajā ražā nenoliedzami ir, mēs varbūt varētu pievienot vēl daudzus stāstus, kuros būtu principiāla un dziļa mūsdienu cilvēka tikumiskās, ētiskās, sociālās situācijas mākslinieciska analīze...

Jo, atkārtojot A. Bela vārdus, «stāsts — tas ir īssavienojums ar šodienu».

Literatūra un Māksla, 1980, 9., 16. maijā

DAŽI MIETPILSONĪBAS ATTEĻOJUMA ASPEKTI MŪSU PROZĀ

Mietpilsonības kā sociālas parādības uzplūdi vienmēr bijuši saistīti ar tādiem apstākļiem, kad kādam sabiedrības slānim rodas īpaši izdevīgi apstākļi savas materiālās labklājības vairošanai. Latviešu buržuāzijai šādi apstākļi pirmo reizi radās 19. gs. beigās un gadsimtu mijā kapitālisma straujas attīstības periodā, kad, iesaistoties dažādos komerciālos pasākumos, izauga tā saucamais jaunbagātnieku slānis. No klasiskās literatūras pazīstamais mietpilsoņa tips ir cilvēks ar pastiprinātu tieksmi pēc materiālās dzīves ērtībām un šauru garīgo apvārsni. Spilgti pret mietpilsonību vērsti klasiskās literatūras darbi šā gadsimta sākumā ir K. Skalbes satīriskā pasaka «Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties» (1904) un A. Brigaderes viencēliens «Čaukstenes» (1907). 20. un 30. gadu mietpilsonības satīrisks atainojums redzams A. Upīša darbos, it īpaši komēdijās, P. Roziša prozā, L. Zamaičas romānā «Direktors Kazrags» (1927).

Krievu padomju literatūrā cīņa pret mietpilsonību izvērās 20. gados nepa periodā. Mietpilsonības tēma kā viena no galvenajām atkal ienāk literatūrā 60. gados, kad pēckara grūtības pārvarētas un iestājies stabils tautas materiālās labklājības augšanas posms. Divdesmit gadu laikā, no 60. gadu sākuma līdz 70. gadu beigām, šī tēma stabili noturējusies, kaut arī mainījusies ieskatī par pašu mietpilsonības un mietpilsoņa jēdzienu.

Kāds tad varētu būt sociālais pamats mietpilsonības tēmas ienākšanai literatūrā 60. gados? Materiālā dzīves līmeņa celšanās taču ir nepieciešams priekšnoteikums pārejai uz komunismu — kāds gan tai sakars ar mietpilsonību? Taču, kā zināms, sabiedriskā apziņa attīstās lēnāk par sabiedrisko esamību, un šeit tad arī rodas labvēlīga augsne mietpilsoniskām tendencēm. Tāpēc ir itin likumsakarīgi un nepieciešami, lai literatūra saasinātu uzmanību uz tādiem gadījumiem, kad materiālā labklājība kļūst nevis par pamatu un līdzekli cilvēka garīgajai attīstībai, viņa sociālās

apziņas nostiprināšanai, bet gan par pašmērķi un garīgo tiek-smju slāpētāju vai arī par cēloni dikdienībai.

Atskatoties uz 60. gadu sākuma literatūru, redzam, ka miet-pilsonisko tendenču apkarošanas bultas daudzos gadījumos rai-dītas pret pašiem materiālās labklājības atribūtiem: individuāla-jām mājām, personiskajām automašīnām, pat tādiem elementāra komforta nodrošinātājiem kā ledusskapis, televizors un modernas mēbeles, kas mūsu šodienas izpratnē pieder pie pirmās nepiecie-šamības priekšmetiem. Cilvēks, kas tikoja iegūt kaut ko no minē-tajām vērtībām, nereti tika apzīmogots par mietpilsoni. Šī, pro-tams, ir pati vienkāršotākā un vulgārākā pieeja tēmas risināju-mam.

Sarežģītāks jau ir jautājums par to, kā katrā konkrētajā gadījumā vērtējama īpašnieka attieksme pret savu īpašumu. Būtiska nozīme mietpilsonības jēdziena izpratnē un par šo tēmu rakstīto darbu izvērtēšanā bija 60. gados publicētajiem V. Meļņa rakstiem, kas vēlāk apkopoti grāmatā «Literatūra un dzīves izpēte» (1969). Šeit V. Melnis tiecas parādīt starpību starp īstenu un pārprastu mietpilsonību, brīdina no ētisku vērtību noniecinā-šanas un norāda, ka «literatūrā un ikdienas praksē čaklums kā cilvēka morālā īpašība bieži tiek mests pār vienu kārti ar «pri-vātipašnieciskiem instinktiem». Kritiķis brīdina no orientācijas uz vieglu attieksmi pret dzīvi, kur vairs netiek cienīts cita darbs un pūles. Tomēr arī V. Meļņa raksti nav brīvi no pretrunām. «Vai tad šodien tā nu būtu obligāta mietpilsoniskas aprobežotī-bas pazīme, ja cilvēks aizraujas ar dārzkopību, filatēliju, kaktusu audzēšanu vai kādu citu pamatos nesavtīgu kaislību vairāk nekā ar tūrismu?» jautā V. Melnis, vērsdamies pret tūristisku tendenču slavinājumu. Ja aizraušāns ir nesavtīga, tad, pro-tams, nevar būt runa par mietpilsonību, jo mietpilsonība arvien ir saistīta ar savtīgu interešu izvirzīšanos priekšplānā. Taču daudzkārt apcerētajā individuālo māju un ģimenes dārziņu jau-tājumā gandrīz arvien centrā ir bijis izvirzīts jautājums par sav-tīgu attieksmi, tā tas ir arī ar galvenā varoņa sievasmāti V. Meļņa kritizētajā J. Permjaka romānā «Vecā ragana» (izņē-mums tiešām ir Zenta G. Priedes lugā «Pa valzivju ceļu», kas nesavtīgi strādājusi, lai izaudzinātu un izskolotu savus dēlus). Jāšķir čaklums no alkatības. Alkatīgam cilvēkam gan darbs, gan darba objekts (šai gadījumā — ģimenes dārzs) ir arvien lielākas peļņas iegūšanas līdzeklis, viņa intereses ir saistītas tikai ar paredzamo peļņu, un darbam kā ētiskai un estētiskai kategorijai viņa acis nav nekādas nozīmes. Ētiskā attieksme pret sava darba objektu un rezultātu apbrīnojami lakoniski un tēlaini izteikta jau

Indrānu tēva vārdos: «Es nošķiru tos «Indrānus», kas pilda manu maku, no tiem, kas iepriecē manu sirdi.»

V. Melņa rakstos jautājuma ekonomiskā puse nav nodalīta no ētiskās puses. Ekonomiskajā aspektā jebkura mazdārziņnieka devums valsts pārtikas sagādē ir pozitīvi vērtējams, un šeit mēs nešķirosim, vai sakņu un augļu izaudzētājs ir vai nav mietpilsonis. (Arī neps taču bija ekonomiski nepieciešams, turpretī sociālistiskās apziņas veidošanā tas cirta manāmu brūci.) Jautājums par mietpilsonību pamatos ir ētikas, psiholoģijas un aksioloģijas jautājums, tikai tā tas izvirzāms un risināms arī literatūrā.

V. Melnis mietpilsoni raksturo šādiem vārdiem: «Pielāgošanās konjunktūrai — tā viņam ir ne tikai maskēšanās līdzeklis, bet arī mentalitātes iezīme. Dogmatiķis pēc savas dziļākās būtības, iekšēji ne par mata tiesu nemainīdamies, viņš centīsies paspīdēt ar «antidogmatiskām» nostādnēm. Viss noskaņojies tikai uz pašlabuma meklēšanu un mantrausību, viņš tāds būs gan kā privātmājas un automobiļa īpašnieks, gan arī tajās reizēs, kad zināmas konjunktūras apstākļos gribēs padziļoties ar «nicinājumu» pret personīgo īpašumu (jo sevišķi tad, ja pēc iepējamā dienesta stāvokļa valsts viņu būs ar visiem šiem labumiem nodrošinājusi). Apstākļos, kur zinātniski grādi un sabiedriski tituli piešķir noteiktas priekšrocības un materiālus guvumus, viņš visiem līdzekļiem, par katru cenu un visvieglākā ceļā dzīsies pēc tiem kā pēc augstākā dzīves mērķa, ar nicināšanu nolūkodamies uz patiesu zinātnes entuziastu, kam varbūt šāda veida karjerai vienkārti neatliek laika. (Ja laiks būtu, vai tad patiesais zinātnes entuziasts ar to nodarbotos? — A. P.) Mietpilsonis lasīs lekcijas par nostabilizētām tēmām, banalizēdams mums svētas patiesības; papētījis kalendāru, bez iekšējas nepieciešamības, iedvesmas un mākslas izjūtas, vienīgi merkantilu interešu vadīts, viņš uzgleznos kaut ko mirkļa vajadzībām domātu, sakomponēs spekulatīvu skaņdarbu vai uzrakstīs konjunktūristiski ilustratīvu lugu vai grāmatu, līdzīgu darbību nereti dēvēdams par atsaukšanos uz laikmeta «aktualitātēm» [..] Mietpilsoniskā dvēseles struktūra izpaudīsies gan draudzībā, gan mīlestībā, gan visās citās cilvēku savstarpējo attieksmju jomās, kur liekulīgas pseidomorāles vārdā dažkārt tik viegli nozākāt to, kas cilvēkā ir patiesi cilvēcīgs. Nemainīgs paliek tikai viens — glēvas bailes dzīves patiesības priekšā, bikla izdabāšana katrai konjunktūrai, līdz ar to izvairīšanās no patstāvīgas domas un tajā pašā laikā sava uzpūstā un nabadzīgā «es» izvirzīšana kosmiskos augstumos.»¹ Citā vietā atrodam šādu mietpilsoņa raksturojumu: «... mietpilsoniskās

¹ Melnis V. Literatūra un dzīves izpēte. R., 1969, 65.—67. lpp.

būtnes [...] augstākais mērķis ir tikai paša personiskā karjera un labklājība, praktiskā rīcībā neliekoties ne zinis par tiem cildenajiem ideāliem, kuru daudzinašana mutvārdos un pie gādījuma pat rakstos ir viņa taukās eksistences pamats.»¹

V. Meļņa raksturojums atbilst tāda tipa cilvēkam, ko mēdzam dēvēt par karjeristu. Viens no spilgtākajiem šādas ievirzes literārajiem tēliem sešdesmitajos gados ir Vilis Lejnieks L. Pura stāsfā «Sirdsskaidrais» (1964), arī Alvilis Dzeguze romānā «Gaismas staru lokā» (1966). Nebūtu tomēr pareizi par istajiem mietpilsoņiem uzskatīt tikai karjeristus. Ikviens karjerists savā būtībā gan laikam ir mietpilsonis, taču ne ikkatrs mietpilsonis ir karjerists. Karjerista mērķis var būt nevis materiālā labklājība, bet, piemēram, slava, vara. V. Meļņa minētās pazīmes attiecas uz intelektuālo mietpilsoni — karjeristu, taču pastāv vēl citu sociālo slāņu mietpilsoņi, kuri savā mūžā neko ne uzrakstīs, ne uzgleznos, ne sakomponēs tā vienkāršā iemesla pēc, ka viņi to nemaz nespēj. Viņi arī nemaz necentīsies šajā jomā ietiekties. Mietpilsonis — materiālo vērtību rausējs nereti atzīs par prātīgāku vairīties no ietiekšanas amatos un vispār no sabiedriskas karjeras, lai nepievērstu sev un savām spekulatīvajām mahinācijām sabiedrības uzmanību.

Vergošana mantai, mantas fetišizācija arvien ir bijusi gan sika, gan plaša mēroga mietpilsoņa pazīme. Literatūras pienākums ir vērsties pret šo parādību ētiskā aspektā, nevis pret pašu komfortu. Šāda attieksme mūsu prozā lielākoties arī sastopama, pārspilējumu un noviržu ir maz. Vairāki rakstnieki pievērsuši uzmanību apstākļiem, kas veicina radošu cilvēku ieslīgšanu mietpilsonībā. Tā, piemēram, R. Ezeras stāstā «Nakts bez mēnesnīcas» gleznotājs Toms Melnalksnis šādā aspektā pārlūko savu dzīvi, kad radošie spēki izsikuši. Viņš atzīst, ka pārāk daudz enerģijas ziedojis savrupmājas pārbūvei, māksla palikusi otrajā vietā: «Tagad nevaru vairs pateikt, kurā brīdī māja pārstāja kalpot mums un mēs sākām kalpot tai. Vai tanī brīdī, kad iekārtojām dakstiņus, milzīgus vienrūšu logus, kamīnu, rozes, oriģinālus lukturus — lai tikai būtu «labāki» par citiem? Vai tad, kad mums sāka glaimot kaimiņu skaudība un aprīna («Jūs jau to varat atļauties!»), garāmgājēju sačukstēšanās? [...] Vai arī kaut kas būtisks notika tanī mirklī, kad mēs sākām upurēt tai izdomu, enerģiju, laiku?»² Arhitekts Bērzs A. Bela romānā «Būris» apzīnās, ka savā ikdienas dzīvē pārāk tiecies pēc materiālās labklājības, centies pielāgoties standartizētam, mietpilsoniskam domā-

¹ Melnis V. Literatūra un dzīves izpēte, 89. lpp.

² Ezeras R. Nakts bez mēnesnīcas. R., 1971, 83. lpp.

šanas veidam un līdz ar to uzcēlis ap sevi komforta būri, kas viņu traucējis attīstīt savas radošās spējas.

Dažkārt mietpilsonības zīmogs uzspiests pat minimālai tiekmei pēc dzīves ērtībām. Tā, piemēram, M. Svīres stāstā «Tikai meteors» arhitekts Koliņš raksturots šādiem vārdiem: «Edmunds Koliņš uzskatīja sevi par cilvēku, kas cieta un prot novērtēt ērtības. Krāsainais televizors, pēc paša projekta gatavots sekciju plaukts gar visu sienu, līgans atpūtas krēsls un servējamais galdiņš uz riteņiem — bez šīm lietām Edmunds nevarēja savu dzīvokli iedomāties. Darba biedri zobojās par šo viņa vājību un aiz muguras saukāja par mietpilsoni, tomēr Indrai likās, ka tas ir pārspilēts spriedums.»¹ Kritikā jau aizrādīts, ka šie kolēģi — domājams, arī arhitekti vai inženieri — paši laikam guļ uz kailas grīdas ar ķieģeli pagalvī.

Literatūrzinātnieks V. Percovskis, apcerot mietpilsonības un patērēšanas tendenču tēmas risinājumu jaunākajā padomju literatūrā, raksta: «Mūsu vēlmju un vajadzību pamatā ir ne tikai un ne tik daudz mūsu subjektīvās īpašības, cik reālie apstākļi mums visapkārt. Pats dzīves līmeņa celšanās process ir sabiedrisku un personisku pūļu rezultāts — pūļu, kas veltītas šādu vēlmju apmierināšanai: vakar tiecāmies, sacīsim, pēc ledusskapjiem un televizoriem, kuri šodien ir, burtiski, visiem, un mēs jau esam aizmirsuši tās grūtības, to satraukumu un prieku, ko izjutām, iegādājoties šīs mantas, šodien tādas kārotas, ar lielām grūtībām iegūstamas «vērtības» ir — nu, teiksim, personiskās automašīnas vai ārzemju ceļojumi. Šis process, atkārtotju, ir objektīvs, neatkarīgs no mūsu gribas; «izlēkt» no tā, nostāties malā mēs varam tikai mākslīgi, tiši pieņemot kādu īpašu pozu. Tāpēc mākslinieciskā patiesība ir nevis Lilijas Beļajevas pusē, kura savā stāstā «Bezmiegs» pozitīvo varoni notēlo kā anahorētu un jebkuru sadzīves ērtību un labklājības principiālu ienaidnieku, bet gan Jurija Trifonova pusē, kura varonis Sergejs Troickis patiesi cieš tādēļ, ka nevar aizbraukt uz Parīzi, un cieš ne tikai tādēļ, ka viņam šis brauciens nepieciešams darbam.»²

Tātad — ciktāl materiālā dzīves līmeņa celšanās ietekmē cilvēka apziņu pozitīvi, un kad sākas pavērsiens uz mietpilsoniskumu? Liekas — tad un tajos gadījumos, kad materiālā augšupeja atduras pret lēnāk norītošo sabiedriskās apziņas līmeņa augšanu. Vai tas arvien ir neizbēgami? Un kāpēc vienas sabiedrības daļas apziņas līmenis tiek līdzī pārmaiņām materiālajā bāzē, bet otras daļas — netiek? V. Melnis aizrāda: «... vēl šo-

¹ Svīre M. Vizīte svešā mājā. R., 1977, 74. lpp.

² Перцовский В. Покоряться течению. — Вopr. лит., 1979, № 4, с. 10.

dien der atcerēties M. Gorkija formulu, ka mietpilsonība — tā vispirms ir cilvēka dvēseles struktūras iezīme, ko raksturo kropli attīstījušās īpašnieka jūtas un nemitīgi sasprindzināta vēlēšanās pēc iekšēja un ārēja miera, lai tādējādi attaisnotu savu pasīvo nostāju dzīves cīņā.»¹ (Atcerēsimies, ka K. Skalbes pasakā «Kā es braucu Ziemeļmeitas lūkoties» arī raksturīga mietpilsoņu īpašība ir kūtrums, tieksme pēc iekšēja un ārēja miera.) Kāpēc vienai sabiedrības daļai īpašnieka jūtas attīstās kropli, bet citiem — ne?

70. gadu literatūrā un literatūras kritikā ir bijuši mēģinājumi aplūkot šo jautājumu psiholoģiskajā aspektā. Tiek izvirzīta tēze par ārēji un iekšēji orientēto cilvēku un par cilvēka orientāciju vai nu uz materiālajām, vai garīgajām vērtībām. Vērtējot A. Dripes stāstu «Kaķi maisā», I. Kronta raksta: «Pēc dažu sociologu domām, mūsdienas, zinātniski tehniskā revolūcija izvirza ārēji orientēto cilvēku, tieši pretēju sociālo tipu pagātnē un arī šā gadsimta sākumā raksturīgajam iekšēji orientētajam cilvēkam. Patērētāja psiholoģija ārēji orientētajā cilvēkā atrod īsto augsni. Šāds ārēji orientēts jauns cilvēks ir *Ervīns*.»² Doma ir visai interesanta, kaut gan šķiet, ka ārēji un iekšēji orientētie cilvēki kā atšķirīgas psihiskās struktūras pārstāvji eksistējuši visos laikos un visās sabiedrībās. Ārēji orientētais cilvēks nebūt nav zinātniski tehniskās revolūcijas produkts, tāpat gadsimta sākumā gan dzīvē, gan literatūrā atradīsim pietiekami daudz ārēji orientētu cilvēku. Protams, labvēlīgi sociālie apstākļi var sekmēt ārēji orientētā cilvēka pastiprinātu izvirzīšanos. Pie ārēji orientētā cilvēka tipa pieskaitāms arī Ģirts Kokzars (A. Bela romānā «Poligons») ar savu prasmī iekārtoties dzīvē. Taču nebūtu pareizi uzskatīt, ka ārēji orientētais cilvēks dzīvē arvien kļūst par mietpilsoni, karjeristu, avantūristu u. tml. Cilvēka ārējā orientācija var kļūt gan sociāli noderīga, gan arī kaitīga — atkarībā no tā, kādā virzienā tā attīstās. Un pozitīvā ideāla godā nebūt nav ceļams tikai iekšēji orientētais cilvēks. Ārēji orientētā cilvēka darbībā mietpilsoniskas tendences jāatšķir no pašapliecināšanās tieksmes. Iepriekš minētajā V. Percovska rakstā kritizēta rakstnieka V. Ļipatova attieksme pret saviem varoņiem, kuri tiek pasludināti par mietpilsoņiem, ja vien viņu enerģiskais, mērķtiecīgais darbs valsts uzņēmumā vai iestādē kaut kādi ir saistāms ar materiālām interesēm. Ja, teiksim, cilvēks apzinās, ka viņš kādu rūpnīcu vai iestādi var vadīt labāk nekā jebkurš

¹ *Melnis V.* Literatūra un dzīves izpēte, 64. lpp.

² *Kronta I.* Cada aprises lielajā prozā. — Kritikas gadagrāmata, 7. R., 1978, 133. lpp.

cits no iespējamiem kandidātiem un tiecas pēc šā posteņa, vēlēdamies likt lietā visas savas spējas, citiem vārdiem sakot, tiekdamies pēc pašapliecināšanās, — vai tad ir pareizi pasludināt viņu par mietpilsoni vai karjeristu?

Visai interesants ir pēdējos gados literatūrā izvirzītais jautājums par it kā uz garīgajām vērtībām orientētā cilvēka strauju pārorientēšanos uz materiālo vērtību raušanu, ja rodas šādi pārvērtībai labvēlīgi apstākļi. Skolotāji Tūteri M. Svīres stāstā «Limuzīns Jāņu nakts krāsā» nav ne krājuši kapeiku pie kapeikas, ne arī nodarbojušies ar spekulāciju vai ko citu tamlīdzīgu, lai tiktu pie savas mājas un automašīnas, bet, kad nu rodas iespēja to visu iegūt, tā sakot, par baltu velti, pēkšņi pamostas mietpilsonis — mantrausis un skauģis. Līdzīgi notiek ar Hariju un Terēzi P. Putniņa lugā «Pasaulīt, tu ļaužu ēka...». Sākumā vispārējais ogu lasīšanas drudzis viņus, šķiet, nemaz neskar, bet drīz vien viņi kļūst paši negausīgākie rausēji. Tā, izmantojot par pārbaudes akmeni iespēju viegli tikt pie mantas, tiek atklāta cilvēku slēptā mietpilsoniskā dvēseles struktūra, viņu tikumiskā nestabilitāte.

Patiesu interesi par garīgām vērtībām jāprot atšķirt no šķietamas, uzspēlētas intereses. Inteligences aprindās nereti sastopams mietpilsoņa tips ir cilvēks, kas gan apguvis kaut kādas zināšanas, bet būtībā ir neinteliģents, primitīvs pēc savas garīgās struktūras. Šādiem cilvēkiem parasti piemīt tieksme dižoties ar savu mākslas, literatūras, filozofijas izpratni, it īpaši ar spēju iedziļināties sarežģītās un ekstravagantās parādībās, kas vienkāršajiem mirstīgajiem nevarētu būt izprotamas. Patiesībā viņu interese ir virspusēja un liekuļota. Šā tipa mietpilsoņi, kas paši it kā nikni cīnās pret mietpilsonību, notēloti vairākos J. Trifonova stāstos, piemēram, stāstā «Maiņa»: «Bija kaut kādi strīdi par dzeju, par vispasaules mietpilsonību. Šī tēma Marinai bija ļoti tuva, un viņa nekad nepalauda garām izdevību nozāķāt mietpilsonību. Ak, šie mietpilsoņi! Kad viņa sāka vārieties par tiem, kuri neatzīst Pikaso vai skulptoru Erzjā, likās, ka viņai no mutes veļas tvaika mutuļi un pat šķīļas uguņi.»¹ Tātad it kā paradoksāla parādība — mietpilsonis, kas cīnās pret mietpilsonību. Patiesībā te ir darišana nevis ar orientāciju uz garīgām vērtībām, bet ar tieksmi sevi kaut kā izcelt, paspīdēt sabiedrībā, gūt ievēribu.

Līdzīga meklējams galvenokārt dikdienībā vai arī tieksmē paspīdēt sabiedrībā ar savu ekstravaganci, ir J. Trifonova stāstos notēlotā noslieksme uz mistiku — aizraušanās ar reliģiju,

¹ Trifonovs J. Ilgās atvadas. R., 1978, 56. lpp.

parapsiholoģiju u. tml. Tātad līdzās klasiskā mietpilsoņa tipam, kura intereses vērstas galvenokārt uz materiālajām vērtībām un materiālo labumu baudīšanu, mūsdienu sabiedrībā (inteligences aprindās) manāmi iezīmējas vēl otrs mietpilsoņa tips — uz garīgajām vērtībām šķietami orientētais cilvēks, kas apmierinājumu savām mietpilsoniskajām tieksmēm gūst dažādās ārišķībās, ekstravagancēs, savas personas izcelšanā.

B. Tabūns, runājot par mūsdienu literatūras varoņa vērtību orientāciju¹, aplūko arī mietpilsonības un lietu kulta notēlojumu un šai sakarā raksta: «Kā materiālo vērtību nesējas tās (lietas — A. P.) atvieglo (un nodrošina) mūsu eksistenci, rada komfortu, izsauc apmierinātības, gandarījuma un prieka jūtas. Tikai — cik tālu, līdz kādai robežai tās drīkstam ielaist savā dvēselē.» (Izcēlums mans — A. P.) Te nu esam nonākuši visai tuvu jautājuma būtībai. Šķiet, ka cilvēks, kas nav mietpilsonis, izmanto lietas un jebkuru komfortu, neielaižot to savā dvēselē, bet mietpilsonis turpretī pakļaujas materiālo ērtību un vērtību varai, ielaiž tās savā dvēselē. Svarīgākais te nebūt nav jautājums — cik tālu ielaiž, bet tas, vai cilvēks vispār pakļaujas vai nepakļaujas īpašuma varai, kāda ir viņa dvēseles patiesā struktūra.

Līdzās mantas raušanai visai izplatīta mietpilsonības izpausme ir tā saucamā «māka dzīvot» — tieksme saieties ar «vajadzīgiem cilvēkiem», tādēm, no kuriem kaut kas iegūstams, vai nu tās būtu deficīta mantas, vai protekcija iekļūšanai kādā amatā vai savu bērnu iedabūšanai kādā mācību iestādē, vārdu sakot — ar cilvēkiem, kuriem ir svars visvarenajā «blata» pasaulē. Šādu ļaužu uztverē cilvēka garīgajām, dvēseliskajām īpašībām nav nekādas nozīmes. Mietpilsonības visspilgtākais attēlojums šādā aspektā laikam gan sastopams J. Trifonova darbos (stāstos «Dzīves kopsavilkums», «Cita dzīve» u. c.). Rakstnieks uzsver, ka galvenais cilvēka vērtības mērs ir cilvēcības mērs. Arī interese par garīgām vērtībām pati par sevi vien vēl neliecina, vai cilvēks, kam tā piemīt, ir augstu vērtējams. «Var mīlēt mūziku un tajā pašā laikā būt ciniķis,» teikts J. Trifonova stāstā «Dzīves kopsavilkums».²

Mēģinājumi pētīt mietpilsonības psiholoģiskās sekas un to iedarbību uz sabiedrības apziņu parādījušies galvenokārt pēdējos gados. Var likties paradoksāli, taču mantas raušana grauj vispirms jau paša mietpilsoņa ģimeni. Visumā pārlicinoši, kaut arī ne psiholoģiski detalizēti tas parādīts Rolliša tēlā V. Lāma

¹ Tabūns B. Kā rast «dzīves īstos dārgumus». — Karogs, 1978, № 12, 142.—146. lpp.

² Trifonovs J. Ilgās atvadas, 92. lpp.

romānā «Trase». Rollītis ir spilgtākais mietpilsoņa tēls pēdējo gadu prozā, viņā sakoncentrētas visas galvenās mietpilsoņa īpašības: tieksme pēc ērtībām un lietu kults (vairāk nekā cilvēkus viņš aprūpē un saudzē savu automašīnu), parazitisms (viņš paklusām ved no savas darba vietas — rūpnīcas laukā un pārdod melnajā tirgū rūpnīcas ražojumus), gara nabadzība. «Viņš milēja gardi paēst, kārtīgi iedzert, ņemt no dzīves visus labumus, turklāt nekautrējoties līdzekļu izvēlē. [...] Rollītis peldēja visam pa virsu, pirka automašīnas, šķiedās ar naudu. — Tikai muļķi tā nedara, — dažu reizi viņš mēdza izmest.»¹ Rollītis savā komerciālajā darbībā un attieksmē pret citiem vadās pēc mūsdienu mietpilsoņu ētikas principa: kā tu man, tā es tev, pakalpojums pret pakalpojumu: «Rollītis varēja atļauties pavēlniecisku toni. Viņš nebija skops, pratās katrā gadījumā ar plašu žestu «uzlikt» un gaidīja, ka arī viņa pazīnas vajadzīgā brīdī pratīsies. Kā es tev, tā tu man! Ja kāds nemācēja Rollīti pienācīgi novērtēt, varbūt kāroja pavairāk izmantot, tādām Rollītis parādīja augstmaņa nostāju. Jūties apbīzots? Lūdzu, saki, — cik tev pietrūkst? Aha... te ir divtik! Vari būt apmierināts un man vairs acīs nerādīties. Tu neesi tā vērts, cik pats esi iedomājies! — Tāds bija Rollītis.»² Šāds precīzi no dzīves norakstīts, vispārpazīstams mietpilsoņa tips būtu stipri vien ilustratīvs, ja rakstnieks neietu soli tālāk un neattēlotu arī viņa garīgo krahu — nelaimes bedri, kuru Rollītis pats sev izracis. «Viņš milēja — ar aizkustinoši naivu egoismu milēja savu skaisto sievu, labiekārtoto dzīvokli, priekšmetus, kas bija te savākti; milēja savu žiguli, sapelnīto naudu, baudas, kādas par to varēja gūt... diemžēl nejutās pa īstam apmierināts. Kaut kas «neklapēja», kaut kas nebija tā, kā vajadzētu.»³ Rollītis par materiālajiem labumiem gan nopircis skaistu sievu, bet nav varējis nopirkt viņas mīlestību. Mājās valda prakticisma gars, bet mīlestība tajās neienāk, dēls augdams gan saņem dažādas kārotas mantas, bet nesaņem dvēselei nepieciešamo jūtu devu, tāpēc nespēj no sirds pieķerties saviem vecākiem. Tā, viesdams sev visapkārt prakticismam un savtīguma garu, pats aizrāvēs ar mantas vairošanu, mietpilsonis iesloga sevi emocionālās izolētības būrī. Komforta būrī viņš no sākuma jūtas visai ērti, taču emocionālās izolētības būris saldē un biedē, un viņš sāk justies arvien nelaimīgāks. Šādā aspektā Rollīša tēls gan ieskicēts, bet nav dziļāk izstrādāts.

Uz lietu pasauli un komfortu orientētā cilvēka nonākšana arvien lielākā jūtu nabadzībā ir viena no pamattēmām arī jaunā

¹ Lāms V. Trase. — Karogs, 1979, № 1, 41. lpp.

² Karogs, 1978, № 9, 60. lpp.

³ Turpat, 29. lpp.

proziķa A. Snipa pirmajā stāstu krājumā «Nelabojami radi» (1979). Šeit attēlots taksometra šoferis, kura interesi spēj gan izraisīt pasažieres importa kurpes, bet kuru pilnīgi vienaldzīgu atstāj viņas bēdas; šeit sastopam arī cilvēku, kura prātu galvenokārt nodarbina doma par ērta balkona piebūvēšanu mājai, bet kuram daudz mazāk rūp attiecības ar paša meitu un sievu. Rakstnieka lielākais nopelns ir pati pievēršanās mietpilsonības tendenču psiholoģisko seku atklāšanai.

V. Lāma un A. Snipa darbos ieskanas satraucoša doma par praktiski orientētā, pārāk steidzīgā, visu apgūt un iegūt gribošā mūsdienu cilvēka garīgo notrulināšanos un ieslīgšanu jūtu nabadzībā, kas var novest pat pie antihumānas attieksmes pret citiem. Šā tipa cilvēkus romānā «Trase» pārstāv Andis. «Viņš bija pašapzinīgs, noteikts, pavēlniecisks. Viņš, izdarījis, kā atzinis par pareizu, kā labpaticies, pateica otram «turi muti!» (garāmbraucot uzšķiecis dubļus, dūmgāzi, nicinājumu) un joņoja tālāk. Uzvarētājs. Un ko viņam varētu pārņemt? Tirda un tiesā tikai neveiksmīnīkus.»¹ Šodienas dzīves straujais temps, mehanizācija un mašinizācija tād ir radījuši jauna tipa mietpilsoni, kas nežēlīgi saārda pats savu un arī citu cilvēku dzīves trasi, «steidzas un apgalvo, ka drudzaina tiekšanās ir dzīves saturs. Viņi grābj, kampj. Steiga, kārums, cietība... gļetns apmierinātības mirklis, un viss sākas no gala. Jau alu cilvēks zināja šo gudrību, pie tās turēdamies, modernu limuzīnu vai gāzes strūklas dzītu lidmašīnu vadīdams, cilvēks ir un paliek alu cilvēks.»² V. Lāma romāns aicina šos apmātos skrējējus apstāties, ielūkoties savos laikabiedros, kļūt labākiem, iejūtīgākiem, tikai — ar apelāšanu pie nejūtīgā jūtām maz kas panākams. Lielāks rakstnieka nopelns ir šāda mietpilsoņa mākslinieciski pilnvērtīgs atspoguļojums. Jau diezgan neizstrādātais Anda tēls parāda, cik tāl deformējušies ir šāda cilvēka ētiskie kritēriji. A. Snips, ņemot palīgā nosacītību, stāstā «Ne viņas cimds, ne matu sproga» notēlo intelektuāli, kura jūtas jau tiktāl atmirušas, ka viņš uz ielas gluži kā svešs garāmgājējs var noskatīties, kā nelaimes gadījumā aiziet bojā paša sieva. Šis stāsts skan jau kā visai nopietns brīdinājums par mūsdienu cilvēkam draudošo emociju badu un savstarpējo atsveinātību.

V. Lāms un A. Snips, šķiet, ir pirmie latviešu rakstnieki, kas mūsdienu mietpilsonības problēmu tvēruši šādā aspektā, taču pagaidām vēl ir noiēti tikai pirmie soļi, izteikti pirmie brīdinājuma vārdi. (Līdzīgu brīdinājumu par labestības trūkumu kā

¹ Lāms V. Trase. — Karogs, 1979, № 1, 92. lpp.

² Turpat, 1978, № 12, 65. lpp.

sociālu ļaunumu varam saklausīt jau minētajos J. Trifonova darbos un arī V. Tendrjakova stāstā «Nakts pēc izlaiduma»). Šāda tipa mietpilsoņa portrets mūsu prozā vēl ir neizstrādāts, ieskicēts tikai galvenajos vilcienos, tas balstīts uz atsevišķiem dzīves vērojumiem, pagaidām vēl neskaidri apjaustām tendencēm. Rakstnieki līdz šim vispār vairāk pievērsušies mietpilsoņu portretēšanai, bet nepietiekami dziļi joprojām palicis atklāts mietpilsoņības sociālais ļaunums, tās antihumānā daba.

DRAMATURĢIJA

GUNĀRS BĪBERS

KLUSĀ SEZONA

Virsrakstu «Klusā sezona» attiecībā uz mūsu 1979. gada oriģināllugu ražu varētu lietot tiešā un pārnestā nozīmē, proti: skaitļi un fakti runā nežēlīgu valodu, ka gan teātros, gan izdevniecībā «Liesma» 1979. gads mūsu oriģināllugām ir bijis gaužām kluss. Mūsu republikas teātros iestudēta viena oriģinālluga — P. Putniņa «Naktssargs un veļas mazgātāja», žurnāls «Karogs» publicējis divas lugas — G. Priedes «Vai mēs viņu pazīsim?» un L. Stumbres «Andersons». Tātad: sešos profesionālos dramatiskos teātros iestudēta viena oriģinālluga. Šo savdabīgo rekordu vēl pārspēj izdevniecība «Liesma», kas aplūkojamā periodā nav publicējusi nevienu mūsu republikas dramaturga darbu, kaut gan neviens kaut cik respektējams drāmas teorētiķis vai kritiķis, šķiet, nav pat mēģinājis noliegt acīm redzamu patiesību, ka luga ir domāta ne vien izrādīšanai, bet arī lasīšanai.

Taču 1979. gada klusums varbūt nav tik stindzinošs tālab, ka tas ritējis lielāku pārvērtību gaidās. 1979. gads palīdzējis uzkrāt spēkus savam pēctecim... Un, lūk, 1980. gads mūs jau iepriecinājis ar L. Stumbres diptiha «Andersons» un «Millers» («Zīmējumi smiltīs»), G. Priedes drāmas «Vai mēs viņu pazīsim?» iestudējumiem J. Raiņa Dailes teātrī. Tiem solās sekot šai pašā teātrī G. Priedes «Mācību trauksme», Drāmas teātrī — J. Jurkāna «Kolibri», Jaunatnes teātrī — D. Grīvalda «Silikāts un Violeta», V. Belševicas «Sofijas nolaupīšana», Valmieras teātrī — G. Priedes «Vai mēs viņu pazīsim?», P. Putniņa «Pusdūša», Liepājas teātrī — E. Ansona «Dažu sērkočiņu Gaujā kaisīja», H. Paukša «Una». Tā jau ir vesela bagātība. (Kaut gan esam pieraduši arī pie tā, ka teātri visus solījumus nepilda...)

Vispirms jau būtiski tas, ka teātru afišās 1980. gadā solās parādīties bez L. Stumbres vēl divi jauno dramaturgu uzvārdi: H. Paukšs un D. Grīvalds. Tie ir literāti ar respektējamu dzīves pieredzi, savdabīgām mākslinieciskā rakstura iezīmēm. Viņu pirmie darbi vieš nopietnas cerības. Tālab gribas dažos aspektos

salīdzināt viņu un piecdesmito gadu jaunās dramaturgu paaudzes radošos meklējumus.

Kā atceramies, piecdesmito gadu vidū jauno dramaturgu paaudze sevi apzināja uz vienotas, dzīves nepieciešamības radītas un izvirzītas problemātikas, savas paaudzes rakstura pamatlīniju kopības pamata. Reizēm šī kopība tika cementēta, pat atdarinot, variējot talantīgākos dramaturgus (variācijas par G. Priedes lugu tēmām 60. gadu sākumā).

Un tikai tad, kad bija nostiprināts šis pamats, sabiedrības apziņā iedzīvināts jauna tipa raksturs, dramaturgi dziļāk apzināja paši sevi, sava talanta spēku un vājumu. Šo savas paaudzes «prototipu», dažādos raksturos iemiesotu, dramaturgi izziņāja bagātos sakarību lokos ar apkārtējo pasauli.

Tagadējās topošo dramaturgu jaunās audzes kopīga pazīme, hiperbolizēti izsakoties, ir tā, ka šo savā paaudzē iedibināto talantu pamatvirzības kopību grūti uztvert. Viņu mākslinieciskajos meklējumos, domu pasaulē valda daudz lielāka atšķirtība, savrupība. Tāpēc jaunie dramaturgi pašreiz diezin vai vēl spētu uzrunāt sabiedrību kā vienots spēks, kā domubiedru kopa. Bet laikam taču katrā māksliniekā jābūt šim paaudzes vadošajām idejām, ar ko tā iet tālāk par iepriekšējo paaudzi. Dramaturģija no tās radītājiem vienmēr prasījusi augstu sociālās aktivitātes līmeni. Pašreiz jauno dramaturgu aktivitāte vairāk pakļauta centricies — pašizziņas spēkiem.

Ja skatām latviešu padomju dramaturģiju kopš tās attīstības sākumiem, varam vērot: katra jauna paaudze izvērtē, pārvērtē un padziļina iepriekšējās paaudzes koptos un stiprinātos tikumus-kos pamatprincipus.

Atcerēsimies, ka G. Priede jau ar savām pirmajām lugām «Jaunākā brāļa vasara» un «Lai arī rudens» it kā samainīja vietām jēdzienus «labs» un «slikts», atsvešināja lugas uztvērēju no ierastiem priekšstatiem par «pozitīvo» un «negatīvo». Kā nolieguma noliegums tika pārvērtēta šo jēdzienu tradicionālā izpratne, lai, atbrīvojoties no dažām dogmām un štampiem, tā pārietu jaunā kvalitātē (Valtera un Dzintara tikumisko principu negaidīta konfrontācija un vērtējums lugā «Lai arī rudens»). Arī jauno dramaturgu lugās vismaz dīgla stadijā varam saskatīt atšķirīgu rakursu laikabiedra tikumisko principu atklāsmes veidā un vērtējumā.

G. Priede, H. Gulbis, P. Pētersons, P. Putniņš cilvēka tikumiskos principus pirmām kārtām tomēr pārbaudījuši attieksmē pret darbu, sabiedrību, kur kritēriju stabilitāte objektīvāk vērtējama.

Jaunie dramaturgi cilvēka tikumisko saturu galvenokārt vai pat vienīgi skata un analizē divu cilvēku attiecībās, tajā ētisko

principu izpausmes sfērā, kur likuma vārdā runāt reizēm ir pavisam neiespējami, kur katrs dzīvo it kā ar savu taisnību. Te tikumisko principu sistēma var tikt konsekventi realizēta tikai kā pašas personības iekšēja nepieciešamība. Piemēram, L. Stumbres lugā «Zīmējumi smiltis» — lirodramatisks divu cilvēku iekšējais dialogs, kura emocionālais patoss vērstas pret mietpilsoņa rigo-rozo, dogmatisko morāli un izstrādātu ētisku priekšstatu kopumu — pielāgojumu jebkuram dzīves gadījumam. Lugā tiek meklēta cilvēka tikumības dziļākā jēga — nepieciešamība atbrīvoties no kompromisiem, no pretrunas starp to, kas esi un par ko izliecies sabiedrībā. Autore mēģina atbrīvot tikumības dzīvo cilvēcisko kodolu no būtībā antihumānas, izdevīgas, ērtas «pareizības». Un tas ir svarīgi. Dzīļa, skaidra, bet reizēm neaizsargāta cilvēciska patiesība strāvo no šīs lugas.

Taču — kas būs tālāk? Kad autore savas daiļrades evolūcijā nonāks līdz nepieciešamībai ieslēgt cilvēku plašākos sabiedrisko sakarību lokos? Ar klusēšanu vien — kā jau tas ir L. Stumbres lugā «Andersons» — diez vai kas būs līdzēts. Tikumiskā brīvība būs jāaiestāvē cīņā pret dažādiem aizspriedumiem, jāsaskaņo ar simt sabiedriskām nepieciešamībām — neglābjami pieļaujot arī kompromisus. Šādu pašu nostādni atrodam arī H. Paukša lugā «Una» (zināmā mērā simbolisks ir jau pats lugas nosaukums). Savā personiskajā dzīvē raksturi tiecas pēc maksimāli brīvas, dabiskas saskares. Šajos gadījumos, kad viena cilvēka rīcība saskaņā ar tā brīvo gribu traumē otru, viņi cenšas saglabāt maksimālu godīgumu, nesaudzīgi lietišķu racionālu atklātību. Šo cilvēku dzīves principu pamatā ir traģisks paradokss: no vienas puses, viņi tiecas pēc tuvības ar otru cilvēku, vientulību izjūt kā pretdabisku savas eksistences formu, bet no otras — atrodas apzināti radītā pašizolācijā no sabiedriskiem kontaktiem. Šo cilvēku sabiedriskā esamība lugā ieskanas kā tāla, tikko sazirdama atbalss. Lugas galvenā persona Una dzīvo uzticībā savai kādreiz pieviltajai mīlestībai. Viņas tēvs eksistē vientulībā, tāpat arī Uldis ar saviem 40 gadiem (iedomājoties, ka būtu jānodzīvo vēl tikpat, viņu pārņem fizioloģisks pretīgums). Jau simbola līmenī šī pašizolācija iezīmēta sabiedrībai nepieskaitāmās Māras tēlā. Viņa savu vienatnes sāpi izsaka mūzikā, kas piešķir emocionālu kamertoni visai lugai.

Ja gribētu problēmu vienkāršot, varētu pat izteikt kategorisku apgalvojumu, ka cilvēka sabiedriskā eksistence, tās saturs nav šo personu vērtējumu kritērijs. Pat vēl vairāk — tā var maldināt, jo cilvēka sabiedriskā loma var neatbilst tā būtībai, kā to, piemēram, redzam Intas raksturā, kas divattiecībās ar savu cilvēku atklājas pilnīgi pretēji tam, kā tas notiek plašāku sabied-

risku kontaktu lokā. Varam uzskatīt, ka šī problēma lugā ir saasināta, hiperbolizēta, bet tā nekādā ziņā nav sadomāta, sakonstruēta, vien autora fantāzijā dzimusi. Tās modificētā izpausme vairāku jauno dramaturgu lugās liecina, ka te nepārprotami ir runa par kādas (lielākas vai mazākas) jaunās paaudzes daļas dzīves izjūtu, uzskatu modeli, kura radīšanā varbūt neapzināta, kā to izjūtam lugā, loma bijusi iepriekšējām paaudzēm. Lugā šis modelis pašreiz vēl eksistē intuitīvu uztvērumu līmenī. Tā cēloņseku sakarība un vērtējums tiek pilnīgi uzticēts pašai sabiedrībai. Šķiet, ka lugas emocionālais patoss ir opozīcijā indivīda pašizolācijas tendencēm un tāpēc lugas darbība pamatā virzīta uz humānu virsuzdevumu. Lugā tēloto raksturu asocialitāte ir sociāla problēma ar visai dramatisku zemtekstu. Un tomēr autora domu virzību nākotnē pēc lugā ietvertā objektīvā materiāla prognozēt samērā grūti.

Savdabība vērojama arī jauno autoru emocionālajā pašizpausmē, kas konkretizējas raksturu attieksmēs un būtiski ietekmē lugu žanriskās modifikācijas.

50. un 60. gadu jauno dramaturgu audze savās jūtu izpausmēs bija tiešāka — varbūt arī kontrastaināka: no liriski iekrāsotas dzīvi apliecinošas patētikas līdz satīrai.

Jaunie dramaturgi emociju pretmetus pakļauj vienai dominējošai, proti, ironiskai intonācijai. Ironijai, kas izaug no tā, ka gan autors, gan viņa tēli apzinās savas izpausmes ierobežotību un reizē tiecas pēc pilnības. Cilvēks katrā mirklī grib realizēt sevi maksimāli pilnīgi un reizē to nespēj. Tāpēc viņš allaž ir pretrunīgu jūtu varā, spēka izvirdums, tā bieži pat spontānās, trakulīgās izpausmes mijas ar pašapceres klusuma zonām. Viss tiek stāstīts it kā pa jokam, bet gaidīts, lai uztvērējs to ņemtu nopietni. Viss tiek naivi atklāts, bet būtībā paliek dziļi apslēpts. Pa šķietama komisma pēdām kā neatvairāma ēna nāk traģisms (traģikomēdija jaunajiem laikam šķiet visproduktīvākais žanrs).

Neatrisināmo pretrunu kamols raksturu attieksmēs bieži atšķetinās rezonējošā vienaldzībā. Darbība apstāst bezdarbībā, spēks — vājumā. Piemēram, L. Stumbres lugā «Andersons» komiskās situācijas slēpj sevi dziļu traģiku. Lugas titulrakstura protesta uzliesmojums, kas sākumā izpaužas kā klusēšana vai bezcerīgs «izraušanās» mēģinājums, apdziest mietpilsoņu agresivitātes krustugunis. Un ironija kā dominējošā emocionālā intonācija te izteic autores pozīciju pret abām lugas konfliktējošām nometnēm. Dramatisms salīdzinājumā ar G. Priedes, H. Gulbja lugām jauno autoru darbos iezīmējas ar vairāk akcentētu subjektivitāti, kas bieži izpaužas kā ironiska meditatīva pašanalīze,

refleksija, kura virzīta uz rakstura iekšējo pārdzīvojumu dziļāku apzināšanu. Jaunie dramaturgi it kā vairāk ar lirisku acīm lūkojas pasaulē, tāpēc sociālās esamības dramatisks tiecas sasniegt un izteikt ar sev pietuvināta, lugā iemiesota — nosacīti varētu teikt — liriskā varoņa starpniecību. Gluži kā lirikā šais lugās ir paša autora pārdzīvojuma tipizēts tuvplāns, kas rada lugai diezgan neparastu tieša kontakta izjūtu ar autoru. Impresija, izjūta, tiešs pārdzīvojums te sver daudz vairāk par tēloto cilvēku attiecību mirkļu analīzi, objektīvu vērtējumu. Šos attiecību mirklus bieži kārtoti asociāciju plūsma, kas nepretendē uz prāta reglamentētu arhitektoniski stingrāku kompozicionālu struktūru, nerunājot jau nemaz par gadsimtu praksē pārbaudītu kompozīcijas pamatprincipu bijīgu respektēšanu. Pārdzīvojums te pulsē pats savā ritmā, ar saviem uzplūdiem un atplūdiem, ar savu devīto vilni, kas bieži nemaz nav īpaši pietuvināts lugas finālam. (Klasicisma estētikā to dēvētu par nepieļaujamu arhitektonisku patvaļu, mums jādodomā, ka te ar laiku — tiesa, stihiski — var izkristalizēties arī kādas satura noteiktas jaunas formas likumsakarības.)

Akcentētā subjektivitāte izraisa nepieciešamību drosmīgi eksperimentēt ar dažādiem nosacītiem formas elementiem. Lugu konfliktu risinājumā bagātīgi ienāk simboli, alegorija, mitoloģiskie priekšstati, pasaku fantastika, hiperbola un groteska (H. Paukšs u. c.). Te var gadīties tā, ka formas šķietamā oriģinalitāte dažkārt aizsedzas pat priekšā saturam.

Kopumā jauno dramaturgu darbos forma ir novatoriskāka, neparastāka. Tradicionālās sadzīves attiecībās iedibināti raksturi diezgan mokoši pūlas izpausties ar nosacītu formas elementu palīdzību (H. Paukšs, «Var laimēt») vai arī vēsturiskas un pusmītiskas figūras netiek piepildītas ar kaut cik respektējamu filozofisku vai ētisku saturu (J. Helds, «Laimīgu ceļu, Bonapart!»).

Jauno dramaturgu lugās aiz intensīviem formas meklējumiem, oriģināliem domu graudiem, neparastu raksturu kontūrām tomēr vēl par maz iekšējas nepieciešamības savā dzīves izziņā ietiekties plašākos un dziļākos sabiedrisko sakarību lokos (visrespektējamāks šai aspektā D. Grīnvalda devums).

Ja runājam par oriģināldramaturģijas attīstību kopumā, tad jāsecina, ka šodien mūsu oriģināllugās dramatisma galvenais avots ir divu pretēju tendenču atklāsme raksturu evolūcijā.

No vienas puses, vācot kopā puteksni pa puteksnim, tiek aplicināts raksturs kā vienots veselums, izcelts dienas gaismā tā nedalāmais kodols, kas izpaužas kā fanātiska tiecība uz savas dzīves virsuzdevumu. Cilvēks grib būt viss, vienots, nedalāms savā

attieksmē pret darbu, dabu, mīlestību — pret visu, ar ko viņš bija, ir un var nākotnē būt bagāts pats un darīt bagātākus citus, bieži nonākot savā dāsnumā pret otru cilvēku pat līdz konsekvēntam altruismam. Šķiet, cilvēks tišām un apzināti darbības vārdā nomāc savā dvēselē pretrunas, šaubas, aizspriedumus. Viņš ir vienots, harmonisks savā virzībā un ticībā cilvēka gribas visvarenībai. (Un tomēr no četrdesmito gadu lugās voluntārisma garā traktētā rakstura viņš atšķiras ar to, ka savā dzīvē izjūt ne vien sekmējošu, bet arī traucējošu apstākļu klātbūtni. Un tieši šī apstākļu klātbūtnes izjūta viņu, šķiet, bieži izaicina uz ekstrēmū rīcību. Meliem likt pretī patiesību, nekoncekvencei koncekvenci, pašlabuma tieksmēm — nesavtību.)

Tāds nedalīts savā skarbahā mīlestībā pret zemi ir kolhoza priekšsēdētājs Jēkabs Vītols A. Ozoliņas lugā «Zelta kāzas». (Šī luga ar savu akcentēto uzmanību pret sabiedrisko esamību, nesteidzīgo vēstījuma manieri, plaši izmantotajiem cilvēku attieksmju lokiem, darbības sazarotību telpā un laikā mūsu dramaturģijā žanriski būtu kvalificējama kā drāma ar pastiprinātiem epikas elementiem.) Šai lugā gluži kā mūsu klasiskajā dramaturģijā līdz mielēm izjūtam, cik smaga un skarba abpusēja mīlestība saista cilvēku un zemi. Un šajā prasīgajā un skarbahā mīlestībā sakņojas gadu simtiem zemē sēto, zemē audzēto ētisko vērtību mūžam dzīvais spēks. Nežēlīgs savā prasīgumā pret sevi un citiem. Godīgs savā prasīgumā pret sevi un citiem. Spēks, kas savu auglīgās tradīcijas nozīmi mūsu dramaturģijā apliecinājis gan G. Priedes, gan H. Gulbja, gan P. Putniņa dramaturģijā.

Prasību maksimālistmā un darbības konsekvencē Jēkaba līdzinieks ir Alvils Kukurznis G. Priedes lugā «Mācību trauksme». Viņam autors liek nodzīvot it kā divas dzīves: vienu — pirms lugas darbības sākuma, pēckara gadu dzīvi, kur, autora vārdiem sakot, «tragiskais brīžiem gāja juku jukām ar kādām tikai ērmībām un ko visu... Otrus «Mērnieku laikus» varētu uzrakstīt.» Dzīve ar ticību, grūti gūtām uzvarām. Dzīve ar mokošām pretrunām, kompromisiem, zaudējumiem. Un otrā dzīve, ko — nu jau lugā — Alvils sāk dzīvot tad, kad viņa rokās paliek īss īsiņš dzīvības pavediens. Klausoties, ko par pagātni vēl šad un tad dzirdam vārdos, kas izskan skaistfrāzainā neatbilstībā patiesajiem notikumiem, Alvils ķeras pie paša grūtākā darba: fanātiskā neatlaidībā, skaitot un reizē savam mūžam izlūdzot stundas un minūtes, viņš raksta testamentu nākamajai paaudzei, vēlreiz savā apziņā un sirdsapziņā nodzīvojot visu dzīvi. «Sirds pat šit straujāk, visās šajās pusaizmirstajās situācijās iekšā metoties, un baigi brīžam, ziniet, bet citreiz karsts drebulis skrien pār kauliem, iedomājoties vien, kā bija.» Un tagad no distances

jau kā vienots un nedalāms savos principos viņš analizē pats sevi — savu aktīvas darbības un mokošu pretrunu pārpilno pagātni.

Tā nav grēksūdze. Tā drīzāk ir traģisku apstākļu sadalītas personības vienības restaurēšana, rādot individuālas gribas un apstākļu sarežģīto mijiedarbi. Tas ir paaudzes prestiža jautājums. Tā ir partejiska atbildība nākamo paaudžu priekšā, kas nedod tiesības sevi žēlot. Domāju, ka šajā lugā emocionāli iedarbīgi izpaužas viena no partejiskas mākslas principiālām pazīmēm: griba atbrīvot ikvienu cilvēku no sociālas inerces, sabiedriskas pasivitātes valgiem.

Pagātnē kā aktīvs spēks, kā atbildība par šodienu ielaužas arī G. Priedes lugā «Vai mēs viņu pazīsim?». Lugas varones fantāzijā pelnīti ieguvus leģendārus vaibstus pirmais latviešu dzejnieks Ķikuļa Jēkabs, kas gluži kā vecais lībietis no Doma mūra sienas vēro mūs... Un šim skatam ir it kā maģiska spēja saredzēt mūsdienu cilvēka sarežģītajās iekšējās pretrunās un to ārējās izpausmēs viņa sabiedriskās produktivitātes pakāpi, atšķirt to, kas cilvēkā aug un audzina ap sevi, no tā, kas kalst un vieš visapkārt tukšumu un nīkulību. Šai lugā par būtiskāko personības vērtējuma kritēriju kļūst cilvēka sabiedriskās jaunrades spēja.

Pretstatā Jēkabam Vītolam un Alvilam Kukurznim — domās un jūtās, vārdos un darbos nedalītajiem un nedalāmajiem cilvēkiem — eksistē citi, kas ir puse vai pat tikai daļa no veseluma. P. Putniņš savai jaunajai lugai devis trāpīgu nosaukumu «Pusdūša». Tā ir komēdija par cilvēku, kas savu dzīvi sadala līdzīgās daļās starp meliem un patiesību, dara pusdarbu, iztiek ar pusjūtām, sapņo pussapņus. Lugā ar šo pusdūšas cilvēku Zigismundu pirmo reizi sastopamies «Iepazīšanās dienesta» satikšanās telpā, kad skaitļojamā mašīna, kas nekad nekļūdās, uz viņa paša perfokartē ierakstīto vēlmju pamata beidzot izskaitļojusi viņam vispiemērotāko ligavu. (Vēlāk kāda no lugas personām saka: «Ir tādi darbi, kas pašiem darāmi, lai dzīve nekļūtu par kaunpilnu neejdzību.») Un tā nu Zigismunds pirmo reizi saskaras ar cilvēku, kas viņu grib redzēt un saņemt vienotu un nedalāmu, nevis ar pusdūšu, bet ar pilnu vīra dūšu. Bet kur lai viņš to ņem, ja... mamma kopš bērnības nolasījusi no acīm katru viņa vēlēšanos, augstskolā auklējis kurators, darbvietā — maigais un mūžam aizstāvošais likums. Kur lai viņš to ņem, ja pusdūša ar savu totālo neiejaukšanās politiku viņam sagādājusi tik ērtu dzīvi. Ja šis cilvēks ir tik ērts daudziem citiem, tāpēc ka viņš jebkurā situācijā var realizēt savu izdevīgo pusi, neizdevīgo atmetot un aizmirstot... Lugā Zigismunda pusdūša ienesusi ne-

laimi vienā gimenē; iedragājusi ticību mīlestībai vienā cilvēkā. Taču P. Putniņa luga vedina ieprojiēt šo pusdūšas modeli arī plašākā sabiedrisko attieksmju kontekstā, kur tās sociālās bīstamības pakāpe kļūst, pats par sevi saprotams, daudz lielāka.

Riskējot nonākt uz didaktikas robežas, P. Putniņš lugā rāda arī darbīgo raksturu, kas traģikomiskā nopietnībā cīnās pret dažādām «pusdūšas» izpausmēm lugā. P. Putniņš savu ideālu, šķiet, vistuvāk saista ar raksturu, kas aktīvi redz ļaunumu visdažādākajās tā izpausmes formās un apkaro to ar īstu vīra dūšu, fanātiski ticot savam spēkam, savas labās gribas uzvarai, nerēķinoties ar apstākļiem, situācijas sarežģītību.

V. I. Ļeņins par būtisku partejiskas literatūras iezīmi uzskatīja tās spēju cīnīties pret cilvēka sabiedrisku politisku indiferentismu, proti, tās spēju parādīt, kādos apstākļos, kādu motīvu ietekmēs cilvēks no progresa apliecinājuma vārdos pāriet pie konkrētas, lietišķas darbības.

P. Putniņa lugu varonis, lūk, pirmām kārtām ir šāds darītājs. Domāšana viņam nav prāta pašizziņošana, «es» pašapcere, bet gan darbības cēlonis un pavadone. Viņa lugu pozitīvajā varonī šēz potenciāls dzejnieks, zinātnieks, dārznieks. Šis cilvēks kā darbīga personība savā būtībā ir vairāk iekšēji vienots nekā pretrunās sašķelts (ja runātu arhetipu valodā, tas ir vairāk dons Kihots nekā Hamlets).

Šai darbībā cilvēks tiecas pēc diviem mērķiem. Tie ir tuvība ar dabu un harmoniska vienība ar otru cilvēku. Viegļāk, izrādās, ir restaurēt 20. gs. sabiedrībā daļēji zaudēto vienotību ar dabu, tās auglīgo dvēseli — spēka un mierinājuma devēju reizē. Tiecībā uz otru cilvēku personību apdraud traģiskā iespējamība — zaudēt savu iekšējo harmoniju, vienotību.

Traģiska patosa līmenī pretruna starp cilvēku kā veselumu un kā sašķeltu personību risinās P. Putniņa lugā «Naktssargs un veļas mazgātāja». Lugas sākumā Maris dzīvo ar cēlu ticību savās jūtās, domās tvert otru cilvēku «visu» kā vienotu veselumu. Nesapņēmis pretim šādu nedalītību, vēl vairāk, sajuzdams, ka tās viņš Guntai šķiet smieklīgs ar savu maksimālismu, viņš savu jūtu pārmēru sāk realizēt pa daļām. Arī pretī saņemot drumslas. Dzīve bez pretenzijām. Īpašā bezsvara stāvoklī ar zemapziņā gruzdošu traģisku neapmierinātību. Un tad Mara saskarsme ar Barbaru — šķietami joks, kas vērsas traģiskā nopietnībā, saskarsme ar spēku, kas arī grib būt vienots un nedalāms. Viņi, tāpat kā pasakas naktssargs un veļas mazgātāja, nekad nesatiekas, nesatiekas kā līdzvērtīgi, nedalāmi lielumi. Autors savu varoņu dzīvi pakļauj visaugstākajiem, maksimāliem tikumiskiem kritērijiem, ētiskiem principiem. Ierastajās, ikdienišķajās tikumības normās

viņu rīcība šķiet dīvaina, neparasta, apgrūtinoša, Barbaras «visu vai neko» — nežēlīga. Barbara lugas beigās pamet savu leļļu namu. Un šī viņas pārdrošība, nekdienišķība asi oponē puspatiesībām cilvēka dzīves visintīmākajā sfērā — mīlestībā. Un secinājums: cilvēks otram ir vajadzīgs nevis iztukšots, sadrupināts, bet vienots savas dzīves jēgas apziņā un ticībā saviem spēkiem, savam «es».

Tāpat kā «Naktssargs un veļas mazgātāja», arī J. Jurkāna «Kolibri» ir luga-līdzība, luga-parabola. Abām šīm lugām ir divi plāni: pirmkārt, konkrētas sadzīves plāns un, otrkārt, pasakā ietvertā alegorija. J. Jurkāna lugas darbības attīstībā iezīmējas trīs pakāpes: tā sākas reālā sadzīves situācijā, reālistiski tvertās raksturu attieksmēs, tad šī situācija tiek atsvešināta ar «līdzības» palīdzību un, darbībai atgriežoties pēc tam atkal realitātē, to jau skatām, vērtējam šai līdzībā ietvertā vispārinājuma gaismā. Pati lugas līdzība — teiksma par mazo putniņu kolibri, kas atlido pie savas rozes, pie savas mūžīgās mīlestības, tikai pēc tam, kad tā jau noziedējusi, — ar savu ideālo nepiepildītības traģismu līdzīga skumjajam stāstam par naktssargu un veļas mazgātāju, jo arī kolibri sirdij dots milēt tikai vienu reizi. (Varbūt tas viss pārāk romantiski — pat sentimentāli, īpaši ņemot vērā mūsu jaunatnes diezgan raksturīgo racionāli lietišķo mākslas uztveri.) Varbūt. Bet, kad šīs līdzības gaismā moderna, simpātiska un būtībā stipri pozitīvā Ervīna meitene turpat vai uz rokas pirkstiem skaita savus bijušos mīļākos, šis mīta un realitātes kontrasts pat ar visu savu negribēto didaktisko iekrāsojumu izraisa aktīvu emocionālu strāvojumu. Un dialogs beidzas tā:

«ERVĪNS. Tu tici brīnumiem, Murkšķi?

ILGA. Nē. Kāpēc tu man to jautā?

ERVĪNS. Tāpat. Es gan dažreiz ticu. Un vai tad tas nav brīnums, ka mēs abi satiekamies?

ILGA. Nē, Murkšķi, tā ir tikai nejaušība.

ERVĪNS. Divdesmitā gadsimta loģika. Tas nozīmē, ka manā vietā varēja būt cits?

ILGA. Jā, Murkšķi. Tāpat kā manā vietā cita. Tu dusmojies?

ERVĪNS. Nē, Murkšķi. Tev jāiet.»

Šis tik parastais dialogs mūsu apziņā skan pavisam citādi — kaut kā īpaši cilvēka necienīgi, jo kā zemtekstā skan teiksma par mazo putniņu un tā lielo sirdi.

Un tomēr laikam nebūtu pareizi ierobežot lugā ietvertās līdzības jēgu tikai ar šo samērā elementāro paralēli vien. Šai līdzībā ieausta arī tā traģika, kas izaug no viena cilvēka nespējas izpausties, apliecināt sevi. Lugas centrālais raksturs Pēteris Leiš-

kalns — jau gadiem klusējošs rakstnieks — ir tāds cilvēks, kura būtības vērtīgākā daļa (nešaubāmie, ka viņam tāda bijusi) palikusi nerealizēta, nesaprasta un nenovērtēta. Tā nav izpaudusies asociālās formās, nav sabiedrību traucējusi. Šī tragēdija izpaužas tieši tai apstākļi, ka sabiedrība nav nemaz pamanījusi, ka tā varēja kļūt bagātāka ar viena iekšēji dāsna cilvēka atstātu mantojumu. Atšķirībā no G. Priedes Alvila Kukuržņa, kurš pēdējiem spēkiem raksta jaunajai paaudzei savas dzīves testamentu, Pēteris Leiškalns klusē. Viņš klusē pat brīdī, kad viņa kolēģis tam naivā atklātībā izklāsta savu kompromisa «teoriju», bez kuras «ķinīti» mākslinieks nevar pastāvēt. Autors Pēteri Leiškalnu neattaisno un nenosoda, viņam sīp sirds par to, par vērtībām, kas varēja kļūt un tomēr nekļūst par visas sabiedrības garīgu kapitālu. Lugas zemtekstā saasināti skan jautājums «kāpēc?». Atbildi dos skatītājs. Un tomēr to vēl rosīgāk jau lugas konflikta risinājuma gaitā vajadzēja meklēt arī pašam dramaturgam.

Te būtu atgādināma patiesība: jo lielāks autora garīgās enerģijas lādiņš ietverts darba problēmu situācijas analizē, jo aktīvāk mākslas patērētāja intelekts un emocijas atsauca. Un otrādi — lasītājs šodien diezgan jūtīgi spēj atšķirt dziļu domu no autora neatsifrēta darba dziļdomīguma. Arī šai lugā autors parādības redz un uztver asāk, nekā spēj tās novērtēt. Gluži kā impresionistu gleznās Jurkāna lugās valdzina pirmā mirkļa uztveres spriegums un intensitāte. Cilvēks viņam elpo kopā ar to atmosfēru, kurā dzīvo. Un šis gaiss ap varoņiem ir piesātināts ar skumju, pat mazliet baismu priekšnojautu, gluži kā M. Meterlinka lugās. Jurkāna raksturi liriski dramatiskās meditācijās sevi izteic organiskāk un harmoniskāk nekā diskusijās, kas pretendē uz filozofiskiem vispārinājumiem. Salīdzinājumā ar divām iepriekšējām dramaturga lugām «Kolibri» savā mākslinieciskajā risinājumā ir harmoniskāka, tajā tiek «samierināti» romantiskas un reālistiskas raksturu koncepcijas pretmeti, bet tai pašā laikā izlīdzinātāk un klusāk skan arī lugas konflikts, tā sociālais zemteksts mazāk atšifrēts raksturu konkrētās attieksmēs.

Un kā tad ir arī ar to garīgo kapitālu, ko sabiedrībai piedāvā mūsu dramaturģija?

Vai nav kādreiz tā, ka, nežēlīgi kritizējot mūsu oriģināldramaturģiju par dzīves sīko kaišu pārlietu uzcītīgo reģistrēšanu (un šis grēks dažai labai lugai piemīt), mēs pārāk nepaļaujamies uz debesīm, cerot, ka no turiesnes pār mūsu peticību nolaidisies lielā Raiņa mūžības elpa? Vai vairāk nevajadzētu lielo problēmu klātbūtni uztaustīt, prognozēt mūsu lugu bagātīgajos empīrisko materiālu uzkrājumos, tajā godīgajā un asi redzīgajā attieksmē

pret dzīvi, kas mūsu labākajai oriģināllugu daļai, man liekas, dara godu.

Šai pārskatā iezīmētas dažas mūsu jaunākajā dramaturģijā ietvertu domu kontūras. Meklēta atbilde uz jautājumu — ko domā mūsu dramaturgi. Sarežģītāks ir problēmas otrs aspekts — kāpēc viņi tā domā. Acimredzot saruna par mūsu oriģināldramaturģiju nākotnē jāvirza tieši šai virzienā. Mūsu teātra kritikā — īpaši attieksmē pret oriģināldramaturģiju — ir izteikts daudz mudinājumu. Šis voluntāristiskās koncepcijas tā arī paliks tikai dramaturgu vidū visai maz respektētu utopiju līmenī, kamēr tās nesakņosies dziļākā sabiedriskās esamības izpētē — kur pirmām kārtām meklējami mūsu dramaturģijas attīstības pamatvirzienu cēloņi.

Literatūra un Māksla, 1980, 30. maijā.

SARUNA PAR GUNĀRU PRIEDI

Materiāli no Latviešu literatūras un Dramaturģijas padomes sēdes stenogrammas sakarā ar G. Priedes lugu izlases (Портрет лива в Старой Пуге. М., 1978) apspriešanu PPRS Rakstnieku savienībā Maskavā

A. Salinskis: nacionālo dramaturgu vidū redzamākie ir mūsu šīsdienas viesi G. Priede, J. Druce, A. Petraškevičs u. c. G. Priedes jaunrade ir aktuāla šī vārda labākajā nozīmē... mākslinieciskajā audumā Priede — publicists vienmēr ir arī liels dzejnieks... Viņš nav ne Druce, ne Arbuzovs, ne arī Rozovs. Viņš raksta tā, kā viņam rakstās...

J. Druce: G. Priede ir cilvēks, kam raksturīga tautas gara atmiņa... Lugā «Aivaru gaidot» mēs redzam paaudžu attieksmju problēmu vai arī vienas dzīves kārtības nomaiņu ar otru, bet «Ugunskurā lejā pie stacijas» jūtam problēmu par dažādu tautu savstarpējām attiecībām un tikumisko vidi... Priede var cerēt uz savu lugu uzvedumiem Maskavas teātros.

J. Surovcevs: es domāju, ka G. Priedes personība dod iespēju runāt ne vien par dramaturģijas īpatnībām, bet arī par latviešu literatūru un ne tikai par to... Vienas Priedes lugas man patīk vairāk, otras — mazāk, patīk patoss, kuram viņš uzticīgs visu savu dzīvi... Domāju, ka šis patoss ir tikumisks un mums pašlaik nozīmīgs. N. Krimovas saturīgajā apcerē «Gunāra Priedes klusās lugas» akcentēts ne tikai šis balss klusums un kautrīgums, bet arī tās tieksme nokļūt līdz patiesībai. Tā neguļ virspusē. Vienmēr redzams cilvēku liktenis. Īsti nezini, kā Priede ievirzīs savu varoņu likteņus 2. vai 3. cēlienā. Varoņu iekšējās pasaules struktūra daudzslāņaina... Lai nokļūtu līdz patiesībai, varonis jānovēro vairākās situācijās...

G. Priedes labākās lugas apliecina cilvēka cieņu, viņa personības savdabības ideju. Tas ļoti no svara tieši tagad. Mēs zinām, ka necik sen tika propagandētas «skrūvītes» un «antiskrūvītes»... Lugu formai ir sava organika (kā, piemēram, «Ugunskurā lejā pie stacijas», «Jāņi slimnīcā», «Aivaru gaidot»).

Priedes dramaturģija vārda tiešā nozīmē ir kamerāla. Viss norisinās istabā. Taču šai istabai ir logi... Ja Priedem uzbruktu, es uzrakstītu pretrakstu «Kamerālā luga ar logu». Norobežotības

te nav. Ārēji var veidot kamerlugu, bet tās būtība rāda, kādi morālie konflikti, kādas sarežģītības raksturīgas mūsu sabiedrībai... Man tāda sajūta, ka šai dramaturģijas formā Priede prot ļoti daudz, varbūt pat pārāk daudz. Varbūt viņam var ieteikt — ņemt un salauzt... šo formu...

G. Priede ir ļoti latvisks dramaturgs. Taču viņš nav lokāls dramaturgs.

G. Muravins: Kāpēc G. Priedes lugas, kas publicētas šai jaunajā grāmatā, ko tik labi lasīt, lugas, kas daudz un ar sekmēm uzvestas Latvijā, Igaunijā un Lietuvā dažādās režijās, kāpēc tās režisori maz izrāda ārpus Baltijas, es domāju — Padomju Savienībā? Acīmredzot te no svara mūsu drausmīgā inerce, teātru nepareizā orientēšanās uz lugām, kas jau guvušas kaut kur kaut kādus panākumus Maskavā vai Ļeņingradā. Tikai ar briesmīgo inerci var izskaidrot parādību, ka visi teātri rāda vienas un tās pašas lugas.

M. Roščins: es šo grāmatu izlasīju, kad tā iznāca, un šodien no rīta, gatavodamies sanāksmei, pārlapoju «Ugunskuru lejā pie stacijas». Luga man neparasti iepatikās. Interesanta, laikmetīga, ļoti labi veidota. Tik vienkārša un saprotama. Tajā ļoti jūtams rakstnieks, cilvēks, kas domā droši, dziļi un simboliski. Autors savos darbos ne vien atspoguļo latviešu tautas dzīvi, bet arī veido nesaraujamas saites ar citām mūsu zemes tautām. Ļoti labi, ka dramaturgs izprot mūsdienu jaunatni, cenšas iedziļināties mūsdienu jaunā cilvēka dzīves problēmās.

Ņ. Veļehova: vai tiešām viss, kas uzrakstīts, ir tik nevainojams? Es iedrošinos runāt arī par slikto. Viņa lugās maz darbības, tām maz saskares ar plašo dzīvi. Ir zināma daļa racionalitātes, kas apsteidz mākslinieciskumu... Kad es lasu viņa lugas, redzu, ka darbojošās personas saistītas tikai ar tiem notikumiem, kas norisinās dotajā situācijā. Ierobežošanās šajā nelielajā vidē, apdzīvotajā omulībā... Lūk, J. Druces lugas! Tur arī nacionālā tēma: moldāvu vārdi, moldāvu pakalni utt., bet mēs izejam plašumos, uztveram visu plašāk nekā G. Priedes lugās. Es tajās neieklāju dažus darbus, ko es ļoti mīlu.

A. Bočarovs: man ir savs ieskats par latviešu literatūru un tās ceļu. G. Priede ienāca literatūrā ar labām lugām. Tas bija 60. gadu vilnis, kad ienāca jauni dzejnieki, dramaturgi, prozaikļi. Šis vilnis radīja Edlisu, Roščinu un vairākus citus, kuri drupināja reālisma monumentu, kas mums asociējas ar latviešu literatūru. Šajā vilnī G. Priede lielā mērā turas arī šodien, tāpat kā visa latviešu proza: Indrāne, Ezera. Šīs tendences, es teiktu, ir pretrunīgas: sadrupinādami kaut kādu kanonu, rakstnieki pāris gadu desmitos sāk «amortizēties». Tieši šodien lielā mērā paze-

minājas interese par latviešu literatūru. Ienāca citi vārdi latviešu prozā — Lāms, Līvs... Arī mūsu literatūrā ienāca nacionālās problēmas. Šis vilnis visvairāk skāris Ziedoni. Mēs teicām, ka Gunāram Priedem spēcīgs nacionālais kolorīts, nacionālais aromāts: tautasdziesmas, latviskās godības... ar kurām saistās tradicionālā viesmīlība. Tas ļoti spēcīgi iedarbojas uz katru skatītāju — latvieti. Taču ārpus nacionālajiem ietvariem tas viss zaudē iedarbīgumu... Kā bija jaunatnes literatūras vilnis, tā tagad ir uzmanības pievēršana nacionālajam. Tas dažreiz pārvēršas jau par paņēmienu, nav vairs tas, ko rakstnieks pats enerģiski izvirzītu un aizstāvētu. Man šķiet, ka Priedes jaunrade atspoguļo tieši to, ko šodien pārdzīvo latviešu literatūra... Ja gribu būt vēl tiešāks, es teikšu, ka Priedes jaunradē ir pretrunas. Tas iesliedētais ceļš, ko viņa lugas atspoguļo, kļūst jau par kavēkli tālākai attīstībai.

J. Edliss: N. Veļehovai taisnība tai ziņā, ka varbūt sākumā mūsu apspriedei bija laipni iežēlinošs raksturs. Priede ir meklējošs rakstnieks, kura jaunradē jautājumu vairāk nekā atbilžu uz tiem. Bet tas — dzīvinošais pamats jebkurā mākslas nozarē. Par visu pārējo es N. Veļehovai varu piekrist un varu arī nepiekrist.

N. Krimova uzrakstīja: «Klusās lugas.» Es teiktu: «Dīvainās lugas...» Te viss it kā nedramaturģisks. Dramaturģija taču atšķiras no prozas ar to, ka tajā viss norisinās strauji un tūlīt mūsu acu priekšā. Priedes lugā — čigāni, kas apgriež dotās ģimenes dzīvi otrādi, un šie ļaudis kaut kur aiz skatuves. Es to uzzinu no svešiem vārdiem. Taču vajag tā rakstīt — es sev saku... Kāds teica, ka istabā, kur dzīvo Priedes varoņi, ir logi un redzams, kas tur notiek. Tas pareizi. Bet logiem ir arī atpakaļejoša iedarbe. Caur šiem logiem jūtams kāds atmosfēras spiedienu... Tās ir dīvainās, klusās Priedes lugas. Es jūtu aiz loga vēju, temperatūru, tas ir — pasauli. Rodas jautājums, cik liela, plaša, neaptverama ir šī pasaule.

Priedes pieredze svarīga, neraugoties uz viņa jaunrades trūkumiem, jo iespējams... ūdens pilienā ieraudzīt jūru... Nedomāju, ka kritiķi spētu īsti orientēt rakstnieku. Viņu orientē dzīves pieredze, talanta savdabība, biogrāfija... Es domāju, ka Priedi nevar un, galvenais, nevajag orientēt... Viņš ir situācijas meistars, situācijas, kurā atklājas raksturi.

Viena no Priedes lugu stiprajām pusēm ir tā, ka viņš brīnišķīgi raksta remarkas. Šais remarkās ir krāsas, gaisa temperatūra, tās telpas izjūta, kurā norisinās darbība... Priedes lugās tiek vienmēr atgādināts, ka jāatceras tie avoti, no kuriem mēs tapuši. Visu laiku dramaturgs runā: atcerēties, atcerēties. Viņš ir tradīcijas apstiprinātājs, nevis tās noliedzējs.

A. Petraškevičs: man ir tāda sajūta, ka es izlasīju ļoti labas lugas, bet varbūt pat romānu par veselu tautu. Es redzu Latviju — pļavas, fabrikas, rūpnīcas, jūru, kuģus, studentus. Tas liecina par visas grāmatas un katras lugas vērtību. Tajā ļoti dziļi atklājas Latvijas šodiena... Dramaturgs ir patiesi labvēlīgs, godīgs, lirisks un tai pašā laikā neērts, un šī neērtība lielā mērā ir par iemeslu režisoru atturībai. Viņiem šķiet, ka Priedes dramaturģija atpaliek no šodienas teātra un režijas, bet man šķiet, ka šī dramaturģija vēl nav atradusi savu režisoru.

BĒRNU LITERATŪRA

INTA ČAKLĀ

LITERATŪRA UN MŪSDIENU BĒRNA PIEREDZE

Iepriekšējā saruna par bērnu literatūras jautājumiem norisinājās pirms vairāk nekā desmit gadiem — 1968. gadā žurnālā «Karogs». No tās vēl labā atmiņā saglabājušās kritiķa M. Poiša principiālās un asās jautājuma nostādnes (rakstā «Kāpēc Pelnrušķīte kāpj pa pupu?», arī apmēram tajā pašā laikā publicētie «Literatūras un Mākslas» raksti), temperamentīgās un nopietnus jautājumus piesakošās rakstnieku V. Lagzdiņa un O. Vācieša uzstāšanās, kritiķa V. Ancīša un citi raksti. Toreiz pārruna izvirzīja vairākus bērnu literatūras tālākai attīstībai būtiskus jautājumus: par didaktikas un mākslinieciskuma savienojamību vai nesavienojamību, par iztēles un fantāzijas attīstīšanu kā vienu no galvenajiem bērnu dzejas uzdevumiem, par viedokli, kāds valda bērnu literatūrā: vai tas ir «neatšifrēts pieaugušā viedoklis» (O. Vācietis), vai arī literatūrā jāienāk dzīvam bērnam ar savu pasauli, interesēm, raksturu, savu viedokli. Arī — par piedzīvojumu un «jokainības» kultu bērnu literatūrā, kas neļauj tvert dzīvi, pieaugušo un bērnu attiecības visā to nopietnībā un dziļumā, izslēdz no bērnu literatūras daudzas jūtas un pārdzīvojumus, tādus kā sāpes, bēdas, līdzjūtība utt.

Tie bija jautājumi, ko nevarēja atrisināt kritiķi un rakstnieki teorētiskos izteikumos, atbildi varēja sniegt tikai praktiskā bērnu literatūras attīstība, uzrakstītie dzejoļi, stāsti, pasakas, romāni, lugas bērniem. Un tagad, pēc desmit gadiem pārlūkojot toreizējos ciniņus, jāatzīst, ka nosaukto starpā nav nevienas problēmas, kas būtu zaudējusi savu aktualitāti, par ko mēs varētu pārliecināties, ka šo jautājumu mūsu bērnu literatūra jau atrisinājusi, tas pieder aizvakardienai vai vakardienai. Kaut gan varam teikt, ka ir atsevišķi rakstnieki un atsevišķi darbi, kas ir snieguši pārliecinātošus rezultātus. Pārlūkojot izdevniecības Bērnu un Jaunatnes literatūras redakciju produkciju no 1970. līdz 1979. gada beigām, redzam, ka dots bērnam ir daudz, vispirms jau tīri kvantitatīvi: nosaukumu skaita, apjoma, metienu ziņā. Šai laikā

iznākušas pāri par sešdesmit latviešu padomju dzejnieku grāmatas bērniem, to skaitā vairākas O. Vācieša, V. Lūdēna, M. Čaklā u. c. autoru grāmatas, kur lielākā vai mazākā koncentrācijā atrodam labus, dzīvus, tēlainus dzejoļus. Galvenais — ir ienākuši bērnu dzejā vairāki jauni, talantīgi autori: A. Goba, J. Baltvilks, L. Briedis, kuru grāmatās, kaut arī viss nav neapšaubāms un pastāv savas problēmas, tomēr tās ir mākslas, nevis hal-tūras problēmas. Šai laikā izdotas apmēram desmit tautasdziesmu izlases gan bilžu grāmatīņu veidā, gan biežākas. Ir iznākuši gan ne tik pārāk daudzi, toties vērtīgi un neaizstājami latviešu klasiskās bērnu dzejas darbi: Raiņa «Saules gadi», F. Bārdas «Lietus vīriņš», L. Paegles «Dziesmu sietiņš», V. Plūdoņa «Ābeļziedā» un «Eža kažociņš», A. Kronenberga «Sprunguļmuižā gadatirgus» un «Pieci kaķi», Raiņa «Manu lellīti sauc Lollīti» un «Ko pauda cīrulītis», Aspazijas «Sēd uz sliekšņa pasaciņa» — pavisam sešu dzejnieku vienpadsmit grāmatīņas. Mazliet vairāk — divpadsmit grāmatas — esam devuši tulkoto dzeju, to skaitā K. Čukovska «Pasakas», M. Karēma, G. Vieru darbus.

Daudzkārt bagātāka un apjomīgāka ir prozas aina: ap 75 grāmatām oriģinālprozā, sākot no sērijas «Bitīte» un beidzot ar piedzīvojumu stāstiem, ap 10 latviešu pasaku publicējumu, pāri par 20 mūsu klasiku darbu izdevumu. Un kur nu vēl tulkotā proza, kas gan apjoma, gan kvalitātes un lasītāju ieinteresētības ziņā nopietni konkurē ar mūsu pašu literatūru. Pietiek atgādināt tādu septiņdesmitajos gados izdoto (vai atkārtoti izdoto) autoru vārdus kā A. Lindgrēna, T. Jansone, L. Kerols, A. Milns, S. Vangeli, H. Loftings, R. Kiplings, K. Čapeks, E. Bēkmane, E. Setons-Tompsons un citi. Vai atcerēties pasaku sēriju «Brīnumzeme», kā arī ikgadējo stāstu laidīenu «Pasaules bērni». Tās visas ir grāmatas, ko bērni lasa un pārlasa ar neatslābstošu interesi dažādos vecumos.

* * *

Tātad varam apmierināti teikt, ka septiņdesmitajos gados iznākusi virkne labu bērnu grāmatu: gan tulkotā literatūra, gan latviešu klasika, gan mūsdienu rakstnieku darbi. Dzejā kaut vai O. Vācieša «Punktiņš, punktiņš, komatiņš» un «Kabata», V. Lūdēna «Maizes šūpuliši» un «Sisis Vijolķāja», M. Čaklā «Bimm-bamm» un «Minkuparks», prozā — I. Indrānes «Pirmās klases pasakas», D. Zigmontes «Teobalds, kurš visu zina labāk», I. Ziedoņa «Krāsainās pasakas» un «Lāču pasaka», M. Kļavas «Vāverēns Toms un viņa draugi» u. c. Bērniem ir ko lasīt, lai tikai viņi izvēlas to labāko un sev piemērotāko.

No otras puses, pastāv jautājums: cik reālas ir šīs izvēles iespējas, kas liekas tik neapšaubāmas, pāršķirstot izdevniecības plānus vai bibliotēku katalogus. Nerunāsim šoreiz par tiem, kam ir uzmanīgi, ar labu literāro gaumi (piebildīsim — ar labiem blatiem grāmatveikalos) apveltīti vecāki, kas pārdomāti organizē un vada savu bērnu iepazīšanos ar literatūru, sākot ar laiku, kad jāizvēlas, ko palasīt vakaros priekšā vai pastāstīt divus trīs gadus vecam mazulim, un līdz pat laikam, kad skolēns lasa pats, lasa aizgūtnēm, bet vecāki palīdz komplektēt viņa grāmatplauktu, neļauj tur ieviesties neliteratūrai, ar sarunām un padomiem palīdz izvēlēties un dziļāk izprast vienu vai otru autoru. Tādas mājas ir, protams, bet vai tādu ir tik daudz? Vai nav tā, ka nereti māte, pati nepagūdama orientēties izdevniecības produkcijā (un grūti to viņai pārnest: vai nu tik vien rūpju!), palasa bērnam priekšā, kas pagadās pa rokai, ko izdevies nopirkt. Vai bieži nav tā, ka pirmā saskarsme, teiksim, ar dzeju iznāk, kad bērnudārzā audzinātāja saka: «Un tagad, bērni, mēs uz svētkiem mācīsimies skaistu dzejolīti...»

Pārrunās par bērnu literatūru un mazo lasītāju nereti, pat visai iespaidīgos simpozijos, nākas dzirdēt jūsmīgu attieksmi, ko varētu formulēt apmēram šādi: bērns jau no dabas ir tik skaids un gudrs radījums, apveltīts ar tādām mākslinieka potencēm un izjūtu, ka nepieņem arī literatūrā ne mazāko nepatiesību, nevienu neīstu noti. Ak, jā tā būtu! (Tad atliktu tikai pabrīnīties, pa kuru laiku mēs pamanāmies šo dabas doto absolūto gaumi sabojāt, jo par pieaugušo auditoriju masveidā tik pārkāpināti jūsmīgi spriedumi, vismaz no nopietni ņemamiem cilvēkiem, nav dzirdēti.) Reālistiski «mazā lasītāja» un literatūras attieksmes vērtē M. Poišs: «Bet, starp citu, mēs būtu pārāk labiņi, pārāk naivi un vientiesīgi, ja domātu, ka mazo lasītāju ietekmē tikai laba dzeja. Nē, arī sliktai dzejai var būt savdabīga audzinoša iedarbība.» (LM, 1967, 4. febr.) Arī man gadījies vērot, ka bērni, visādi normāli un labi attīstīti, pieņem gan nepatiesību, gan bezgaumību, īpaši, ja to piedāvā cilvēks, ko viņi mīl un ciena: māte, tēvs, bērnudārza audzinātāja, jaunāko klašu skolotāja. Šajā ziņā literatūra tai posmā, kad bērns to vēl galvenokārt klausās, nevis pats lasa, atrodas visai īpatnējā stāvoklī: tā ir kaut kas līdzīgs pusfabrikātam. Bērns, manuprāt, vēl nenoskīr īsti literāro sacerējumu kā tādu no dažādiem citiem faktoriem: no stāstītāja vai lasītāja personas (kas var būt mīla un patīkama vai sveša un pat antipātiska), no rituāla valdzinājuma (vai nu tas būtu ikvakara lasīšanas rituāls, vai svētku rituāls mājās, bērnudārzā, skolā), no situācijas radītās atmosfēras (prieka, ka pieaugušais atradis laiku pabūt ar viņu kopā, satraukuma un lepnuma par to,

ka viņš ir dzejolīti iemācījis no galvas, visiem noskaitījis un nav neko sajaucis, utt.). Tas ir viens no iemesliem, kādēļ tik grūti patiesi zināt, kādu ietekmi darbs atstājis viņu dvēselē, jo bērna «patīk» un «nepatīk» attiecas gan uz pašu darbu, gan uz šiem blakusfaktoriem, kas viņam nemaz nav «blakus», bet bieži vien paši galvenie.

Taču tas, ka grūti skaidri un tieši formulēt, kas palicis bērna dvēselē, nenozīmē, ka literārās vielas izvēle šai vecumā būtu mazsvarīga. Esmu pārliecināta, ka tieši no bērnībā mācītiem un svētkos skaitītiem bezgaumīgiem pantiņiem daudziem pieaugušiem uz visu mūžu ir izveidojies priekšstats par dzeju kā aizgrābjoši skaistu, nesakarīgu un maznozīmējošu vārdu savirknējumu, kas vajadzīgs kā rotājums īpašos pacilātos brīžos: kāzās, bērēs, pilngadības un bērnības svētkos utt., ne jau dzīvē un ikdienā, ka tā ieprogrammējas priekšstats par «mākslinieciskuma», «dzejiskuma» pazīmēm un šis pazīmju loks intonatīvi, emocionāli, saturiski izveidojas nereti ļoti šaurs, vienveidīgs.

No šāda viedokļa — ar kādām mākslas kvalitātēm ne īpaši «literārā» ģimenē augošam bērnam ir vislielākās izredzes sadurties vispirms, vēl pirms apzinātās izvēles perioda — pārlasīju septiņdesmitajos gados iznākušās pirmsskolas vecuma bērniem, vecākiem un bērnudārzu audzinātājiem domātās izlases: «Gribu visu zināt» (palīglīdzeklis bērnudārzu sagatavošanas grupas audzinātājiem un vecākiem; R., Zvaigzne, 1973, metiens — 20 000 eks.), «Mūsu valodiņa» (R., Liesma, 1975, metiens — 30 000 eks.), «Riti, riti, kamolīti!» (R., Zvaigzne, 1978, metiens — 85 000 eks.), «Nākam ciemos» (R., Zvaigzne, 1979, metiens — 50 000 eks.). Gribu uzreiz pateikt, ka šādu izlašu nepieciešamība ir neapšaubāma, to vajadzētu vēl vairāk, galvenais — daudzveidīgākas. Otrkārt — ka šajās izlasēs ir daudz laba: vispirms jau pasakas un tautasdziesmas, bet arī stāstiņi, gadās pat pa labam dzejolītim. Un vēl: salīdzinājumā kaut vai ar 1964. gadā iznākušā tematiskā krājuma «Svētki bērnudārzā» literāro materiālu sperts liels solis uz priekšu, šajās septiņdesmito gadu izlasēs ir maz galīgi un klaji nemāksliniecisku darbu. Te nekādā ziņā (ar nedaudz izņēmumiem) nav atlasīts vissliktākais, ko varam piedāvāt bērniem. Un tomēr... Vai vislabākais? Uz to arī jāatbild: nekādā ziņā (ar nedaudz izņēmumiem).

Grāmatā «Gribu visu zināt», kas paredzēta bērnudārza sagatavošanas grupām, nav neviena Plūdoņa, Poruka, F. Bārdas, K. Skalbes, Aspazijas, Brigaderes, Jaunsudrabiņa dzejoliša, pasakas, stāstiņa, tēlojuma, lugas fragmenta. Protams, bērniem paliek iespēja mājās pašiem no grāmatplaukta paņemt Plūdoņa «Eža kažociņu» vai «Ābelziedā», Bārdas «Lietus vīriņu», Briga-

deres «Anneles stāstus» vai «Maiju un Paiju», Jaunsudrabiņa «Balto grāmatu», Skalbes «Pasakas». Paņemt — ja šīs grāmatas plauktā stāv. Bet vai stāv? Un vai daudzi paņems? Neuzstādu šos retoriskos jautājumus tādēļ, lai vēlreiz aicinātu jau no bērna kājas iedzīt mīlestību pret literatūras klasiku, bet gan tādēļ, ka bez šiem autoriem un darbiem izlase kopumā kļūst nabagāka un šaurāka, nekā tā varētu būt. Nabagāka tādā literatūrai būtiskā aspektā kā raksturi un to attieksmes. Tas sakāms par bērnu, bet īpaši par pieaugušo raksturiem, kuri ir — reljefi un daudzveidīgi kā dzīvē — gan Jaunsudrabiņa «Baltajā grāmatā», gan Birznieka-Upīša «Pastariņa dienasgrāmatā», gan Brigaderes triloģijā, un kuru nav gandrīz nevienā no grāmatā publicētajiem prozas darbiņiem, kur minēti pieaugušie, vai nu tas būtu V. Grenkova «Artūrs un ģenerālis», vai A. Sakses «Māmiņa», vai Z. Ērgles «Saulaini nami», Z. Skujiņa «Miers», L. Vāczemnieka «Siltais riecieni» — visur tie ir tikai noteiktas funkcijas pildītāji, kas apzīmēta ar šifru: tētis, māmiņa, ģenerālis, kolhoznieks, celtnieks utt. Pie tam funkcijas ir ļoti vienkāršas: paskaidrot to, ko bērns pats nezina, pamācīt, būt lielam un stipram (lai bērnam arī kārotos tādām kļūt), plati un saulaini smaidīt. It kā reālisma laīkmets bērnu literatūrā vēl nebūtu pienācis... Nabagāku tas dara grāmatu gan konfliktu ziņā, kas ne literatūrā, ne bērnu dzīvē neaprobežojas ar palaidņa pārmācīšanu vai pārpratuma likvidēšanu, gan dzīves ainas, gan emocionālās gammas ziņā. Un, ņemot vērā šo darbiņu virsuzdevumu, tas arī citādi nemaz nevar būt: tie rakstīti ar nolūku izskaidrot bērniem, kā ceļ namus, kā audzē maizi, kas ir miers un kam tas vajadzīgs, ko dara robežsargi, pamācīt, ka, lai kļūtu par ģenerāli, ir jāmācās, nepietiek šaudīties ar rotaļu automātu utt. Šajā izzinoši pamācošajā beletristikā dzīvs raksturs ir tiešām lieka greznība, kas aizņemtu tikai daudz vietas un varētu radīt pārpratumus, novērst no mērķa. Taču, vienlaidus izlasot šos stāstiņus, tie rada bažas pat audzināšanas aspektā, kas it kā likts izvēles pamatā. Rada bažas vērtību hierarhijas trūkums (mīlēt māmiņu un pareizi pāriet ielu un apmēram līdzīgas parādības) un pragmatisms ētisko kritēriju pasniegumā: nevis dodot apjausmu par otra «es», par citiem cilvēkiem, kuriem reizēm ir grūti, sāp, ir vajadzīga mana iejūtība, palīdzība, nevis modinot jūtas un līdzpārdzīvojumu, bet tiešāk vai netiešāk postulējot šādus dzīves principus: devīgam jābūt, tad draugi tevi mīlēs (M. Stārastes «Kastanis»), burvju vārdu «lūdzu» jāprot pateikt, tad tiksī pie āboliem un mandarīniem (V. Lifšica «Vectēva lādīte»), ja izdarīsi labu darbu, tad lielie tevi slavēs un teiks paldies (Dz. Rinkules-Zemzares «Stikla bumba» u. c.). Bet ja nu negadīsies tai brīdī neviena, kas pasaka

paldies? Vai — skopam būt nav vērts, jo tad no mantas netiks labums ne pašam, ne citiem (J. Permjaka «Mana bumba», kr. «Nākam ciemos»). Bet, ja nu tiks labums pašam, ko tad? Audzināšanā sadzīves situācijās šāds pragmatisms ir neizbēgams un līdz zināmai robežai varbūt derīgs, bet, ja literatūra tāpatīgi dublē to atziņu un pierādījumu līmeni, ar ko bērns jau tā ir noslogots ikdienā, tad tā strādā tukšgaitā — arī tās pašas audzināšanas tukšgaitā, uz kuras specifiskajām prasībām nereti atsaucas, izvirzot kritērijus bērnu literatūrai.

Grāmatas «Gribu visu zināt» ievadā teikts: «Klausoties stāstu, pasaku vai dzejoli, bērns dzird labu literāro valodu» (Pasv. mans. — I. Č.). Šis apgalvojums ir patiesš attiecībā uz pasakām un tautasdziesmām, daļēji stāstiņiem, bet par dzejoļu vairumu jāatzīst, ka, tos klausoties, bērns dzird un apgūst bezpersonisku, bezstila, drīzāk pseidoliterāru nekā literāru valodu. Negribas gari izvērst šo tēmu, jo bērnu dārzos un skolu jaunākajās klasēs mācāmās dzejas līmenis vairākkārt jau aplūkots presē (skat. O. Vācieša, I. Ziedoņa, M. Čaklā publikācijas LM, 1978, 16. un 23. jūn.), bet nevarētu teikt, ka tādēļ kas būtu mainījies. Kā lai neatceras austrumnieku gudrību: «Sunī rej (t. i. — kritizētāji kritizē, uztraucas, pierāda), bet karavāna iet tālāk.» Tomēr pacietīšu fragmentus no izlasē «Gribu visu zināt» sakopotajiem no galvas mācāmajiem dzejoļiem, jo noteiktu tendenci tie rāda:

Arī tu šai zemē dzīvo,
Darba kur un laimes daudz!

Celtniekam ar roku pamājl —
Celtnieks — tas ir vārds, ko cienām.
Durvis verot, jaunā namā
Prieks pār katru sliekšni ienāk.

Man visu zināt gribas,
Iet skolā vēlos es.

Jaunā gadā katrs
Vēlas labāks kļūt.

Nekad vairs nenāks te
Tev bēdu dienas sūras.
Zied tava Dzimtene
Kā miera dārzs pie jūras.

Tā kā dzērvju kāsis slid
Tālē manas domas.

Droša viņam gaita,
Drošs ir viņam skats.
Puisis tikai smaida,
Tas ir — Jaunais gads!

Visu tautu bērnu sveiks,
Visiem labas dienas teiks.

Neminu zem katra citāta autora vārdu, jo autori ir ļoti dažādi, bet no atsevišķiem dzejoļiem ņemtās rindas, ja neņem vērā dažas ritma maiņas, saplūst kopā vienā lielā dzejoļī bez gala un bez sākuma. Autori ir dažādi, atšķirīgi ir viņu talanti, atšķirīgas stila ievirzes, jā — bet tikai pieaugušo dzejā. Rakstot bērniem, šīs individualitātes, sava pasaules redzējuma, sava rokraksta zīmogs, kas, izkoptāks vai mazāk izkopts, tomēr šķir viņus vienu no otra pieaugušajiem domātos darbos, šeit izkūp kā nebijis un valda absolūta anonimitāte. Šim bezpersoniskās anonimitātes līmenim pēc iespējas pielīdzināti arī tie autori, kam varam atrast patiesi labus, spilgtus, savdabīgus bērnu dzejas darbus. Izlasē «Riti, riti, kamolīti!» no V. Ļūdēna paņemts dzejoļis «Cekulīte» ar «Saudzīgi tā spārnus kļauj. / Visus silti, silti skauj» un «Bet, kad sētā saule smaida, / Cāļi sačiepstas un skraida». (Un turpat, dažas lappuses tālāk, V. Toropinas dzejoļis par mazgāšanās derīgumu: «Ziepes smaržo, ūdens gaida. / Pilēns izpeldējies smaida.») Protams, salīdzinājumā ar iepriekš minētajiem «darba un laimes» un «tālē slidošo domu» dzejoļiem šajā saglabājas Ļūdēnam raksturīgā uztveres konkrētība, runāšana par tuvām lietām, siltums. Un tomēr... Tam pašam Ļūdēnam varam atrast daudzus savdabīgākus, «vispārpoētiskajam stilam» tālākus darbus. Nav nejaušība, ka nevienā no izlasēm nav atradis vietu neviens M. Čaklā dzejoļis, ka no O. Vācieša ir tikai «Sērkociņš» (krājumā «Nākam ciemos»), kas laimīgi atbilst tēmai «sargieties no uguns». Ka izlasēs nav ietverts gandrīz neviens īsti bēdīgs un līdzjūtību modinošs vai īsti dzirkstošs un pārgalvīgi asprātīgs, īsti pasakains un neiegrožoti fantastisks, kalambūrisks, absurds, paradoksāls vai, gluži otrādi, īsti sadzīviski konkrēts un «piezemēts» dzejoļis. Orientācija ir uz kaut kādu «vidējo»: mazliet aprakstoši lirisku, mazliet pieticīgi humoristisku, pusjautru, pusnopietnu, pustēlainu, pusabstraktu dzejas standartu.

Manuprāt, turpmāk plānojot un kārtojot šādas izlases, būtu jārevidē atlasē principi, pamatā liekot literatūrai specifiskos šķirumu un vienības principus. Dzejoļu atlasē tas varētu būt: parādīt latviešu (un tulkotās) bērnu dzejas žanru (pasaka dzejā, fabula, balāde, humoreska, lirika), stilu, dzejai pieejamo jūtu un pārdzīvojumu daudzveidību. Prozas atlasē un kārtojumā šāds pamats varētu būt dzīves situāciju, cilvēku attieksmju, konfliktu, raksturu dažādība. Protams, arī citi principi. Nav šaubu, ka šādā veidā nekur nepazustu, bet tikai skaidrāk un reljefāk izceltos un efektīvāk iedarbotos arī tās literatūras funkcijas, kuru vārdā reizēm upurējam pašu literatūru, — izzinošā un audzinošā.

Un vēl — vajadzīgas labāko dzejnieku un prozaiķu izlases

lielākos metienos un atkārtotos izdevumos. Kvantitatīvi bērnu literatūras devums nav mazais, kā to rāda raksta sākumā minētie aptuvenie dati.

Atšķirība starp ierindas grāmatām, izlasēm un kopoļumiem metienu, tātad arī pieejamības ziņā ir visai jūtama (tā tam arī jābūt, tikai — ja izlasēs tiešām ietverts labākais). Piemēram, V. Ļūdēna «Maizes šupulišiem», M. Čaklā «Minkuparkam» metiens ir 16 000 eks., M. Runguļa «Rasas pilieni» — 24 000, O. Vācieša «Punktiņš, punktiņš, komatiņš», «Kabata», J. Osmaņa «Krikumkrakumiem» — 33 000, bet izlasēm — pat līdz 85 000. Un arī 85 tūkstošos izdots «Riti, riti, kamolīti!» neguļ veikalu plauktos.

Un, ja izvērtēšanas un atlasē darbs veikts nepietiekami (vai veikts pēc ārpusliterāriem kritērijiem), tad šajā sliktu, viduvēju un labu grāmatu jūrā grūti orientēties ne vien bērniem, bet arī vecākiem un audzinātājiem. Jo izvēlēties nozīmē taču zināt, lietot ikdienā kritērijus, kuri vispārinātā veidā, protams, pastāv, piemēram, ka bērniem jāraksta vēl labāk nekā pieaugušajiem utt.

* * *

Kādā sarunā par bērnu literatūru rakstnieks V. Lagzdiņš teica: «Kamēr bērnu literatūra vārīsies tikai savā sulā un kamēr to salīdzinās tikai pašu ar sevi, tik ilgi nekas īpaši jēdzīgs tur nebūs.» Acīmredzot tā ir dziļi patiesa doma, jo, nodalot bērnu grāmatas no «lielās literatūras», neizbēgami līdzī nāk arī kritēriju nomaiņa. Vēl šaurāki kritēriji kļūst tad, kad izslēdzam no vērtējuma konteksta latviešu klasisko literatūru bērniem (kā tas daļēji noticis minētajās izlasēs) un cittautu literatūru, kas izdevniecības Bērnu un Jaunatnes literatūras redakciju produkcijā sastāda ne mazu procentu un ko bērni tik labprāt lasa. Dažas pārdomas par mūsu pašu bērnu grāmatām salīdzinājumā ar gadsimta sākuma oriģinālliteratūru un tulkoto.

Klasiskajā latviešu bērnu literatūrā gandrīz tīrā veidā valda divas tendences. Pirmā — tīra «pasakainība»: tādi darbi kā R. Blaumaņa «Velniņi», A. Brigaderes pasaku lugas, Raiņa «Zelta zirgs», L. Paegles «Runga, iz maisa!», K. Skalbes pasakas. Šeit valda nedalīta tradicionālās pasakas pasaule ar tās principiem un likumībām, pat tajos dažos gadījumos, kad šo darbu sižeti nav tiešs folkloras sižetu pārstrādājums un izvērsums, šī literārā pasaku pasaule ir tik dziļi iegremdēta folkloras organikā, tik cieši saistīta ar tās tēlu veidošanas principiem, cilvēcisko attieksmju struktūrām, ētiskajiem un estētiskajiem kritērijiem, ka uzverama kā savdabīgs, bet tradicionāli reālistisks īstenības atvei-

des modelis, nevis individuālās fantāzijas veidojums, «dzīves formu» deformācijas un pārveides auglis. Otra ir tīra «ikdienas reālisma» (un ikdienas poēzijas) līnija: Valda «Staburaga bērni», Brigaderes trilōģija, E. Birznieka-Upīša «Pastariņa dienasgrāmata», Jaunsudrabiņa «Baltā grāmata» u. c. Gan folklorā balstītajai pasakai, gan ikdienas tēlojumiem kopīgs šķiet tas, ka nosacītība, ko tie pieļauj, ir tik pamatīgu un ilgstošu tradīciju apveltīta, organisku viengabala pasauli veidojoša, ka gan Pastariņa ikdienas gaitu tēlojumu, gan Sprīdiša cīņu ar Milzi Lutausi uztveram apmēram vienādā nosacītības pakāpē. Sava laika dzīves realitātes savienošana ar dažādas pakāpes nosacītībām, fantastikas, pasakainības, ekscentrikas elementiem vai individuālas pasakas veidošana, kas tik raksturīga mūsdienu tulkotajai literatūrai (Rodāri, Lindgrēna u. c.) un uz ko tiecas, gan pabikli, arī mūsdienu latviešu bērnu literatūra, šeit maz raksturīga.

Neviens no šiem abiem tipiēm — ne tīrais folkloras organikas turpinājums, ne tīrais ikdienas tēlojums (bez detektīva, piedzīvojumu žanra vai citiem papildinājumiem) īsti spilgtos mākslas darbos mūsdienu latviešu literatūrā neparādās. Ir gan tādas grāmatas kā M. Kļavas «Es dzīvoju Mūsmājās», V. Delles «Stāsts par zēnu, kurš nenoslīka», I. Indrānes «Anemone». Bet visas tās tēlo tradicionālo lauku dzīvi, pat ja tā ir kolhozu dzīve kā Dellei. Vai ir iespējamās līdzīgas manieres, līdzīga dzīves skatījuma grāmatas, kuras stāstītu par moderno lauku un pilsētas bērnu dzīvi? Jeb vai tas ir neiespējami, un, lai literatūra ar šādu vielu būtu aizraujoša, valdzinoša, tai obligāti nepieciešamas tādas piedevas kā spiegu ķeršana, spekulantu izsekošana, bēgšana uz Gruziju vai citurieni, vārdu sakot, no malas ienests noslēpums, piedzīvojums, fantastikas vai detektīva elements. Nav noslēpums (par to sūdzas skolotāji, bibliotekāri), ka mūsdienu, īpaši jau pilsētā augošam bērnam, ir grūti tik adekvāti un organiski izlasīt minētos latviešu vecās literatūras darbus, kā tos savā laikā lasījām vēl mēs: liela pieredzes nesakritība, daudz priekšmetu, darba norišu nepazīšana kļūst par traucēkli, padara šo pasauli jau eksotisku. Protams, var paskaidrot bērnam, kas ir ratiņš, ecēšas, petrolejas lampa utt., kā senāk vērpa, auda, kā strādāja laukos, kā bērni ganīja cūkas un zosis. Daudz ko var paskaidrot, bet atšķirība jutekliskos uztvērumos, jutekliski emocionālajā pieredzē nav pārvarama ar paskaidrojumu palīdzību. Cik daudzi šodienas bērnu literatūras «patērētāji» nekad nav jutuši, kā kņudina basas pēdas nekrāsota dēļu grīdā, nav agrā pavasarī ar plaukstām un degunu pieskārušies saulē sasīlušai, pelēkai šķūniša dēļu sienai, lai sajustu koka zīdaino gludumu

un siltumu, nav ieelpojuši svaigi sacirstas malkas smaržu, griezuši no priežu mizām kuģišus (mizu grubuļainais raupjums atbalsojas pirkstu galos), nav sēdējuši pie krāsns mutes un vērojuši, kā izdziest ogles, mezdamās arvien sarkanīgākas, nav izjutuši biezas, baltas rasas svilinošo pieskārienu plikajiem stilbiem vasaras rītā... Šo nostalgisko «nav» varētu turpināt, bet nav vērts. Toties viņiem ir sava «tuvplānu pieredze» (kā raksta V. Mikāne), tikai tā nepietiekami ienāk literatūrā. Atceros trīs-gadīgu pilsētas zēnu, kurš, uz laukiem aizvests, samulsis vērās zāļu, smilgu, puķu raibumā, līdz priecīgi iesaucās: «Stabs!» — un apķērās šim bezpersoniskajam, pelēkajam betona stabam kā mīļai pazīšanas zīmei no savas pasaules.

Protams, šis pretstats starp klasiskajā literatūrā fiksēto detalisko, juteklisko uztveru pasauli un mūsdienu vidi nav jāabsolutizē. Galu galā arī mūsdienu bērni, paldies dievam, nedzīvo ārpus dabas. Tomēr tieši tuvplānu uztvērumos, kas iedibina cilvēkā stabilu jutekliskās pieredzes, priekšstatu, tēlu fondu, ir daudz kas mainījies gan bērnu tuvākajā vidē — dzīvoklī, gan arī tālākajā, bet rokām aptaustāmajā, tiešai uztverei pieietamā apkārtnē. Tā ir visumā kļuvusi gludāka, vēsāka: mēbeļu lakotās virsmas, sintētiskais grīdu klājums, viekalu skatlogu un durvju masīvais stikls, elektriskās gaismas vienmērība bez uzplaiksnījumiem un ēnām, jauno dzīvojamo māju un masīvu kailā, pārskatāmā simetrija. Tas, protams, vairs neietilpst literatūras kompetencē. Taču nav labi, ja literatūra arī iekļaujas šai gluduma un vēsuma tendencē un funkcionālai mērķtiecībai (vai nu tā būtu audzināšanas, izziņas, vai izklaidēšanas mērķtiecība) upurē dzīves iespaidu it kā nemērķtiecīgo bagātību. To pašu, ko rakstīju par juteklisko pieredzi, taču var teikt arī par mūsdienīgiem tipiem un raksturiem, konkrētajām cilvēku attiecībām, paradumiem, emocionālo gaisotni, ar ko bērns saduras un ir spiests rēķināties, ieņemt savu stāju ikdienas attiecībās un ko viņš maz atrod mūsdienu bērnu literatūrā, kur — pat tās labākajos paraugos, kā Zentas Ērgles un Vijas Upmales stāstos, — cilvēku, īpaši pieaugušo, reālie raksturi un attieksmes maz parādās, ir tikai sava veida abstrakts rāmis sižeta balstīšanai. Krievu kritikis A. Lanščikovs raksta par atšķirībām starp pilsētas un lauku bērnu pieredzi: «Mūsdienu pilsētas bērnam pirmreizīgu iespaidu ir varbūt pat vairāk, taču viņš tos nevar «piesavināt». Pasaule viņam sadalās divās nevienādās daļās: viena ir lielā haotiskā pasaule, kura nepakļaujas nevienam, jo tā nepakļaujas viņa vecākiem; otra — mazā un ikdienišķā —, kas pakļaujas viņa vecākiem. Tiesa, arī viņa vecāki visu zina, bet ne visu var. Pilsētas bērns parasti redz savus vecākus visur kur, tikai ne viņu

galvenajā praktiskās darbības jomā, kura viņam ir abstrakcija. Vai ne šī iemesla pēc mazie pilsētnieki tik bieži sapņo kļūt par sētniekiem (sētnieks laista) vai zooloģiskā dārza strādniekiem? Vai šajā «divainībā» neparādās viņu vēlēšanās kļūst par to, kurš visu var?» (Дет. лит., 1979, № 5.)

Varbūt tas ir mazliet pārspilēti, bet šķiet, ka ne pasaules izzīņa un ne izteles, fantāzijas atraisīšana un trenēšana ir mūsdienu bērna problēma numurs viens, bet gan pasaules apgūšana darbībā, praktiskā rīcībā un praktiskās attiecībās.

Pie mums gan, cik zinu, pētījumi par bērnu literatūras lasītāju interesēm un gaumi nav bijuši, bet līdzīgus faktus, pēc bibliotēku datiem un skolēnu, skolotāju, bibliotekāru aptaujām, par bērnu attieksmi pret krievu literatūru min I. Tihomirova rakstā «Vecuma īpatnības vai klasikas grūtības?» (Дет. лит., 1979, № 4): «Izrādās, ka noturīgāko lasītāju interešu vidū krievu klasiskā literatūra visās skolēnu vecuma grupās ieņem pēdējo vietu.» Tiktāl konstatēts tas, ko aptuveni varam iedomāties arī no empīriskiem vērojumiem. Bet socioloģiskos pētījumos iegūtie dati par šīs attieksmes dinamiku atkarībā no bērnu vecuma lika apstāties un padomāt: izrādās, maksimāla interese par klasiku ir 8—9 gadu vecumā, minimāla — 11—12 gados, pēc tam sākas zināms kāpums, bet lēzenāks un mazāk intensīvs nekā iepriekšējais kritums 10 gadu vecumā. Organizējot un plānojot «lasīšanas politiku» skolās, bibliotēkās utt., parastais virziens ir no vienkāršā uz sarežģīto, t. i. — jo bērns jaunāks, jo vienkāršāki darbiņi viņam tiek piedāvāti, pieejamāki, saprotamāki, bez neskaidriem vārdiem un sarežģītiem tēliem, sarežģītām psiholoģiskām kolīzijām, zemtekstā slēpta attiecību zīmējuma un motivācijām utt. Vēlreiz citāts no I. Tihomirovas: «Mūsu veiktie pētījumi par klasiskās literatūras uztveres īpatnībām dažādās skolēnu vecuma grupās atklāja, ka pusaudžos manāmi notrulinās tās vērtīgās lasītāju īpašības, kas piemīt jaunākajiem skolēniem. Estētiskā uztvere sašaurinās, apgrūtināta kļūst spēja vārdā saskatīt tēlu, zūd bijuši jutība pret vārda daudznozīmību, pret detaļām. Tas parādās arī atstāstīšanas veidā, tas ir — bērnu vārdiskajos zīmējumos. Vārdiskais zīmējums, kas atveido kādu literārā darba epizodi, 10—13 gadu veciem lasītājiem izteiksmības, ietilpības, krāsu bagātības ziņā manāmi zaudē salīdzinājumā ar 8—9 gadīgo lasītāju vārdiskajiem zīmējumiem. Tas kļūst nabadzīgāks, racionālistiskāks, tajā dominē darbība. Emocionālās nianšes un detaļas satura izklāstā kļūst minimālas vai pavisam zūd.» Par vienu no iemesliem, šo parādību skaidrojot, autore min formālās domāšanas intensīvo attīstību šai vecumā, kas slāpē tēlaino domāšanu, tāpat

pusaudziem piemītošo «naivo reālismu», tas ir, daiļdarba mērīšanu ar savas personīgās, pagaldām vēl šaurās pieredzes mērauklu. Droši vien ir arī daudz citu iemeslu (varbūt desmit, divpadsmit gadu vecumā jau savus reālos augļus dod literatūras mācīšanas trūkumi bērnudārzos un jaunākajās klasēs?). Svarīgākais šķiet secinājums, ka šis princips — jo bērns mazāks, jo vienkāršākam (mūsu, pieaugušo, uztverē) jābūt literatūrai — var izrādīties arī aplams, bērna patiesās iespējas un vajadzību sintētiski, intuitīvi uztvert gan mākslas tēlaino dabu, gan cilvēcisko attiecību niansētību un pretrunību nenovērtējošs.

Ar šo domu atgriezīsimies pie iespējām ietvert mūsdienu bērna pieredzi un problēmas mākslā, palīdzēt viņam to organizēt un risināt. Ja šī pieredze neienāk (vai, piesardzīgi sakot, maz un nejausi ienāk) tradicionāli reāla tēlojuma formā, tad varbūt tā var izpausties kādā citā veidā? Šajā ziņā, pievienojoties J. Mauliņa saucienam pēc reālisma bērnu literatūrā un piekritot daudziem viņa konkrētajiem vērtējumiem, jāiebilst pret nepamatotu jēdziena «reālistiska dzīves izpēte» sašaurinājumu viņa rakstā. Izslēdzot no reālistiskas dzīves izpētes līdzekļu arsenāla pasaku, grotesku, hiperbolu, nosacītus varoņus utt., mēs noliegtu dzīves izpētes tiesības «pieaugošo literatūrā» tādiem darbiem kā O. Čiladzies «Gāja cilvēks pa ceļu» vai G. Markesa «Patriarha rudens». Kaut vai J. Hašeka «Šveikam», kur ne varoņus, ne sižeta peripetijas nevar mērīt ar sadzīviskas, nepārspīlētas ticamības mērauklu. Vēl vairāk tas attiecas uz bērnu grāmatām. Pieaugušie atgriežas no savas atsevišķās, sadzīviski determinētās pieredzes un pasaules uztveres literārā darba dzīvē ar citu notikumu aptveres mērogu un citu determinācijas pakāpi — jau ar zināmu intelektuālu piepūli un pastarpinājumu, turpretī bērnam pasaka, rotaļas un realitātes sajaukums nekādu piepūli neprasa, uztveres sinkrētisms, spēja «saistīt visu ar visu» (kā bērnu domāšanu raksturo Ž. Piažē grāmatā «Bērnu runa un domāšana», M.—L., 1932) ir dabiska spēja. Šādā virzienā, izmantojot pasakas un rotaļas struktūru un iepludinot tajā sava laika dzīves konkrētību — gan detalisko, priekšmetisko, gan psiholoģisko, iet laba daļa dažādu tautu bērnu literatūras. Kā redzam no tulkojumiem, tā bieži vien ir spoža literatūra, kas spēj apvienot sevī dzīves izpēti un rotaļu, kompensēt bērna vientulību vai citu kādu nepietiekamību un sniegt apjausmu par cilvēkiem, dzīves likumsakarībām. Iespējas, kas mūsu oriģinālprozā tikai bikli iezīmējas, šeit ir ļoti plašas. Gan tradicionālo pasakas sižetu un tēlu (princeses, pūķi, laupītāji utt.) savādošana un apvienošana ar raksturīgām mūsdienu pazīmēm: profesiju tipiem (ārsti, policisti, pastnieki), situācijām, ikdienišķu un lietišķu, uzsverti «mūsdie-

nīgu» runas un domāšanas manieri, kā tas ir K. Čapeka pasakās, kur princese skrien uz kiosku pēc saldējuma, bet pie burvja, kam iesprūdis rīklē plūmju kauliņš, tiek sasaukts ārstu konsilijs, bruņots ar profesionālo žargonu un īstām ārstu manierēm. Gan folkloras garā stilizēta tautiski komiska varoņa «iesviešana» mūsu pilsētas vai kolhozu sadzīvē un sarežģījumos, kā tas ir E. Bēkmanes «Sennu Sīmā» vai V. Petkeviča «Lamzakā Sprīža dēlā». Gan īpašas, individualizētas pasaku pasaules veidošana, piesātinot to ar asu mūsdienu sociālo kolīziju saturu (A. Volkova «Smaragda pilsētas burvis», «Septiņi pazemes karaļi» u. c. šīs sērijas grāmatas, Dž. Rodāri grāmatas par Čipolino un Dželsomīno u. c.) vai ar dziļi cilvēciski atklātu psiholoģisko un ētisko saturu (A. Milna «Vinnijs Pūks» un T. Jansones «Trollītis Mūmins»). Gan nereālas rotaļu būtnes ieviešana gluži reālā pasaulē un paskatišanās, kas no tā iznāks (A. Lindgrēnas Karlsons un Pepija Garzeķe).

Sarunā ar L. Briedi igauņu rakstniece E. Nīta izteikusi vairākus interesantus apsvērumus par šāda rotaļu varoņa funkcijām: palīdzēt bērnam pārvarēt savu vientulību, aizpildīt emociju vakuumu, ko rada vairāki mūsdienu apstākļi, atvieglot smagāko, skarbāko īstenības pušu, nopietnu ētisku problēmu un konfliktu uztveri un pārdzīvojumu. Šīs funkcijas rotaļu varonis var veikt jo labāk, jo precīzāk viņā izsvārotas nosacītības un reālistiska patiesīguma proporcijas. Var teikt: jo fantastiskākām un nosacītākām īpašībām šāds varonis apveltīts, jo biežākam un bērna pieredzē, apkārtējā īstenībā dziļāk sakņotam jābūt viņa (un visa daiļdarbā notiekošā) rīcības un raksturu motivācijas slānim. Šai ziņā interesanti salīdzināt divus populāros A. Lindgrēnas varoņus: Karlsonu un Pepiju Garzeķi. Abās grāmatās konflikts apmēram līdzīgs: starp bērna neierobežoto iekšējo iespēju pasauli, vēlēšanos būt «tam, kas visu var» un starp reālās pasaules ierobežotību, atkarību, slāpēto darbības dziņu. Raksturīgi, ka abās grāmatās galvenais varonis ir slikti audzināts, pareizāk, pilnīgi neaudzināts bērns, kas ar savu «viss ir iespējams» ielaužas labi audzinātā, kārtīgu, bīklu vidusšķiras pilsētas bērnu visumā labklājīgajā un nodrošinātajā, bet izolētajā un pagarlaicīgajā pasaulītē. Raksturīgs un ļoti patiesi attēlots šo «labo bērnu» — gan Brāliša, gan Tomija un Annikas psiholoģiskais stāvoklis: vientulība, emociju bads un, galvenais, — aktīvas darbības nepietiekamība, izdevības trūkums sevi pierādīt kaut vai nepareizā un nereglamentētā, bet patstāvīgā rīcībā. Šīs problēmas nav izvīrītas priekšplānā un padarītas par analīzes objektu (kā tas varētu būt grāmatā par bērniem, bet priekš pieaugušiem), bet to klātesamība rada grāmatā patiesīguma atmosfēru, ticamo un zemei

piesaistīto fonu fantastiskajām un neticamajām izdarībām. Arī paši fantastiskie varoņi apveltīti ar lielu realitātes devu, turklāt Karlsons ar lielāku nekā Pepija. Izņemot viņa dīvaino uzrašanos Svantesonu ģimenē it kā no nekurienes, dzīvošanu uz jumta un spēju lidot, tas ir izcili reāls un pilnasinīgs raksturs: neapvaldīta, bet bērnišķīga egoisma, iegribu un vēlmju, izdomu un ziņkāres, patmīlības un emocionālītātes kamols. Viņš koncentrē sevī visu to, ko dzīve un audzināšana ir likusi iegrozīt un regulēt Brālītim (vai jebkuram citam kārtīgā ģimenē augošam bērnam). Tādējādi kompensatīvais mehānisms šajās grāmatās ir sevišķi spilgts un neapšaubāms. Pepija apveltīta ar daudz būtiskākām «nosacītām» īpašībām: viņas fantastiskais spēks, tikpat fantastiskā bagātība padara viņu pilnīgi neatkarīgu. Karlsons ar mainīgām sekmēm karo ar Bokas jaunkundzi par maizītēm un pankūkām, turpretī Pepijai visi pasaules policisti, stiprinieki, laupītāji, ugunsgrēki, tīģeri un haizivis ir tīrais nieks. Seit jau parādās līdzsvara trūkums starp dzīves tiešamību (gan ārējās faktūras, gan psiholoģisko) un starp šo kompensatīvo nosacītību. Pepija sāk atgādināt kaut kādu «marķīzi Anželiku» bērnu variantā — t. i., tikai izklaidējošas funkcijas veicēju.

Atgriežoties pie septiņdesmito gadu latviešu bērnu prozas, jāsaka, ka tā nosacītību, pasaku, fantastiku izmanto vēl ļoti maz. Izplatītākie papēmieni ir dzīvniekpasakas izmantojums (cilvēcīskotie dzīvnieki vai atdzīvojušās rotaļlietas, to sadzīve un attiecības) jaunākiem bērniem domātās grāmatās vai «divdesmitā gadšimta pasakas» — detektīva, piedzīvojuma žanra elementi vecākiem bērniem. Pie pirmā tipa pieder Mirdzas Kļavas «Vāverēns Toms» un «Raibā vasara», M. Stārastes pasakas. Pie otrā — populārie Z. Ērgles, L. Vāczemnieka, daļēji arī V. Upmales stāsti. Īpatnu ceļu iet I. Indrāne grāmatā «Meklēju zēnu ar zaļām acīm», kur bērnu un pieaugušo tēlos, to attiecībās un pārdzīvojumos iepludināta autores prozai vispār raksturīgā romantiskā iztēle (turklāt — pieauguša cilvēka iztēle, bieži — tikai saromantizēta) dabas un kultūras pārdzīvojumā. Vienīgais autors, kurš bērnu prozā patiešām droši izmanto īstenības deformāciju, nosacītību, ir I. Ziedonis. «Krāsainas pasakas» ir galvenokārt liriskas miniatūras ar improvizācijas prieku un tās bagāto iespēju demonstrāciju centrā, un šajā spēles laukumā jaunā realitāte vēl nepaspēj saslēgties un nostabilizēties par prozas realitāti, paliekot liriskas organizācijas limenī (izņemot varbūt «Zaļo pasaku»), bet nākamajās tas jau ir savādāk. Gan «Cukurpasakā», gan pasakā par suni Funi un vēja ķeršanu, par pogu, par Kroko un Dīlu apvienojas iztēles atraisītība, spēlesprieks un virspusē neģuļošo sakarību mērķtiecīga atklāsmē.

Kopumā, domājot par pašreizējās mūsu bērnu prozas iespējamām attīstības ceļiem, šķiet, ka tai drošāk jāplešas abos virzienos, jo tā atrodas kaut kur vidū «starp debesīm un zemi» un lielas iespējas ir gan iepludināt tajā lielāku, turklāt bērnu stāvokli un vajadzības precīzāk raksturojošu realitātes vielu, gan tajā pašā laikā — drošāk izmantot nosacītību, spēles prieku, rotaļas struktūru.

Literatūra un Māksla, 1980, 22. febr.

KRITIKA

RADEGASTS PAROLEKS

(Prāga)

PIEZĪMES PAR LATVIEŠU LITERATŪRU

Esmu jau vairākkārt rakstījis par latviešu literatūru un pilnīgāk to izdarījis savā grāmatā «Baltijas tautu literatūru vēsture no visvecākajiem laikiem līdz šodienai», tāpēc tagad gribu runāt tikai par dažām problēmām un autoriem, kuri no ārzemju lasītāja un tulkotāja viedokļa šķiet visinteresantākie. Tās būs tikai piezīmes. Vispirms — par latviešu literatūras «klasisko» periodu.

Folkloras motīvi latviešu poēzijā

Domāju, ka mazā Latvija, lai gan tas skan neticami, folkloras ziņā ir īsts milzenis. To varētu teikt arī par lietuviešiem un igauņiem, taču visvairāk tas piederas latviešiem, galvenokārt tāpēc, ka tautasdziesmas jeb dainas ir neparasti skaistas un oriģinālas. Šinīs dzejas miniatūrās izpaužas visa izturīgās, mazrunīgās, darbīgās un morālajā ziņā reti skaidrās tautas dvēsele. Pārsteidz dainu godīgums un to īpašais dzejiskums, kas dibināts salīdzinājumā ar lietuviešiem vairāk uz noteiktas iztēles nekā uz dziesmu intonācijas tipa. Mēs, čehi un slovakie, arī esam dziedātāju tautas, un mums ir daudz gluži skaistu dziesmu. Mēs lepojamies ar to, ka mūsu krājumos (Čelakovskis, Sušils, Uehla u. c.) pierakstīti vairāki tūkstoši, tāpat kā poļiem vai krieviem. Mazliet vairāk ir dienvidslāviem, bet — kas gan tas ir pret simt tūkstoš dziesmām, kas pierakstītas Lietuvā un Igaunijā, un pret to pilnīgi pārsteidzošo faktu, ka Latvijas Zinātņu akadēmijas fondos Rīgā ir reģistrēti pāri par miljonu dainu! Tā ir vienreizēja parādība visas pasaules mērogā. Katrā gadījumā tā ir ārkārtīga bagātība, kura jāglabā kā acuraugs. Par laimi, latviešu dzejnieki vēl šodien no tās smēlas, tāpat arī tēlotājas mākslas pārstāvji un mūziķi. Tāpēc es nebūt nenožēloju laiku un pūles, kad ziedoju veselu gadu, lai izstudētu Endzelīna un Klaustiņa divpadsmit dainu sējumus un tāpat turpmākos izdevumus (K. Skalbes

trīs sējums, prof. Ozola redakcijā izdotos trīs sējums u. c.), lai labāk aptvertu dainu «iekšējo pasauli», lakonisko tēlainību un to, ar ko tās piesaista mūsdienu dzejniekus.

Svarīgi ir tas, ka folklorā latviešu kultūrā ir dzīva vērtība. Tiesa, esmu dzirdējis, ka jaunu dainu radišana pamazām izbeidzas, acīmredzot tas atkarīgs no nenovēršamajiem procesiem, ko modernais laiks ievieš Baltijas lauku dzīvē. Taču tas notiek visā pasaulē. Pie mums Rietumos folklorā ir jau sen, vismaz pirms vairākiem gadu desmitiem norakstīts rekvizīts. Protams, vēl pastāv dažādi valsts un amatieru deju un dziesmu ansambļi, kuri no sirds grib atjaunot sabiedrības apziņā veco tērpu, dziesmu, parašu un tautas mākslas nozīmību, kā, piemēram, slovaku ansamblis «Lučnica», daudzu starptautisku godalgu laureāts, bet plašāka sabiedrība uzskata to par zināmu cildenu vājību cilvēkiem, kuri mīl folkloru un gribētu kaut ko no tās skaistuma saglabāt arī šodienas pārmērīgi tehnizētajam laikabiedram.

Latviešiem šai ziņā stāvoklis ir daudz labāks nekā mums. Jums folklorā, galvenokārt dainas, vēl ir kā dienišķā maize, cik-tāl runa ir par to pazišanu, ja arī ne par radišanu. Jums folklorā vēl nav godbijīgi pieminams «kultūras mantojums», un tā joprojām ietekmē literāro jaunradi, galvenokārt dzeju. Šī labā tradīcija pastāv kopš Raiņa laikiem.

Kad lasu daudzus latviešu padomju dzejnieku krājumus — Auziņa, Vācieša, Petera, Ļūdēna, Skalbes u. c., tad pastāvīgi sastopos ar folkloras motīviem, kas man ļoti pazīstami no latviešu dainām. Dažu dzejnieku (Skalbe, Ļūdēns u. c.) krājumi ir tā piepildīti ar šo tautas gudrības kvintesenci, ka viņu dzejoļus ļoti grūti pārtulkot citā valodā. Tā, piemēram, čehu lasītājs, kurš latviešu folkloras reālijas nepazīst, tāpēc nespēj rast emocionālu kontaktu, un šī dzeja viņam skan kā interesanta kuriozitāte. Kādi šķēršļi te rodas, to esmu izjutis, kad tulkoju čehiski nelielu latviešu folkloras antoloģiju bērniem.

Latviešu 20. gadsimta dzejā ir stiprs folkloras elements. Literatūrvēsturiski folkloras periods tautas kultūras vēsturē ir ārkārtīgi interesants. Daudzu mazu tautu literatūra, kuras tikai 19. gs. sāka savu atdzimšanu, stājās pasaules literatūras kontekstā ar krietnu nokavēšanos. Tas notika ne tikai ar čehiem un slovakiem, bet vēl vairāk ar Baltijas tautām. Visas mūsu tautas sāka spēcīgāk ieslēgties pasaules literatūras kontekstā tikai ar 19. gs. deviņdesmitajiem gadiem. Pie mums tas notika F. H. Šaldas paauzdzē. Čehu tautas renesanse sasniedza uzplaukumu ap 1848. gadu, tāpat daudz agrāk nekā Latvijā. 19. gs. otrās puses literatūru kopš sešdesmitajiem gadiem sauc jau par atdzimušas tautas literatūru. Starp atdzimšanu un strādnieku kustību, kā arī moderno

dzejas virzienu rašanos (tā saucamo jaunromantismu) pasaules literatūrā gadsimta beigās pie mums bija vairāku desmitu gadu ilga pauze. Baltijā tas bija citādi. Tur tautas renesanse uzplaukt tikai gadsimta beigās, bet 1905. gada revolūcijā praktiski bez kādas pauzes pilnīgi saplūst ar sociālās kustības uzplaukumu. Rainim no šā viedokļa realizējas kaut kāda abu šo elementu personāla ūnija. Pie mums ar nokavēšanos un arī tikai līdz zināmam mēram var ko tādu atzīmēt Čeha «Verga dziesmās» vai Bezručā «Silēziešu dziesmās». Ne velti Rainis sarakstījās ar Bezručū! Čehu zemēs strādnieku kustība bija diemžēl tā ietekmēta no austromarksisma, ka ieņēma pret čehu tautas atbrīvošanās un atdzimšanas pūlēm ironisku un dažkārt pavisam noraidošu nostāju (Smetanas operu parodijas utt.). No otras puses, kolaboracioniskā čehu buržuāzija jau peldēja kosmopolītiskos ūdeņos. Kāds tās pārstāvis — dramaturgs Hilberts — nosauca vecčehu arhitektūras pieminekļus par sv. Vaclava staļļu un visādu grabažu klāstu, ko nepieciešams nojaukt.

Tas, ka Baltijas zemēs uzplaukstošā tautas atdzimšana cieši kontaktējās ar pieaugošo sociālo kustību, kā arī ar jaunromantiskajiem mākslas virzieniem 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā (piemēram, «*Eesti Noor*» grupa Igaunijā), atstāja interesantas sekas mākslas attīstībā. Folklorā, kura visās renesanses literatūrās — čehu, slovaku, serbu, somu, igauņu u. c. vienmēr ieņem nozīmīgu, ja ne galveno vietu, pēkšņi pokļūst jaunromantisma poēzijas un sociālistisko ideju tiešā ietekmē. Rodas abu neparasti oriģināla sintēze un kombinācija, kas lielā mērā rada neatkarījamu Baltijas rakstniecības savdabību un jaukumu ne vien salīdzinājumā ar Rietumu, bet arī ar krievu literatūru. Tas ir tieši tas, kas Baltijas tautu literatūrā un mākslā ir pats interesantākais ārzemju lasītājam un tulkotājam un ar ko šīs literatūras savā veidā palīdz bagātināt vispasaules literatūras kontekstu. Folkloras elementi Baltijas literatūrās nav neorganiska, piepūtēta piedeva, bet kaut kas pilnīgi dabisks, kas neuzmācīgi papildina vismodernākos 20. gs. literatūras mākslas virzienus ar asociatīvu metaforiskumu, izsmalcinātu simboliku, intelektuālu dziļumu un sociālu kritiskumu. Klasisks šādas oriģinālas sintēzes piemērs ir Raiņa lugas «Uguns un nakts», «Zelta zirgs», «Spēlēju, dancoju», «Pūt, vējiņi!» u. c. Kaut kas līdzīgs tā laika Rietumu literatūrās praktiski neeksistē. Tam nebija vēsturisku hipotēžu. Starp renesansiski folkloristisko periodu un strādnieku kustību, kā arī moderno mākslu Rietumos bija diezgan ilgi pārtraukumu periodi. Tā arī pie mums minēto pārtraukumu sekas noved pie analogiskām sintēzēm tikai pilnīgi sporādiski. Arī Bezručš vairāk nekā pēc folkloras tiecās pēc antiķiem motīviem un

vēsturiskām paralēlēm. Kā redzams, arī nokavēšanās pasaules literatūras attīstībā un tās panākšana var zināmos apstākļos radīt pārsteidzoši jaunas mākslas struktūras un vērtības, kas nozīmē pasaules literatūras kultūras bagātināšanu. Pie mums notika līdzīgs gadījums ar teicamo prozaiķi Vilemu Mrštiku, Beļinska cienītāju un izcilu krievu klasiķu (Puškina, Gogoļa, Gončarova, Turgeņeva, Dostojevskā, Tolstoja, Garšina un Čehovā) tulkotāju. Arī čehu reālisms krietni vien nokavējās un guva uzvaru čehu prozā tikai 19. gs. 90. gadu pirmajā pusē, kad pasaules literatūrā jau ziedēja Zolā naturālisms, nāca uzbrukumā impresionisms un citi jaunromantisma virzieni. Tolaik iznāca Mrštika romāns «*Santa Lucia*» (1893) par studentu vidi, tajā radikāli kritiski reālistiski virzieni un polemika pret «nepretošanos ar varu ļaunumam» visai veiksmīgi saderas ar dažu modernās glezniecības paņēmieni izmantošanu (pats Mrštiks arī gleznoja). Nevienš čehu mākslinieku nav atstājis Prāgā tik ilglaicīgu piemiņekli kā Mrštiks, jo savā romānā lieliski attēlojis čehu galvaspilsētu visās dienas stundās un gadalaikos — pavasara saules apspīdētu, grimstošu vasaras zaļumā, noraudājušos rudens lietavās, ietērtu sniega palagā ziemu un mirdzošu kā gigantisku sārtu tumšās naktis. Viņa aizraujošais romāns ir pilns poēzijas prozā, savaldzina cilvēka jūtas un ar savu oriģinālo stilu visai izdevīgi atšķiras no mūsu reģionālo reālistu un naturālistu jūkļa rakstītājam parastajām, stieptajām, vienveidīgi aprakstošajām ciematu un mazpilsētu hronikām.

Manuprāt, Raiņa darbs ir tamlīdzīga visādu pašmāju un pasaules literatūras progresa iespēju sintēze, kurā folkloras elements spēlē nesalīdzināmi svarīgāku lomu nekā Mrštika gadījumā. Bet tas jau ir vispār Baltijas rakstniecības specifisks paņēmieni. Tā saucamā folkloristiskā nokrāsa krietnai daļai Baltijas rakstniecības ir kaut kas tāds, kas varētu palikt kā ilgstoša vērtība. Nedrīkstu to, protams, absolutizēt.

Ka tas ir tā, to pierāda arī visjaunākie padomju latviešu un lietuviešu dzejnieki. Tāpēc nevar pilnībā aptvert daudzus viņu darbus un atbilstoši pārtulkot tos, intīmi nepazīstot Baltijas folkloras mantojumu. Par klasisku piemēru te var noderēt Mieželaiša krājums «*Aleliumai*», kurā redzam nevis modernu stilizāciju folkloras garā, bet gan skaistu tautas tradīciju savienojumu ar literāro progresu. No šā viedokļa labs piemērs ir viņa dzejolis «*Daina*». Tā nav tikai tautasdziesma, ko dziedājusi dzejnieka māte, bet arī moderns, brīvā pantmērā rakstīts dzejolis. Reizē tas ir sievietes vārds, ko dzejnieks simboliski piešķir savai meitiņai. Modernuma un folkloras sintēze te gluži vienkārši ir dabiska un projicējas arī dzejnieka vārdnīcā. Folkloras deminu-

tīvi, ar kuriem Baltijas valodas ir tik bagātas, saderas Mieželaiša dzejā ar supermoderniem kosmosa apguves un zinātniski tehniskā laikmeta atribūtiem, ko rāda arī dzejoļu žanra apzīmējumi (aviaetīdes, telefoniskās balādes, kino balādes, panorāmiski uzņēmumi utt.). To, ko teicām par Mieželaiši, mēs varētu teikt arī par latviešu dzejnieku Vācieša, Ziedoņa, Čaklā, Skalbes, Lūdēna un citu daiļradi (piemēram, Lūdēna «Tāšu raksti», Skalbes «Tēva dubļi sudraboti», kur nosaukums paņemts no pazīstamas dainas). Igaunijā līdzīgas parādības varētu atrast Kaplinska un citu daiļradē. Mums diemžēl nekas tamlīdzīgs neeksistē. Saplūsme ar tautas tradīcijām pie mums realizējas apkārtceļā un pilnīgi citās formās, visdrīzāk mūzikā, nevis literatūrā. Ir labi, ka latviešu poēzijai ir tāda specifika, kuras nav citur, bet to nedrīkst pārspilēt, tas var novest pie vienpusības vai pie neietilpšanas plašā internacionālā kontekstā.

Latviešu progresīvais literārais mantojums pirms 1940. gada

Jau Gorkijs rakstīja, ka neviena tauta nav tik maza, lai nevarētu radīt lielu rakstnieku. Par viņa vārdu patiesību pārliecinājos, jau studēdams Baltijas tautu valodas un literatūru, — sākumā aiz tīri zinātniskas zinātkāres, vēlāk jau aiz kaislības, kura pavadīs mani līdzī kapam. Kā rusistam, slāvistam un komparatīvistam man bija iespēja iepazīties ar vairāku tautu literatūru, kuras skaitliski daudzkārt pārspēj Baltijas republikas, un zinu, ka iedzīvotāju skaits nav izšķirošais kritērijs, spriežot par viņu nozīmi un kultūru. Piemēram, Skandināvijas augsti kulturālās mazās tautas iespiestu grāmatu un teātru apmeklēšanas ziņā pārspēj visas pārējās pasaules tautas (protams, proporcionāli iedzīvotāju skaitam). Statistiķi norāda, ka mazā, divsimt tūkstošu lielā Islandes tauta, kas devusi pasaulei Edu, Sāgu un Haldoru Laksnesu, ir vislielākā teātru apmeklētāja uz mūsu planētas. Arī Baltijas tautas šai ziņā neatpaliek. Viens miljons igauņu saņem dzejoļu krājumus sešu līdz desmit tūkstošu eksemplāru metienā, tāpat divreiz vairāk nekā piecpadsmit miljonu lielajā Čehoslovākijā (mūsu krājumi guļ uz veikalu letēm bieži vien mēnešiem, ja ne gadiem ilgi). Latvijā un Lietuvā ir tāda pati situācija kā Igaunijā. Pasaules mērogā tas ir, bez šaubām, vienreizēji! Tas ir pierādījums, kā Padomju Baltijas republiku iedzīvotāji cienī savu dzimto literatūru un kādu nozīmi piešķir kultūras vērtībām. Tas liecina arī par šo republiku attieksmi pret pagātnes progresīvo literāro mantojumu.

Aprīnojami daudz spējūšas paveikt Padomju Baltijas mazās tautas īsajā laikā sprīdī pēc savas renesanses. Man kā komparatīvistam bija iespēja sīkāk iepazīties ar viņu kultūras mantojumu, un es ar gandarījumu varu sacīt, ka patiešām runa ir par cienījamu mantojumu, kura augstākie sasniegumi ir līdzvērtīgi lielo Eiropas tautu rakstnieku daiļradei. Jāatzīstas, ka biju sajūsmā par Donelaiša «Gadalaikiem» un Baranauska «Anīkšču silu» un nebrīnos, ka šos darbus tulko japāniski un angļiski (krieviski tie sen jau pārtulkoti), un ka jūsmoju par Krēves-Mickeviča daiļradi, sevišķi par viņa Dainavas stāstiem. Lietuvai 19. un 20. gadsimtā ir virkne izcilu prozaīku — Žemaite, Šatrijas Ragana, Bilūns, Šeinus, Vaižgants, Vienolis, Cvirka utt. Par tādu Kazi Borutu — viņa «Koka brīnumiem» un «Baltradža dzirnavām» lietuviešus var apskaust visa pasaule. Viņiem ir lieliski mūziķi un gleznotāji (Čurļonis, Krasausks) un labi dzejnieki — Mikolaitis-Putins, Baltrušaitis, Biņķis, Mišķinis, Nēre —, par pašreizējo ievēribas cienīgo plejādi nemaz nerunājot. Ja šie cilvēki rakstītu angļiski, vāciski vai krieviski, viņus noteikti tulkotu visa pasaule. Lietuviešiem ir arī savi ievēribas cienīgi dramaturgi Vidūns un Sroga, kuru daiļradei tagad sekmīgi pievienojas Grušs un Marcinkevičs. Igaunijā uz Nobela prēmiju rekomendēti Eiropā pazīstami rakstnieki A. Tammsāre un dzejniece M. Undere, pie kuriem es vēl pieskaitītu vismaz F. Tuglasu. Tās visas ir vienreizējas un stabilas vērtības, ar kurām Baltijas tautas, kaut pieder pie vismazākajām Eiropā, bagātina pasaules kultūru.

Arī latviešu literatūrai ir savs ievēribas cienīgs literārais mantojums, kas ir līdzvērtīgs lietuviešu un igauņu literārajam mantojumam.

Rakstnieki ar neapšaubāmi eiropejisku mērogu, no kuriem daži arī būtu pelnījuši Nobela prēmijas piešķiršanu, ir Jānis Raiņis, Rūdolfs Blaumanis, Jānis Jaunsudrabiņš un Aleksandrs Čaks. Nozīmīgākais starp viņiem ir **Raiņis**. Viņš ir lielākais latviešu klasiķis un reizē modernās literatūras pamatu licējs. Viņa daiļradē uzplaukst latviešu jaunromantisma progresīvā spārna poēzija un sākas latviešu sociālistiskā literatūra (prozā šo uzdevumu mazliet vēlāk pilda A. Upīts). Kā neatkārtājama apstākļu saplūšana, kurā tomēr nav nekā nejauša, ir tas, ka tieši Latvijas Rīgā — otrā cara valsts logā uz Eiropu, daudzu tautu kultūras centrā ar spēcīgu strādniecisku elementu radās pirmais lielais Eiropas sociālistiskais dzejnieks, un Eiropa par to neko nezināja, jo viņš rakstīja valodā, kuru, atskaitot dažus mācītus baltologus, Eiropā neviens neprata. Tas patiešām ir viens no vislielākajiem pasaules literatūras attīstības paradoksiem! Vienīgi Gorkijs no-

jauta, ka Rainis ir «varens dzejnieks», kāda Krievijā vēl nav bijis. Viņa uzdevumu Krievijā tika veikis īstenībā pats Gorkijs. Eiropas proletāriskie dzejnieki un viņu līdzbiedri Krievijā 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā (Nečajevs, Škuļjovs, Tarasovs, Bednijs u. c.) salīdzinājumā ar Raini bija tikai nopelniem bagāti simpātiski autodidakti. Arī pie mums Čehoslovākijā situācija toreiz nebija labāka. Pecka, Krapka-Nahodskis un citi mūsu tā laika proletāriskie dzejnieki bija nākamās čehu proletāriskās poēzijas pirmās bezdelīgas, bet arī nepārsniedza autodidaktisko un diletantisko līmeni, kāds toreiz valdīja Eiropas proletāriskajā poēzijā. Visa šā viņa aizmugurē Rainis bija izcila parādība. Viņš bija neparasti izglītots un apdāvināts, perfekti pazina pasaules literatūru, lasīja un rakstīja vairākās valodās un tulkoja vissarežģītāko pasaules klasiku. Kurš no toreizējiem proletāriskajiem autodidaktiem būtu iedriksstējies tulkot Gētes «Faustu»! Turklāt viņš filozofiskā ziņā bija kalngalā un viņam bija kontakti ar izcilākajām strādnieku kustības personām (Bēbelis, Stučka u. c.). Toreizējā Eiropas proletāriskajā poēzijā viņš bija visādā ziņā visizcilākais un kulturālākais novators. Viņa dzejoļu krājumiem un lugām nekad nav šauri agitatoriski utilitārs raksturs. Gluži pretēji — aiz spilgtās mākslinieciskās formas stāv jaunais — nākotnes cilvēks ar savu jauno — sociālistisko morāli un jauno estētisko ideālu, un atziņu, kādai vajadzētu būt dzīvei, lai tā atbilstu šai morālei.

Domāju, ka nepietiek, ja Rainim pieliek etiķeti «cīņas dzejnieks», kā to bieži dara. Katrs liels dzejnieks parasti ir daudzpusīga personība, un visi viņa daiļrades aspekti ir ārkārtīgi svarīgi daiļrades pilnīgam raksturojumam. Rainis bija latviešu tautas atbrīvošanās dedzīgo ilgu dzejnieks (no «Tālām noskaņām zilā vakarā» līdz «Daugavai»), bija arī 1905. gada revolūcijas un revolucionārās strādnieku kustības dziesminieks («Vētras sēja», «Jaunais spēks», «Tie, kas neaizmirst» u. c.), bija dzejnieks domātājs («Gals un sākums», «Ave sol» u. c.), bija liels dabas un mīlas lirīķis («Dagdas piecas skiču burtnīcas»), bija lirisku un folkloristisku drāmu («Pūt, vējin!») un idejisku drāmu («Jāzeps un viņa brāļi») meistars, bija aforismu autors («Kalnā kāpējs») un interesants satīriķis. Viņš patiešām bija renesansiski enciklopēdisks, vispusīga radoša personība, kurai ir sava organiska iekšēja vienotība. Pār viņa cilvēka un pasaules māksliniecisko modeļi, kura konkretizācijai dzejnieks bagātīgi izmanto romantiskus simbolus un folkloras motīvus, mirdz jauna saule, tas ir, morālie un estētiskie ideāli, Raiņa varianta sociālistiskais humānisms, kurš izpaužas arī viņa dzejoļu krājumu un lugu kompozīcijā, tā saucamā dialektiskajā spirālē, kura «iet aizvien tālāk

un augstāk» («mainies uz augšu» — aforismu grāmatā «Kalnā kāpējs»).

Bez Raiņa vēl ir vesela plejāde citu izcilu jaunromantisku dzejnieku, kuri katrs varētu būt par jebkuras Eiropas literatūras rotu, — Poruks, Aspazija, Bārda, Skalbe u. c. Divi no viņiem ir patiešām apbrīnas cienīgi. Kā pirmo es domāju **Frici Bārdu**, kura domātāja svarīgums un tēlaini melodiskā, izsmalcinātā lirika pieder pie starptautiskā romantisma augstākajiem paraugiem, kaut arī tautiski pamatota Baltijas tautu tradicionālajā pasaulē. Turpmāk nopietni padomāsim par to, kā iepazīstināt mūsu lasītāju ar šā dzejnieka daiļradi.

Neikdienišķa parādība latviešu progresīvajā literatūrā 20. gs. sākumā neapstrīdami ir **Kārlis Skalbe**, lielisks stilists un humānists, kura apbrīnojamās pasakas kvalitātes un poētiskuma ziņā var salīdzināt ar Andersena pasakām. Diemžēl arī par viņu Eiropā tikpat kā neko nezina. Viņa pasakas piecdesmit tūkstošos eksemplāru iznāks čehu valodā 1980. gadā, un uz tām pieteicies liels pasūtītāju skaits izdevniecībā «Svoboda».

No šā perioda latviešu prozaiķiem galvenokārt dominē **Rūdolfs Blaumanis**, kura noveles pie mums Čehijā sāka tulkot jau pirms pirmā pasaules kara. Tas ir rakstnieks, ar kuru viņa zeme var lepoties. Viņa noveles un stāsti ir ļoti rūpīgi noslīpēti. Sižeti ir dziļi tautiski — tie plastiski atspoguļo latviešu tautas dzīves raksturīgās norises laukos un mazpilsētiņās, taču kodols ir kāda svarīga morāla problēma, kuras nozīme sniedzas pāri vietējai latviešu videi un tāpēc ir aktuāla arī citu laiku un zemju lasītājiem. «Salna pavasarī», «Andriksons», «Nāves ēnā», «Raudupiete» un citas noveles ir tuvas mūsdienu ārzemju lasītājam un garantē Blaumaņa prozai ilgu mūžu. Stila ziņā sevišķi jāuzsver atturīga gudrība, liriska smalkjūtība un laba stāstītāja tehnika. Šīs izcilās mākslinieciskās īpašības Blaumaņa prozu paceļ pāri viņa komēdijām, kuras šur tur ir pārāk saistītas ar tīri vietējiem notikumiem un parašām un ārzemju skatītājam mazāk izprotamas.

20. gs. sākumā Blaumaņa daiļrades ēnā radusies vesela rinda labu latviešu prozaiķu, piemēram, **Jānis Akuraters**, kura liriski un traģiski iekrāsotās noveles «Degošā sala», «Kalpa zēna vasara» (čehiski «Krāšņā vasara») pieder pie latviešu dzejiskās prozas pērlēm mūsu gadsimta sākumā. Abas jau ir pārtulkotas un izdotas izdevniecībā «Svoboda». Vēlākie Akuratera darbi vairs nesasniedz tādu dzejisku burvību un arī tematiski nav vairs tik pievilcīgi.

Bagāts un arī starptautiski nozīmīgs ir latviešu literārais mantojums starp abiem pasaules kariem, dižo pasaulvēsturisko

pārmaiņu — Oktobra revolūcijas ietekmēs. Poēzijā valda bijušā latviešu revolucionārā strēlnieka **Aleksandra Čaka** vienreizējā skarbi lieliskā parādība. Pēc maniem uzskatiem, viņš ir visizcilākais avangarda dzejnieks visā Baltijā, pirmais ģeniālais modernās helpilsētas skaistuma un sociālās tragikas apdziedātājs jūsu zemē, kaut kas līdzīgs tam, kā mums mazliet citādā variantā bija S. K. Neumans un Nezvals (Rainim pie mums atbilstu drīzāk Jozefa Horas dzejnieka tips). Čaka meistariskajām sociālajām poēmām — balādēm («Umurkumurs», «Poēma par ormani», dzejolis «Ko gribēja viņš ar to sacīt» u. c.), kā arī viņa skarbi vīrišķīgai un zemtekstā maiguma pilnajai, urbānistiskajai Rīgas pilsētas ielu audzināto zēnu un meiteņu lirikai («Sirds uz trotuāra», «Apašs frakā» u. c.) nav Baltijā analogijas un konkurences. Atšķirībā no citiem dzejniekiem, kuri emocionāli un tēlaini smēļ vielu no laukiem, no kurienes ieradušies, Čaks pirmo reizi ar visu talanta spēku parādījis lielas mākslinieciskas iespējas, tēlojot proletārieti vai pusproletārieti (tā saucamo pašpuiku) viņa priekos un bēdās, viņa ilgās pēc sociālas taisnības un cilvēku draudzīguma. Dažkārt viņa poēzija ar savu antiestetizāciju, ar savu antipātiju pret sentimentālu, sīkpilsonisku bezgaumību noraida tādu poēziju, kura veidota tikai no poētiskiem rekvizītiem. Būtībā viņa poēzija ir zēniska, zēniski vaļsirdīga un sirsnīga. Baudu sagādā viņa atrastās metaforas, pārsteidzošā tēlainība un skarbie, dinamiskie panti ar uzsvērtām atskaņām, kuras ir tikpat pareizas, cik brīvas. Vēl nav pienācīgi novērtēta viņa liriskā proza («Enģelis aiz letes», «Aizslēgtās durvis» un bērnu grāmatiņa «Debesis»). Atkārtoju — Čaks ir liela latviešu literatūras velte visas pasaules literatūrai. Tulkojams viņš ir sasodīti grūti. Pašreiz mēs gatavojam saviem lasītājiem lielāku viņa darbu izlasi, kurā ietilpst bez minētajām abām poēmām ap divi tūkstoši pantu. Manuprāt, turpmākajā latviešu poēzijas attīstībā Čakam pēc Raina būs vislielākā nozīme.

No pārējiem starpkaru laika dzejniekiem ārzemju lasītājam būs interesanti Jānis Sudrabkalns, Jānis Grots, Austra Skujiņa, Elza Stērste, Jānis Medenis, Jānis Ziemeļnieks, Eriks Ādamsons, Mirdza Ķempe un daži citi. Skujiņas dzeja nupat* izdota krājumā «Kā putna kļiedziens» ar manu pēcvārdu mūsu jaunatnes izdevniecībā «Mladá fronta».

Svarīgu mantojumu atstājusi pasaulei arī latviešu starpkaru laika proza, toties dramaturģijai ir tikai vietēja nozīme. Latvieši paši dažkārt labi neapzinās, kāds tas bijis viņu rakstniecības pirmā uzplaukuma zelta laiks.

* 1979. gada rudenī. — Red.

No tā perioda sociālistiskajiem klasiķiem pirmo vietu ar pilnām tiesībām ieņem **Andrejs Upīts** un viņa jaunākais ceļabiedrs **Vilis Lācis**, kura «Zvejnieka dēls» izlauza ceļu arī starptautiskā arēnā — ieskaitot čehu tulkojumu — un šodien kā viens no labākajiem starpkaru laika romāniem zināmā mērā aizēno atziņību pelnījušos Lāča vēlākos pirmskara un pēc kara romānus. Tomēr pirmā vijole šinī latviešu sociālistiskās prozas korī pieder Upītim. Patiešām viņa vēlākie lieliskie monumentālie romāni («Zaļā zeme», «Plaisa mākoņos» u. c.) pelnījuši visaugstāko cieņu un atzīšanu, taču ārzemju lasītājam un tulkotājam patlaban šķiet pievilcīgāki viņa starpkaru laika romāni, it sevišķi Robežnieku tetraloģija. Par to liecina, starp citu, tas, ka «Ziemeļa vēja» iznākšana (izdevniecībā «Svoboda» ar manu pēcvārdu par 1905. gada revolūciju PSRS tautu literatūrā) guva čehu lasītājos daudz lielāku atbalsi nekā «Zaļās zemes» tulkojums čehu valodā. Tas ir pilnīgi dabiski. «Ziemeļa vējš» ir Upīša jaunības gadu jauneklīgā svaiguma un vētrainās enerģijas pilns, un es vēl šeit piemetinātu, ka tamlīdzīgu iespaidu atstāj arī Upīša to laiku noveles un stāsti, kuri ārzemēs lielākoties nav novērtēti.

Mums, čehiem, pārsteidzoša parādība šķiet arī **Jānis Ezeriņš**. Viņa elegantais stils, virtuozā anekdotiska sižeta pārvaldīšana, gudrais, ironiskais humors ar tieksmi uz grotesku (atceresimies viņa «Mērkaķi!») ātri ieguva lasītāju mīlestību un kritikas atziņību. Krājums «Pusdienas ar mūziku» čehu valodā («Odeons», 1977) pārlicināja lasītājus, ka Ezeriņa daiļrade ir nozīmīga parādība ne tikai latviešu literatūrai vien.

Tāpat starptautiskas nozīmes parādība būtībā ir **Jānis Jaunsudrabiņš**, liels vārda mākslinieks un gleznotājs. Viņa Zaļā un Baltā grāmata kopā ar Tuglasa «Mazo Illimāru» un Brigaderes «Triloģiju» pieder pie skaistākajiem autobiogrāfiskās prozas paraugiem Baltijā un Eiropā. Tieši tāpēc lasītājs ilgi atceras romānu triloģiju «Aija», noveli «Vēja ziedi» un citus viņa darbus. Mani ārkārtīgi apbūra viņa nelielā grāmatiņa «Ar makšķeri», īstenībā poēzijas pērle prozā, himna dabas dailei un mūžīgām cilvēka ilgām pēc vienotības ar dabu, kas pašreiz — kad cīnāmies par dabiskās vides aizsardzību — ir liela aktualitāte. Jaunsudrabiņa darbi ir prozas, poēzijas un glezniecības sintēze, tiem ir savs iekšējs ritms, īpatna intonācija. Tāpēc to tulkošana nebūs viegls darbs. Patlaban tulko «Aiju», bet perspektīvā jau strādā arī pie citām grāmatām, pie izvilcumiem no Zaļās un Baltās grāmatas, pēc kurām gribētu tulkot arī «Vēja ziedus» un «Ar makšķeri». Jaunsudrabiņš latviešiem ir viens no lielākajiem jauno laiku klasiķiem.

Runa par jūsu klasiķiem un latviešu starpkaru laika literāro mantojumu varētu būt vēl gara, un būtu minams ne mazums vārdu (Birznieks-Upītis, Kurcijs, Plaudis, Zamaiča, Laicēns un tamlīdzīgi revolucionāri starpkaru laika autori u. c.). Taču manu piezīmju mērķis nav visus tos minēt. Drīzāk jādomā par to, ko izdot, ko vairāk studēt un kā galvenokārt izmantot autora pieredzi paša darbā. Es uzskatu, ka literārā mantojuma apguvē Lietuvā veikts vairāk nekā pie jums. Liels nopelns te ir arī izdevniecības «Vaga» plašajam vērienam un lietuviešu literatūrzinātnes un kritikas līmenim, kam priekšgalā stāv akadēmiķis K. Korsaks. Katrā gadījumā jums vēl ir ievērojamas rezerves, kuras turpmāk nepieciešams pienācīgi izmantot.

Mūsdienu Padomju Latvijas poēzija

Skaidrs, ka neesmu pietiekami kompetents, lai varētu izteikties ar pilnīgu pārliecību un vēl mazāk dot padomus. Tas ir jūsu literatūrzinātnes un kritikas uzdevums, un es negribu tur jautties iekšā. Varu tikai izsacīt dažas piezīmes, kurās izpaudīsies mani uzskati un mani iespaidi, jo esmu ilggadējs jūsu literatūras draugs, tās padevīgs konsuls Čehoslovākijā un pēdējā laikā arī tulkotājs. Tāpēc, lūdzami, pieņemiet manas piezīmes pielaidīgi *cum grano salis*. Varu tikai sacīt, ka mani uzskati par šodienas latviešu poēziju zināmā mērā sakrīt ar lietuviešu literatūras kritiķa Kēstuta Nastopkas uzskatiem, kas Latvijā jau pietiekami pazīstami un bijuši vairākkārt publicēti jūsu laikrakstā «Literatūra un Māksla». Atļaujiet man tikai šo to pieminēt kā «cilvēkam no citurienes», kurš redz jūsu poēziju no mazliet citāda viedokļa nekā jūsu kritika.

Mūsdienu latviešu poēzija, manuprāt, turas līmenī. Jums ir daudz «labu un dažādu» dzejnieku tiklab no vecākās, kā arī jaunākās paaudzes. Par to var pārliecināties, izlasot vairāku gadu «Dzejas dienas» un salīdzinot tās ar lietuviešu krājumiem «Poēzijas pavasaris». Kā pilnīgi labi vai visai labi paraugi vērtējami pieci dzejnieki, blakus Tautas dzejniekiem Vācietim un Ziedonim minot Auziņu, Belševicu un Čaklo. Viņu dzejoļi būs pamatā desmit autoru antoloģijai čehu valodā, kuru ar pagaidu nosaukumu «Baltijas dziesmas» gatavojas izdot «Čehoslovensky spisovatel». Līdzās minētajiem Latvijā ir virkne labu autoru, no kuriem vai katrs būtu pelnījis tikt pārstāvēts antoloģijā: M. Bendrupe, L. Brīdaka, M. Kroma, O. Lisovska, U. Bērziņš, L. Briedis, V. Ļūdēns, J. Peters, E. Plaudis, J. Rokpelnis, A. Skalbe un citi. Nebūs viegli no tiem kādu izraudzīties, bet par tiem laba-

jiem dzejniekiem, kuri minētajā desmitā neietilps, tiks pateikts mūsu antoloģijas priekšvārdā.

Man liekas cerību pilna jūsu jaunā un visjaunākā paaudze. Ar prieku lasu Jāņa Rokpeļņa, Leona Brieža, Ulda Bērziņa un vēl jaunāku (vismaz es tā ceru) — Māras Zālītes, Māras Misiņas u. c. dzejoļus. Bērziņš neapšaubāmi ir īpaši oriģināls, visai pretenciozs darbā ar vārdu, dažkārt jau uz pašas pārtulkojamības robežas. Knuts Skujenieks ir dzejnieks ar neparastu erudīciju un izsmalcinātu jēgu par mūžīgām vērtībām. Jau vairākus gadus sekoju viņa oriģinālajai un tulkotāja daiļradei, un man vienmēr bijis iespaids, ka jūsu kritika viņu nav pelnīti novērtējusi. Tādi cilvēki kā Skujenieks ir katrai literatūrai visai nepieciešami. Stabīlu garīgu vērtību — filozofisku, zinātnisku vai māksliniecisku — radīšana ir cilvēces eksistences augstākais sasniegums. Katrai tautai un katram cilvēkam ir uzdevums tālāk attīstīt un bagātināt šo cilvēces apbrīnojamo tūkstošgadīgo mantojumu, ko esam saņēmuši no saviem priekšgājējiem, no citiem cilvēkiem un tautām un kas radīts kolektīvi ar daudzu saprātīgu būtņu paaudžu pūlēm uz šīs planētas. Katrs no mums ir kaut kā iesaistīts šinī kopējā tūkstošgadīgajā darbā, no kura visi smeļam diendienā savu spēku, savu patiesību, savas cerības un savu ne visai vieglo optimismu — sev, savai tautai un visai cilvēcei. Skujenieks to labi saprot un savā darbā un savos dažādu tautu un dažādu laiku poēzijas tulkojumos to veicina. Nezūd arī to vismazāko tautu vērtības, kā, piemēram, VDR lužicieši un viņu dzejnieks Kito Lorencs. Šinī darbā strādā ne vien Skujenieks, bet arī citi jūsu labie tulkotāji, starp kuriem ir arī Anna Bauga, kuras Hašeka un Čapeka tulkojumi mūs iepriecināja ne vien tāpēc, ka tie ir čehu autori, bet arī tāpēc, ka tulkojumu stilistiskais līmenis ir līdzvērtīgs oriģinālam.

Par šodienas Padomju Latvijas prozu un dramaturģiju

Šinīs literārās daiļrades novados stāvoklis ir citāds nekā dzejā, kaut arī šeit darbojas virkne pieredzes bagātu autoru, no kuriem daudzi jau pazīstami Vissavienības lasītājam. Labi paraugi ir Ē. Vilka darbi, Z. Skujiņa romāni («Kolumba mazdēli», «Fornarina», «Vīrietis labākajos gados»), M. Birze («Smilšu pulkstenis», «Rozā zilonis»), Ž. Grīva («Zem albatrosa spārniem», «Viņpus Pirenejiem»), A. Jansons («Epikūra pravietis» u. c.), V. Lāms («Jokdaris un lelle», «Vīri iet tikai uz priekšu» u. c.), A. Sakse («Pasakas par ziediem»), L. Purs, J. Laganovskis,

D. Zigmonte, A. Jakubāns un daudzi citi. Taču atkal jāteic, ka labos paraugus snieguši tikai daži autori.

Vispirms es gribētu minēt **Egonu Līvu** un viņa slaveno romānu «Velnakaula dvīņi», kur čehu atsauksme par tulkojumu 1973. gadā bija visai pozitīva. Arī attiecīgās izdevniecības redaktors paziņoja, ka šī ir viena no vislabākajām prozas grāmatām, kādas viņš vispār lasījis. Grāmatai ir virkne neapstrīdamu priekšrocību. Tai ir intriģejoša darbība ar tipiski latvisku zvejnieku kolorītu, un tās morālā un filozofiskā jēga ir tik vienkārša, ka aizrauj jebkuru lasītāju. Dvīņu liktenis ir īstenībā veselas tautas likteņa simbols.

Ne mazāk mūsu lasītājus aizrāva **Alberta Bela** interesantie un filozofiski iekrāsotie īsie romāni un noveles («Izmeklētājs», «Būris» un «Saucēja balss»). Arī Bels veikli izmanto spraugu intrigu (pat ar detektīviem un avantūristiskiem elementiem), nopietnu morālu problemātiku padarot aktuālu ne tikai Latvijai vien. Viņa darbos ir parādītas cilvēka iespējas galējā situācijā, spēja pārkāpt pāri sev un savai apkārtnē — iekšēja aktivitāte, kuru tik lieliski atklāj viņa varoņi «Būrī» vai cietumā («Saucēja balss»), šķietami bezcerīgā strupceļā, kur citi kapitulē vai kļūst par nodevējiem.

Līdzās Belam un Līvam atzinīgi vērtējami G. Priede, M. Zariņš un R. Ezera. **Gunārs Priede** ir šodienas latviešu padomju redzamākais dramaturgs. Viņš sācis rakstīt pirms divdesmit gadiem. Vispirms lugas par jauno paaudzi, kurai pats ar saviem gadiem bija vistuvāk. Šai pašai tēmai viņš palicis uzticīgs arī vēlākos gados (lugās «Normunda meitene», «Vikas pirmā balle» u. c.), arī tad, kad paplašināja savu interešu apvārsni («Trīspadsmitā», «Vecrīgas lībieša portrets», «Zilā», «Udmurtijas vijolīte» u. c.). Daži kritiķi viņu pielīdzināja Rozovam, bet tas ir acīm redzams pārpratums. Domāju, ka visai precīzi Priedes ieguldījumu un viņa «klusu» lugu būtību raksturojusi N. Krimova pēcvārdā viņa lugu izlasei krievu valodā (Maskavā, 1978). Tās ir liriski ietonētas lugas, kuru konflikti ir dziļāki, nekā esam parādūši tos vērtēt. Terminu «klusās lugas» nedrīkst uztvert burtiski. To «klusums» ir tikai autora īpatnības — viņa bezgalīgās smalkjūtības, pieklājīgās atturības, mazvārdības un humānismā izpausme. Priede vairāk par visu cieni cilvēku cilvēkā, tāpat kā bīstas pieņācīgi nenovērtēt vārdu. Viņš pūlas būt taisnīgs pret katru savu varoņi arī tad, kad pret šo varoņi ir kritiski iebildumi. Viņa smalkjūtība un taktiskums nebūt nenozīmē mikstsirdību vai pat mikstāulību, un viņa «klusais» raksturs neizslēdz sūru nepieķāpību, pieprasot mūsu sabiedrības vispāratzītu morālo principu ievērošanu. Daudzi labprāt vārdos atzīst tādus principus, bet praksē ne jau katrs pēc tiem vadās. Par šo miermīlīgā un smalk-

jūtīgā Gunāra Priedes nepiekāpību daudzi liecinājuši. Tieši tāds ir Priede arī savās «klusajās» lugās, un tas ir noteikti labi, ka viņš ir tāds un nevis citāds. Tāpēc vienos dramaturgs ar saviem darbiem un uzstāšanos izsauc dedzīgas simpātijas, bet citus traucē. Priede ir izcils dramaturgs, labākais, kāds latviešu literatūrai kopš 1941. gada bijis. Jāatzīstas, man ļoti žēl, ka šādu rakstnieku, kura lugas jau sen spēlē padomju un sociālistisko zemju teātri, mūsu teātri līdz šim nav uzveduši, bet stingri ticu, ka šī kļūda tiks izlabota.

Vēl modernajai latviešu dramaturģijai trūkst labas groteskas, kā, piemēram, K. Sajas «Mazās lugas» Lietuvā vai E. Vetemā darbi Igaunijā. Taču, kā vēl nav, tas var būt.

Ko sacīt visumā par latviešu prozu un dramaturģiju? Man šķiet — un lai mani dārgie latviešu draugi neņem un ļaunā, — ka pēdējos gados notiek tāda kā miņāšanās uz vietas, apmierinājums ar sasniegtajiem labajiem paraugiem, tāds kā apsikums. Pēc daudz-sološā uzplaukuma sešdesmitajos gados, kad mūs ar izciliem romāniem pārsteidza Līvs, Lāms, Bels, Ezera, Skujiņš un citi, tās nonākušas — ceram, ka tikai uz laiku, — pie zināma apsikuma. To ļoti jauki jau 1972. gadā izteica kāda kritiska (laikam Hirša) recenzija ar raksturīgu nosaukumu: «Grāmatu daudz. Bet...». Mazais vārdiņš «bet» visu lieliski precīzē. Joprojām gaidām jaunu — nozīmīgu Līva romānu. Bels pēc imponzantas uzstāšanās, dažu gadu laikā izlaizdams trīs izcilas grāmatas, kas jau tulkotas ārzemēs, uzrakstīja savu «Poligonu», kuru var uzskatīt labākā gadījumā par *intermeco* (volejbolisti to sauc par «atpūtas stundu»), uz kādu tiesības pašam labākajam autoram. Protams, būtu aplam gaidīt no rakstnieka katru gadu jaunu, dižu darbu. Izcila grāmata rodas ilgākā laikā, tāpēc jābūt pacietīgam un jāprot to sagaidīt. Kamēr viens liels darbs briest, dienas gaismu ierauga cita autora nozīmīga grāmata. Tāda izcilu darbu «stafete» ir pilnīgi dabiska ikvienā literatūrā. Vārdu sakot, ne jau katru gadu runcis tiek pie krējuma poda. Daži kritiķi izsakās, ka pašreizējais «rāmais laiks» ir tikai klusums pirms jaunas daiļrades vētras. Es gan attiecībā pret tādiem apgalvojumiem esmu piesardzīgs. Vai tā drīzāk nav izteikta vēlēšanās? Nu jau ir 1979. gada beigas, un situācija salīdzinājumā ar 1972. gadu nav neko mainījusies. Arī šodien varētu atkārtot Hirša vārdus: «Grāmatu daudz. Bet...» Taču arī vārdiņš «daudz» ir drusku strīdīgs, ja salīdzina izdevniecības «Liesma» 1972. gada plānu ar 1980. gada plānu. Acīmredzot pašreizējā rāmuma iemesli būs sarežģītāki, nekā kritika domā. Lai varētu runāt par «klusumu pirms jaunas daiļrades vētras», 1980. gada plāns neko tādu vis nerāda. Arī šai ziņā lietuvieši ir labākā situācijā, ja aplūko

izdevniecības «Vaga» 1980. gada plānu, kaut arī viņiem šobrīd ir «atpūtas stunda».

Kā «cilvēks no citurienes» neiedrošinos analizēt cēloņus. Tā ir jūsu speciālistu lieta, bet kā komparatīvisks varu norādīt uz zināmiem faktiem. Vairākus gadus ilga diskusijas «pārrunu kārtībā» par meistarību, par mākslinieciskumu, par mākslas attieksmi pret īstenību un tamlīdzīgām problēmām, kuras — kaut arī svarīgas, vajadzīgas un teicamas — nespēj mainīt situāciju. Šādas diskusijas nevar aizstāt pašu daiļradi, un par vienas vai otras literatūras augšanu nevar spriest pēc tamlīdzīgām diskusijām, bet vienīgi pēc konkrētām sekām mākslinieka praksē. Arī mums šai ziņā ir sava pieredze, un interesanti, ka bieži visvairāk diskutē un pamāca citus, kā jāraksta, tieši tie, kuri savā personīgajā darbā nekādus labus sasniegumus neparāda. Man šķiet, ka kvalitatīvākus un mākslinieciski vērtīgākus padomus var gaidīt no vecākajiem, pieredzējušākajiem spalvas meistariem, kuriem vēl ir ko sacīt, vai no jaunās paaudzes, kura nav apgrūtināta ar ierastās rakstīšanas šabloniskajiem paņēmieniem un redz pasauli citādi, nekā to redzam mēs. Man šķiet, ka to apstiprina latviešu prozaiķu pēdējo gadu sekmīgie darbi — no vienas puses, tādu rūdītu meistarū kā Margēris Zariņš un Regīna Ezera un, no otras, jauno un visjaunāko — A. Jakubāna, Ē. Kūļa, A. Kalves u. c. proza. Visjaunākajiem tā vispār vēl ir atklāta problēma. Pēc divām veiksmīgām A. Jakubāna grāmatām («Mana baltā ģitāra» un «Vakariņas ar klaunu») mēs nepacietīgi gaidām viņa nākamo grāmatu, lai tā apstiprinātu mūsu līdzšinējo prognozi. Paredzam jau katrā gadījumā tulkot to čehiski. Jaunākajiem tagad jāparāda, cik iekšējas disciplīnas un radošu spēku viņiem būs un kā viņi atradīs paši sevi un savu stilu.

Daudz skaidrāka ir situācija ar vecākiem, pieredzes bagātiem meistariem. Tiklab Zariņš, kā Ezera ir piepildījuši mūsu gaidas ar uzviju un snieguši vairāk, nekā bija paredzēts. Viņi, ar kuriem kritika pagātnē ne pārāk rēķinājās, saglabājuši kopā ar Lāmu latviešu padomju prozas godu tagadējā jau vairākus gadus ilgstošajā pieklusumā un uzrakstījuši kvalitatīvus darbus, kas jau atraduši ceļu pie Vissavienības lasītāja un draugiem ārzemēs. Tāpēc gribētos parunāt par viņiem plašāk, kā to pelna viņu ieguldījums literatūrā.

Piezīmes par Margēri Zariņu

«Viltotais Fausts jeb pārlabota un papildināta pavārgrāmata» čehu izdevumā (1978) bija mūsu sabiedrībai liels pārsteigums. Jau sen nebijām lasījuši tik labu padomju groteskas paraugu.

Negribējās ticēt, ka tās autoram jau pāri sešdesmit un iepriekš sasniegti komponista daiļrades augstākie kalngali. Pēc tam viņš īsā laikā laidis klajā vairākas svaigas grāmatas, un tas pierāda, ka viņa literārais talants nav mazāks par komponista talantu. Pārsteidzošs bija arī žanrs, ar kuru cienījamais, bet vēl joprojām dzirkstoši jaunais maestro apzīlbināja publiku; viņš parādīja, turklāt vairākos darbos, kādai jāizskatās labai un modernai groteskai sociālistiskajā literatūrā.

Kā zināms, spilgti humora, satīras un groteskas pārstāvji padomju literatūrā darbojās pirms 40—50 gadiem. Vērts atcerēties Zoščenko, Ilfa un Petrova, M. Koļcova un M. Bulgakova vārdus, kuru slava drīz vien pārsniedza Padomju zemes robežas. Nav nekāds noslēpums, ka pēcteci viņu slavu nesasniedza un ka tieši pēdējos gados ar satīru un grotesku stāvoklis diezgan bēdīgs. Pārsvārā ir «Krokodila» (pie mums «Dzelončūkas») humors — lai gan smaidīgs, piemīlīgs un vajadzīgs —, tomēr to grūti salīdzināt ar «Zelta teļa» vai «Meistara un Margaritas» autoru augsto mākslu. Arī pie mums ČSR šai ziņā nav labāk, un mums nav darbu Hašeka līmenī. Laba groteska drīz vien būs deficīta prece. Turklāt jāprot novērtēt, ka Padomju Baltijā pēdējā laikā parādījušies vairāki labi satīriķi un grotesku autori, kā, piemēram, K. Saja un V. Žilinskaite Lietuvā un E. Vetemā Igaunijā. Zariņa «Viltotais Fausts» noteikti pieder pie šā žanra produkcijas kalngaliem PSRS. Ar savu kvalitāti tas var mēroties ne vien ar pārējiem groteskas meistariem Baltijā, bet zināmā mērā arī ar padomju groteskas augstākajiem sasniegumiem 20.—30. gados. Tas ir īsts asprātību, neticamas kulturālas erudīcijas, fantāzijas un stilistiskas rotaļības koncerts. Daudzas no šīm kvalitātēm mūsu tulkojums varēja tikai likt nojaust. Grūti, piemēram, bija imitēt un līdzvērtīgi izsacīt Zariņa kulināri terminoloģiskos izgudrojumus, viņa bravūrīgo spēli ar arhaismiem un neoloģismiem vai atšifrēt visus viņa slēptos mājienu attiecībā uz starpkaru laika Latvijas sabiedriski kulturālo situāciju. Taču arī tā mūsu kritiķi savās recenzijās vienprātīgi nosprīda, ka runa ir par zināma veida «bestselleru», par neparastu darbu, kurš bez visām savām mākslas un jokdarības vērtībām galvenokārt izceļas ar dziļu filozofiskumu un simboliskumu un ir mums ārkārtīgi aktuāls.

Pēc «Viltotā Fausta» izlasīšanas pie mums radās interese par citiem Zariņa literārajiem darbiem un arī par viņa kompozīcijām, kuras mums tolaik bija gandrīz nepazīstamas. Aprīņojama ir Zariņa «Optimistiskā dzīves enciklopēdija», kura tik izdevīgi atšķiras no mūsdienu moderno memuāru klāsta, kuru autori, runājot ar Zariņa vārdiem, gribot pavēstīt nākamajām paaudzēm

savus labākos piedzīvojumus un pārdzīvojumus, lai uzstādītu paši uz sava kapa pieklājīgu pieminekli, šur tur viņi palielās, kaut kur attaisnojas, bet šo to arī piedomā klāt. Zariņa grāmatā nekā tamlīdzīga nav. Viņa autobiogrāfija ir pirmām kārtām patiesa, interesanta liecība par tā laika atmosfēru, dzīva, nepiešpiesta saruna ar visai asprātīgu laikabiedru. Sevišķi ietekmīga ir nodaļa «Katastrofa» par komponista neatlaidīgo cīņu ar tuberkulozi un viņa ceļu uz augstākajiem cilvēciskajiem un mākslinieciskajiem mērķiem. Šinī grūtajā cīņā ar viltīgo slimību un ar savām vajībām, kas viss parādīts ar humoru, autors beidzot uzvar un tiek ierakstīts padomju mūzikas un literatūras vēsturē kā viens no lielākajiem savas mazās zemes talantiem. Viņa autobiogrāfija parāda, ko ikviens cilvēks var izdarīt ar savu dzīvi un ka pat visgrūtākajos apstākļos var atrast pats sevi. Šinīs iespējās un, galvenais, to realizēšanā ir katra atsevišķa cilvēka pašas lielākās izredzes un dzīves jēga. Tur ir Zariņa patiesi optimistiskās cilvēka dzīves enciklopēdijas vispārcilvēciskā nozīme un tās nosaukuma attaisnojums. Tā māca mums skaistu, bet ne tik vieglu optimismu — prasmī būt sev pašam — sev un pasaulei par labu.

Nākamās veiksmīgās Zariņa grāmatas — «Kapelmeistara Kociņa Kalendārs» un «Vecrīga» nav autora agrāk rakstītā atkārtojums, bet attīsta viņa radošo iespēju jaunas puses. Tur atkal atmirdz viņa humors, viņa fantastiskā izgudrošanas spēja un brīvīgā visdažādāko māksliniecisko formu apgušana un apvienošana. Piemēram, kalendārs, tik dzīvs kopš tautas atdzimšanas laikiem (arī čehi to labi pazīst), bija pilsētu un lauku vienkāršo ļaužu visplašākā lasāmviela. Kalendārā var atrast visu iespējamo — dzejoļus, stāstus, aprakstus, pasakas, mīklas, oficiālus dokumentus, prognozes, ēdienu receptes un visādas kuriozitātes. Katrs lasītājs tur atrada kaut ko sev. Turklāt tam visam bija sava iekšēja vienotība. Materiāla sakārtošana parasti bija hronoloģiska, tuva zemkopja darbu ikgadējam atkārtotajam ciklam, populāru svētku ritmam, cilvēku tradīcijām un parašām u. c., sākot ar Jaungada rituāliem, beidzot ar liksmo šķiršanos no vecā gada un visa labākā novēlējumiem Jaunajā gadā, kurus parasti atnesa skursteņslauķis. Zariņš šo tautisko formu meistariski pārveidojis un izmantojis, jo tā viņam visai atbilst. Tā paredz tiklab tematisku, kā žanra polifoniskumu, un tas ir viens no viņa literāro darbu, un iespējams, ne tikai literāro vien, raksturīgākajiem vilcieniem. To atrodam «Viltotajā Faustā», tāpat «Optimistiskajā dzīves enciklopēdijā» (ne velti tā ir enciklopēdija!), «Kapelmeistara Kociņa Kalendārā» un viņa «Mistērijās un hepeningos». Katrā no šiem darbiem ir visai sarežģīta iekšēja

struktūra, tanīs izpaužas dažādu laikmetu stili un žanri. Tas no-
teikti ir neparasti grūts uzdevums tulkotājam. Ne jau katram ir
tik plašs stilistisks reģistrs, ka varētu suverēni apgūt Zariņa
spēli ar dažnedažādiem žanra un stilu klāstiem. «Mistērijās un
hepeningos» jāparedz arī vēsturiskās stilistikas zināšanas. Par
laimi, čehu valoda ir šai ziņā vēl vairāk diferencēta nekā lat-
viešu valoda un tās tūkstošgadīgā literārā eksistence jau vidus-
laikos pieredzējusi divus «zelta gadsimtus» — vienu pirms Husa
13.—14. gadsimtā un otru pirms Baltā kalna, tas ir, 16.—17. gad-
simtā. Tāpēc ir paredzams, ka arī «Mistērijas un hepeningus»
varēs sekmīgi pārtulkot. Vēlētos, lai mūsu lasītāji iepazītu pēc
iespējas vairāk Zariņa darbu, un gribētu cerēt, ka sagaidīsim arī
viņa autobiogrāfijas otro daļu.

Noslēgumā daži vārdi par Regīnu Ezeru

Arī viņa pieder pie latviešu padomju prozas meistariem,
kuriem bagāta pieredze. Raksta teju jau trīsdesmit gadu. Pēc
pirmajiem sekmīgajiem mēģinājumiem, kuros vēl bija galveno-
kārt kara gadu atskaņas, viņa drīz vien atrada savu tipisko pro-
blemātiku un izstrādāja savu īpatnu liriski impresionistisku
stilu. Atšķirībā no daudziem vienas veiksmīgas grāmatas auto-
riem, kuri savu dzīves pieredzi izmantojuši vienā vienīgā darbā
un tālāk vai nu izsīkst, vai papildina izsacīto mazliet mainītā
variantā, Ezera ir rakstniece, kura ne vien dod, bet arī pastāvīgi
alkatīgi uzņem, lai no jauna dotu. Tāpēc viņas rakstnieces apvār-
snis pastāvīgi paplašinās, viņas dzīves pieredze un dzīves izjūta
pastāvīgi gūst jaunu materiālu, tāpat kā sniega bumba pastāvīgi
aplīp ar jaunu sniegu. Viņas cilvēka un pasaules mākslinieciskajā
modelī tāpēc rodas jaunas koordinātes un parādās jauni estētiskā
vērtējuma aspekti. Katrs viņas jaunais romāns ir kaut kādā ziņā
labāks par iepriekšējiem un tematiski bagātāks, kaut arī daži
saskares punkti paliek. Jau ar saviem romāniem «Vasara ilga
tikai vienu dienu» un «Aka» (čehiski pārtulkoti 1976. un
1978. g.) viņa ieņēma nozīmīgu vietu padomju liriskās prozas
autoru vidū. Rakstniece prot ieskicēt interesantu sižetu, gandrīz
ar pastelkrāsām izzīmēt atbilstošu dabas vidi un radīt smalkjū-
tīgi lirisku stāstījumu. Viņa labi pārzina savu varoņu — visvai-
rāk jaunu, kritiskā situācijā nokļuvušu sieviešu — psiholoģiju.
Nav brīnums, ka šīs īpašības padara darbus īpaši «lasāmus», tur-
klāt ne vien Latvijas jauniešu un sieviešu aprindās, bet arī
liriskā romāna žanra cienītāju vidū ārzemēs.

Savā līdz šim plašākajā darbā «Zemdegas» viņa papildinā-
jusi savas tradicionālās priekšrocības ar jauniem elementiem —

fantāziju un humoru, kas no vieglas ironijas jau tuvojas parodijai un groteskai. Lasītājs, noguris no izklaidējošu, šodienas dzīvi aprakstošu, pamācošu hroniku klāsta (no kurām dažas, atklāti sakot, diezgan pelēcīgi uzrakstītas) apsveica to kā patīkamu atsvaidzinājumu un spilgtu eksperimentu, kas bagātina moderno literāro produkciju. Nepieciešams sacīt, ka «Zemdegās» šie elementi lietoti ar taktu, ar mēru un neuzmācīgi. Tie labi iederas visā darba reālistiskajā struktūrā. Aprīņojamā ēnu un mirušo pasaulē, kur autore mūs ieved it kā pēc nāves, mēs sastopamies ar veselu galeriju tipisku figūru un figūriņu no lauku ciema — Mūrgales (Kasparsonu ģimene, Pērkonu ģimene, veterinārārsts Voicehovskis, Pēteris, Marianna, Alīse, Veldze, Ingus u. c.). Tie visi ir vienkārši lauku ļaudis, katram dzīvē bijuši savi prieki un rūpes, savi noslēpumi, sava iekšējā dzīve un savs sapnis (tās ir pārējiem noslēptās «zemdegas»), kuru tie diemžēl nes sev līdzī kapā. Autorei tas viss ir bezgala interesanti, viņai tā ir bagātība, kuru viņa gribētu saglabāt un nodot citiem cilvēkiem. Viņa nodod šo vērtīgo dzīves pieredzi tālākajām paaudzēm, bagātinot arī viņu «zemdegas». Šeit meklējama rakstnieka un tulkotāja visaugstākā humanistiskā misija — veicināt citu personību garīgo augšanu, kļūt par cilvēces piemiņu un cilvēcības darbnīcu. Šī pamatkonceptija atbilst arī darba kompozīcijai — vairāku ģimeņu un personu autobiogrāfiju brīvam savienojumam. Atbilstoši Ezeras koncepcijai cilvēku nenogalina tikai ļaunprātīgi ienaidnieki, neizārstējamas slimības vai auto avārijas, bet daudz biežāk mīlestības trūkums, vienaldzība pret otra likteni, egoisms, birokrātisms un dažreiz arī mātes mērkaķīga mīlestība pret bērnu vai vīra pret sievu. Cik bieži cilvēkam nodara pārestību tieši tie, kuriem vajadzētu būt vistuvākajiem — ģimenē vai darbā. Tas viss var atnest cilvēkam traģiskas un dažreiz pat nelabojamas sekas. Tas viss ir neprasmē dzīvot vai nu aiz ļauna rakstura, vai aiz gara un jūtu nabadzības, ka šie cilvēki bieži nevilšus iznīcina to, kas mums ir visdārgākais, un galu galā vērsas pret mums pašiem. Šinī savā dzīves un cilvēka izpratnē Ezerā turpina Čehova tradīcijas. Čehovam viņu tuvina arī liriskas un humora oscilācija.

R. Ezeras jaunākajos darbos jūtama noteikta stilistiska pārorientēšanās no liriskuma uz humoru. Galvenokārt te domāju viņas visai jauko grāmatu «Baraviku laika dullums», liriskas un šķelmīga smīna pilnu par jaunu, glītu un labsirdīgu šoferi Sproģi un iemīlējušos sieviešu pulciņu ap viņu. Tāpat arī krājumu «Slazds», kurā ietilpst interesanti cikli «Zooloģiskās noveles» (par dzīvniekiem un cilvēkiem viņu tuvumā), «Pieci vīri pirtī jeb stāsti par miokarda infarktu» un «Viss par sievieti un šis

tas arī par vīrieti». Paaugstināta humora deva abās grāmatās noved pie tāda kā plašāka «pārskata» autorei attieksmēs pret attēloto īstenību. Viņas pasaules uztvere šeit ir sarežģītāka nekā līdzšinējās grāmatās. Agrāk Ezera bija it kā lirikas gūstā. Tagad viņas grāmatas kļuvušas daudzskanīgākas un visumā to izskaņa ir bagātāka. Humors ne vien «atvieglinājies», bet arī līdzsvarojis viņas noveles gan mākslinieciskajā, gan filozofiskajā nozīmē. Ticu, ka viņas visjaunākie darbi drīz vien nokļūs mūsu lasītāju rokās un parādīs Ezeru jaunā, vēl labvēlīgākā gaismā.

Post scriptum

Zariņa un Ezeras daiļrade ir pierādījusi, ka literārais process — sevišķi, ja runā par kvalitāti, — nereti attīstās citādi, nekā kritiķi to vēlējušies vai iztēlojušies. Arī čehu literatūrā bijušas tamlīdzīgas parādības. Uz mūsu un starptautiskām prēmijām izvirzījām nopelniem bagātus autorus (Jiraseku, Bržešzinu u. c.), taču dzīve izlēma citādi. Vēl piecdesmitajos gados pie mums bija uz laiku «atmests» Karels Čapeks un viņa vietā tika izcelts Drda vai citi autori. Tomēr laiks beidzot panāca savu. Īstas, stabilas vērtības izlauzās it kā pašas pāri mūsu galvām. Starptautiskajā literārajā pasaulē mums visvairāk slavu atnesa Hašeka un Čapeka darbi. Runājot par Čapeku, jāatzīmē, ka lieli nopelni te bija PSRS, kas masu apjomā izdeva viņa grāmatas un grāmatas par viņu, neņemot vērā mūsu ierobežošanas pūles. Tagad mēs tās atceramies ar smīnu.

Zariņa un Ezeras daiļrades atzīšana ir pamācoša galvenokārt jaunākajai paaudzei. Tā apstiprina domu, ka mākslinieciska stabilitāte ir tikai tādām novatorismam, kurš radoši balstās uz visu labāko tautas tradīciju un pasaules kultūras mantojuma pazīšanu.

Atšķirībā no fizikas un matemātikas, kur vislielākie atklājumi rodas starp mūža 20. un 30. gadiem, literatūrā un mākslā pieredzes uzkrāšanai nepieciešams ilgāks laiks. Tāpēc «jaunie» rakstnieki rodas vēlāk, tā saucamajos «vīra gados». Viņi ir vairāk «mācīti», labāk pazīst mākslinieka darbu un tā attīstību. Ģeniālu improvizatoru laiks ir pagājis. Mūsu laiks ir daudz prozaiskāks un skarbāks. Diskusijas var zināmā mērā palīdzēt, bet nevar šo ietilgušo procesu saīsināt, lai gan dažbrīd ir derīgas. Īsi sakot, jāapgūst vairāk zināšanu, rūpīgāk jāstrādā!

Tulkojusi Anna Bauga

Raksta žurnāla variants publicēts
«Karoga» 1980. gada 8. numurā

Kritika nevar attīstīties tikai īsajos žanros — recenzijās, dialogos, pārrunu un pārskatu rakstos, kas, bez šaubām, nodrošina tās operativitāti un ciešāku saikni ar dzīvi. Kritikā nepieciešami arī «garie» žanri — izvērsti monogrāfiski apcerējumi, turklāt tie ir arī tās profesionālā brieduma rādītāji. Ipaši nepieciešamas mums ir atsevišķu autoru dzīves un daiļrades monogrāfiskas apceres. Tādēļ arī izdevniecības «Liesma» Kritikas un literārā mantojuma redakcija plāno un publicē šādus izdevumus. Ledus tika iekustināts ar Saulcerītes Vieses grāmatu par Aspaziju. Tai sekoja Birutas Gudriķes monogrāfija «Arvīds Grigulis — dramaturgs un teātra kritiķis», Mirdzas Ābolas «Jānis Sudrabkalns», pāris gadu vēlāk — Gunāra Bibera «Gunāra Priedes dramaturģija» un Hugo Rukšāna «Andrejs Balodis». 1979. gadā tām pievienojās Līvijas Volkovas monogrāfija par Eduardu Veidenbaumu un Ingrīdas Kiršentāles — par Tautas rakstnieces Annas Sakses dzīvi un personību. Šai «Kritikas gadagrāmatā» tiek publicētas recenzijas par Volkovas un Kiršentāles grāmatām. (Sastādītāja piezīme.)

Brakos

Kaudzišu «Mērnīeku laiku» simtgades svinībās

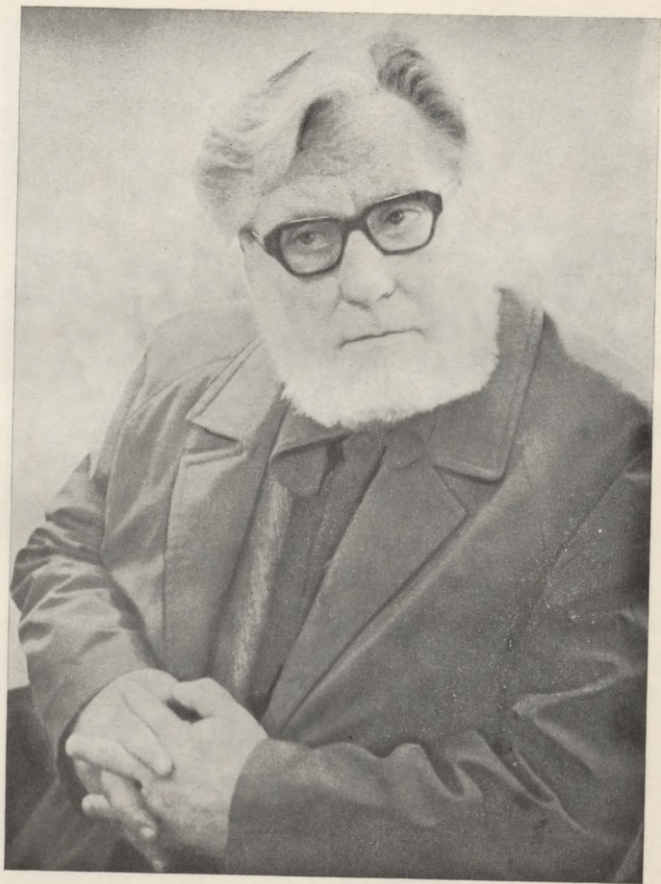
Piebalga

Ojārs Vācietis un Alfons Baltāķis

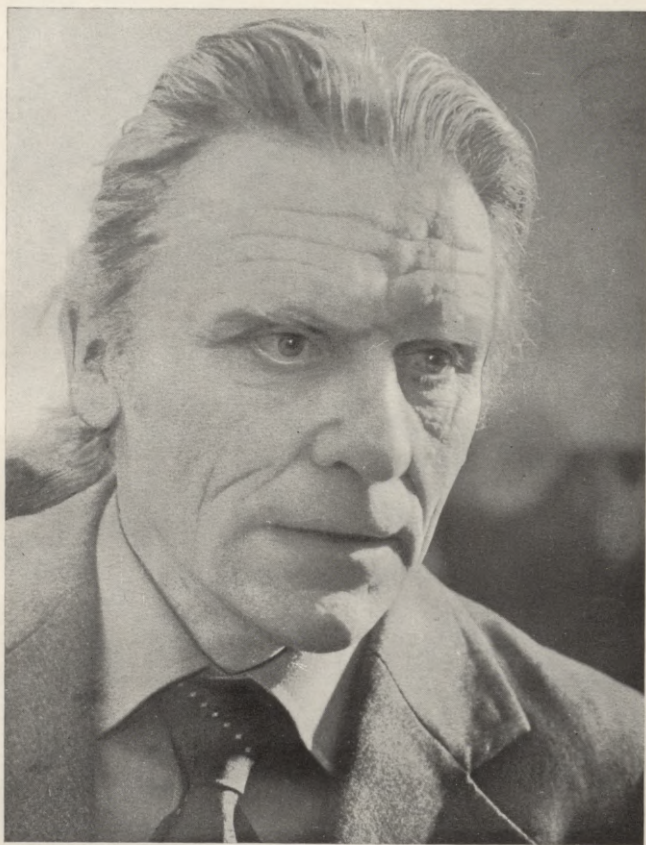

Lietuviešu dzejnieki latviešu kolēģu vidū Rīgā 1979. gada decembrī

1979. gada Viļa Lāča prēmijas laureāts Egons Līvs

LPSR Nopelniem bagātais kultūras darbinieks laikraksta «Literatūra un Māksla» redaktors Jānis Škapars

ROSINOŠA GRĀMATA

Līviņa Volkova. Eduards Veidenbaums. Problēmas. Risinājumi. Hipotēzes. R., «Liesma», 1979

Savai grāmatai Līviņa Volkova par moto likusi Andreja Upīša vārdus:

Kā visi lielie starplaikmetu cilvēki, tā ir komplicēta, problemātiska, dzīvē dziļi traģiska personība, pretmetos veidota, ar grūti atminamu un apgaismojamo raksturu.

Starplaikmetu cilvēks, traģiska, pretmetos veidojusies personība ar grūti atminamu raksturu — tā arī gribas raksturot to cilvēku, kāds mūsu acu priekšā nostājas Eduards Veidenbaums Līviņas Volkovas grāmatā.

Bet, jāatzīstas, pirms nemam rokā šo grāmatu, iepriekš paceļas tāds kā neticības velniņš: par Veidenbaumu, par šo studentu un dzejnieku, kas mira, nesusniedzis divdesmit piecus mūža gadus, ir jau ne mazums rakstīts, un šķiet, ka ir vairāk vai mazāk droši viss vai tikpat kā viss par viņu zināms. Dzīves ceļš īss, uzrakstītā nav sevišķi daudz, Veidenbauma dzeja jau uz skolas sola mācīta un, liekas, vispusīgi aplūkota un izanalizēta. Vai jaunā grāmata nebūs tikai jau zināmā sakārtošana citā veidā, jaunos teikumus un kārtībā? ...

Ar prieku varam konstatēt, ka tā nav noticis.

Un nav noticis tāpēc, ka Līviņa Volkova nemaz necenšas pārstāstīt to, kas par Veidenbaumu visiem zināms jau no skolas sola. Viņa necenšas dot nedz jaunu Veidenbauma biogrāfijas izstāstu, nedz jaunu, sistemātisku dzejnieka darbu analīzi. Viņa apstājas pie līdz šim nezināmā dzejnieka dzīvē un daiļradē, pie problemātiskā, puslīdz noskaidrotā, viņa skata Veidenbaumu saistībā ar viņa laikmetu, ar to, ko Veidenbaums, grāmatu pasaulē kavēdamies, varēja izlasīt, pieņemt par savu vai apstrīdēt. Samērā plaši izmantojot psihologu atzinumus, viņa izvirza hipotēzes par viena vai otra notikuma pamatojumu dzejnieka rīcībā. Tātad Līviņu Volkovu pirmām kārtām saista jaunu sakarību meklēšana, pārdomas, hipotēzes, precizējumi agrāk dotajos faktos, to

apstiprinājums vai noliegums. Un teiksim jau iepriekš — varbūt pats pārsteidzošākais šinī jaunajā grāmatā ir tas, ka, apstājoties pie atsevišķā, atsevišķu faktu precizējumiem, atsevišķu daiļrades problēmu skaidrojumiem, mūsu priekšā tomēr paceļas dzejnieka koptēls, viņa savdabīgā persona tās meklējumos un šaubās, ģenialitātē un dzīves ikdienā. Grāmatā nav runāts par daudzām zināmām lietām, kam it kā obligāti vajadzētu būt Veidenbauma dzīves un daiļrades apskatā, un tomēr šai grāmatai ar pilnām tiesībām ir likts nosaukums «Eduards Veidenbaums» — tajā reljefi iezīmējas dzejnieka kā cilvēka, kā meklētāja, domātāja koptēls.

Tā patiesi ir traģiska personība sava veida paguruma laikā, tajā starpposmā, kad pagātnē ir jau aizgājis jaunlatviešu laikmets ar Juri Alunānu, Ausekli, Pumpuru, bet t. s. Jaunās strāvas, kas nāca ar jauniem centieniem, vēl nav. Eduarda Veidenbauma kā dzejnieka liktenis bija traģisks arī tai ziņā, ka viņa dzīves laikā neviens viņa dzejolis netika publicēts. Absolūti neviens! Literatūrā viņš ienāca, kad bija jau miris. Mēs viņu nosacīti piepulsējam Jaunās strāvas dzejniekiem, īstenībā viņa darbi uzrakstīti pirms Jaunās strāvas, jo pats viņš mirst tās priekšvakarā. Un tā izveidojas «Dzejnieka rokrastu uzdotās mīklas» — kā vienu no savas grāmatas pirmajām nodaļām nosaukusi Līvija Volkova. Proti, cik autentiski, precīzi ir tie teksti, kas tagad figurē Veidenbauma dažādajos izdevumos? Kuri ir tie teksti, kam lielāka drošība, ka tieši tā rakstījis pats dzejnieks, un kuri dzejoļi dažādos pārrakstījumos ir sagrozīti, pārveidoti? To skaidrojot, ar pedantisku rūpību Līvija Volkova izseko dažādu dzejoļu publicēšanas gaitai, un viņas secinājumi te šķietas droši un pārlicinoši, viņa pati aprāda gan savu spriedumu drošību, gan arī aizrāda uz to hipotētisko raksturu, kur šādas drošības nav.

Interesantas ir pētnieces domas par labojumiem, pārveidojumiem, ko Veidenbauma dzejā izdarījuši dažādi redaktori, lai dzejoļos būtu tā saucamās tīrās atskaņas. Līvija Volkova kopumā pārlicinoši pierāda, ka Veidenbaums reizumis ir apzinīgi atsacījies no «tīrajām atskaņām» un to vietā lietojis asonanses, kas latviešu dzejā ienāk un iegūst savas pilsoņa tiesības stipri vēlāk — trīsdesmitajos gados par tām raksta, tās izvirza un aizstāv Aleksandrs Čaks. Te Veidenbaums ir patstāvīgs, savu ceļu gājējs — laikmetā, kad saskanīgu atskaņotu rīmešanu dažreiz uzskatīja par vienu no galvenajām labas dzejas iezīmēm. Līvija Volkova pēc dzejnieka atstātajiem papīriem pārlicinoši konstatē, ka:

Eduards Veidenbaums sistemātiski, grupēdams vārdus pēc to skaņu līdzskaņiem un patskaņiem alfabētiskā kārtībā, meklējis atskaņas, kas rodas, sabalsojot nevis neuzsvērtās gala zilbes, bet gan uzsvērtās saknes zilbes.

No tā izriet secinājums: tātad «neprecizitātes» daudzos dzejoļos, no kurām rediģētāji centušies Veidenbaumu atbrīvot, ir apzināti jaunu formu meklējumu elementi (un atradumi!) latviešu dzejā. Un pirmkārt tās ir asonanses.

Līvija Volkova apstājas arī pie dažiem citiem momentiem, kuri vedina domāt, ka dažādu redaktoru vai pārrakstītāju cenšanās novērst Veidenbauma dzejas mākslinieciskajā izveidē iedomātās nepilnības īsti ir šo dzeju piemērošana vispārējam tā laika dzejas standartam. Veidenbaums savā domāšanā bija tik patstāvīgs, ka viņš neieklaujas ierastajās vispārpieņemtajās normās. Viņš tajās neieklāvēs kā cilvēks, viņš tajās neieklāvēs arī kā dzīves jēgas un vērtības meklētājs, viņš tajās neieklāvēs kā dzejnieks. Un patiesi — vēlākais laiks pierādīja jo uzskatāmi, ka viņš bija tālu dzīvojis uz priekšu — tā kritika par sava laika dzīves īstenību, kas ir Veidenbauma dzejā, īsto spēku ieguva tikai pēc viņa nāves, kad izveidojās Jaunā strāva, kas centās tautas masas iepazīstināt ar marksismu un tādējādi revolucionarizēja tautas masas. Īsteni Veidenbauma dzejas spēku prata novērtēt revolucionāri, viņa dzejai latviešu tautas revolucionārajā cīņā, kā zināms, ir izcili nozīmīga vieta.

Jau minēju, ka Līvija Volkova pirmām kārtām savā grāmatā apstājas pie pietiekami nenoskaidrotā, pie problemātiskā. Tāda grāmatā ir arī nodaļa «Brāļi». Tajā Līvija Volkova sīkāk pakavējas pie Veidenbauma attieksmēm ar vecāko brāli Kārli un jaunāko — Voldemāru. Līdzšinējos pētījumos vecākais brālis Kārlis, kas pēc tēva nāves bija paprāvo Kalāču māju saimnieks, raksturots kā smalkjūtīgs sava brāļa — dzejnieka sapratējs un atbalstītājs viņa studiju gaitās, turpretī ar brāli Voldemāru Eduards it kā nekādu ciešāku kontaktu nav guvis. Līvija Volkova izvirza savu hipotēzi, pēc kuras šīs attiecības ir gluži otrādas — Kārlis, Kalāču saimnieks, nav sniedzis Eduardam to palīdzību, kāda bijusi viņa spēkos, viņš bijis aprēķina, prāta cilvēks. Viņš gan ir Eduardam izmaksājis tēva testamentā paredzētos 500 rubļus (un vēl vairāk) — tātad juridiski ir izpildījis savus pienākumus, ir bijis likuma priekšā nevainojams, bet viņam bijis iespējams brālim vairāk palīdzēt, viņu atbalstīt, nekā viņš to darījis.

Manuprāt, šis jautājums tomēr vēl prasa papildu pētījumus un argumentācijas. Kalāči bija lielas mājas, bet — pirmkārt, Līvija Volkova it kā aizmirst, ka saskaņā ar testamentu Kārlim Veidenbaumam bija ne vien brālim Eduardam, bet arī brālim

Voldemāram un māsām izmaksājama summa katram 500 rubļu apmērā, viņa apgādībā bija arī māte. Otrkārt — būtu jāatceras, ka Eduards Veidenbaums savā dzīves laikā netika uzskatīts par to neparasti talantīgo cilvēku, kādu mēs viņu vērtējam šodien. To nesaskatīja nedz pagastā, nedz acīmredzot viņa tuvinieki, un tāpēc — vai brālim Kārlim (viņš bija tikai pāris gadu par Eduardu vecāks) līdzekļu došana Eduardam nevarēja likties kā tukša naudas šķiešana?

Katrā ziņā, ja runājam par to, kā Līvijas Volkovas grāmatā pietrūkst, tad tā ir nodaļa — konkretizēta, detalizēta — par to, kā uz Eduardu Veidenbaumu skatījās viņa tuvinieki, viņa pagasta ļaudis. Bez tā jautājums par viņa attieksmēm ar brāļiem nav īsti izskaidrojams, nopamatojams. Bet, ka Eduardu Veidenbaumu varēja līdz naidam sarūgtināt, saniknot viņa atkarība no Kalāču saimnieka Kārļa Veidenbauma iedotiem vai piesūtītiem rubļiem un līdz ar to abu brāļu attiecības saasināties, to Līvija Volkova ir jūtīgi uztvērusi.

Līvija Volkova īpaši nenodarbojas ar Veidenbauma dzejas analīzi un tomēr savā grāmatā izdara to neparasti spilgti un pārlicinoši. Izejot no Eduarda Veidenbauma attieksmēm pret dzīvi, pret sevi, pret tiem ideāliem, ko viņš izvirza dzīvei.

Veidenbauma laikmets, sabiedriskās dzīves paguruma laikmets grāmatā ir pielīdzināts bēdu lugai. Un, lūk, šai «bēdu lugā» rodas t. s. ārpātīgie — cilvēki, kas nejūtas dzīvē labi un tāpēc sacelšas pret laikmeta pieticību, mērenību, pelēcību.

Tāds cilvēks ir arī Veidenbaums, un šis ir viens aspekts, kādā Līvija Volkova aplūko Veidenbauma dzīvi un dzeju. Otrs — kādi tad ir laikmeta «prātīgie» un citu ļaužu sugas? Pret tiem vērst dzejnieka izsmiekls, kritika, skaudra un trāpīga. Tie ir dzīves varenie.

Un tālāk — kur tad ir ideāls?

Šos jautājumus risinot, Līvija Volkova skaidro gan laikmetam būtisko, gan Veidenbauma atziņas un centienus, plaši izmantojama psihologu atziņas par cilvēka reakciju dažādos apstākļos, gan iedziļinādamās tai kultūras lokā, ko Veidenbaums savā šajā mūžā bija iepazinis vai varēja būt iepazinis. Grāmatas autore vērigi izmanto ik raksta galiņu, ik rindiņu, kas atrodama tais papīros, kas saglabājušies un ko uzrakstījusi Veidenbauma roka.

Cilvēkam, kas nodarbojas ar literatūras zinātņi un vispār strādā deviņpadsmitā gadsimta latviešu kultūras attīstības izpētē, ļoti noderīgs būs grāmatas beigās ievietotais «Personu rādītājs». Tajā starp vispārzināmiem figurē diezgan daudzi dažādu Veidenbauma laikabiedru vārdi, ar kuriem nākas sastapties, izzinot šo

laikmetu. «Personu rādītājā» uzzinām viņu dzīves gadus, tāpat vārdus — līdz šim par visiem tas nebija īsti zināms vai arī ziņas bija meklējamas ļoti dažādos avotos. Te nu tās ir sastopamas vienuviet.

Līviņas Volkovas grāmata par Eduardu Veidenbaumu ir ļoti rosinoša. Tajā, no vienas puses, jaunām acīm skatītas lietas, kas visiem likušās ļoti pazīstamas, pat vecas, pat jau apnikušas. Otrkārt, tā ir tiešs pamudinājums visiem, kas nodarbojas ar literatūras zinātņi, atkal un atkal jo vērīgi meklēt un pētīt faktus, balstīties uz tiem arī tad, kad tiek vaļa ļauta iztēlei un tās rosinātiem spriedumiem. Fakti atrodas kaut kur ap mums — arhīvos, arī pavisam neiedomājamās vietās un nostūros. Kādā brīdī tos atklāj, protams, tad, ja par tiem ir interese un tos grib atklāt. Var jau būt, ka kādā dienā atradīs arī kādu daļu no Veidenbauma dzejoļu rokrakstiem — kaut tos, ko paņēmuši līdzī žandarmi, kratot «Mājas Viesa» redaktora Pēterā Zāliša dzīvokli.

Esam saņēmuši labu, rosinošu grāmatu par Eduardu Veidenbaumu, reizē rosinošu grāmatu arī pašai literatūras pētniecībai.

Literatūra un Māksla, 1980, 4. janv.

GRĀMATA PAR GAIŠU PERSONĪBU

I. Kiršentāle. Annas Sakses dzīve un personība. R., «Liesma», 1979

Annas Sakses personība un jaunrade izsenis valdzinājusi aplūkojamās monogrāfijas autori. Tautas rakstnieces pētniecībai veltīts jau vairāk nekā gadsimta ceturksnis. 1955. gadā aizstāvēta filoloģijas zinātņu kandidātes disertācija «Annas Sakses romāni», tai pašā gadā iznākusi paplaša apcere atsevišķā grāmatā. I. Kiršentāle ir daudzvu rakstu autore par A. Saksi literatūras vēsturēs un enciklopēdijās, 1975. (nevis 1965., kā kļūdaini norādīts grāmatas ievadā) gadā izdota viņas eseja «Dzīve un pasaka», kas aplūko rakstnieces devumu šajā žanrā. Recenzējamā grāmata apliecinā, ka literatūrzinātniskās izpētes darbs joprojām turpinās.

Īpaši nozīmīgs posms katra cilvēka mūžā ir bērnība, kad tiek iedibināti personības pamatmeti; vēlākā dzīves ritējumā kāda rakstura šķautne var izslīpēties asāka un vairāk saredzama, kāda dvēseles stīga var skanēt klusināti un būt sadzirdama tikai vistuvākajiem cilvēkiem. Autore iekļūstīgi un pārlicinoši parāda to dabas un ģimenes mikroklimata ietekmi, kas Lejasciema klusumā augušo meiteni vēlāk izvada tālos literatūras un pasaules ceļos. Atsevišķas monogrāfijas pirmās nodaļas lappuses (par Latvijas mežiem, Lauzu mājām un mazās Annas ganu gaitām) skan kā tvirta un gleznaina proza. I. Kiršentāle iezīmē trīs galvenās tēva mājās mantotās bagātības: «tautas folkloras pasaule», «tuvība ar dabu» un «ieaugšana savas tautas brīvības cīņu tradīcijās», kas grāmatas tālākajā gaitā dzīves un jaunrades aspektā vijas cauri kā vienots vadmotīvs.

Monogrāfijā iestrādāts liels vēstuļu, atmiņu un plašam lasītāju lokam maz un pat pavisam nepazīstams dokumentāls materiāls, kas paver nezināmas un līdz šim literatūrzinātnes neapģūtas līnijas un nozīmīgus robežpunktus rakstnieces biogrāfijā un personības izveidē. Teiktais īpaši attiecas uz buržuāziskās republikas pašiem pēdējiem un fašistiskās diktatūras gadiem. O. Ozoliņai adresēto vēstuļu fragmenti, rakstnieces 1970. gadā rakstītās

autobiogrāfijas citējumi pārlicinoši atsedz A. Sakses un viņas tuvinieku ciešo saistību un aktīvo līdzdalību pagrīdē iedzītās Komunistiskās partijas nepārtrauktajā cīņā par padomju varas atjaunošanu. Trīsdesmito gadu beigās sarakstīto dzejoļu pārpublicējums un šā laika stāstu konspektīvā analīze loģiski pamato Annas Sakses momentāno iekļaušanos padomju literatūras procesā, kā arī to, kāpēc tieši četrdesmitais gads kļuva par viņas īsto un paliekošo ienākšanu rakstniecībā. Nodaļā «Kara kāvi» vēstules J. Sudrabkalnam un literatūras muzeja fondos atrastās dažas piezīmju lapiņas sniedz būtisku ieskatu rakstnieces pārdomās par mākslas misiju, apliecina viņas augsto prasīgumu pret sevi un citiem, ļauj ielūkoties darba laboratorijā. Vēl plašāku ainu tajā paver nākamā nodaļa, kas vēsti par romāna «Pret kalnu» tapšanu. Līdzās faktiem, kas zināmi jau no agrākajām publikācijām (periodikā un pēc tam Kopotos rakstos), nākuši klāt daudz jaunu arhīva materiālu. Monogrāfijas autore A. Sakses mākslinieciskās un cilvēciskās personības evolūciju galvenokārt arī akcentē tieši ar šo literatūrzinātnes lokā agrāk nenokļuvušo dokumentu palīdzību. Rakstnieces literāro darbu analīze (kā I. Kiršentāle norādījusi «Ievadvārdos») nav bijusi šī pētījuma galvenais uzdevums, tādēļ sniegta tikai tādā mērā, kādā tas bijis nepieciešams, lai vispār būtu iespējams runāt par mākslinieka personības veidošanos. Tāpēc šī monogrāfijas daļa ir konspektīva un korekta, taču bez jaunatklāsmes vērtējumos, vadlīnijās tā sakrīt ar V. Meļņa apcerē (Kopotos rakstos) sniegto. Recenzents to neizsaka kā pārmetumu autorei, bet konstatē faktus.

I. Kiršentāle realizējusi ievadā solīto un plašāk nekā agrākajās publikācijās runājusi par A. Sakses dzeju. Tas attaisnojies, jo dzeja kā vissubjektīvākais literatūras veids visvairāk spēj pasacīt par sava radītāja individualitāti. Pamatīgu un izsmelošu iespaidu gūstam arī par rakstnieces tulkotājas darbību, kas iepriekš nav tikusi īpaši akcentēta. Grāmatu pārskatāmāku padara A. Sakses nozīmīgāko dzīves datu un personu rādītāja pievienošana.

Dažas piebildes un vēlējumi. 81. lappusē lasām: «... viņa ieguvusi savu — patstāvīgu skatījumu uz cilvēkiem un pasauli, gluži neatkarīgu no tā laika valdošās oficiālās mākslas. Visi viņas darbi lielā mērā ir diskusija ar buržuāzisko ideoloģiju un morāli...» Citētajā domā nav nekā nepareiza, taču, manuprāt, pateikts pārāk maz. It kā vienīgi A. Saksei būtu raksturīgs tas, kas divu kultūru cīņas apstākļos piemīt visai demokrātiskajai literatūrai (ko I. Kiršentāle pati ir uzskatāmi parādījusi

monogrāfijā par latviešu romānu). Un vēl. Zinot, cik plaša A. Sakses sarakste ar J. Sudrabkalnu glabājas literatūras muzejā, būtu gribējies, lai šis ļoti interesantais materiāls grāmatā būtu sastopams vēl vairāk.

Kopumā esam saņēmuši erudītu un ieinteresētu pētījumu par Tautas rakstnieces gaišo personību.

Literatūra un Māksla, 1980, 18. janv.

PORTRETI

JĀNIS PETERS

PIENA GAISMĀ, SEV LABVĒLĪGĀ TUMSĀ

IMANTS ZIEDONIS

E s e j a

Lielajam vairumam Imants Ziedonis pieder pa daļām. Kā Rīga, kad neesam bijuši tās dominantē (O. Vācietis) — Pēterbaznīcas tornī.

Vieniem Ziedonis ir tikai aktualitātes tverošs, spridzinošs dzejnieks: «Zemes un sapņu smilts», «Sirds dinamīts», «Motocikls».

Otriem — ikdienas zemes garozu uzarošs publicists prozā: «Kurzemīte».

Trešiem — smadzeņu zemgarozas atbrīvotājs — «Epifānijas».

Ceturtiem — dižkoku atbrīvotājs, tā sakot — mežkopja pailgs.

Piektiem — neoficiāls vēstuļu nodaļas darbinieks kādā redakcijā, pie kura varētu griezties.

Sestiem, t. i., sestajām, — kolosāls vīrietis.

Filozofiem — sāncensis (*O, sancta simplicitas!*).

Kritiķiem — salamandra, kas viņiem ikreiz atstāj savu asti rūpīgai analīzei.

Grafīķiem — profils.

Ekonomistiem — nevēlams eksperts, kurš pats būtu jāiesaista plānošanā! — tad viņš velnu redzētu . . .

Žurnālistiem — gandrīz tas pats, kas Sent-Ekziperī, — ar viņiem abiem var izdaiļot savus rakstus un pierādīt savu inteliģenci.

Bērniem — pasaku nokrāsotājs un labs lāču paziņa.

Vispārējai pilsonībai — modes citātu krājums, vispār tāds, kas ir modē, kas jāpiesauc, gribi vai negribi.

Bet patiesībā — unikāla, pretrunīga persona, kurā visas viņa pretrunas un polārās īpašības nāk no dziļas dzelmes un kurā vieglāk pamanīt acīs krītošo, straujos ritmus, gavilējošo ārpusi nekā surdinēti pelēko, slēpto, iekšēji sāpīgo. Pat tragisko. Un Ziedonī pašā — visbūtiskāko.

... Vienudien atlec Spīdola un teic: «Kas mani dzer, pats sevi tver.»

Spīdola to teic par sevi, mēs vispārinām un ikreiz attiecinām uz konkrētību, es šoreiz uz Ziedoni.

Ziedonis ir Spīdolas kalps, jo viņš mūžīgi mainās. Nevis manās, bet mainās. Ejiet viņu dzert, un jūs tversit sevi vislielākajā dažādības izvēlē — vai nu uz motocikla, vai sevī ieejošu, bet, kad tu arī ieiesi sevī sevi meklēt, dzejnieks jau sen būs caurvēja izvilīts ārā un kādā skaistā piena šalts gaismā iesviests, lai no tās savukārt aizlavītos prom un nostātos mākslas cilvēkam labvēlīgā tumsā.

Šis maiņas ir spīdolišķi mulsinošas...

Viņš palaikam uzņemas mūsu mākslas karavānas vadīšanu. Viņš saliek akcentus. Tad, kad viņam sekotāji ir aizelsušies klāt, Ziedonis viņus atstāj kādos jaunos, mazizpētītos laukos un pats steidz apgūt ko citu.

Ziedonim ir kāda cūkas laime. Viņš prasti neiekrīt. Kaut negribu salīdzināt, bet tā ilgi bija ar Napoleonu. Jau imperators būdams, Napoleons gaišā dienas laikā bija kardinālam Fešam, ar pirkstu gaišā durdams, jautājis: «Vai tu redzi to lielo zvaigzni pie debesīm? Tā ir manā!» Kardināls nesaprata, jo neredzēja ne zvaigznes... Bet «mazais kaprālis» Napoleons Bonaparts bija rādījis sauli, kas, starp citu, allaž uzausa pirms viņa lielajām veiksmeš — gan pie Vagramas, gan Austerlicas, gan dodoties pāri jūrām uz Ēģipti... Es personiski domāju, ka saule viņa ceļā bija asinis ierītējusi no dzimšanas un bērības saulainajā Korsikas salā, bet vēlāk loģiski izakcentējās par vadzvaigzni pašsugestējošā ticībā kādai zīmei. Tas ir dzimtās puses sajūtas fenomens, ko nevar pat iemācīt. Tas vai nu ir, vai arī tā nav. Pārfrancūzētais ģenerālis, Korsikas itālietis, acimredzot visu laiku, vairs pat neapzinoties, valkāja korsikānieša ceļazīmes savā dziļākajā būtībā. Vēsturnieki to dēvē par Napoleona sauli... Bet Rainis saules un bērības sajūtu, kā jau dzejnieks, izteica bez pompozitātes: «Sasmēlies es esmu saules, Manim pietiek visam mūžam...» Un šajās rindās ir tik daudz konkrētas dzimtenes, tik daudz fundamentālas piesaistītības savām saknēm, ka tādai personībai ir nodrošināta piederēšana cilvēcei caur savu konkrēto zemi, tautu un kultūru, caur savu sauli konkrēti un mūsu visu Sauli gan globālās debesīs, gan eksaktā astronomijā.

Imantam Ziedonim viņa cūkas laime stāv klāt miglās, pelēkās, sudrabainās, kurzemnieciski mūžīgās un viņam, dzejniekam, tik labvēlīgās... Un tad nu viņam šķiet, ka nekā latviskāka nevar būt par pelēko... Gribot negribot ir jānotic šim paradoksam, šim spilgti, krāsaini, ekstravaganti definētajam atklājumam

no dzejnieka mutes. Jo tas nav garlaicīgi pelēkais, tas ir tas, kas mirdz. Tik nebanāli un tik oriģināli atskanoti kā sirds. Sirds mirdz. Bet galvenais nav rindu gali, galvenais ir, kas līdz tam. Imants Ziedonis jūs pa absolūti neapgūtiem ceļiem aizvedīs arī līdz kūtij un krūtij rindu beigās. Un pierādīs veco, labo, senbi-jušo, pelēko un neizraudamo lietavu mirdzošo latviskumu šajā tik krāsainajā pasaules revijā.

Vai pelēkais ir viens no Spīdolas mainīgajiem veidiem? Man aizdomas, ka noteikti.

Justīns Marcinkevičs man teica: «Cik labi, ka tautai ir tāds rakstnieks...»

Jā, tāda rakstnieka latviešiem laikam nav bijis. Un daudz tādu nav arī citiem. Nē, citiem nav neviena tāda... Ir līdzīgi talantā, ir lielāki, mazāki, plānāki, biezāki, tālāki, tuvāki...

Viena no Ziedoņa unikālajām īpašībām ir misijas apziņa vēl arī ārpus literatūras. Tā ir viņa laime un nelaime reizē. Jo brīžiem šī viņa sabiedriskā darbība vienai ļaužu daļai aizēno dzejnieka literāro darbību, un Ziedoņa opozicionāri tad skaišas — sak, būtu labāk rakstījis nekā daudzījies apkārt, jaucies iekšā, lēcis uz ecēšām, lāpījis pasauli.

Es domāju, ka tieši plurālisms šī dzejnieka personībā ir pamats viņa nu jau unikālajai lomai mūsu kultūrā. Es esmu tanī pašā laikā pārliecināts, ka savā pamatbūtībā Ziedonis nav pasaules lāpītājs, pat ne publicists, kas domā vairākums un ko allaž izakcentē viņa aprakstītāji. Tā ir ārpuse, uz ko visi iekrīt, jo parasti ir slinkums paurdīties tālāk. Bez tam inteligentās sabiedrības lielākā daļa, vairākums, rakstniekus un kritiķus, un komponistus, un muzikologus, un filozofus ieskaitot, dzeju uztver tikai daļēji. Arī Ziedoņa dzeju. Lielākai daļai vajadzīgi tikai daži elementi dzejā, un reti tie ir mākslinieciskie elementi. Tie ir politiskie, ekonomiskie, ideoloģiskie, filozofiskie elementi, kas «pielec» vairumam un kurus tad viņi uzdod — par dzejas saprašanu. Jā, tos var tikai saprast, jušana un mākslinieciskā izglītība tur nav vajadzīga. Bet pa to laiku Imants Ziedonis iet uz mērķi — uz augstu mākslinieciskumu, uz dzejas suģestējošo maģiju, uz dzejas augstāko koncentrāciju — daudznozīmību vienā vārdā un vienā frāzē. Pa ceļam šis dzejnieks jums devīgi rāda savu laboratoriju — arī dienas avīzes dzeju, avižu rakstus, runas no tribīnēm, pie pieminekļiem, sentences sapulcēs, uzrunas, aforismus sarunās. Tā varētu darīt arī citi, un tā daudzi arī dara, tikai daudziem to nevajadzētu darīt, tāpēc ka viņiem trūkst vienas apskaužamas īpašības, kas piemīt Ziedonim, — mākslas blakusmateriāla suģestējošās maģijas. Kur viņš ņem šo maģiju? Vispirms, protams, tajā, ko neviena zinātne nekad precīzi nedefinēs, —

dievadotībā, ugunsķertībā, gēnu slēguma laimīgā sakritībā — talantā. Bet ne tikai, kaut arī talants ir izšķirošais... Jau Sofokls teica: «Diži darbi netop pēkšņi.» Pat Ziedonim ne. Un viņš mums rāda, kā tad top viņa dižie darbi. Rāda savu pasauli, avotus, akumulācijas punktus. Var teikt, ka Ziedonis rāda, mums savu ceļu rādīdams. Ceļu uz savu lirika būtību, ceļu uz klusu traģiku, bet šis ceļš — cik paradoksāli! — ir skaļš un trokšņains, un aci un ausi piesaistošs...

Viņš atbrīvo dižkokus, un, ja jūs domājat, ka viņš to dara utilitāru apsvērumu dēļ, tad jūs maldāties. Viņš cērt krūmus, veļ piemiņas akmeņus vecajiem un dižajiem nevis tādēļ, ka to nevarētu darīt cirtēji un vēlēji paši, bet tādēļ, ka caur šo skaļumu gūst daudz savam klusumam, caur šo ikdienību tiek pie mūžīguma, caur šo gaismu tiek labvēlīgā radišanas tumsā. Un vēl viens nozīmīgs apstāklis — koku brīvotāji lielākoties ir jaunieši, ar kuriem kopā būt dzejniekam ir dzīvības un nāves jautājums. Varbūt jaunie cilvēki paši pat neapjauš — bet Ziedonis ar viņiem salīdzina savu laikmeta sajūtu, savas jušanas asumu, savas gaitas virzību. Jo gados, kad no eglēm arvien biežāk matos ķeras ķērpju krāsa, ir svarīgi just asumu tajā paaudzē, kas celsies, darīs, izšķirs likteņus.

Un, kad atkal atlec Spīdola, tad, Ziedonī raudzīdamies, es redzu vēl vienu kopību ar viņas viediem vaibstiem — tas ir daiļuma skarbums jeb skarbā daile. Spīdola taču nav nedz skaistule, nedz mirdzole, nedz jaukole, nedz krāšņole, nedz smukole. Viņa runā skarbu skaistumu jau tad, kad vēl Pumpura Spīdola — «šodien cērtu pirmā, rītu nepazīšu».

Un Ziedonis no savas gara iedvesmotājas ir ņēmis to pašu. Atcerieties «Kurzemītē» viņa kadiķu un miglu, viršu un vārnu, un dūmu, un kraukļu, un strankšņošu kokles stīgu aprakstus.

Parādīt šīs ziemeļzemes miglas, šos pelēkos tīrelnoslēpumus, šo skarbo skaistumu — tur vajag spīdoliskas kaislības un spīdolisku acu. Bet rādīt spīdoliski nozīmē rādīt lielos mērogos, tā ir visa lielā atklāšana, piesaukšana un lietāšana. Nobrāķējis diegālu tautudēlus, dzejnieks pats dzīvo lielā tekstā, tā dodams mājienu uz lielu zemtekstu. Imantam pašam ir Liela Māja (ne grezna), Lieli Dzirnakmeņi ap to, viņa istabās ir Lielas Lādes, un viņam ir Liela Sieva — skaistā, slaidā Ausma, un viņam ir Liela Mīlestība — viņa mazā Tauta. Varbūt tieši tāpēc, ka tauta maza, mīlestība ir liela.

«Kas mani dzer, — pats sevi tver.» Nu dzeram dzejnieku un tveram sevi, bet man vienmēr šķiet, ka vajag dziļāk un esīgāk. Lai pieskandinām pie viņa spožajām sabiedriska darbinieka pogām, bet lai neaizmirstam, ka viņa ārējais spožums ir tikai

maska smagai iekšējībai, tiem slāņiem, kurus viņš ar vēriņam un naksnām pūces acīm uzšķir tumsā, rudens pirmajās salnās, kad uz Govju ceļa lūzdamas skrapšķ peļķes zem kājām kā sasalušas zvaigznes... Un pa šīm zvaigznēm, te lejā, un mazāk pa tām, tur augšā, dzejnieks staigā savās vientuļstundās, kad mēs neredzam viņa pinkaino galvu tribīnē vai dzejas estrādē. Pa šīm lūstošajām zvaigznēm kā pa stikliem un basām kājām viņš ir gājis un viņam būs jāiet. Jo tādu ceļu viņš izvēlējis sev pats. Tad paliek asins šalts grāmatā, «sviedru un asaru jūra», kristālos izdalījusies sāls, ja runa par likteņgaitām.

Ne tik daudz konkrēta tautas likteņa apdziedāšana vai apraudāšana, cik likteņkvalitātes interesē Ziedoni. Viņa dzejnieka dievadotība tiek saliedēta ar prāta atziņām tik augstā pakāpē, kādu ne katrudien varam vērot mūsu rakstniecībā. Šai abpusējā — talanta un prāta — mijiedarbes procesā Ziedonim svarīgu lomu spēlē viņa tiešā iešana tautā un dzīvē, pieredzes aptaustīšana ar rokām... Ojāram Vācietim, piemēram, tāda iešana nav vajadzīga — viņš uztver un sajūt citādi, jo viņš arī ir citāds — nekomunikablis, sikspārnis, naktsputns... Ziedonis dodas pārbaudīt pats un satiek tik daudz materiāla, ka tiek ij dzejai, ij avīzes rakstam, ij cīnītājprozai, ij kaitinošai literatūrkritiskai esejai. Tiek mērogam.

... Imants nāk no Lielās Jūras, no zvejnieku Lielā Sīkstuma, no Smilšu Lielā Liesuma, no Jūtu Atturības, šīs mūsu Lielās Nacionālās Rezerves. Viņš nāk no Ragaciema, kur tagad mīt viņa tēvs, māsa, viņa radinieki un kur kapsētā guļ viņa Māte, kura nepiedzīvoja viņai veltītās Piena poēmas iznākšanu. Ragaciemā Imants ieraudzīja gan Lielo Apvārsni, gan Lielos sikos Ziedputekšņus uz bites kājām viršu krastā... Te viņš iemācījās nepieticību, jo liesi audzis koks ir negausis un laiž saknes kādas lekņākas zemes šķēles cerībā. Tukuma vidusskola atceras Imanta Ziedoņa spožo matemātiķa galvu, un dzejnieks pats domā, ka no viņa būtu iznācis arī pieklājīgs šīs disciplīnas zaldāts, ja ne dusmas pret uzdvēselotu skaistumu, skolā samelotu Raini un decenti pareizu, bet neinteresantu dzejdaili nebūtu viņu tā pārņemus, ka viņš ņēma rokā spalvaskātu, lai pret to visu protestētu provocējoši un skandalozī, brīžiem pat nepieklājīgi.

Tā bija sātana ierašanās paradīzē. Neaudzināts cilvēks galmā. Mārtins Īdens uz spoguļparketa. Bandīts Fransuā Vijons rokoko salonā. Čaks ar sievieti kā notekcauruli zem rokas pie Oto Švarca kafejnīcas durvīm.

Bet palēnām pierada. Pierada pie sātana, pie Fransuā, pie Sašas Čaka, pie Majakovska, saprata pat to, ka abstrakcija, kas

šaujas ārā no kosmiskās raķetes starta brīdī, ir šīs zemes konkrētība, tikai mākslinieku pravietiski pareģota.

Nu tiek pieņemti arī Ziedoņa augļi un to sekas. Bet sekas ir visai postošas — vienubrīd daļa jaunu dzejnieku bija tiktāl inficējušies ar Ziedoņa domāšanas un izteiksmes sērgu, ka prasījās pēc karantīnas. Bet neba tas ir galvenais, galvenais ir Ziedoņa impulsētāja daba. Viņš izsviež no ieraduma, no sastinguma. Tas galvenais.

Viens man par Imantu teica — «Pūslis».

Otrs — «Narciss».

Trešais — «Rainis tāds!».

Ko atbildēt?

Teikšu tā: «Neauglīgus kokus neviens neaizskar.»

Viņš ir iekšā. Iekšā iesējies. Savējos. Imantam atliek tikai šodien bilst, un viņējie sekos. Nē, tā nav laime, tā ir atbildība, drausmīga, asinis stindzinoša atbildība — tu vari likt savējiem vai sevi atradīt, vai arī sevi un citus iznīcināt. Atradīt sevi pat agonijā un piedot citiem, jo viņi taču nezina, kas notiek...

Vai tā nav pilsoņa (pat ne dzejnieka) augstākā pakāpe, kad savi ļaudis uz ielas saka paldies un kapos nāk klāt, kad balta veča dāvā cimdu pāri, kad vīri veļ dzirnakmeņus ap māju, bar, suni un aicina ciemos. Vai tā nav atzinība, kad saka — nesa-protu, ko tu tur, dzejniek, raksti, bet es jūtu, ko tu gribi, un zinu, kas tu, cilvēk, esi. Paradoksāli? Nemaz ne. Tikai apskaužami. Jo sasniegta tā pakāpe, kad pelēkā krāsa ir uzminēta līdz tai vietai, ko vairs nevar izteikt vārdos, jo tad ir «jārūnā vēl latviskāk». Bet «jārūnā» te nenozīmē runāšanu, te tā ir jušana, tā ir tāda iekšēja un fenomenāla, un tik nedefinējama, ko «nevar saprast», vien ar sirdi sevī dzirdēt tādā mīļumā, kā asaras spiežas acīs un uzmācas bailes par savas fiziskās sirds pārslodzēm. Tā bērnš sper mātes miesās. Tās ir vērtības, kas vārdam nav pa spēkam. Tikai aizvārdam un katrā būtnē absolūti neatkārtojami.

Neskaitīsim, cik mēlēs Ziedonis tulkots, neskaitīsim prēmijas, godus, nosaukumus. Sauksim vienu — Tautas dzejnieks jeb — tautas Dzejnieks.

Jā, Ziedoni pērk arī «uz metriem». Tāpat kā daudzus citus, bet ne visus.

Mana raksta galvenais mērķis šoreiz ir aicināt ļaudis mēģināt šī dzejnieka personības vērtējumā atrast to punktu, no kura viņš saskatāms kopumā, ne pa daļām... Arī masu informācijas līdzekļi bieži vien mūsu kultūrdarbinieku portretējumos uzraujas uz ārējo un vieglāk saredzamo, vieglāk sadzirdamo, sataustāmo. Un tādēļ, par spīti avīžnieciskumam, kas Imantu Ziedoni dēvē par «trauksmaino», «aktīvo», «aktuālo», «dinamisko», es

apgalvoju pretējo — «klusais», «mierīgais», «iekšējais», «sāpošais», «dziļais».

Esmu bijis ar dzejnieku kopā arī tad, kad kopējā sāpe ir nost-
žņaudzoša, kad miers un klusums ir zelta cenā, kad negribas
trauksmoties no tribīnēm, bet magnetofona lentē ierakstīt lapse-
nes dziesmu, kad sevī jāieauž lielās, vālainās miglas, kad, bitēm
kāri izrijot pašām savu medu, jādomā, vai tāpat nav ar māksli-
nieku radītāju: viņš iztērē pats savu pasauli līdz pēdējam pilie-
nam, un tad ir jāceļas un jākrāj tā sevī no jauna, lai varētu ko
atdot citiem.

Tāda apmēram ir dzejnieka pasaule, kas veido viņa nopiet-
nību rakstniecībā... Viņš sarunājas ar dainām un kontaktē ar
filozofiem, ar matemātiķi Andri Buiķi risina eksistences jēgas
formulas un kaut ko mēģina izvilināt no kompjuāteriem, viņš
mēģina formulēt robežšķirtni starp zinātni un mākslu, atdzīvināt
folkloru un aktualizēt Raini, izvilkt kvadrātsakni no pagātnes
kultūrmantojuma, pārveidot ābeci skolā, ieaudzināt Galda sajūtu
ļaudīs... Ja viņš darītu tikai to vien, jau tad viņš būtu vienrei-
zēja personība. Bet izrādās — tas ir tikai ceļš uz kodolu, tā ir
kodola briedināšana. Tā ir literatūras ieņemšana.

Šodien, kad ļaudis saka «Imants Ziedonis», viņi mazliet kā
satrūkstas, kā izbīstas... Kā kaut ko īpaši cienīdami, kā «mūžam
zili» dziedādami, un visiem Latvijas kalniem šo «mūžam» arī vēlē-
dami. Visiem mūsu kalniem.

Imantam arī.

Liesma, 1979, № 4, 5.—6. lpp.

ESMU PIENĀKUMA CILVĒKS
JEB «MŪŽAM DZĪVĀ MĀTES BALSS»

ARVĪDS SKALBE

1956. gads ir bagāts: dzejā līdzās ar nemiera, meklējumu un principālītātes apsēsto Ojāru Vācieti ienāk rāms virišķīga pienākuma un tradīciju turpinātājs (arī glabātājs) Arvīds Skalbe. Piesaka sevi divas radošas personības, kuru mākslinieciskās izteiksmes, arī pasaules sapratnes pretstats saglabāsies cauri gadiem. Un cauri gadiem paliks dzejai (arī lasošajai sabiedrībai) vajadzīga, pat nepieciešama — kaut varbūt ne vienmēr līdz galam novērtēta — polaritāte.

Apjukums un patiesa, neuzbāzīga smeldze par zaudētām vai kara izārdītām mājām («Atlido dzērves», «Ceļmalas ceriņi» u. c.), ar ko A. Skalbe sevi piesaka mūsu lirikā, — tās ir jūtas, kas todienu atvieglinātā patosa plūdus skanēja neierasti un svaigi, līdzīgi kā O. Vācieša jaunības tiešums un neiecietība. Pārsteidzošs piecdesmito gadu vidū ir arī zemnieka darbā gadsimtiem kaldināto cilvēku savstarpējo attiecību aktualizējums («Šoziem», «Birst ābelei balti ziedi»). Jo tais gados daudziem likās: laiks ir cits, un tūlīt arī ļaužu dvēselē viss kļuvis citādāks. Līdz apjaušamai, ka cilvēka kodolu un personības nozīmīgāko daļu veido pārmantotās ģimenes, sadzīves un kultūras tradīcijas, sabiedrība aizdomājās pēc krietniem desmit, piecpadsmit gadiem. Tāpēc gribas apgalvot: kaut ne tik ērkšķaini sūrs un «skandalozs» kā novatoriem O. Vācietim, V. Belševicai, taču patstāvības ceļš arī A. Skalbem nav vienos medus raušos bruģēts. Tā vedina domāt zināmas konjunktūras tendences pirmo triju krājumu vājākajos dzejoļos, kā arī fakts, ka vidusposma, kas spētu mākslinieciski un psiholoģiski apvienot O. Vācieša un A. Skalbes pieteiktos polāros ideālus, mūsu piecdesmito gadu beigu un sešdesmito gadu dzejā, manuprāt, nav. Īsti šis vidusposms kristalizējas kādu divdesmitgadi pēcāk — septiņdesmito gadu vidū.

Nosvērtā patstāvība ne vien mākslinieciskajā izteiksmē, bet arī kā A. Skalbes dzejā dotā estētiskā rakstura iezīme, «ziemeļ-

nieciskā atturība» (I. Čaklā), neuzbāzīga noslēgtība un ētiškums — tas ir pirmais, kas nāk prātā, domājot par dzejnieka devumu mūsu lirikā. Un vēl — pienākuma jūtu atgādinājums. Šis atgādinājums nav didaktisks, tas izsecināms galvenokārt attieksmē pret darbu: pēc mums paliek tas, cik cilvēciski un labi esam pratuši savus uzskatus materializēt, iedzīvināt dienišķajā darbā, pēc mums paliek mūžīgā — salīdzinot ar cilvēkam atvēlētajiem nedaudzajiem gadu desmitiem — daba. Jo, lai kādas pārvērtības tricinātu pasauli, jūra, baltais bērzs un uzarts rudzu lauks paliek vienmēr. Tur dzīvi, dzīvošanu apzināties var, tikai krietni ar sviedriem vaigā strādājot, darbu darot kā ikdienišķu nepieciešamību, bez pretenzijām uz slavu.

Laikam taču aplocei — daba un dienišķais darbs, kas pamatā A. Skalbes dzejai un mūsu tautasdziesmās fiksētajām emocionālajām kvalitātēm, ir kāda iekšēja likumsakarība, kura nepieļauj nepacietības un cietsirdības, arī nežēlības un naida kultivēšanu, tā ir sveša kā dainām, tā A. Skalbes lirikai. Viņaprāt, darbs prasa klusumu, rāmu mieru, vienotu ar darbīgu dienišķību. Darba vīra izturētība, pārvarot dzīves smagumu, šo dienišķību vērs dzidri daiļu. Zināms taču — kas tālu skatās, tuvu neredz («Meistara kalums»). Tuvums prasa apliecināšanu un siltu ikdienas mieru. Jo šajā mierā ir spodrība («Ja tu smagu jūti sirdi»), ir tik vajadzīgā atturība un nepārsteidzība spriedumos. Arī lēnprātība lēmumos, kurus A. Skalbes dzejas cilvēkam vienmēr diktē pašatbildība kā pretstats sešdesmitajos gados literatūrā apdziedātajai visaptverošajai atbildībai par visu, kura savā galējā izpausmē rezultē latviešu mentalitātei svešo zelta muti, tarkšķi vai stirkšķi. («Daudz jau nevēlos, atstāj, sirds, man / Ļoti mazo, bet dārgāko daļu, // Kaut vai to, kurai ziedošu zaru, / Bišu sanoņas mazāk varbūt, / Bet par kuru es spēju un varu / Kaut vai pusnakti nomodā būt.»)

Skalbes liriskais «es» nepazīst jūsmu par kņadu, šo šķietamo temperamenta butaforiju. Ar pirmajiem krājumiem viņam tuva izturība («Raksturs», «Birst ābelei balti ziedi»), sīkstums, kas ārējā izpausmē līdzinās, nu jau jāsaka, senlatviešiem raksturīgajai spītībai dienišķo grūtību priekšā nenolaist rokus. Ir taisnība I. Brātkai (LM, 1968, 20. janv.), ka no gadusimtos veidojušās dailes izjūtas, «no mantojuma vērtības apziņas arī ceļas nesātīgais sīkstums, tā ietiepīgā dzīvotgriba cauri visām likstām», kas iemīt A. Skalbes liriskā «es» raksturā un iet roku rokā ar folklorisku nesteidzību un smalkjūtīgu noslēgtību, ar apziņu, ka neviens mēs savu *mūžu nedzīvojam tikai sev vien*, bet esam ieslēgti tuvinieku lokā, kuriem svarīga mūsu saudzība, rūpes, pašaieliedzība un maigums. Tā veidojas liriskā «es» vīrišķības

apskaidrotā pienākuma sapratne, kas A. Skalbes kvartās sasilda un vieš palāvību. Un tā tad arī ir tā «mūžam dzīvā mātes balss», kura no aizmūžiem pa rakstaino divieli nākusi līdz šaidienai. Un aizies vēl tālāk — pēc mums.

Ētiskās jūtas A. Skalbes liriskajam varonim nav domājamas bez sāpēm, arī atsacīšanās («Tad būsim pienākumā dāsni, / Jo arī tā palaikam ir: / Bez mīlestības dūmo krāsnis, / Ar mīlestību dūmo sirds!»). Un tāpēc sīvi dūmo sirds, ka vieglā lidojošā mīlestība ir agras jaunības daļa, vēlāk plecos guļ saistību, atbildības nasta, kuru nometot postīts un ārdīts tiek vairāku mūžs. Tāpēc polemiska, bet ētiski dziļa ir A. Skalbes lirikā vērojamā norobežošanās no sešdesmito gadu dzejā tik iemīlotās mīlestības (bieži ikkatra seksuāla uzbudinājuma) pacelšanas pāri atbildībai, pāri visām citām cilvēku savstarpējo attiecību izpausmēm un pasludināšanas bezmaz vai par vienīgo vērtību, it kā aizmirstot, ka aiz šīs izkārtnes ērti var iekārtoties salts egoisms, bezsirdība, amorāla pieticība, pat parazitisms vai glēva izlaidība. («Ar mīlestību ejiet zodziņ, / Ar mīlestību sitiet nost, / Aiz restēm nemīlamos slodziņ / Kā musulmaņus korānos. // Caur mīlestību bērni pieklist / Un sāk kā velni naktis brēkt, / Bez mīlestības ļoti viegli / No apnikušām sievietēm bēgt. // [...] Ar mīlestību — lepna diena, / Bez mīlestības — sienā skrien... / Bet ja nu bijis nav nevienas, / Bet ja nav gadijies neviens!»)

Un tā ir dzejnieka atziņa — «Bez mīlestības nedzīvoji, / Bet daudziem jādzīvo bez tās, / Tie netaisās no ceļa noiet / Un sarukt savās prasībās. // Tie vientuļīgi skrūves skrūvē / Un vientuļīgi dienas tēs, / Bet to, ko viņi ceļ un būvē, / Nekādi gadi nenoplēs.» Viņaprāt, tāds ir lielum lielā cilvēku vairākuma mūžs — mīlestība ne katram šūpulī lemta un laikam jau nedrīkst gribēt dzīvi dzīvojot nepārtrauktā ekstāzē. Tāpēc sabiedriskai apziņai kopumā un katram indivīdam atsevišķi ir nepieciešama arī prasme samierināties ar nepretenciozu tikai patiku un draudzīgumu, jo tas, liekas, stabilizē cilvēkā morālo noturību, kura nepavisam nekaitē kvēlu jūtu ilgstošai pastāvēšanai, bet gan to papildina, tāpēc kopš aizlaikiem pie latviešiem abas izcilus godā celtas un abas veido noteiktu vērtību kompleksu. Šķiet, *jūtu noturības* aktualizējums, tās ieslēgšana cilvēka gribas un rīcības likumsakarībās latviešu pēckara dzejā ir tieši A. Skalbes nopelns. Liriskā «es» dziļākā pārliecība ir, ka noturība jūtās nav sastingums, cietums, arī tur var ieraudzīt emociju kustību, to divējādošanos («No akmens sirdīm nebaidieties», «Jau liekas — šī gaisma saļimst» u. c.), taču tā ilgstoši sargā cilvēku attiecību siltumu.

Liriskā varoņa ētiskums, padziļinātas izpratnes apskaidrotais pienākums Skalbes dzejā tad arī veido folkloriskajai apziņai tuvo *samērīgumu un pakāpenību emociju izteiksmē* («Ja izkaptis tiek par mēru trīta»), kurās svešs ir kaislību apdullums, to bezdibeņu tumsa un tvans. Tāpat, manuprāt, jūtu samērīgajā pakāpenībā lielā mērā slēpjas A. Skalbes dzejas cilvēka «folkloriskā anonimitāte» (I. Auziņš), ko, protams, vēl padziļina mākslinieciski prasmīgi ieaustās dainu, pasaku un parunu jutoņas.

Turklāt cilvēka dabas, rīcības pretrunības («Trešais», «Ozolīti, zemzarīti», «Divi pašportreti», arī: «Tev bija skaista balss / Un absolūtā dzirde, / Un svešas sirdēdas / Tev sadzirdēja sirds. // Un tomēr pasaulei / Nekad tu nepatīki, / Jo pamaz viltības / Uz šaha rūtīm liki. // Kāds gudrāks spēlēja / Uz samta galda mēla. / Un tāds tu atnāci — / Ar ielāpiem un robiem, / Bet vajadzēja nākt / Kā haizivij — ar zobiem») sapratne A. Skalbes dzejā ir tāda, kas cilvēka ideālu saista ar ētisko skaidrību, nevis bezierunu ticību dzīves sociālo pārkārtojumu tūlītējam burvju spēkam. Un tas pasargā viņu no nepamatotām ilūzijām, liekām dūsmām, nervozitātes un patosa. Arī traģiskas. Tāpēc dzejnieka konstatējuma intonācijā vairāk rāmas skepses — tāds jau cilvēks ir: līdzās labajam iemīt arī ļaunais. Šī skepse, ļaujot saglabāt «lab-sirdīgu, reizēm asu smaidiņu pret sevi un kolēģiem» (I. Čaklā, LM, 1971, 24. jūl.), arī pret bīstamo apziņas dalīšanos pa sociālajām lomām pēc ikreizējas vajadzības («Te nav mēteļu, cepuru nav, / Te ir rindā sakārtas maskas. / Lūdzu, izvēlies, izvēlies, draugs, / Cietās akmens vai mīkstās — vaska! // Sārtās — priecīgās, bālās — bēdu, / Katrai grimasei raksturs cits: / Sevi slavēju, otru mēdu, / Krokodila asaras rit») pakļaujas A. Skalbes lirikā dotā estētiskā rakstura dominantei — pienākuma apziņai pret darbu un tuviniekiem.

A. Skalbes liriskā «es» un «pasaules» gandrīz vai folkloriskā identitāte, ziemeļnieciskā izturētība šodienas lasītājam varētu šķist pat pasīva, ja vien aforistiskā, paradoksālā un paskarbā izteiksme neliecinātu par līdzcilvēku darbības un notiekošo dzīves procesu vērtīgu uztveri un analīzi. Domājams, A. Skalbes spēja saprast, ka mākslas objekts ir nevis individuālā nelaime, sāpe, bet «pārvarētais kā cilvēcisko iespēju sliekšnis» (I. Auziņš), viņu atšķir no tā sešdesmito gadu dzejā sazēlušā strāvojuma, kas akcentēja personības individuālās īpatnības. Tāpēc tuvāk patiesībai būs atziņa, ka civilizācijas labumu (arī žņaugu) «nospīstie» un «tautisko, viengabalaino, stihiski objektīvo pasaules skatījumu» (A. Klotiņš) zaudējušie individuālisma meklētāji šajā dzejā drīzāk sajūtīs neaptveramu stoicismu nekā

slābu dīkumu (uz stoicisma iezīmēm norāda arī J. Čākurs — Karogs, 1972, № 3, 125. lpp.).

Skalbes liriskā varoņa izturība ir gaiša, bez iekšējo kompleksu bezdibeniem, tā rūgtumu uzkrāj minimālās dozās. («Šī nakts kā uzvilktā, bet velkas lēnām / Ar pilnu mēnesi un puķu ēnām, / Kas mirušas uz baltām sienām krit, / Ka pašu puķu man i nepazīt. // I sārti degošā, i cēli aukstā — / Kā uzspiestas ar skurstenslauķa plaukstām, / Ik ziedlapiņa — pārrogļojies pirksts, / Kas vēl ar draudu divkosību sirgst. // Cik spokainas ir puķu ēnas melnās! / Pats nelabais ar tādām šonakt pelnās, / Par velti dod, lai viņu varā tiek / Mans nomods un mans saplošītais miegs. // Vai zīme tā, ka atnāk aiziešana! / Vai kāds varbūt vēl atriebies nav gana, / Ja mūža nogalē tik briesmīgs sods: / Viss krāsainais top melnā pārveidots. // Ai, mirkļa apmulsā, kurp tiekam stumti! / Par laimi — staroties sāk Rīgas jumti, — / Tur pati varenā pār sliekni kāpj. / Viss krāsains kļūst un dzīvošanai sāp...») Protams, bez novēlotām sirdsapziņas ēdām neiztikt arī viņam, visbiežāk par cita sirds siltuma, dāsnuma izmantošanu bez īpašas vajadzības (vienkārti — patmīlības spožumam, piemēram, dzējolī «Kizila spieķis»). Īsta sapratne par to nāk tikai tad, kad dzīve «kopā ar prieku un laimi, un mokām» ik gada apriti izrauj no rokām jau varmācīgi («Laiks»). Un, kaut arī A. Skalbes liriskajam «es» sirdsapziņas sūrsti katrā mūža posmā izpaužas atšķirīgi, tomēr aizvien *sirdsapziņas balss* viņu tuvinājusi nekad līdz galam neaizsniedzamajai, apskaidrotajai izpratnei, pēc kuras Skalbes dzejas cilvēks tiecīs visu mūžu: «Ja tu smagu jūti sirdi / Ja pārlieku rūpes grauž, / Baumas, tenkas, melus dzirdi, / Melus pašā mēle auž — // Tīrās drānās sevi sapos, / Egles skuju paņem klāt / Un pie tēviem Brāļu kapos / Aizej drusku parunāt. // Un tu jaudīsi patiesi, / Cik daudz tīra spējams dot, — / Atpaļ uz vārtiem iesi / Lielas gaismas apskaidrots.»

Sirdsapziņas balss A. Skalbes liriskajam «es» — tā ir atsacīšanās spēja, noturīgas pateicības jūtas un neitrāls draudzīgums. Šis iezīmes viņa estētiskajā raksturā iemitušas vienmēr un palikušas īsti stipras visos dzīves virpuļos («Un noplakšķ pret pasauli grīdu» u. c.). Un tas vēlreiz akcentē A. Skalbes kā dzejnieka patstāvības vaibstus: latviešu pēckara lirika galvenokārt pievērsusies polārajam mīlas un naida pārim, cenšoties (tiesa, ne vienmēr spējot) to noturēt tikai kaislību intensitātē, bet par dzejas mazcienīgām (zemtekstā — cilvēku noniecinošām) netieši atzīstot visas starppakāpes. (Starp citu, piemirsta un pazūd tautas dzīves uztverē sakņotā patiesība, ka mīlas pretpols ir bārgums, nevis naid. Ar laiku, protams, tāda sapratne sāk gūt atbalsi arī sabiedrības apziņā.)

Skalbes dzejā *šķietami pieticīgais* jūtu komplekss — atsacīšanās, pateicība, draudzīgums, savstarpēji divējādojoties un paceļoties sirdsapziņas šķīstītavā, — harmoniski ieslēdz, niansē un bagātina dzejas cilvēka skaidrības un pienākuma sapratni. («Sijādami vērpjas diegi —/ Zīda svārki šalks, —/ Sijā sevi tā kā sniegi, / Tā kā lietus smalks. // Klusu ciezdams, norij krupjus, / Valā sevi slēdz. / Sijā sevi sietu rupju, / Smalku sijā pēc. // Ejot pāri, notris tilti, / Skrien pa dzislām silts. / Sijā sevi tā kā smilti, / Nepalikdams smilts. // Sijā, sijā, sevi sijā, / Sietiem cauri laid, —/ Nemitīgā sietu mijā / Izsijājies slaidis. // Neļauj savam vārdam aizsmakt, / Turies tā kā vīrs, / Tā kā tālu zvaigžņu gaisma / Izsijājies tīrs.») To papildina prasme piedot citu vājības, pārdarījumus: «Es piedodu jums visiem un pavisam, / Man varat nepiedot neko un pat nekad. / Pie debesīm, rau, pirmā zvaigzne sieta, / Un dziļums draudīgais man neliekas tik daurs, / Jo spoža vīzija priekš acīm rīsa / Un šonakt izbeidzās mans lielais gaismas bads. // Nu aklo straumi tev būs izgaismot, / Pa kuru dzīve peld kā strauja vimba. / Man nav nekā, ko nožēlot vai noliegt, / Lai katram paliek laimes jēdziens savs, / [..] Tev, kam ap galvu pusnakts vidū nimba, / Tev blakām paiēšu vēl mazu nieka soli / Un, tālu atpalicis, palikšu es tavs.» Jā, «Mīļā dzīvība tik spīva, / It kā mūžība tai dota. / Dvēsele tik brīva, brīva, // Apskaidrota, apskaidrota . . .».

A. Skalbes pēdējā laika dzejā pastiprinās dziļa, no raudām attīrīta cilvēka dzīves galīguma nenovēršamības izpratne («Še tev, krāsns, kaula zobs» u. c.), ko noteiktai vietai un vēsturiskajam laikam piezemē no tautasdziesmām uzsūktais lirisms un savas paaudzes traģiskais gājums kara vērpētēs. Klusinātā sāpe atgādina: cilvēks — zemes viskrāšņākais zieds — nevar izrauties dabas visuvareno likumu ārpusē, pat ne ārpus paša radītājām sabiedriskajām regulām («Jau liekas — šī gaisma saļimst», «Un pienāk brīdis, mirklis, reize», «Ar katru sekundi kļūst mazāk laika» u. c.). Pavid noguruma brīži, kurus, kā vienmēr, likvidē darbs («Pavisam labi apzinos»).

Tāpēc A. Skalbes liriskā «es» — smagā dzīves vilcēja darbīgais miers («Mans miers tik zils»), kurš apkārtnei disciplinē, kļūst par apliecināšu pretpēku nenoturīgai svaidībai. Un nepārvēršas par skaidiņu sadzīves vērpētēs, tāpat kā par to savā laikā neklūva mūsu tautasdziesmās apdziedātais zemnieka melnais, stundās nenormētais lidums. Un, kaut mūsdienām raksturīgā un O. Vācieša, I. Ziedoņa, I. Auziņa dzejā ar traģisku sāpi iezīmētā «zemes bezjēdzīgā izniekošana», kas «apdraud ne tikai cilvēka fizisko eksistenci» (A. Alķe), A. Skalbes dzejai tiešā veidā sveša, netieši viņa dotās jūtu noteiksmes darbojas kā pretstats,

uz kuru fona vieglāk var apjaust notikušās un notiekošās pārmaiņas cilvēku uzkrātajā dvēseles pieredzē. Viņa lirikā valda zemnieka darbā gūtais psiholoģiskais uzkrājums arot, sējot, pļaujot un mazdrusciņ esot kurpniekam, namdarim, galdniekam, dārzkopim, zemes racējam, meža cirtējam (S. Zaligins). Šajā mierā («Mans miers tik zils») sava vieta ir arī lēnprātības it kā pietušētajai gribai, tāpēc tā nekad neklūst par dominanti kā I. Auziņam, O. Vācietim un I. Ziedonim, un tā noteikti tiek samērota ar tradīcijās glabāto labā un ļaunā izpratni. («Pelēks akmens, zaļu bārdū, / Nepacelšu, nī. / Vieglus, vieglus kaļat vārdus / Smagā akmenī. // Akmens pēda lejup spiedis, / Dziļāk mani dzīs, / Vārdi tā kā spārni sviedis / Atkal debesīs. // Nākdams smagu soli nemin, / Tāds pie bēdām sies, —/ Vēl starp debesīm un zemi / Spītā pacelsies. // Lieciet tādu akmentiņu, / Kam apaļa velšanās, / Man vieglāka būs ar viņu / Augšāmcelšanās...») Bet blakus gribai vienmēr būs mierinātājs darbs («Nav Veidenbauma laiki»), pateicība, atsacīšanās un godprātība — A. Skalbes gaišā ideāla neatņemama daļa. Redzīga godprātība liek dzejniekam pamanīt vēstures aizmēzto aktualitāšu «varoņus» un viņu īso, apkārtnei daudzkārt postošo mūžu. («Vēl jau skaties tālē tālā, / Visu gudrām acīm skaties. / Vēl jau stāvi pjedestālā / Savā paštaisnībā paties. // Bet, jau raugi, pirmā poga / Trūkst no brūnā bronzas svārka — / Un pie tava gaišā loga / Citu karogu jau pārkar. // Laikam lejup nokāpt nāksies, / Sludinājis esi gana. / Rosās vīri: ritu sāksies / Pieminekļa nojaukšana. // Mūžību kā zelta loksni / Negribīgi kopā tīsi / Un vēl, gāzdamies ar troksni, / Dažu labu nositīsi...») Nav viņa acīgumā ļaunas, cilvēku necinošas un kundziskas nirdzības vai ironijas, drizāk paskarbs žēlums, kam tuvu rados stāv saprātīgai palīdzībai pastiepta roka.

Skalbes mīlestība pret grāmatu, godbijība pret izglītību un zināšanām ir sakņota ne tik daudz folklorā, cik latviešu priekšpadomju literatūrā un no iepriekšējās paaudzes mantotajās dzīves tradīcijās. Neapgāžama paliek pārliecība: smagā, praktiskā darbā rūdītas, veiklas un prasmīgas rokas patīs nēsāt spodru kreklu un patīs saglabāt spodru arī dvēseli («Tēva dubļi sudraboti»), dvēseli, kura nerimst slāpt pēc gara gaismas («Un nolaižas vasaras augstās velves»), arī pēc cilvēciskās patības harmonijas («Zvaigznes spīd. Un jūra»), vienības, veseluma. Grāmata vajadzīga, lai izturētu, lai dzīvotu dzīvi. Lai atjaustu, ka pat savā personīgajā dzīvē neviens neesam visuvarens, ka cilvēka pozitīvā, apliecinotā rīcība, tāpat kā klūdas (kuras ne jau visas ir neziņas vai vieglprātības rezultāts), ir sakņotas mūsos dziļāk, nekā pieņemts domāt. («No vecvectēva, vēl tālāk pat varbūt, /

Pa gultnēm mīklainām nāk līdzī tēlnieks kāds, / Kurš liek mums tādiem, kādi esam, būt, / Un nenovēršams notiek viņa prāts. // Viņš ieliek dvēseli, un Baha ērģeles / Pa stāvām velvēm svēt-svainīgi kāpj, — / Dzimst cilvēks pasaulē, dzimst viņa es, / Kas dziļi iepriecē vai dziļi sāp. // Cik bērni dažādi, tik dažādi, ka bail, / Un viņu vecāki ir dažādi tikpat. / Caur mūžu mūžiem dārgakmeņi gail / Un izdedži, ko reti saredz pats. // Un tēlnieks mīklainais — tas nepasaka vis, / Kur slēpjas viņa vājums, viņa spēks, / Kad īsti kalnu pielicis ir šis, / Kad vainojams ir mūsu pašu grēks. // Un tā mēs laužamies caur savām dzīvēm šim, / Viens laimē starodams, cits tumši nelaimīgs, — / Kaut piedzimām zem vienām debesīm, / Viens ejam prieka stalts, cits — bēdu liks.») Šī atziņa par uzkrājumu gēnos, par ko tik maz kas zināms un kas tālu ne tieši, ne uzreiz samanāms, atvedināms, — viņa-prāt, tas ir katra varenais liktenis. Un likteni var tikai nojaust, bet ne detaļās zināt.

Domājot par cilvēka tēlu A. Skalbes lirikā, ikreiz jāatgriežas arī pie viņa Dabas, tās universuma izjūtas, kurā cilvēks gan ir krāšņākais zieds, bet ne pats dižākais. Viennozīmīgi tas formulēts vārdos: «Un mīklainās kataklizmas, / Kas notiek tai aiztel-pas telpā, // Tās atduras asinis tavās / Un iecērtas manā elpā.» Daba ir plašāka, lielāka par cilvēku un salīdzinājumā ar viņu — mūžīga. Tās aprītēs vairāk noteiktības, skaidrības, un to pašsaprota mība ar savu nesteidzību, pēc A. Skalbes domām, cilvēku attīra. A. Skalbes liriskais «es» Dabā iekļaujas, piekļaujas, un nav viņā vēlēšanās to uzveikt vai estetizēt. Tāpat kā nav tiesmes nolaisties panteistiskā pielūgsmē. Daba ir daļa no viņa, pareizāk, viņš ir dabas daļa, ķēdes loceklis tajā. («Tu — viena sīka dabas daļa, / Ko var par nebūtību saukt, — / Uz zemes posiju-sies skaļa, / Pie debess durvīm klauvē jau.»)

A. Skalbes dzejai svešs gan O. Vācieša sāpīgais kļēdzienis par ķīmijas un nesaimnieciskuma ārdītajiem Dabas dzīvības ritmiem, gan I. Auziņa pilsētnieciskās brīvestības un spirtgā gaisa gaviles zaļā pļavā. A. Skalbes liriskais «es» Dabu jūt kā spīlarkla arājs dienīškā darbā — pašsaprota, pilnībā neizdibināmu un rīmtu savā gaitā. («Bērzi kā termometri, / Gremdēti priecīgās asinīs, / Veselu manu Latviju rāda»; «Neskaitiet marta vējus — / No visām pusēm pūš! / Es to nevarēju, / Notērēts vesels mūžs. // Stāviet un nekustieties, / Lai vēji garām skrien! / Es gāju ar vējiem skrieties / Un laukā paliku viens. // Gribēju noķert vējus. / Kā saka: cik garš, tik plats. / Es to nevarēju / Un kļuvu par vēju pats.») Viņa viengabalainā, zemnieciskā dabas izjūta intuitīvi jauš, ka «dzīvības procesu saārdīšana pasaulē ap cilvēku... saārda arī cilvēku dvēseles» (Aļķe A.

Visi jautājumi uzdoti pareizi... — Kritikas gadagrāmata, 7. R., (1979). Tāpēc A. Skalbes liriskais «es» sabiedriskajā apziņā aktualizē to jūtu kompleksu un harmonisko attieksmi, kāda piemita arājam pret dabas apritēm. Pārsteidzīgi būtu to dēvēt par strausa politiku — A. Skalbes liriskas mākslinieciski piepildītās emocionālās kvalitātes gandrīz vai vienīgās ilgu gadu neļāva aizmirst stabiluma nozīmīgumu pretstatā lasītāju simpātijas ieguvušajam «naivajam ātrumam» (V. Ļūdēns) un trauksminieku plauksmei.

Ne visas emocionālās kvalitātes, kas atrodamas Arvīda Skalbes lirikā, šajā rakstā nosauktas. Vairāk pakavējos pie tām, kas iezīmē viņa patstāvīgo pasaules izpratni un piecdesmitajos sešdesmitajos gados veido pretpolu O. Vācieša, I. Ziedoņa, I. Auziņa u. c. lirikā dotajām jūtām. Mēģināts iezīmēt arī tās (gaišs harmoniskums, godbijība pret izglītību), kuras septiņdesmitajos gados tālāk turpina K. Skujenieks. Jāpiebilst, ka septiņdesmitajos gados Arvīda Skalbes pasaules uztverei atsevišķos saskares punktus tuvojas I. Auziņa, I. Ziedoņa, arī citu poētiskās atziņas. Visuvāk laikam pienāk maigais V. Ļūdēns un atturīgā M. Misiņa.

KRIETNUMS

VIKTORS ASTAFJEVS

Vai aktieris, kas aiz kulisēm dzīvo mietpilsoņa dzīvi, uz skatuves uzkāpis, var pēkšņi iegūt Šekspīra tēlu dziļumu? Vai banāls cilvēks no skatuves var apskaidrot, augšupvērst citu cilvēku domas un jūtas? Tā saviem audzēkņiem tika jautājis Staņislavskis, un, kaut arī viennozīmīga atbilde uz šiem jautājumiem, manuprāt, nav iespējama, paveikt visgrūtāko mākslā — apliecināt ideālu gan ir pa spēkam tikai cilvēciski lieliem talantiem.

Literārajā dzīvē mēs bieži (un pilnīgi pamatoti) cildinām krievu prozaiķu Vasilija Belova, Fjodora Abramova, Valentīna Rasputina, Vasilija Šuksīna, Viktora Astafjeva ētiskās nostādnēs un prasīgumu. Diemžēl jau retāk mēģinām skaidrot, no kurienes tad rodas ideāla gaisma viņu darbos.

Rakstnieka sūtība... Vai šodien, kad poligrāfija, kino, televīzija, estrāde, teātris, nepacietībā degdami, steidzina runātā un rakstītā vārda piedzimšanu, tas neskan jau vecmodīgi? Ja gada laikā vien kāda literāra žurnāla redakcija saņem 12 000 prozas rokrakstu, no kuriem liela daļa uzrakstīta stilistiski izkoptā manierē? Pats par sevi šāds fakts raisa tikai pozitīvas emocijas par izglītības un kultūras apjoma paplašināšanos. Taču grāmatu trūkst aizvien vairāk, un lasītājs gatavs tās meklēt kaut vai ar uguni. Tāpēc cik viegli tik labvēlīgos apstākļos talantam, kam sveša mākslinieka sūtība, viņa tikumiskais pienākums, kalpošanu saviem panākumiem un ienākumiem aizplīvurot ar ziedošanos mākslai. (Anatolijs Efross, piemēram, raksta par aktieri, kas šodien vairs nevēlas nopietni strādāt teātrī, jo ārpus tā sienām popularitāti iegūst, strādājot mazāk un vieglāk nekā teātrī.) Līdz literatūrā ienāk Aleksandrs Vampilovs, kas visu cilvēkam doto ziedo dažu lugu uzrakstīšanai. Līdz universitātes pasnie-dzējs Fjodors Abramovs aiziet no labi situēta darba, lai rakstītu turpinājumu kritikas nikni nopeltam romānam. Līdz Viktors

Astafjevs vairāk nekā divdesmit gadu strādā pie vienas grāmatas, it kā desmit jau būtu uzrakstījis. Jo literatūra kā māksla vienmēr no jauna eksaminē katru rakstnieku paaudzi ne tikai amata meistarībā, bet arī literatūras ideālu un rakstnieka sūtības izpratnē. Bet krievu literatūrā šo eksāmenu jau ir kārtojis Puškins, Ļermontovs, Hercens, Tolstojs, Dostojevskis, Čehovs. Un, kad V. Astafjevs pēc piecpadsmit gadu darba literatūrā raksta, ka «tas ir pats smagākais darbs no visiem, kādus es esmu iepazinis savā dzīvē» (Мол. гвардия, 1968, № 8, с. 318), rakstnieks ar to nedomā tikai mēnešiem ilgo atrautību no ārpasaules un garās stundas pie rakstāmgalda. Būt rakstniekam V. Astafjevam nozīmē arī apzināties, kas pasaules literatūrā ir Tolstojs, Dostojevskis, Buņins, Čehovs, Puškins, Turgeņevs, un, pārvarot mūžīgo neticību saviem spēkiem (kā V. Astafjevs saka, šo vārdu pilnīgi pietiek, lai tu pats uzvestos pieticīgi), tomēr uzdrošināties rakstīt. Būt rakstniekam — iemācīties «redzēt pasauli ar savu redzējumu un saprast to ar savu prātu». Būt rakstniekam — spēt sacīt acīs visrūgtāko patiesību, apliecināt sirdsapziņas un cilvēcības ideālus i dzīvē, i literatūrā. Vienmēr un visur V. Astafjevs nenoguris aizstāv domu, ka rakstnieka «meistarība — tā nav tikai valodisko un tēlošanas līdzekļu izvēle» (Лит. газ., 1979, 28 марта, с. 5), bet arī mākslinieka tikumiskais pienākums mācīties no krievu klasiskās literatūras gara lielumu, pilsonisku krietnumu un izturību. Citiem vārdiem runājot, V. Astafjevs aizstāv nepieciešamību turpināt šīs literatūras ētiskās tradīcijas. Jo atkāpšanās no tām neizbēgami deformē arī ētiskās nostādnes literārajā darbā un bīstami sašaurina literatūras funkcijas un uzdevumus. Sergejs Baruzdins (Дружба народов, 1979, № 4) runā par «Astafjeva nepieciešamību» literatūrā, un šajos divos vārdos visprecīzāk raksturota V. Astafjeva vieta un nozīme mūsdienu literatūras procesā.

Bet cik smags un grūts bijis V. Astafjeva ceļš uz literatūru! Jo viņš sāk rakstīt gandrīz trīsdesmit gadu vecumā, turklāt tikai ar 6 klašu izglītības bagāžu... Rakstnieks vairākkārt ar nožēlu atcerējies, ka būtu kļuvis par mācekli literatūrā vismaz 10—12 gadus agrāk, ja vien nebūtu bijis kara. Sacerēt, izdomāt patīcis jau bērnībā, un ne vienu reizi vien ziemeļblāzmu un polārnakts pilsētas Igarkas bērnu nama audzēkņa dzejoliši un stāstiņi bijuši izlasāmi skolas žurnālītī. Kad sākas karš, V. Astafjevam ir 17 gadu, un literatūra kļūst tāla un neaizsniedzama pasaule.

Bet 1945. gadā V. Astafjevam jāsāk dzīve no jauna: bijušā frontinieka vienīgā bagātība ir pārtikas kartiņu norma divām nedēļām un divi pāri veļas, no kuriem viens jāatdod kā samaksa par pases fotogrāfijām. Smago ievainojumu dēļ V. Astafjevam

vairs nav iespējams strādāt arī pirms frontes iegūtajā profesijā — par vilcieni sastādītāju. Taču vieglu darbu sievas dzimtajā kalnraču un metalurgu pilsētā Čusovajā nav. Sākas cīņa par izdzīvošanu, par maizes kumosu ģimenei un bērniem. Trīs grūtus gadus V. Astafjevs strādā karstajā cehā, bet tad ārsti ieteic meklēt vieglāku darbu. V. Astafjevs kļūst par gaļas krāvēju stacijā. Arī tas nav viegls darbs, jo, nesot kautos lopus pa slidenajām, notaukotajām kāpnēm, ik solis draud ar bīstamu kritienu un laužu muguru, toties vakarā krāvēja ģimenei var pārnest kaulus un gaļas atgriezumus. Un desu fabrikas administrācijas modrajām acīm garām nepaslīd kāda krāvēja «īpatnība» — mājās viņš nes tikai nopelnīto... Tāpēc V. Astafjevs tiek pieņemts strādāt cehā jau pie gaļas padošanas, mazgāšanas, sāļšanas. Bet vēl pēc pāris mēnešiem administrācijas uzticēšanās V. Astafjevam ir jau tik liela, ka viņam uztic fabrikas naktssarga pienākumus. Kā V. Astafjevs atceras, viņam «tas bija pats vieglākais, pats labākais un pats priecīgākais darbs kopš pirmajiem pēckara gadiem» (Мол. гвардия, 1968, № 8, с. 310). Beidzot iegūta iespēja visu nakti lasīt, mācīties, pārdomāt, atcerēties. Rit 1951. gads. Līdz kādā dežūras naktī «aiz niknuma» par kādu nepatiesu un muļķīgu avīzes literārajā pulciņā dzirdētu sacerējumu V. Astafjevs uzraksta savu pirmo stāstu. Dzirdētā sacerējuma autoram karš ir tikai skatuve, uz kuras varonim demonstrēt savu vīrišķību, drosmi, attapību un veiklību pret pretinieku, V. Astafjevs aiz cieņas un pateicības pret kritušo pulka biedru Matveju Savincevu turpretī cenšas uzrakstīt, «lai viss būtu precīzi, lai viss būtu tā, kā tas bija». Tālākais — stāsta publikācija (gan ar pārtraukumu) vietējā avīzē, radiopārraide, publikācija apgabala avīzē, vēlāk almanahā, līgums ar Permas izdevniecību par pirmo stāstu krājumu, uzaicinājums strādāt avīzē... Tomēr sākotnējais rīkojums pārtraukt stāsta publikāciju avīzē varoņa «netipiskuma un bezidejiskuma» dēļ vienā rāvienā trokšņainu ievēribu guvušo iesācēju nobaida, «un sāku skrīvēt stāstus uz citu vīzi». Aleksandrs Makarovs, kurš ieinteresēti un gudri sekoja V. Astafjeva talanta attīstībai, apcerējumā «Krievijas dzīlēs...» (Макаров А. Идущим вослед. М., 1969) šos V. Astafjeva mācekļa gadus raksturo tā: «Pagaidām pirmie panākumi rada tikai galvu reibinošas pašpārliecinātības uzplūdus. Nav liela nelaime, ka aiz muguras ir tikai 6 gadi skolas solā, ka viņš ir tikai iesācējs žurnālists, — ko viņam nozīmē sēsties klāt un sacerēt romānu!» Turklāt romāns «Kūst sniegi» (1958) izpelnās i kritikas, i lasītāju labvēlību, un, pēc A. Makarova liecības, tas ne ar ko neatpaliek no desmitiem citu par līdzīgu tēmu rakstītiem romāniem. Rakstā par sevi un savu darbu «Piederīgs visam dzīvajam» (1973) V. Astafjevs

atceras, kā sākumā kritikas piedodošā iecietība pret viņu kā no strādniecības nākušu autoru uzjautrinājusi, bet beidzot sākusī saniknot. Tomēr V. Astafjevā vieglie panākumi un provinces pieticīgā literārā dzīve nav nomākusi iekšējo neapmierinātības sajūtu par padarīto. Tas ir vectēva un vecmāmuļas ieaudzinātais zemnieciskais darba tikums, kas liek V. Astafjevam censties katru darbu (šajā gadījumā literāru) darīt krietni un kārtīgi un to pašu prasīt no jebkura darba darītāja. Ietekmē arī literārās dzīves izteismīgie piemēri. «Mācīties, nepalikt par pusmežoni literatūrā, kurš, ieguvis Rakstnieku savienības biedra karti, uzskata to par garīgo un visādu citādu sasniegumu kalngalu, pakāpeniski pārvēršoties dēlē, kas ērti iekārtojusies uz lielās zivs ķermeņa, bet kļūst profesionāli lasošam, domājošam un strādājošam — lūk, kāds uzdevums man bija jāveic, citādi man, pusizglītotam cilvēkam, būtu gals kā literātam.» (Астафьев В. Избранное. Красноярск, 1974, с. 18.)

Mēs tikai aptuveni varam iedomāties to milzīgo dvēseles un prāta izglītošanas darbu, ko spēja paveikt V. Astafjevs jau vīra gados, no pusizglītota, pašpārlicināta provinces literāta kļūstot par izcilu dziļas kultūras mākslinieku. Neaizmirsīsim, ka viņa vienīgā universitāte ir tikai dzīve un divi gadi Augstākajos literārajosursos Maskavā. Bet jau šajā nesaudzīgajā bezatrunu prasīgumā pret sevi un savu darbu, šajā godprātīgajā kalpošanā literatūrai atklājas tas gara lielums, bez kura nebūtu iespējams radīt tādus darbus kā «Zvaigžņu lietus», «Zādzība», «Gans un gane», «Pēdējais sveiciens» un «Zivju ķēniņš».

Tas bija Juhans Smūls, kas savā laikā mūsu apziņā aktualizēja jau 19. gadsimta amerikāņu literatūrā lietoto jēdzienu «rakstnieka sāpju sliekšanās». Taču mēs šo jēdzienu esam nodeldējuši, pārāk bieži nevietā lietojot. Jo rūgtajam pienākumam — sajūst cilvēku sāpes, ciest līdzīviem un likt šīs sāpes pārsāpēt arī lasītājam ir izredzēti tikai cilvēciski lieli talanti. Bez tam jāņem vērā, ka dzīvē ir tādas parādības un notikumi, kurus mākslā atveidot nespēj pat mākslinieks ar zemu sāpju sliekni un dzīvu iztēli, ja viņam pietrūkst cilvēciskās, personiskās pieredzes. V. Astafjeva lasītāji bieži atzīstas, cik grūti viņiem bijis lasīt rakstnieka darbus. Tas tāpēc, ka V. Astafjeva proza ievēd lasītāju pasaulē, par kuras eksistenci līdz šim nebijām pat nojautuši. A. Makarovs pirms divpadsmit gadiem rakstīja, ka nezina krievu prozā nevienu darbu, kurā tikpat patiesi kā V. Astafjeva stāstā «Kaut kur dunēja karš» būtu attēlota pirmā kara ziema dziļā aizmugurē. Laiks pierādījis, ka šobrīd nevaram nosaukt arī nevienu darbu, kurā ar tikpat lielu dvēseles sāpi un apdedzinoši karstu līdzjutību kā «Zādzībā», «Pēdējā sveiciena»

jaunajās, 1974. un 1978. gadā publicētajās nodaļās vai «Zivju vira Boganīdā» (grāmatā «Zivju ķēniņš») atklātos bērņibai no-laupīto bērnu tragēdija. Lasītājam, kurš audzis «Baltās grāma-tas», «Zilas debess zelta mākoņos» vai A. Brigaderes trioloģijas pasaulē, V. Astafjeva atmiņas šķiet rakstītas «grāmatā ar mel-nām lapām». Pat M. Gorkija bērņības atmiņas kontekstā ar V. Astafjeva atmiņām zaudē daļu no sava dramatiska. Izskaid-rojums tam meklējams apstākli, ka J. Jaunsudrabiņa vai M. Gor-kija cilvēcisko pieredzi veidoja 19. gadsimta beigu pretiškības, turpretī V. Astafjeva bērņība un pusaudža gadi sakrīt ar «civvē-ces jaunāko laiku vēstures vissmagākajiem gadiem — pirms-kara un kara gadiem» (S. Zaligins). Bet lielo sociālo eksploziju plaisas, kā liecina V. Astafjevs, vispirms skar bērnu likteņus un tikai tad dzejnieku sirdis.

Ir daudzas lietas pasaulē, ko cilvēki neprot izskaidrot. Viena no tādām ir cilvēku attieksme pret dzīvību. Kāpēc Romas impe-rators, kura rokas apraipītas ar vairāku simtu cilvēku asinīm, cilvēces apziņā tomēr ir atbaidošāks par tiem tirāņiem, kuri no-nāvējuši miljoniem dzīvību? Kāpēc 250 000 cilvēku bojāeju katru gadu zemestrīcēs, plūdos, taifūnos un kalnu nogruvumos uztveram kā tragēdiju, bet to, ka tikpat daudz dzīvību tiek iznī-cināts autokatastrofās vien, uztveram ikdieniškāk? V. Astafje-vam dzīve devusi iespēju izprast arī šo jautājumu... Bet cik daudz moku bijis jāpārcieš rakstnieka dvēselei, lai uzrakstītu par Igarkas ledājos uz mūžiem aizmigušajiem bērņiem vai ciet-sirdīgu, paēdušu ļaužu sakropļotajiem mazgadīgajiem invalīdiem! Tos atdot aizmirstībai rakstniekam nelauj dziļi tikumiska cil-vēka līdzcietība un vainas apziņa varmācīgi iznīcinātas vai sakropļotas dzīvības priekšā. Domājot par cilvēka ētiku vai ētis-kām nostādņēm literatūrā, mēs nepiedodami maz uzmanības pie-vēršam tieši līdzcietībai un vainas apziņai, lai gan, ja tās trūkst, runāt par tikumisku cilvēku vairs nav iespējams. Jo, vienīgi pazīdams līdzcietību, cilvēks pārstāj būt viens uz pasaules, bet vainas apziņa ir atgriezeniskā saikne, kas kontrolē viņa attiecī-bas ar sabiedrību.

V. Astafjeva «Pēdējā sveiciena» jaunās nodaļas krievu kri-tika un lasītāji bieži raksturo kā nežēlīgas. Taču šāds raksturo-jums nav pretrunā manis teiktajam par rakstnieka tikumisko pozīciju. Krievu klasiskajā (vairākos gadījumos arī jaunākajā) literatūrā ir ne mazums skaudri reālistisku lappušu, kurās tēlota cilvēka nāve, tomēr par nežēlīgām šīs lappuses nesauksim (atce-rēsīmies kaut vai Valentīna Rasputina stāstu «Pēdējais termiņš»). Taču atšķirībā no V. Rasputina vai citu rakstnieku darbiem V. Astafjeva prozā nāve gandrīz nekad nav cilvēka mūža

dabiskais noslēgums. «Tas, kam nācies zaudēt un apbedīt bērnus, pie tam mazus, bet es viņus esmu zaudējis un bedījis, sapratis mūsu vainu un mūžam dzīvās ilgas pēc viņiem,» raksta V. Astafjevs (Наш современник, 1974, № 5, c. 16), ievadot «Pēdējā sveiciena» jauno — Igarkas nodaļu publikāciju. Dzīvība V. Astafjevam ir vislielākā vērtība uz pasaules, tāpēc vislielākā nežēlība ir vardarbība pret dzīvību, tās bojāeja. V. Astafjeva prozas traģiskās lappuses nemaldīgi nosaka arī lasītāju sāpju un līdzcietības mēru... Ja tajās dokumentēto dzīvības bojāeju vai sagandēšanu lasītājs uztver kā nežēlību, rakstniekam izdevies apeļēt arī pie lasītāja sirdsapziņas.

Vēl septiņdesmito gadu sākumā pēc V. Astafjeva stāsta «Gans un gane» publicēšanas atradās kritiķi, kas pārmeta rakstniekam krāsu sabiezināšanu, «kara šausmu un traģisma izspīlēšanu» (1975. gadā par šo stāstu un darbiem «Kalnu pāreja», «Pēdējais sveiciens» un «Zādzība» V. Astafjevam piešķīra KPFSR M. Gorkija Valsts prēmiju). Filoloģijas zinātnu doktora Ļeva Jakimenko literārajās piezīmēs «Padomju romāna iespējas un sasniegumi» (Вопр. лит., 1979, № 5, c. 104) atkal lasām, kaut arī tikai par vienu epizodi «Pēdējā sveiciena» jaunajā nodaļā (konkrēti — «Žagatā»), ka «ar tik nesaudzīgu atkailinātību, liekas, nevienš vēl pie mums nav rakstījis par karu», un tas, manuprāt, ir arī V. Astafjeva cilvēcības, godaprāta un vīrišķības novērtējums. Traģisko kara apstākļu radīto dzīvības inflāciju pieredzējuši daudzi V. Astafjeva paaudzes rakstnieki, tomēr tikai retajam bijis pa spēkam vēlreiz dvēselē pārdzīvot kaut daļiņu no tā posta un ciešanām, ko tautām atnesa fašisma aizdedzinātais kara ugunsgrēks... Lūk, ko pēc romāna «Karstais sniegs» izlasīšanas Jurijam Bondarevam raksta V. Astafjevs: «Sirdij smagu darbu Tu esi paveicis, ar šausmām domāju un stādos priekšā, cik daudz Tu esi pārcietis, atdzīvinot atmiņā šo baismīgo slepkavošanu, kuru pie mums sākuši romantizēt, vārdos izgreznot veseliem puķu dārziem, tā notrulīnot riebumu pret karu, šausmas nāves priekšā, iemitinot cilvēku dvēselēs noziedzīgu aizmiršanos un bezrūpību...» (Наш современник, 1978, № 8, c. 177.)

V. Astafjevam ir tiesības teikt, ka viņš «sumina dzīvību ikvienā tās izpausmē un nīst nāvi ikvienā tās veidā...».

Kā V. Astafjevā veidojies tas pasaules skatījums, pēc kura cilvēks nav vienīgā dzīvības forma, bet tikai lāsīte no pārējās dzīvās pasaules? Smalks tīmekļa stigojums vienotā veselumā. Vai tā ir Ļeva Tolstoja humānisma tradīcija? Vai dzīvē daudz pārcietuša un pieredzējuša cilvēka cieņa un uzmanība pret visu dzīvo vispār? Filozofija šobrīd maz nodarbojas ar jēdzienu «dzīvība», uzlūkojot to par teorētiskās bioloģijas sastāvdaļu...

Toties jau no skolas sola zinām, ka dabas tēlojums var asociēties vai kontrastēt ar literārā varoņa izjūtām, kalpot par ornamentu vai fonu darbībai. V. Astafjeva darbos arī daba ir darbojošos personu vidū. Pirms vairākiem gadiem sarunā ar kritiķi Al. Mihailovu (Вопр. лит., 1974, № 11, с. 213) V. Astafjevs akcentēja domu, ka lauku bērniem ir sveša vērojoša attieksme pret dabu. Tomēr aktīvā saskare ar dabu un tās stihiju veido ne tikai bērna raksturu, prasot no viņa attapību, veiklību, izturību, bet arī saprātīga praktiscisma attieksmi pret dzīvo pasauli sev apkārt. Dabas skaistuma izpratne rodas vēlāk. Manuprāt, arī V. Astafjeva dabas uztveres un filozofijas saknes baro dabā daudz strādājuša cilvēka praktiskā pieredze, kuras unikalitāte, vērtība un nozīme sabiedrības materiālajā un garīgajā kultūrā vispār un tehnicisma apstākļos jo īpaši visdažādākā profila speciālistiem vēl tikai apzināma. Darbs cilvēkam vispirms ir eksistences avots, un jau tāpēc vien tas saistīts ar noteiktu praktiscisma momentu, tomēr nekur šis praktiscisms netiek nekļūdīgi regulēts kā zemkopja, zvejnieka vai mednieka darbā. Krietns zemkopis zina, kāpēc auzas jāsēj mitrā augsnē, bet mieži normāla mitruma augsnē; kāpēc ziemājus nedrīkst sēt svaigā arumā, kāda loma augsnes auglības celšanā pieder papuvei un kāda āboliņam; pēc kurām kultūrām nedrīkst sēt rudzus utt. Jo zeme tās pazinējam un kopējam ir darbīgu, noslēpumainu pārvērtību pilna pasaule, kuras likumsakarību ignorēšanu zemnieks nevar atļauties tā vienkāršā iemesla dēļ, ka tādā gadījumā tiek radīti nopietni draudi viņa paša eksistencei. Cilvēka un dabas attiecību problemātika V. Astafjeva daiļradē ir risināta tik kompetenti, ka šajā jautājumā savs vārds būtu sakāms arī zinātniekiem. Jo speciālists «Zivju ķēniņā» pamanīs tādas sakarības, kas nezinātajam neko neizteic. Simptomātiski, ka žurnāla «Литературное обозрение» rīkotajā «Zivju ķēniņa» apspriešanā (1976, № 10) piedalījās daudzi ievērojami zinātnieki. Pasaules izcilākie ekoloģi atzīst, ka atveseļot biosfēru, radīt cilvēka vajadzībām optimālu dzīvojamo vidi, saglabāt un vairot dabas bagātības nav iespējams bez augsti attīstītas zemkopības. Tā ir vislabākā liecība par V. Astafjeva pasaules izziņāšanas un izpratnes dziļumu.

Teiktais, protams, nenozīmē, ka V. Astafjevam daba ir zinātniskas analīzes objekts. Rakstnieks vienīgi lieliski pārvalda to, par ko raksta. Tomēr V. Astafjevs nekad nemitējas cienīt un apbrīnot dabu. Lai gan dažkārt patiešām grūti pateikt, vai viņš lieto poētismus vai formulējis tikai nekompetentam cilvēkam nezināmo. Rakstnieks nekad neredz dabu diku un bezdarbīgu. Zeme strādā, nobriedinot maizi — «cilvēka dzīves pamatu pamatu», piepūlē saspringušas upju straumes nes kokus, kūģus,

plotus un laivas, stingie ziemeļu ledāji baro upes, purvus, mežus, zāles un puķes. Pat siks tundras ziedīnš pūlas kā īsts darbarūķis, lai pa lāsītei vien sakrātu sevī skopās ziemeļu saules gaismu un siltumu. Darbīgas dzīvības piepildīta pasaule V. Astafjeva redzīgajām acīm paveras visur — arī pirmatnīgas taigas biežoknī un sliķšņā. Iespējams, ka tieši šo cilvēkam «neērto» biežokņu un sliķšņu tēlojums vislabāk pārliecina «Zivju ķēniņa» lasītāju par to, ka dabā it visur nepārtraukti norit mērķtiecīgi, savstarpēji saistīti dzīvības procesi, kur sava vieta ierādīta pat asinskārajiem knišļu leģioniem. Bet kas pārliecinās mūs, ka tikpat nozīmīga vieta dabas procesos ir arī čūsku purvam un alkšņu pudurim? Latvijas daba rakstniekiem visbiežāk ir tikai «psiholoģisks sabiedrotais» (Gaļinas Belajas termins), bet tas mazais, kūlainais un neapkaltais Pegaziņš, kas ganās purvā starp kārkliem, dzērveņu stīgām un vaivarājiem, pagaidām izskatās gaužām vientuļš...

Daniils Graņins, kurš nu jau vairāk nekā divus gadu desmitus pievērsies problēmai «cilvēks zinātnē», kādā apcerē raksta, ka tehnizācijas process un vajadzība pēc tā apkalpojošās sfēras rada diemžēl pateicīgu augsni pārmērīgam racionālismam, cilvēka emocionālajai pasaulei atvēlot tikai racionālajam pakārtotu vietu. Šāds bīstams racionālisms ieviešas arī cilvēka attiecībās ar dabu. Dabas bagātības nav skaitļojamas hektāros, hektolitros, kubikmetros, kilovatos, centneros vai tonnās. Bērzu birzs nav tikai pārdesmit steru kokmateriālu vai vairāki hektāri aramzemei noderīgas teritorijas, tā cilvēkam spēj būt arī dzimtenes pazīšanas zīme.

V. Astafjevam ir dzejolis prozā «Dzimtie bērzi». Aizbraucis ārstēties uz dienvidiem, rakstnieks nekur nav guvis dvēseles mieru: jūra uzvēdījusi skumjas, piejūras parku skaļais, izaicinošais krāsu jūklis pārsteidzis, bet neiepriecinājis. Tikai tad, kad dienvidu eksotiskajā raibumā viņš ieraudzījis bērzu baltos stumbrus un lapu maigo zaļumu, rakstnieku pārstājis mocīt dzeldīgais nemiers: bez šiem kokiem viņam trūcis dzimtenes. Kā maizes, kā gaisa, kā ūdens... Kādā vietā V. Astafjevs atzīstas, ka nav vēl atminējis noslēpumu, kas cilvēkam visu mūžu liek atgriezties bērnībā un dzimtajās vietās. Vai V. Astafjevs arī «Kalnu pārejā», «Zādzībā», «Pēdējā sveicienā» un «Zivju ķēniņā» nemin šo mūžseno noslēpumu? Kā sarkans pavediens viņa daiļradei cauri vijas doma, ka visnelaimīgākais cilvēks uz pasaules nav vis tas, kam nav tēva un mātes, bet cilvēks bez dzimtenes. «Pēdējais sveiciens» taču sākas ar stāstu par cilvēku, kuram nolauptā dzimtene un kurš visu mūžu nebeidz ilgoties pēc tās. Un sādžinieku līdzjūtība cara izsūtīto poļu trimdinieku dēlam

laikam gan ir viena no dziļākajām ētiskajām mācībām, ko jau mazotnē sevī uzsūc puisēna dvēsele. Tāpat kā viņam vistuvāko cilvēku — vecāsmātes un vecāteva uzticība dzimtajai zemei.

Krievu literatūrzinātniece Jevgeņija Starikova apcerējumā par V. Astafjeva «Pēdējo sveicienu» (Новый мир, 1979, № 1) izsaka interesantu domu, ka pagātnes notikumu, sadzīves, likumu, ierašu un raksturu restaurācija literatūrā periodiski mijas ar vajadzību pēc abstraktiem vispārinājumiem un nosacītības. «Pēdējais sveiciens» un arī atsevišķas «Zivju ķēniņa» nodaļas patiešām ir V. Astafjeva liecība par pagātni, «savs vārds par Sibīriju», jo «piecdesmitajos gados, kad Sibīrijā sākās Bratskas un Krasnojarskas HES celtniecība, mūsu literatūrā parādījās daudz darbu, kas dzejā un prozā vēstīja par šī novada pakļaušanu un apgūšanu. Tad arī mani darija uzmanīgu un aizskāra kāds apstāklis. Spriežot pēc dažām grāmatām, iznāca tā, ka līdz šim šeit neviena un nekā nav bijis.» (Новый мир, 1979, № 1, c. 260.) V. Astafjevs šo balto plankumu literatūras kartē likvidē, ar kultūrvēsturisku precizitāti attēlojot ne tikai novadnieku darba, sadzīves un ierašu ainas, bet arī savu dzimto Ovsjanku, Jeņisejas krāces, klintis, radzes, piekrastes taciņas, ceļus un apdzīvotās vietas. Taču V. Astafjevs nav tikai pagātnes hronists vien, tās notikumos viņš spēj uzminēt rītdienas procesu aizmetņus.

«Dzīvinošo sakaru saglabāšana ar zemi, ar dzimto augsni — viens no grūtākajiem (es pat teiktu — tragiskākajiem) un tajā pašā reizē cildenākajiem mūsdienu cilvēces uzdevumiem,» raksta gruzīnu kritiķis Gurams Asatiani (Дружба народов, 1979, № 3, c. 249). Tas ir arī V. Astafjeva daiļrades virsuzdevums. Dažādu nozaru speciālistiem ir pazīstams termins marginālā jeb robežsituācija. Šādu terminu lieto arī kultūras vēstures pētnieki, runājot par situāciju, kad cilvēks zaudējis vai sarāvis sakarus ar to vidi un augsni, kas viņu veidojusi, bet citā vidē un augsnē nav vēl ieaudzis. Tāpat kā koks nevar augt bez iesakņošanās zemē, cilvēks nevar pilnvērtīgi dzīvot bez iesakņošanās vidē un kultūrā, kas viņu baro. Šī patiesība V. Astafjeva darbos atklājas tikpat konkrēti un dziļi kā pārējie cilvēka esamības priekšnosacījumi. Par to pārliecina arī V. Šukšina darbi, V. Rasputina stāsti «Pēdējais termiņš» un «Atvadas no Matjoras», F. Abra-mova jaunākais romāns «Mājas».

Bet cilvēku noteiktā vidē un kultūrā iesakņo skarba un svēta nepieciešamība — darbs. No visām esošajām problēmām literatūrai visvairāk vajadzētu interesēties par problēmu «cilvēks un viņa darbs». Pat tajā neiedziļinoties, pārsteidz, cik daudz grūtu jautājumu tā uzdod. Lūk, tikai daži: fiziskais un garīgais darbs,

to prestižs, apmaksā; «amatnieks lielrūpniecībā» (V. Lāms) un cilvēks pie konveijera; darbs romantikas dēļ un darbs kā «lielā rubļa» avots; darbs kā ētiska nepieciešamība un darbs slavas dēļ; darba rezultātu ietekme uz cilvēka psiholoģiju utt. Grūti pat atbildēt, vai jaunieša nevēlēšanās strādāt fermā ir bailes aizlaist zudumā vienpadsmit gados krātos gramatikas likumus, nevēlēšanās strādāt «neromantisku» darbu vai gudri nomaskēta nevēlēšanās vispār strādāt... Neiepazīstot šī jaunā cilvēka psiholoģiju, varam arī kļūdīties. Katrā ziņā viņa orientācijā uz «romantiskām» profesijām daļa vainas jāuzņemas arī literatūrai. Vai arī V. Astafjevs savās grāmatās nepolemizē ar tiem rakstniekiem, kuru varoņiem darbs ir vieni vienīgi svētki? (Jānis Peters trāpīgi saka, ka pavieglis darbs rada arī pavieglus cilvēkus.) V. Astafjevam darbs vienmēr ir cilvēka fizisko un garīgo spēku pārbaude. Arī tādas literatūras izsenis romantizētas nodarbošanās kā medniecība un zvejniecība viņa tēlojumā iegūst skaudri dramatiskas, pat tragiskas intonācijas. Taču tā pieminēt ikvienu krietni darītu darbu, cildināt cilvēka strādātprasmi, kā to dara V. Astafjevs, šodien literatūrā vēl prot F. Abramovs, V. Lāms, V. Rasputins. Jo darbs — tā ir paša rokām nopelnīta maize, uzarta zeme un uzbūvēts tvaikonis. Darbs — tās ir spēcīgas rokas, apkērīga galva, stipra griba. Darbs — tas ir solis ceļā pie otra cilvēka, pienākums, atsaucība, līdzcietība, čaklums. Un pateicība, cieņa pret zemi un cilvēkiem, kas iemācījuši tevi strādāt. V. Astafjeva dzimtajā Ovsjankā un tās apkārtnē vienmēr dzīvojuši dažādu tautību un kultūru cilvēki, un rakstnieks atceras, kā sādžinieki pārņēmuši arī pārceļotāju zemes kopšanas noslēpumus un mācījuši tiem savukārt taigas likumus. Turpretī visas pasaules vēju mētātie koku pludinātāji, kam darbs jau sen kļuvis par nastu, barbariski iznīcinājuši sādžinieku iekopto zemi, reāli apdraudot citu cilvēku fizisko un garīgo eksistenci. Tikai darbs vieno cilvēkus, bet atsvešināšanās no darba ir arī atsvešināšanās no cilvēkiem, individa morālā sabrukuma sākums. Šī procesa tēlojumā rakstnieks akcentē kādu bīstamu, līdz šim brīdim ignorētu likumību: necieņa pret darbu bieži saistīta ar demagogisku agresivitāti, kas spēj visefektīvāk aizmaskēt dzīvošanu uz citu cilvēku reķina. V. Astafjevs vienmēr redz cilvēka rokas, un rakstnieka godbijība pret darbā pārpūlētām, nogurušām rokām man šķiet tikpat liela kā Van Goga pietāte pret viņa kartupeļu ēdāju (un audzētāju) rokām. Bet V. Astafjevs redz arī no darba atradušas rokas. Plencis un blāva Verškovs no «Pēdējā sveiciens» naganu sāk vicināt tikai dzērumā, labi trenētie salašņas no «Zivju ķēniņa» jau ir bīstami ikvienam, kas nedzīvo pēc bara likumiem. Svētas un neaizskaramas visiem nav arī dzimte-

nes pazišanas zīmes... Dažādi ir cilvēka pašnīcināšanās veidi, un viens no tiem sākas ar atsvešināšanos no darba, tātad arī no konkrētas vides, sabiedrības un kultūras. Un, lai gan V. Astafjevs nekad neslēpj, ka dzimtajā Ovsjankā pieredzējis vairāk ļauna nekā laba, «Pēdējais sveiciens» nav tikai mūžam sāpīgi smeldzoša atgriešanās bērnībā un jaunībā, šī visu mūžu rakstītā grāmata ir arī V. Astafjeva nepārtraukts piederības apliecinājums savam sākumam, savam dzimtsceļam, savai dzimtenei.

Kāds no krievu kritiķiem teicis, ka V. Astafjevu meklējam rokā tad, kad mums ir grūti. Tikai vēl piebildešu: kad gribam skaidrot, kas ar mums notiek. Nav grūti cilvēku un viņa dzīvi sacerēt, izgudrot, grūti ir izzināt reālu cilvēku un reālu dzīvi. Katru dienu varam pārliecināties, cik bieži tiek piesaukts mistiskais «patērētāja» vārds. Godīgi atzišos, ka, tikai izlasījusi «Zivju ķēniņu», sāku saprast, kādi cilvēka dzīves apstākļi šo traģisko metamorfozi nosaka. Un būtu labi, ja pasniedzēji Lauksaimniecības akadēmijas studentiem rīkotu seminārus vai kolokvijus par šo gudro grāmatu. Jau pati profesija topošajiem agronomiem, mežkopjiem, zemes ierīkotājiem liek domāt par to, kādām tad jābūt cilvēka un dabas attiecībām un kādā veidā vispār cilvēks iegūst savas zināšanas par dabā notiekošajiem dzīvības procesiem. «Zivju ķēniņš» šajos jautājumos var ārkārtīgi daudz palīdzēt.

Kaut gan dzīvot V. Astafjeva pasaulē nav viegli, vienmēr pienāk brīdis, kad «Zvaigžņu lietu», «Pēdējo sveicienu» vai «Zivju ķēniņu» gribas pārlasīt vēlreiz. Jo sugestē V. Astafjeva cilvēciskā personība, morālais maksimālisms, attieksme pret cilvēkiem un dzīvi. Pieredzējis lasītājs viegli atšifrē, kad rakstnieks runā ar viņu kā ar lētticīgu bērnu, kad iecietīgi noraugās no augšas vai neapnicis uzlaiko pravieša drānas. V. Astafjevs ar lasītāju runā kā līdzīgs ar līdzīgu — godīgi, nopietni un atklāti. Tomēr jau Tagore teicis, ka patiesību runāt ir viegli tikai tad, ja esi nolēmis neteikt visu patiesību. Bet V. Astafjeva darbos personu vidū bieži ir arī pats autors...

Šāda rakstnieka pārtapšana literārā tēlā krievu literatūrā sastopama diezgan bieži, diemžēl šis paņēmieni kā bumerangs spēj trāpīt arī pašam autoram, nesaudzīgi atkailinot viņa dvēseli. Bet, lai cik ikdienišķu vai traģisku situāciju arī tēlotu V. Astafjevs, lasītājs vienmēr atrodas gaismas starojumā. To rada rakstnieka sirdsapziņas klātbūtne darbā.

Zinu, ka V. Astafjevam nepatīk rakstītāju līdzjūtīgās nopūtas par viņa bezpajumtniecības un pamestības gadiem, tomēr daudzus tādi apstākļi iznīcina i fiziski, i garīgi. «Cilvēkam vairāk par visu jāgrib būt krietnam» — tāds ir V. Astafjeva

tikumiskais imperatīvs, un par katru atkāpšanos no tā viņš tiesā vispirms sevi. Bet viņa atmiņa nav aizmirsusi neko — ne bērna sīkās blēdības un neapzināto nežēlību, ne bijušā arodskolnieka rupjo netaktiskumu, ne padotā iztāpību, ne pakļaušanos nejutīga ierēdņa rīkojumam. Tāpat kā neaizmirst nevienu krietnuma izpausmi — bezpajumtniekam pasniegtu maizes kumosu, skolotāja cieņu pret audzēkņiem, prasmīgi veiktu darbu. Un, uzzinājis no paziņām par Igarkas ārsta Sabeļņikova likteni, V. Astafjevs steidz rakstīt «Aizkavējušos paldies» cilvēkam, kas savas profesijas ētikai palicis uzticīgs, vienalga, kādos apstākļos strādāams. Arī «Zādzība» būtībā ir cieņas un mīlestības apliecinājums Igarkas bērnunama direktoram Sokolovam (stāstā Repņins), kurš bijušo bezpajumtnieku dvēselēs spējis atkal atmodināt ticību labajam. Bet «Pēdējais sveiciens», kura virsrakstu grūti adekvāti atveidot latviešu valodā, runā pats par sevi.

Un atceros, kad V. Astafjeva paša vārdu pirmo reizi dzīvē izdzirdēju un kā tas tika ar dziļu cieņu un mīlestību izrunāts. Karadienesta laikā 60. gadu vidū tulkotājs Talrids Rullis bija pamatīgi iepazinis jaunāko krievu un baltkrievu literatūru un atklājis sev vairākus tuvus rakstniekus, to vidū Permas prozaīki V. Astafjevu. Savā atklājuma priekā Talrids nesavtīgi dalījās ar studiju biedriem un draugiem, skubinādams lasīt V. Astafjevu. Uzzinājām arī, ka viņš sarakstās ar V. Astafjevu. Rakstnieks bija ne tikai atlicinājis brīdi pieklājības diktētai atbildei uz nepazīstama cilvēka vēstuli, bet atrada laiku arī turpmāk uzmundrināt un atbalstīt karavīru, nekad nepiemirsdams vēstulēs teikt labus vārdus par Latviju un tās ļaudīm...

Literatūrā no nekā, V. Astafjeva vārdiem runājot, var radīt visu — gan dzīvu cilvēku, gan upi, gan sveci, gan visu pārējo skaistumu. Vienīgi cilvēcības un sirdsapziņas starojumu tai piešķir rakstnieka paša krietnums.

Literatūra un Māksla, 1979, 26. okt.

VALDEMĀRS ANCITIS

LITERĀRĀ DZĪVE 1979. GADĀ

I. LITERĀRĀ DZĪVE REPUBLIKĀ

Rakstnieku savienības sastāvs, vadība un izdevumi

1979. gadā par RS biedriem uzņemti:

17. maijā — Osvalds Kravalis (1942), kritiķis,
Elga Sakse (1930), tulkotāja,
Olga Zašibina (1920), dzejniece;

12. decembrī —

Māra Svīre (1936), prozaīke,
Māra Zālite (1952), dzejniece,
Anna Žigure (1948), tulkotāja.

Gada laikā miruši 3 RS biedri (sk. nodaļā «In memoriam»).

RS biedru kopskaits 1979. gada beigās — 211.

30. janvārī ievēlēts jauns birojs RS kritikas sekcijai (priekšsēdētājs Ilgonis Bērsons), 7. februārī — dzejas sekcijai (priekšsēdētāja Monta Kroma), 4. aprīlī — prozas sekcijai (priekšsēdētājs Viktors Lagzdīņš), 16. maijā — dramaturģijas sekcijai (priekšsēdētājs Gunārs Bībers), 11. decembrī — tulkotāju sekcijai (priekšsēdētājs Eizens Rauhvargers).

RS žurnālam «Daugava» ar septembra numuru mainījās redaktori: Rema Trofimova vietā par galveno redaktoru nāca Antons Stankevičs, redakcijā sāka strādāt arī Leonīds Čerevičņiks.

27. septembrī pieņemts LPSR Ministru Padomes lēmums Nr. 511 «Par autoratlīdzības likmēm par zinātnisku, literāru un mākslas darbu izdošanu». Lēmums publicēts «Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotāja» 1979. gada 45. numurā.

In memoriam

1979. gadā miruši:

5. janvārī — *Edgars Kauliņš* (1903—1979), kolhoza «Lāčplēsis» priekšsēdētājs, Sociālistiskā Darba Varonis, grāmatu autors, literāru pasākumu veicinātājs;

10. janvārī — *Eiženiņa Pelle* (1908—1979), bibliogrāfe;

27. janvārī — *Anna Grēviņa* (1892—1979), tulkotāja;

26. martā — *Felcīta* (Leontīne Mežsēta, 1896—1979), dzejniece;

9. aprīlī — *Elmīra Egle* (1895—1979), bibliogrāfe;

20. maijā — *Matīss Edžiņš* (1899—1979), Nopelniem bagātais kultūras darbinieks, publicējis arī dzejoļus un rakstus par literatūru;

23. maijā — *Helga Grāse* (1908—1979), valodniece un literatūrzinātniece;

27. jūnijā — *Mihails Šmulovičs* (1920—1979), aizrobežu literatūras docents LVU;
 18. jūlijā — *Stepons Seilis* (1909—1979), latgaļu literāts un literatūras pētnieks;
 5. augustā — *Uldis Plotnieks* (1924—1979), jaunatnes rakstnieks un žurnālists;
 4. septembrī — *Pāvils Vilips* (1901—1979), dzejnieks un tulkotājs, Nopelniem bagātais kultūras darbinieks, RS biedrs;
 4. septembrī — *Helga Gintere* (1910—1979), tulkotāja;
 17. novembrī — *Ausma Pormale* (1939—1979), dzejniece, RS biedre;
 21. novembrī — *Anna Lācis* (1891—1979), režisore, Nopelniem bagātā mākslas darbiniece, RS biedre.

Piešķirti nosaukumi:

Februārī (LVU 60. gadadienas reizē) vairākas LVU auditorijas nosauktas izcilu zinātnieku vārdos, viena no tām arī Jāņa Endzelīna un viena — Artura Ozola vārdā.

Piemīņas konferences:

22. februārī — Jāņa Endzelīna 106. dzimšanas dienai veltīta svinīga sanāksme un zinātniska konference;
 24. martā — Artura Ozola piemiņai veltīta zinātniska konference;
 4. decembrī — Andreja Upīša 102. dzimšanas dienai veltīta zinātniska konference par latviešu literatūru 1979. gadā; referenti: Kārlis Krauliņš (ievadvārdi), Ingrīda Kiršentāle (latviešu romāna 100 gadi), Benita Smilkīņa (A. Upīša literārā mantojuma apguve), Bronislavs Tabūns (proza), Valdis Ķikāns (dzeja), Elza Knope (kritika), Gunārs Bibers (dramaturģija).

Pārējie piemiņas sarīkojumi:

- Martā (Rīgā, Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā, bet pēc tam perifērijā cauru gadu) — izstāde «Latvju dainas un Krišjānis Barons»;
 maijā — Viļa Lāča 75 gadu atceres sarīkojumi;
 augustā — Kaudzišu «Mērnieku laiku» 100 gadu atceres sarīkojumi;
 augustā — Jūlija Dievkociņa 100 gadu atceres sarīkojumi;
 novembrī — Kārļa Skalbes 100 gadu atceres sarīkojumi.

Literatūras mantojums

«Kompleksās programmas «Latviešu literatūras un mākslas mantojuma pētīšana un izdošana» padome» priekšsēdētāja akademiķa Viļa Samsona vadībā organizējusi divi plašas apspriedes mantojuma jautājumā. Pirmās apspriedes materiāli (Viļa Samsona, Arvida Grigūļa, Ingrīdas Kiršentāles, Skaidrites Cielavas, Rasmaš Lāces, Viļas Briedes un Oļģerta Grāviša referāti) publicēti žurnāla «Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas Vēstis» 1979. g. 6. numurā, bet otrās apspriedes materiāli — tā paša žurnāla 1979. g. 12. numurā.

Nominācijas un apbalvojumi

Apbalvojumi:

- Oktobra Revolūcijas ordenis — 23. maijā — *Jānim Niedrem*;
 Tautu Draudzības ordenis — 4. decembrī — *Nikolajam Zadornovam*;
 Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezīdija Goda raksti:
 7. februārī — *Martai Rudzītei*, valodniecei, LVU profesorei,
 26. februārī — *Montai Kromai*, dzejniecei,
 16. martā — *Kārlim Krauliņam*, literatūrzinātniekam, LVU profesoram,

2. jūlijā — *Eduardam Arājam*, ZA Fundamentālās bibliotēkas direktoram,
 12. jūlijā — *Ainai Deglavai*, V. Lāča Valsts bibliotēkas direktorei,
 4. septembrī — *Ainai Blinkenai*, valodniecei, ZA korespondētājloceklei,
 10. septembrī — *Jānim Britānam*, «Cīņas» redaktoram,
 9. oktobrī — *Annai Ozolai-Saksei*, tulkotājai,
 17. decembrī — *Lidijai Dambrānei*, literatūrzinātniecei, Daugavpils PI docen-
 tei,
 24. decembrī — *Cecīlijai Dinerei*, rakstniecei;
 VĪKJS CK Goda raksti — novembrī — par nopelniem topošo strādnieku
 komunistiskajā un estētiskajā audzināšanā:
Ārijai Elksnei,
Borisam Kuņajevam,
Valdim Luksam,
Gunāram Priedem,
Evaldam Strodam.

Godā nosaukumi:

- Latvijas PSR Nopelniem bagātā kultūras darbinieka nosaukums —
 7. februārī — *Sofijai Majinkovskai*, LVU zinātniskās bibliotēkas direktorei,
 28. aprīlī — *Laimonim Vāczemniekam*, rakstniekam,
 30. maijā — *Andrejam Dripem*, rakstniekam,
 20. jūlijā — *Lilijai Dzenei*, teātra zinātniecei un kritiķei,
 5. novembrī — *Irēnai Reimanei*, LPSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un
 grāmatu tirdzniecības lietu komitejas priekšsēdētājai.

Konkursi un prēmijas

Janvārī — televīzijas literārā raidījuma «Avots» skatītāju aptaujā par labākajām 1978. gada grāmatām atzītas: dzejā — *Ojāra Vācieša* «Antracīts»,
 prozā — *Andra Kolberga* «Cilvēks, kas skrēja pāri ielai»;

žurnāla «Rosme» daiļliteratūras konkursā par prozu 1. prēmija *Dzintrai Žuravskai* (stāsts «Mūža laimīgākās stundas»), 2. prēmija *Jurim Vindulim* (stāsts «Degošais stars») un *Herbertam Dorbem* (stāsts «Tev nebūs bities»), 3. prēmija *Dīnai Knopei* («Pasaka par dzintara pili») un *Kārlim Lapkasim* (stāsts «Mika»),
 veicināšanas prēmijas *Ainai Balodei*, *Jurim Vindulim*, *Pēterim Kuļikovskim*; par
 dzeju 1. prēmija *Dzintrai Žuravskai*, 2. prēmija *Arnoldam Tūrinam* un *Dīnai Knopei*,
 veicināšanas prēmijas *Herbertam Dorbem*, *Pēterim Kuļikovskim* un *Martai Sulainei*.

Februārī — LPSR Zinātņu akadēmijas prezidija pirmā prēmija arī *Elzai Kokarei* (par grāmatu «Internacionālais un nacionālais latviešu parunās un sakāmvārdos») un
 veicināšanas prēmija *Pēterim Zeilem* (par publikācijām krājumā «Apcerējumi par sabiedriskās un filozofiskās domas attīstību Latvijā»).

Martā — piešķirta Latvijas Kinematogrāfistu savienības ceļojošā balva «Lielais
 Kristaps» par 1978. gada filmām. Par gada labākajiem scenāriestiem atzīti:
 mākslas filmām — *Jānis Streičs* («Teātris»), dokumentālajām filmām — *Andrejs Dripe*
 un *Tāivaldis Margevičs* («Sieviete, kuru gaida»).

Aprīlī — pionieru vecuma lasītājiem adresēto īso stāstu konkursā
 2. prēmijas — *Vijai Upmalei* («Vāvere ar rūtainām ausīm») un *Mārim Rungulim*
 («Tas, kas lēk visu nakti»), veicināšanas prēmijas — *Jānim Plotniekam*
 («Balto putnu mīlestība»), *Erikai Kalnai* (Podkalnei); «Šis jaukais kaimiņzēns»),
Regīnai Vanagai (Kārklīnai); «Diena kļūst par piecām minūtēm garāka») un
Arnoldam Auziņam («Septītā vaga»);

Latvijas Dabas un kultūras pieminekļu aizsardzības biedrības konkursā pie-
 dalījušies un prēmēti arī vairāki rakstnieki: *Uldis Plotnieks* (veicināšanas

prēmija par rakstu sēriju žurnālā «Draugs», *Mersedē Salnāja* (veicināšanas prēmija par miniatūru un aprakstu krājumu «Vēl tuvāk tev»), *Arturs Goba* (veicināšanas prēmija par materiāliem Valkas laikrakstā), *Jānis Melbārdis* (par aprakstu «Nospiedumi mālā un citur»).

Maijā — zvejnieku kolhoza «9. Maijs» piešķirtā Viļa Lāča prēmija — *Egonam Livam* par stāstu «Nakts bez putniem» un par lielo ieguldījumu zvejnieku dzīves atainošanā latviešu padomju literatūrā.

Jūlijā — Latvijas Kinematogrāfistu savienības prēmijas par labākajiem darbiem kinokritikas un kinoteorijas nozarē: 1. prēmija — *Livijai Akurāterai* (grāmata «Gunārs Cilinskis»), 2. prēmija — *Pēterim Pētersonam* (raksts «Puika skatās ar Aivara Freimaņa acīm» žurnālā «Kino») un *Mihailam Savisko* (raksts «Atskaties dusmās uz sevi» žurnālā «Māksla»).

Augustā — televīzijas aptaujā noskaidrots, ka tiklab teātra kritiķu, kā skatītāju vērtējumā labākā iepriekšējās sezonas izrāde ir *Pētera Pētersona* «Bastards» Jaunatnes teātrī.

Oktoobrī — LPSR Zinātņu akadēmijas Andreja Upiša prēmija piešķirta *Bronislavam Tabūnam* par grāmatu «Raksturs latviešu prozā».

Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas, Latvijas Padomju rakstnieku savienības, LPSR Žurnālistu savienības un izdevniecības «Liesma» dokumentālo aprakstu konkursā «Brāļu saimē lieli augam» 1. prēmija *Arnoldam Auziņam* («Mīlestības mācība»), 2. prēmija *Mersedei Salnājai* («Kam atstāt mantojumus»), 3. prēmija *Brigītai Brīdakai* («Loma visam mūžam»), veicināšanas prēmijas *Maratam Kalandarovam* («Četršimt ceturtais kilometrs»), *Jānim Lapsam* («Banānu grāmata»), *Pēterim Pintānam* («Auglīgās smiltis»), atziņība *Valdim Rūjam* («Strēlnieku zeme»), *Arminai Priedītei* («Gājieni ar baltajiem»), *Reģīnai Vanagai* (Kārklīņai; «Ceļā sastaptie»);

mežam un mēbas aizsardzībai veltītajā dziesmu konkursā tekstu autori prēmētajām dziesmām: *Skaidrīte Kaldupe*, *Vitauts Lūdēns*, *Imants Ziedonis*, *Ziedonis Purvs*, *Ojārs Vācietis*, *Arnolds Auziņš*.

Novembrī — žurnāla «Dadzis» prozas konkursā 1. prēmija *A. Dumbrajam* (A. Sudmalei; «Negadījums»), 2. prēmija *Ļ. Majnskim* («Izvēle»), 3. prēmija *L. Frēlīhai* («Burvīgā Karmena un idiotiskais Miškins»).

Decembrī — Latvijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas, Latvijas Padomju rakstnieku savienības un izdevniecības «Liesma» garo stāstu konkursā 3. prēmijas *Marģerim Zariņam* («... un miglā kūpēja rudzu lauks»), *Erikam Kūlim* («Atgriešanās»), *Ainai Ozoliņai* («Janka»), *Artūram Snipam* («Ciemiņš jeb parasta ķirzaka»), veicināšanas prēmijas *Erikam Kanderam* («Saulē grieziesies atpakaļ»), *Jurim Brežģim* («Reiss»), *Raimondam Trasūnam* («Izpostītā ligzda»), *Olatam Zellim* («Seši nevainīgie»), *Elgai Serovai* («Puse tev»);

LPSR Valsts televīzijas un radio raidījumu komitejas Filmu ražošanas galvenās redakcijas un zvejnieku kolhoza «9. Maijs» organizētajā televīzijas filmu scenāriju konkursā «Cilvēks un jūra» godalgas *Atim Skalbergam* («Sūrā maize»), *Pēterim Pintānam* («Mūžīgā sardzē», «Pirmās jūdzes»), *Gunāram Selgam* («Uz sāļās delnas»);

padomju milicijai veltīto dziesmu konkursā uzvarējušo dziesmu tekstu autori: *Ļevs Majnskis*, *Ziedonis Purvs* un *Juris Brežģis*;

žurnāla «Liesma» diplomu par 1979. gada publikācijām arī *Baibai Talcei* (dzejā) un *Erikam Lansam* (prozā);

laikraksta «Literatūra un Māksla» prēmijas par 1979. gada publikācijām *Andrejam Dripem*, *Harijam Hiršam*, *Erikam Lansam*, *Arvidam Skalbem*, *Imantam Ziedonim*, redakcijas pateicība — lielākam autoru skaitam;

RS valdes sekretariāta gadskārtējās prēmijas par labākajām jauno autoru publikācijām 1979. gadā: *Amandai Aizpurietei* (dzejā), *Aijai Vālodzei* (prozā), *Lelei Stumbrei* (dramaturgijā);

radioraidījuma «Mikrofons-79» aptaujā noskaidrotas populārākās estrādes dziesmas; tekstu autori 12 populārākajām dziesmām: *Vizma Belševica*, *Viktors Kalniņš*, *Jānis Peters*, *Māris Čaklais*, *Imants Ziedonis*, *Ārija Elksne*, *Aleksandrs Čaks*, *Leons Briedis*, *Egils Zirnis*, *Juris Brežģis*.

Apspriedes, semināri, sarikojumi

8. janvārī — republikas 60 gadu jubilejai veltīts literārs sarikojums Drāmas teātrī «Celies augšā, balss!».

25. janvārī — RS un laikraksta «Cīņa» partijas pirmorganizāciju atklāta kopsapulce «Aktuālās publicistikas problēmas un uzdevumi».

Janvārī — Padomju Latvijas 60. gadadienai veltīta izstāde Raiņa Literatūras un mākslas vēstures muzejā.

13. februārī — Literatūras propagandas biroja organizēts sarikojums «Tautsdziesmas» LARP kultūras namā.

Martā — laikraksta «Cīņa» 75 gadu iznākšanas atcere.

2. aprīlī — RS kopsapulce par literatūras propagandas un citiem jautājumiem.

3. aprīlī — V. Lāča Valsts bibliotēkas 60 gadu darbības atcere.

22. maijā — RS dzejas sekcijas sanāksme par dzejas grāmatu māksliniecisko apdari.

21. jūnijā — republikas Brīvprātīgās grāmatu draugu biedrības 2. kongress. Referents Arvīds Grigulis. Par biedrības priekšsēdētāju ievēlēta Irēna Reimane.

27. jūnijā — RS partijas pirmorganizācijas atklāta sapulce «PSKP CK lēmums «Par ideoloģiskā un politiskās audzināšanas darba tālāku uzlabošanu»». Referents Aivars Goris.

Augusta sākumā — republikas radošās jaunatnes seminārs Viškos.

Augustā — rakstnieku, laikraksta «Literatūra un Māksla» darbinieku un arhitektu grupa Kurzemē, «lai noskaidrotu pilsētu, ciematu un apdzīvoto vietu individuālās sejas izveides problēmu».

Septembrī — Dzejas dienas; galvenie sarikojumi Rīgā, Jūrmalā, Liepājā, Daugavpilī, Cēsu, Ludzas un Jelgavas rajonā.

Septembrī — Dzejas dienu laikā — fotomākslinieka Jura Krieviņa izstāde «Raiņa dienas fotogrāfijās 1971—1978».

Septembra vidū — rakstnieku grupa Balvu novadā, lai iepazītos ar rudens darbu gaitu.

4. oktobrī — sāk darbu LPSR Valsts Kinematogrāfijas komitejas un Rīgas kinostudijas nodibinātā Jauno kinodramaturgu studija. Studijā pieteikušies 16 dalībnieki. To vada Austra Zile.

19. oktobrī — ZA Valodas un literatūras institūta organizētā 2. valodas prakses diena.

13.—14. novembrī — RS sekretariāta izbraukuma sēde Liepājā.

27. novembrī — laikraksta «Literatūra un Māksla» redakcijas kolektīva tikšanās ar lasītājiem.

5.—13. decembrī — Andreja Upīša 102. dzimšanas dienai un latviešu romāna simtgadei veltīti prozas lasījumi Andreja Upīša memoriālmuzejā.

11. decembrī — laikrakstā «Literatūra un Māksla» publicētās pārrunas par mākslinieciskumu literatūrā apspriešana RS kritikas sekcijā.

12. decembrī — RS atklāta valdes sēde «Jaunākā latviešu padomju proza un dažas vecas tendences».

Filmas un izrādes

- Filmas pēc republikas rakstnieku scenārijiem:
«Agrā rūsa» (Lijas Bīdākas scen. pēc Elinas Zālītes romāna);
«Anneles pasakas» (Ludmila Ikeres scen. pēc Annas Brigaderes «Triloģijas»);
«Brāļi Kaudzītes» (par viņiem, Anša Ēnera scen.);
«Dziesmas Rīgai» (Aleksandra Čaka dzeja, Ulda Stabulnieka mūzika);
«Gaidiet «Džonu Graftonu»» (Vladlena Dozorceva scen. kopā ar Valēriju Starodubcevu);
«Knīpas un knauķi» (Jāzepa Osmaņa dzeja, Zigismunda Lorenca mūzika);
«Latviešu tautas kultūra 19. gs. otrajā pusē» (Māra Čaklā scen.);
«Lienīte» (Vladlena Dozorceva scen.);
«Nakts bez putniem» (Egona Līva scen.);
«Pieci Raiņa dzejoļi Alfrēda Kalniņa mūzikā» (Arnolda Klotiņa scen.);
«Portrets locījumos» (par Imantu Ziedoni, Laimas Žurģinas scen.);
«Rallijs» (Andra Kolberga scen.);
«Rūdolfs Blaumanis» (par viņu, Laimas Žurģinas scen.);
«Sitiens» (Aivara Freimaņa scen. pēc Ēvalda Vilka stāsta «Es tevi nevaru pamest vienu»);
«Skumjš stāsts par Keriju» (Jāņa Petera dzeja, Raimonda Paula mūzika, Ligitas Vidulejas scen. pēc Teodora Draizera romāna «Māsa Kerija»);
«Suns Funs un vējš» (Imanta Ziedoņa scen.);
«Talsu eksperiments» (Ērika Hānberga scen.);
«Tās dullās Paulīnes dēļ» (Vijas Ramānes scen. pēc Vizmas Beļševicas stāsta);
«Tautas rakstnieks Ernests Birznieks-Upītis» (par viņu, Viļņa Eihvalda un Ludmila Ikeres scen.);
«Uz saulaino tāli» (par Vili Plūdoni, Arvīda Krieva scen.);
«Vainīgais» (Arvīda Krieva scen. pēc Rūdolfa Blaumaņa stāsta «Slepķavas»);
«Vanadzīņš» (Jāņa Rokpeļņa scen. pēc Viļa Lāča stāsta);
«Zaķīšu pirtīņa» (Viļa Plūdoņa dzeja, Imanta Kalniņa mūzika).
- Originālrepertuārs republikas teātros (pirmizrādes):
Jānis Anerauds. Divkauja. Gulbenes kultūras namā.
Roberts Apinis un Konrāds Jokums. Avantūra. Radio teātrī.
Vizma Beļševica. Tās dullās Paulīnes dēļ. Cēsu Tautas teātrī.
Rūdolfs Blaumanis. Blaumani lasot. Jura Karlsona viencēliena balets. Operas un baleta teātrī. — Dzejdari uz tirgus plača. TV teātrī. — Trīnes grēki. Rīgas celtnieku klubā «Oktobris».
Anna Brigadere. Lolitas brīnumputns. Arvīda Žilinska balets. Operas un baleta teātrī.
Herberts Dorbe. Aina ar brālīti meklē cāli. TV teātrī.
Jānis Jaunsudrabiņš. Jo plīks, jo traks. Ogres Tautas teātrī.
Jēkabs Janševskis. Bandava. Dramatizējais Kārlis Pamše. Valmieras teātrī. — Mežvidus ļaudis. Dramatizējais Andrejs Migla. Liepājas teātrī. — Precību viesulis. Limbažu Tautas teātrī.
Kaudziši. Mērnieku laiki. Radio teātrī.
Andris Kolbergs un Andrejs Skailis. Muzikanti, kāzu valsī! Liepājas Tautas teātrī.
Vilis Lācis. Rotaļa virs bezdibeņa. Dramatizējais Balfurs Ferbers. Radio teātrī.
Ingūna Pinne. Mājā ienāk vedekla. Annas ciema drāmas kolektīvā (Alūksnes raj.).
Gunārs Priede. Lai arī rudens. Strenču Tautas teātrī.
Laimonis Purs. Malu medības ar atļauju. Ogres Tautas teātrī.

Pauls Putniņš. Kā dalīt zelta dievieti. Gulbenes kultūras namā. — Naktsargs un vejas mazgātāja. Drāmas teātri. — Šis dievišķais tuk-tuk. Gulbenes kultūras namā. — Ū-uū! Liepājā, «Sarkanā metalurģa» drāmas kolektīvā.

Rainis. Krauklītis. Radio teātri.

Pāvils Rozītis. Valmieras puikas. Dramatizējuši Livija Akurātere un Nauris Klētnieks. Liepājas teātri.

Bruno Saulītis. Ošu gatve. Dramatizējis Pēteris Viksne. Liepājas teātri.

Raimonds Skrābāns. Pēdējā šubertiāde. TV teātri.

Lele Stumbre. Gaidīt. Radio teātri.

Andrejs Upīts. Atraitnes vīrs. Alūksnes Tautas teātri.

Ojārs Vācietis. Klavierkoncerts. (Ojāra Vācieša dzeja mūzikā.) Drāmas teātri.

Vija Venta. Katram sava dziesma. Smiltenes Tautas teātri.

Marģeris Zariņš. Elizejas lauku Mocarts. Radio teātri.

II. LITERATŪRU INTERNACIONĀLIE SAKARI

Žurnāla «Советская литература» 1979. gada februāra numura izdevumi angļu, franču, poļu, spāņu un vācu valodā pilnīgi veltīti latviešu padomju literatūrai un mākslai. Tāpat latviešu padomju literatūrai un mākslai pilnīgi veltīts šī žurnāla 1979. gada decembra numura izdevums ungāru valodā.

Latvijai, sevišķi latviešu kultūras dzīvei, veltīts arī Indijas žurnāla «Soviet Land» 1979. gada decembra numurs (angļu valodā).

Nominācijas un apbalvojumi

Goda nosaukums:

Baltkrievijas PSR Nopelniem bagātā kultūras darbinieka nosaukums — septembrī — *Jūlijam Vanagam* par baltkrievu literatūras un kultūras popularizēšanu Latvijā.

Konkursi un prēmijas

Janvārī — Ungārijas Tautas Republikas literārā prēmija *Elgai Saksei* par ungāru literatūras popularizēšanu Latvijā.

Februārī — Vissavienības filmu konkursā «Padomju valsts jaunā garde» 3. prēmija Rīgas kinostudijas filmai «Tavs dēls» (scen. *Andrejs Dripe*).

Maijā — XII Vissavienības kinofestivālā a) žūrijas balva par jaunā laikabiedra tikumiskās izaugsmes atainojumu Rīgas kinostudijas filmai «Tavs dēls» (scen. *Andrejs Dripe* un *Gunārs Plesis*), b) žūrijas diploms par mūsdienu sievietes atainojumu Rīgas kinostudijas filmai «Sieviete, kuru gaida» (scen. *Andrejs Dripe* un *Tāivaldis Margevičs*).

Decembrī — LPSR Valsts izdevniecību, poligrāfijas un grāmatu tirdzniecības lietu komitejas un izdevniecības «Liesma» konkursā par Tautas rakstnieka Viļa Lāča darbu tulkošanu krievu valodā prēmijas *Violai Avdoņinai, Jurijam Kapem* un *Valteram Puriņam*.

Apspriedes, semināri, sarīkojumi

1978. g. decembra beigās — Tartu — F. R. Kreicvalda 175. gadskārtai veltīta zinātniska konference. No Latvijas piedalās Jāzeps Rudzītis (referāts par Lāčplēsi un Kalevipoegu).

23. janvārī — Viļņā — Justa Paļecka 80. dzimšanas dienas svinības. No Latvijas piedalās Daina Avotiņa, Gunārs Cīrulis, Imants Pijols.

Janvārī — Filipinās — Imants Ziedonis (kopā ar kori «Ave sol»).

Janvārī — Rīgā — krievu dramaturģis Emīls Bragiņskis.

Janvāri — Rīgā — Vissavienības seminārs «Mūsdienu padomju literatūra» LVU.

Februāra sākumā — Rīgā — krievu dramaturgs Viktors Rozovs.

14.—15. februāri — Maskavā — Vissavienības literatūras propagandas biroja 11. plēnums. No Latvijas piedalās Laimdota Adermane Pēteris Jurciņš. Februāra beigās — Rietumberlinē — Olga Lisovska.

13. martā — Rīgā — lietuviešu rakstnieka un Lietuvas PSR valstsvīra Justa Paļecka godināšana viņa 80. gadskārtā.

20.—26. martā — Maskavā — Vissavienības jauno rakstnieku apspriede. No Latvijas piedalās Viktors Avotiņš, Jānis Bērziņš, Leons Dumbers, Jānis Jurkāns, Dainis Kazāks, Artūrs Snips, Māra Zālite, Pēteris Zirnis.

27. martā — Rīgā — Vissavienības bērnu un jaunatnes grāmatu nedēļas atklāšana, piedaloties viesiem no citām republikām.

Martā — Rīgā — krievu dramaturgs Mihails Roščins.

19.—25. aprīlī — Alma-Atā — Āzijas un Āfrikas jauno rakstnieku sanāksme. No Latvijas piedalās Viktors Avotiņš.

24.—25. aprīlī — Rīgā (RS un «Karoga» redakcijā) — Horvātijas jauno dzejnieku grupa.

Aprīlī — Rīgā — 20. poļu grāmatu izstāde.

29. maijā — Maskavā — PSRS RS valdes sekretariāta paplašināta sēde sakarā ar PSKP CK lēmumu «Par ideoloģiskā un politiskās audzināšanas darba tālāku uzlabošanu».

30.—31. maijā — Maskavā — Viļa Lāča 75. gadskārtas sarīkojumi. No Latvijas piedalās Gunārs Cīrulis, Gunārs Priede, Saulcerīte Viese.

Maijā — Rīgā — Čehoslovākijas grāmatu izstāde.

Maijā — Rīgā — Lietuvas PSR jauno rakstnieku grupa.

4.—5. jūnijā — Maskavā — Vissavienības tulkotāju padomes plenārsēde. No Latvijas piedalās Anna Bauga, Eižens Rauhvargers.

19.—25. jūnijā — Alma-Atā — Vissavienības rakstnieku konference «PSKP agrārās politikas īstenošana un mūsdienu literatūras uzdevumi padomju lauku ļaužu attīrošanā». No Latvijas piedalās Andrejs Dripe, Gunārs Priede.

Jūnijā — Jūrmalā — Čehoslovākijas bērnu grāmatu izstāde.

Jūlijā — Berlinē (Humbolta universitātē) — 43. baltistu konference.

Jūlija beigās un augusta sākumā — Rīgā — Rumānijas grāmatu izstāde.

30. jūlijā — 12. augustā — Rīgā — 4. vasaras kursi ārzemju latviešu jauniešiem. Lektorī arī Miervaldis Birze un Māris Čaklais.

11.—15. septembrī — Viļņā — 2. lietuviešu literatūras tulkotāju konference. No Latvijas piedalās Gunārs Cīrulis, Paulis Kalva, Helēna Pētersone, Talriids Rullis, Alfons Sukovskis, Anna Žigure.

Septembrī — Dzejas dienu sarīkojumos — viesi arī no citām padomju republikām un sociālistiskajām ārvalstīm.

Septembrī — Maskavā (PSRS tautas saimniecības sasniegumu izstāde) — 2. starptautiskā grāmatu izstāde — gadatirgus. Piedalās arī Latvijas izdevniecības.

Septembrī — Rostokā — VDR 30. gadadienai veltīti pasākumi. Piedalās Pēteris Jurciņš, Aivars Kalve.

Septembrī — Krasnojarskā un Šušenkā — Ļeņina 110. dzimšanas dienas veltītas padomju literatūras dienas. No Latvijas piedalās Pēteris Jurciņš, Boriss Kuņajevs, Valdis Rūja.

Septembrī — Rīgā — bulgāru kritiķis Kristians Dankovs.

Septembra beigās — Rīgā — vācu rakstnieks Jirgens Krēgers.

1.—12. oktobrī — Šildovā (VDR) — bērnu literatūrai veltīts starptautisks tulkotāju seminārs. No Latvijas piedalās Elza Grīnberga.

2.—10. oktobrī — Varšavā un Krakovā — poļu literatūras tulkotāju kongress. No Latvijas piedalās Jāzeps Osmanis.

8.—12. oktobrī — Rīgā — čehu un slovaku rakstnieku grupa.

15. oktobrī — Varšavā — Jānis Peters.

16. oktobrī — Maskavā — 2. starptautiskā bērnu un jaunatnes rakstnieku apspriede.

6.—20. novembrī — Rīgā — bulgāru dzejnieks un latviešu dzejas tulkotājs Z. Kisjovs.

15. novembrī — Maskavā — PSRS RS jauno rakstnieku audzināšanas padomes plēnums. No Latvijas piedalās Pēteris Zirņītis.

19. novembrī — Rīgā — rumāņu rakstnieki K. Berbučanu un T. Džordžu.

28.—30. novembrī — Rīgā — poļu rakstnieks B. Kšeminskis.

Novembrī — Vācijas Demokrātiskajā Republikā — Ērika Lūse.

18. novembrī — 6. decembrī — Austrālijā — Gunārs Priede.

Novembra beigās un decembra sākumā — Rīgā — krievu rakstnieks Arkādijs Vaksbergs.

8. decembrī — Rīgā — Lietuvas PSR dzejnieku grupa (Aļģimants Baltakis, Alfons Maldonis, Justins Marcinkevičs, Marcēlijs Martinaitis, Kšestutis Nastopka).

Decembra sākumā — Maskavā — starptautiska padomju literatūras tulkotāju sanāksme.

Decembrī — Rīgā — Čehoslovākijas SR un Vācijas DR literāti — latviešu literatūras popularizētāji.

— Vjetnamā — Ēvalds Strods.

— ASV un Kanādā — Andris Vējāns.

Izrādes

Rūdolfs Blaumanis. Pazudušais dēls. Šauļu teātrī.

Andrejs Dripe. Pēdējā barjera. Lietuvas PSR televīzijā (videoierakstā).

Gunārs Priede. Nāc uz manām trepēm spēlēties. Rostokas teātrī.

GRĀMATAS UN PUBLIKĀCIJAS PERIODIKĀ

Biezāk izmantoto žurnālu un laikrakstu nosaukumu saīsinājumi: C — Cīņa, K — Karogs, L — Liesma, LM — Literatūra un Māksla, PJ — Padomju Jau-natne, PLK — Padomju Latvijas Komunisti, PLS — Padomju Latvijas Sieviete, RB — Rīgas Balss, SkG — Skola un Ģimene, Z — Zvaigzne, D — Daugava, ДН — Дружба народов, КСЛ — Коммунист Советской Латвии, ЛГ — Литературная газета, РБ — Ригас Балсс, СЛ — Советская Латвия, СМ — Советская молодежь.

Publikācijas no periodikas uzņemtas ar atlasīti: no dzejas darbiem — plašāki līroepiski sacerējumi vai tematiski vienoti cikli, no prozas — romāni un garie stāsti, no literatūrkritiskām apcerēm — plašāki analītiski un vērtējoši raksti un nozīmīgākie literārie portreti. Raksti, kas no periodikas iegājuši tā paša gada grāmatās, netiek minēti.

Pēc «Kritikas gadagrāmatas, 7» nodošanas iespiešanās konstatēti vēl vairāki izdevumi, raksti un recenzijas, kas attiecas uz 1978. gadu.

RECENZIJAS PAR 1978. G. IZNĀKUŠAJĀM GRĀMATĀM

Bražis E. Redzes robežas. [A cis]. — K, 1979, № 9, 164.—166. lpp.

Kavacis A. Literārā mantojuma izlase bērniem. [A grie ganu riti]. — K, 1979, № 12, 173. lpp.

Veidmane R. Rainis, «Dzejas dienas» un darba dalīšana. [Dzejas diena]. — LM, 1980, 4. apr., 5. lpp.

Ростовцева И. «Я в слово иду...» [В. Белшевица. Апрельский дождь]. — ЛГ, 1979, 18 июля; **Фоняков И.** Загадки апрельского дождя. — Лит. обозрение, 1979, № 12, с. 53—56.

Rūmnieks V. Ceļa sākums. [R. Bērziņa. Kalna dvēsele]. — K, 1979, № 9, 176. lpp.

Plotnieks J. Rūgst, top, veidojas. [M. Birze. Divu jūru krastos]. — C, 1980, 17. janv.; **Strautiņa I.** Skart cilvēku. — K, 1980, № 4, 171.—172. lpp.

Зорин М. Посвящается рабочему классу. [Ц. Динере. Феникс]. — СЛ, 1979, 25 дек.

Zelle P. Lielās kopīgās cīņas daļa. [H. Dorbe. Brāļi, piecelieties!]. — K, 1980, № 1, 168.—169. lpp.

Kronta I. Piezīmes par dzīvespriecīgu grāmatu. [R. Ezera. Baraviku laika dullums]. — LM, 1979, 27. jūl., 5. lpp.; **Salceviča I.** Tur Raudavā, aiz staci-jas... — K, 1979, № 10, 169.—170. lpp.

Vāverniece I. Pieteikums noticis. [L. Gvīns, Z. Trenko. Mainu dzīvo-kli]. — LM, 1979, 29. jūn., 6. lpp.

Broks A. Turēt tiru atbildības sajūtu... [H. Hiršs. Kritika un polemika]. — K, 1979, № 11, 171.—172. lpp.

Иванова Н. Запланированная неожиданность. [А. Якубанс. Реставрация бабочек]. — ДН, 1979, № 9; **Лаврова Л.** Сказки технического века. — Д, 1979, № 12, с. 107—110.

Kavacis A. Sudraba gārņu atspulgi dzejas upē. [V. Kalpiņa. Egretta alba]. — K, 1979, № 9, 172.—173. lpp.

Kiršentāle I. 1977. gads kritikas spoguļi. [Kritikas gadagrāmata, 6]. — LM, 1979, 2. nov., 7. lpp; **Rūmnieks V.** Caidīts, nepieciešams izdevums. — K, 1980, № 1, 172.—174. lpp.

Daugmalis V. Inflācija un... inflācija. [E. Kūlis. Maksis un mīlestība]. — K, 1979, № 10, 172.—174. lpp.; **Kavacis A.** Ne kvantitāti, bet kvalitāti. — LM, 1979, 5. okt., 13. lpp.

Олександров Б. [Jauna tikšanās ar Vili Lāci: В. Лацис. О самом главном]. — Південна правда, 1978, 15 марта. (Ukr. val.); **Резник О.** Личность таланта. — Д, 1979, № 5, с. 106—110.

Skurbe A. Uz grubuļainās dzīves trases. [V. Lāms. Trase]. — C, 1979, 8. jūl.

Zeile P. Par rakstnieka vietu dzīvē un literatūrā. [J. Lapsa. SOS pēcpusdienā]. — C, 1980, 14. janv.

Ķikāns V. Būt klāt galvenajā. [V. Lukss. Klātums]. — LM, 1979, 3. aug., 4. lpp.

Bušs O. Vai guvums? [В. Люден. После бури]. — LM, 1979, 3. aug., 5. lpp.

Priedītis A. Vēlreiz par «80 km stundā». [J. Melbārdis. 80 km stundā]. — PJ, 1980, 4. janv.

Melbārdis J. Savam laikam. [J. Niedre. Ne jau katram uztic visgrūtāko]. — K, 1979, № 12, 170.—171. lpp.

Крупникова М. [Я. Османис. Писатели Латвии детям]. — Д, 1979, № 6, с. 120—121.

Гринберг И. В движение должен жить поэт. [Я. Петерс. Мой улей]. — Д, 1979, № 10, с. 121—125.

Ivāns D. Ieskats literatūras procesā. [A. Plēsuma. Mūžam mainīgā]. — K, 1980, № 2, 172.—173. lpp.; **Lauks I.** Mainīgajā meklējot paliekošo. — LM, 1979, 5. okt., 13. lpp.

Caune M. Mirkļu atspulgi. [P. Ramizars. Rīta zvaigzne]. — K, 1979, № 10, 174.—175. lpp.

Kavacis A. Talants jāattīsta darbā. [G. Saulgrieze. Zvaigznes krit jūrā]. — LM, 1979, 3. aug., 6. lpp.

E. M. Ищите «волшебный ключ!» [A. Скайлис. Волшебный ключ]. — CM, 1979, 17 февр.

Kursite J. Vārds, kas atsvešināts no nozīmes. [T. Skrīna. Dzintars asiņo]. — LM, 1979, 7. sept., 10. lpp.

Saklā I. Ceļš uz sevi. [K. Skujenieks. Lirika un balsis]. — K, 1979, № 9, 166.—168. lpp.; **Паролек Р., Берзиньш У.** Жизнь, слово, надежда. — ДН, 1980, № 3, с. 260—262.

Caune M. Sarma pavasarī. [A. Skujiņa. Kriet manā pavasarī sarma]. — K, 1979, № 11, 167.—168. lpp.

Gudriķe B. Rakstnieks par literatūru. [Z. Skujiņš. Zibens locīšana]. — RB, 1979, 10. jūl.; **Гудрике Б.** Писатель о литературе. — РБ, 1979, 10 июля.

Būmanis A. Savas tēmas apliecinātāja. [I. Sokolova. Balsis]. — C, 1979, 15. jūl.; **Laukgals I.** Jauna literāro portretu grāmata. — LM, 1979, 5. okt., 13. lpp.

Костиков Н. Восхождение. [И. Соколова. Три ступени жизни. — Звезда, 1978, № 2]. — Лит. обозрение, 1979, № 2, с. 50—51.

Briede V. Kas augstāko priedi nolauza? [A. Stankevičs. Dvēseles atbalsis]. — K, 1980, № 1, 164.—168. lpp.

Būmanis A. Cauri ikdienas rūpēm. [T. Treičis. Rūpes]. — K, 1979, № 9, 169.—170. lpp.; **Cielēna M.** Treiņa trešais. — LM, 1979, 12. okt., 6. lpp.

Sīrsone S. Laba un vajadzīga grāmata. [V. Valeinis. Ievads literatūras zinātnē]. — K, 1980, № 2, 168.—169. lpp.

Plēsuma A. Jauns devums literatūras teorijā. [«Vienotā daudzveidība» un «Zanrs un kanons» (1977)]. — K, 1979, № 7, 175.—179. lpp.

Melbārdis J. Apmēram tā varēja būt. [M. Zariņš. Vecrīga]. — K, 1980, № 4, 172.—173. lpp.

Biete O. Raksta mākslinieks. [U. Zemzaris. Uzgleznot sevi]. — LM, 1979, 14. sept., 5. lpp.; **Mārtuža E.** Lidz nežēlībai atklāti. — K, 1979, № 8, 171.—172. lpp.

В сборнике под названием «Золотой человек». — Крокодил, 1979, № 17.

* * *

Ancītis V. Grāmatu palātas izdevumi. [Bibliogrāfijas: Latviešu daiļliteratūras publikācijas Latvijas PSR periodiskajos izdevumos. 1971—1975; Latviešu folkloras un daiļliteratūras tulkojumi krievu valodā. 1957—1976; Latviešu folkloras un daiļliteratūras tulkojumi PSRS tautu valodās. 1957—1976; Latviešu folkloras un rakstnieku daiļdarbu tulkojumi svešvalodās. 1949—1976]. — K, 1979, № 7, 173.—174. lpp.

LATVIEŠU LITERATŪRA CITĀS VALODĀS

Grāmatas

Zakat žazalau. [Dzintara krasts: Latv., lietuv., igauņu pasakas / Tulk. S. Arinova]. — Almaati: 1978. (Kaz. val.)

Ļūdēns V. Uneveski. [Miega dzirnas / Atdzej. I. Saksa]. — Tallinn: Eesti Raamat, 1978. (Igauņu val.)

Sokolova I. Minu triloģija. [Mana triloģija / Tulk. O. Kuningass]. — Tallinn: Eesti Raamat, 1978. (Igauņu val.)

Vācietis O. [Mīlestības talismans]. — Dušanbe: 1978. (Tadž. val.)

Ванаг Ю. Вялікія справы маленькага Мікіня. [Mazā Mikija lielie darbi / Tulk. P. Golubcova]. — Mīnck: Mastackaja literatura, 1978. (Baltkr. val.)

Krājumos un periodikā

A. Baloža un J. Sudrabkalna dzejoļi / Atdzej. I. Gončarenko, K. Overčenko; **V. Lača** stāsts «Edziņš» / Tulk. Z. Kovaļa. — Grām.: У дружбі наше щастя. Київ, 1978. (Ukr. val.)

A. Bela stāsti «Vārds», «Karš bija jauks» / Tulk. G. Čumberidze. — Saundže, 1978, № 5. (Gruz. val.)

V. Beļševicas dzejoļi / Atdzej. R. Kalandija. — Saundže, 1978, № 5. (Gruz. val.)

A. Čaka dzejoļi / Atdzej. D. Sprīvulis. — Edasi, 1978, 23. jūl. (Igauņu val.)

M. Čaklā dzejoļi / Atdzej. R. Lorija. — Komunisturi šroma, 1978, 31. okt.; / Atdzej. R. Kalandija. — Saundže, 1978, № 5. (Gruz. val.)

L. Dumbera stāsts «Plēvīspārņi» / Tulk. K. Kalkuns. — Noorus, 1978, № 9. (Igauņu val.)

- R. Ezeras novele «Nostalgija» / Tulk. M. Tkačovs. — Полямя, 1978, № 10. (Baltkr. val.)
- Z. Grīvas stāsts «Ietiepigie roņi» / Tulk. K. Kalkuns. — Edasi, 1978, 3. dec. (Igaunu val.)
- A. Jakubāna stāsts «Šonakt snigs» / Tulk. T. Čidžavadze. — Saundže, 1978, № 5. (Gruz. val.)
- L. Kamaras dzejolis. — Grām.: Kirjanduse joosmas 76. Tallinn, 1978. (Igaunu val.)
- A. Kļavja stāsts «Kafejnīcā zagta karotīte» / Tulk. V. Sjomuha. — Полямя, 1978, № 10. (Baltkr. val.)
- M. Ķempes dzejoļi / Atdzej. A. Haldejeva. — Grām.: Песня дружбы. Баку, 1978.
- J. Laganovska humoreskas / Tulk. A. Butkus. — Nemunas, 1978, № 12. (Lietuv. val.)
- V. Livzemnieka dzejoļi / Atdzej. R. Baraduļins. — Маладосць, 1978, № 12. (Baltkr. val.)
- V. Ļūdēna dzejoļi / Atdzej. R. Kalandija. — Saundže, 1978, № 5. (Gruz. val.)
- I. Rojas dzejoļi / Atdzej. S. Grahovskis. — Работница і сялянка, 1978, № 8. (Baltkr. val.)
- I. Sokolovas grām. «Mana triloģija» fragm. — Звезда, 1978, № 2; Комсомолец Полтавщини, 1978, 23 сент. (Ukr. val.)
- O. Vācieša dzejoļi / Atdzej. M. Pochišvili. — Tbilisi, 1978, 9. dec.; / Atdzej. R. Kalandija. — Saundže, 1978, № 5. (Gruz. val.)
- J. Vanaga dzejoļi / Atdzej. E. Ogneņceta. — Беларусь, 1978, № 7; Лит. і мастацтва, 1978, 7 июля. (Baltkr. val.)
- E. Vilka stāsts «Dullā sieva» / Tulk. M. Tkačovs. — Полямя, 1978, № 10. (Baltkr. val.)
- I. Ziedoņa dzejoļi / Atdzej. R. Kalandija. — Saundže, 1978, № 5. (Gruz. val.); «Dzeltenā pasaka» / Tulk. R. Skučaite. — Žvaigždytė, 1978, № 3. (Lietuv. val.)

RAKSTI PAR LATVIEŠU LITERĀTŪRU CITU REPUBLIKU PREŠĒ

Детям нужны хорошие книги: [Материалы совещ. Совета дет. и юнош. лит. Союза писателей СССР и Союза писателей ЭССР. Таллин, июнь, 1977./ Также выступления поэта И. Зиедониса]. Таллин, Ээсти Раамат, 1978.

Салынскый А. Драматург из Латвии: [Г. Приеде]. — Боржомн, 1978, 28 окт.

Bels A. [Jauna tikšanās ar Albertu Belu: Saruna ar rakstnieku]. — Sīrp ja Vasar, 1978, 23. jūn. (Igaunu val.)

Rudzītis J. [«Lāčplēsis» un «Kalevipoegs»: Salīdzinoša analīze]. — Grām.: XXII Kreutzvaldi pāevade konverentsi teesid. Tartu, 1978. (Igaunu val.)

Skujņš Z. [Rakstīt kļūst arvien grūtāk: Saruna ar rakstn. Z. Skujņi]. — Sīrp ja Vasar, 1978, 23. jūn. (Igaunu val.)

Voolaine P. [Tautas dziesmu teicēja Agata Jakimenko (no Ludzas)]. — Tartu Rūklik Ūlikool, 1978, 3. martā. (Igaunu val.)

Ziedonis I. [Uzstāšanās apspriedē par igauņu bērnu literatūras problēmām. 1977. g. 11.—14. maijā]. — Grām.: Laps vajal head raamatat. Tallinn, 1978. (Igaunu val.)

Recenzijas par 1979. gadā izdotajām grāmatām reģistrētas līdz 1980. gada maijam.

LITERĀRAIS MANTOJUMS

Kopoti raksti

Latviešu tautasziesmas / Izd. zin. vad. E. Kokare.

1. sēj. Darba dziesmas. Dziesmas un dziedāšana. Druvā, pļavā, maltuvē / [Sast. O. Ambainis, A. Ancelāne, K. Arājs, R. Drīzule, J. Rozenbergs, J. Rudzītis].

Kurcijs A. Kopoti raksti 5 sējumos / [Sakārt. J. Čākurs. A. Jansona priekšv. J. R. Ozola koment.].

2. sēj. Dzeja.

3. sēj. Proza.

Lācis V. Kopoti raksti 26 sējumos / [Sast. B. Gudriķe, V. Kalpiņš].

23. sēj. Publicistiski raksti. 1940—1945.

24. sēj. Sabiedriski politiski raksti un runas.

Rainis J. Kopoti raksti 30 sējumos / [J. Sudrabkalna iev.].

6. sēj. Dzeja / [Tekstus sagat. un koment. M. Ābola].

7. sēj. Humors un satīra / [Tekstus sagat. un koment. M. Ābola, B. Kalnača, E. Knope].

1. variantu sēj.: 1. un 2. sēj. dzejoļu varianti.

2. variantu sēj.: 3. un 4. sēj. dzejoļu varianti.

Rudzītis M. Raksti 2 sējumos / [Sakārt. un iev. sarakst. E. Damburs].

2. sēj. Proza. [M. Rozentāla biogr. apcere. J. R. Ozola koment.].

Rec.: Rūmnieks V. M. Rudziņa Rakstus pārļapojo. — K, 1980, № 4, 166.—167. lpp.

Saulītis B. Kopoti raksti 7 sējumos / [Sakārt. un koment. G. Saulīte].

7. sēj. Tulkojumi; Raksti par sportu; A. Vējāns. Cerību gaismas nesējs.

Dzeja

Aspazija. Izlase / Sast. un iev. sarakst. V. Labrence. (Skolas b-ka.)

Austrīņš A. Saules grieži: Dzeja / Sast. un iev. sarakst. O. Zanders.

Rec.: Fedoroviča I. Vērtīga grāmata. — K, 1980, № 3, 169.—170. lpp.

Bārda F. Zemes dēls: Dzeja / [A. Grigūļa iev.]. (Lit. mantojuma mazā b-ka.)

Čaks A. Dzejas izlase / [Sast. I. Uha]. (Skolas b-ka.)

Dzeja: [J. Grots, A. Kurcijs, J. Plaudis, P. Rozītis / Sast. un iev. sarakst. V. Kaņepe].

Leikarts V. Šodien un nopietnībā: Dzeja.

Rec.: Auziņš I. Pārvarētais. — K, 1980, № 3, 174.—175. lpp.; Bergmanis A. Lidzsvaru meklējot. — PJ, 1979, 23. sept.

Paeģle L. Izlase / [Sakārt. un iev. sarakst. V. Kaņepe].

Proza

Janševskis J. Kā bagātā Čapiņa dēls precējās: Stāsti / [Sast. un pēc. sarakst. L. Bībere].

Rec.: Kiršentāle I. Atgriešanās. — K, 1979, № 12, 171.—172. lpp.

Rihters O. Meži šalc. 2. izd. (Stāsti par vēst.)

- Skalbe K.** Pasakas / [Sast. E. Melbārzde; J. Sudrabkalna iev.].
Upīts A. Noveļu izlase / [Sakārt. un priekšv. sarakst. E. Damburs]. (Skolas b-ka.)
Vilks E. Izlase / [Sast. A. Ganago]. (Skolas b-ka.)

Dokumentālā proza

- Eiduks J.** Dienasgrāmata / [Tekstus publicēšanai sagat. un iev. sarakst. K. Preiss].
Kaufelds T. Sēkla nedeg: Dokum. stāsts. 2., papild. izd. [I. Indrānes lit. apdare].

Dramaturģija

- Rainis J.** Uguns un nakts: Sena dziesma jaunās skaņās. 5. izd.

Literatūra bērniem

- Nāc mežā ciemoties!** Latv. tdz. / [Sast. un il. M. Stāraste].
Akuraters J. Šis un tas Itnekas: Pasaku luga 5 cēl. (Atvērsim priekškaru.)
Saulietis A. Aiz sniega un tumsas. Saiss. (Mana pirmā grāmatīņa.)
Skalbe K. Pasaka par vērdiņu. 2. izd. (Pasaku kamolītis.)

Grāmatas un raksti par literāro mantojumu

- Raiņa** gadagrāmata. 1979. / [Sast. S. Viese].
Rec.: Sokolova I. Veiksmīga gadagrāmata. — PJ, 1979, 8. nov.
Varavīksne. 1979: Lit. mantojums / [Sast. I. Bērsons].
Ausekle D. Jānis Ezeriņš — latviešu noveles meistars: Palīgmateriāls lektoriem.
Kiršentāle I. Latviešu romāns: Žanra tapšana un attīstība līdz 1940. g.
Rec.: Hiršs H. Padarītās prasa turpinājumu. — LM, 1979, 14. dec., 4.—5., 7. lpp.; Lāms V. Romāns vēstures ceļos. — LM, 1979, 14. dec., 4.—5. lpp.; Mauriņa M. Pētījums par latviešu klasiskā romāna attīstību. — LPSR ZA Vēstis, 1980, № 3, 151.—153. lpp.
Krauliņš K. Andrejs Upīts: Dzīve un darbs. Monogr. 2., isināts izd.
Roberts Eidemanis: Biobibliogr. rād. / Sast. V. Žukovska.
Volkova L. Eduards Veidenbaums: Problēmas. Risinājumi. Hipotēzes.
Rec.: Eihvalds V. Kāpēc dzejas zvaigzne spīd? — PJ, 1979, 14. dec.; Kalniņš J. Rosinoša grāmata. — LM, 1980, 4. janv., 6. lpp.; Gudriķe B. E. Veidenbauma personības padziļināts izgaismojums. — C, 1980, 6. janv.

Čakars O. Latviešu romāns pirms simt gadiem: [Brāļu Kaudzišu «Mērnieku laiki» un Māteru Jura «Sadzīves viļņi»]. — K, 1979, № 7, 133.—138. lpp.

XX gs. 20.—30. gadu latviešu literatūras un mākslas mantojuma problēmas: [Raksti]. — LPSR ZA Vēstis, 1979, № 6, 37.—73. lpp.

Saturs: Samsons V. Par idejiski estētisku kritēriju kultūras mantojuma izvērtēšanai; Grigulis A. Raksturīgākās tendences latviešu dzejā 20. gadu beigās — 30. gadu sākumā; Kiršentāle I. Latviešu klasiskā romāna vērtējuma problēmas [u. c.]

Garjānis J. Andreja Upīša ieceres dramaturģijā. — K, 1979, №12, 147.—151. lpp.

Grinuma G. Raiņa ieceres traģēdijai «Nērons». — K, 1979, № 9, 145.—150. lpp.

Karulis K. Lielā kultūras darba jubileja: 100 g. kopš K. Barona dainu darba sāk. — Z, 1979, № 12, 4.—5. lpp.

- Kliene E.** Atmiņu dzirkstis. — K, 1979, № 1, 151.—155. lpp.; № 2, 153.—159. lpp.
- Kņope E.** «Mērnīku laikiem» sācies otrais gadsimts. — LM, 1979, 16. nov., 4. lpp.
- Polttieslodzīto** diskusija par literatūru un mākslu trīsdesmito gadu nogalē: [Ar A. Paegles iev.]. — K, 1979, № 7, 160.—165. lpp.; № 8, 166.—169. lpp.
- Saturā aut.: A. Abele, M. Rozentāls, A. Paegle, O. Gulbis.
- Salceviča I.** Andrejs Kurcijs un aktivisms. — K, 1979, № 9, 155.—159. lpp.
- Sokolova I.** Vilis Lācis un Džozefs Konrāds: [Paralēles V. Lāča un angļu rakstn. Dž. Konrāda daiļradē]. — IM, 1979, 4. maijā, 4.—5. lpp.
- Stepiņš L.** Latviešu un dāņu savstarpējo literāro sakaru sākumi. — K, 1979, № 4, 158.—166. lpp.
- Viese S.** «Eju uz kopību ar Visumu»: [Raiņa piezīmes par saviem darbiem]. — LM, 1979, 7. sept., 4., 11. lpp.
- Трофимов Р.** Судьба книги: О сборнике Райниса «Конец и начало». — Д, 1979, № 9, с. 101—107; № 10, с. 100—111.
- Ķuzāne L.** Dzīvība tomēr zaļo: [J. Dievkociņš]. — K, 1979, № 8, 159.—163. lpp.; «Salūst dvēseles spārni». — Z, 1979, № 15, 15. lpp.
- Damburs E.** Mazliet par Rūdolfu Egli. — PJ, 1979, 4. maijā; **Zanders O.** Meklējumu gadi: Par R. Egles jaunību. — K, 1979, № 6, 166.—168. lpp.
- Ancītis V.** Faktu un atziņu mozaika par Emīlu Frosu. — K, 1979, № 3, 164.—166. lpp.
- Damburs E.** Jānim Grantam... — K, 1979, № 7, 157.—159. lpp.;
- Lukss V.** Jānim Grantam būtu 70. — LM, 1979, 15. jūn., 5. lpp.
- Kalnača B.** Visu mūžu kopā ar literatūru: [K. Kraujiņš]. — LM, 1979, 15. jūn., 4. lpp.
- Петерс Я.** Вечность мгновения: [М. Кемпе]. — Д, 1979, № 1, с. 114—116.
- Apinis A.** Pirmais latviešu dzejnieks: [Ķikuļa Jēkabs]. — K, 1979, № 2, 162.—167. lpp.
- Bauģis P.** Mana pavasara atbālsis: Atmiņu fragm. [par V. Lāci]. — K, 1979, № 5, 150.—154. lpp.
- Pijols I.** Dzīves dzīves materiāls: [A. Lerhs-Puškaitis]. — K, 1979, № 9, 150.—155. lpp.
- Saulīte A.** Atmiņas par brāli Jēkabu [Kalniņu — Mākonī]. — K, 1979, № 5, 154.—156. lpp.
- Damburs E.** Tālo dienu atgaismā: [F. Rokpelnis]. — K, 1979, № 10, 162.—167. lpp.;
- Vanags J.** Stražds, kas dziedāja marta salā. — C, 1979, 6. okt.;
- Ванар Ю.** Революционная лира. — СЛ, 1979, 6. окт.
- Rozītis V.** Tēvu atceroties: [P. Rozītis]. — K, 1979, № 12, 159.—163. lpp.
- Ancītis V.** Kārlis Skalbe Kārļa Egles piezīmēs. — K, 1979, № 11, 158.—161. lpp.;
- Bērsons I.** Gājējs vasarā. — K, 1979, № 11, 148.—156. lpp.;
- № 12, 152.—155. lpp.;
- Eihvalds V.** ... Pasakāņiņš ciemā nāk... — LM, 1979, 2. nov., 6.—7. lpp.;
- Grīguļis A.** Kārlis Skalbe. — K, 1979, № 11, 139.—147. lpp.;
- Kalniņš J.** Kārlim Skalbem 100. — C, 1979, 11. nov.;
- Григулис А.** Мастер задушевной лирики. — Д, 1979, № 11, с. 107—112.
- Bergmanis A.** Timekļauslums: [A. Skujiņa]. — PJ, 1979, 14. febr.;
- Zālite M.** Austras Skujiņas atcerei. — LM, 1979, 16. febr., 6. lpp.
- Zanders O.** Savrupa ceļa gājējs: [J. Vainovskis]. — K, 1979, № 4, 152.—157. lpp.
- Gudriķe B.** Dzejnieku cīnītāju atceroties: [E. Vēveris]. — RB, 1979, 9. jūl.;
- Sudmale E.** Cilvēks aiziet pēc saules. — Z, 1979, № 13, 14. lpp.;
- Горский Г.** За час до заката. — Д, 1979, № 7, с. 78—82; **Гудрике Б.** Памяти поэта—борца. — РБ, 1979, 9 июля.

MŪSDIENU LITERĀTŪRA

Kopoti raksti

Niedre J. Raksti piecos sējumos / [R. Kluces koment.].

5. sēj. Diena dienu māca: No atmiņu grām.; Biogrāfiskas lappuses; E. Damburs. Daiļrade un personība.

Rec.: Zeile P. Dzīves un darba stiegrojumi: J. Niedres rakstu 5. sēj. iznākot. — LM, 1979, 25. maijā, 2., 11. lpp.

Krājumi

Dzīvs priedes čiekurs: Dzeja, publicistika / Sakārt. D. Avotiņa, M. Zālite. **Rostoka**, Tevi cienot: Lit. apsveikums VDR 30. gadskārtā / [Sast. Ē. Strods].

Dzeja

Dzejas diena. [Krāj. / Sast. M. Čaklais].

Rec.: Veidemane R. Rainis, «Dzejas dienas» un darba dalīšana. — LM, 1980, 4. apr., 5. lpp.

Latviešu dzejas antoloģija.

7. sēj. 1. un 2. grām. [Latviešu padomju dzeja / Sast. I. Bērsons; 2. grām.

I. Auziņa iev.].

Auziņš A. Ticība: Dzeja.

Rec.: Caune M. Katrs meklē savu rūķi. — K, 1979, № 12, 167.—168. lpp.;

Mackova J. Ja nemeklējam graudus vien. — LM, 1979, 21. dec., 6.—7. lpp.

Auziņš I. Degupļava: Izlase, 1958—1978. (Dzeja jaunatnei.)

Rec.: Bergmanis A. No personiskā līdz tautas liktentēmai. — PJ, 1980, 16. martā; Labrence V. Izlases ar savu ipašu biogrāfiju. — K, 1980, № 4, 164.—166. lpp.

Avotiņa D. Caunas pēdu raksts: Dzeja.

Rec.: Būmanis A. Sirds — laimes meklētāja. — K, 1980, № 1, 163.—164. lpp.; Sirsone S. Klusas sarunas ar sevi. — LM, 1980, 1. febr., 6.—7. lpp.; Viese S. Uz rudens sliekšņa. — C, 1980, 5. martā.

Avotiņš V. Apriet loku: Dzeja.

Rec.: Vācietis O. «... ar tevi ir jāizcieš». — LM, 1980, 15. febr., 10. lpp.

Bārbale M. Aiz kalna: Dzeja.

Rec.: Sirsone S. Vai aiz kalna kaut kas būs citādi? — LM, 1979, 29. jūn., 7. lpp.; Smagars A. Ar Murmastienas dzejnieci tiekoties. — K, 1980, № 4, 170.—171. lpp.

Bendrupe M. Buramie vārdi: Dzejoļi.

Rec.: Auziņš I. Vienkāršie buramvārdi. — K, 1980, № 1, 161.—162. lpp.; Vāverniece I. «Ne tikai līpt pie maizes rikām...». — LM, 1980, 11. apr., 10. lpp.

Bērza I. Ugunspuķe: Dzeja.

Rec.: Sirsone S. Gan dabā, gan cilvēkos jālūkojas dziļāk. — LM, 1979, 3. aug., 5. lpp.; Skalbergs A. Ticēt savai ugunspuķei. — K, 1979, № 9, 174.—175. lpp.

Bražis E. Tas dārzs starp mums: Dzejoļi.

Rec.: Daugmalis V. Tas dārzs un tas ceļš. — K, 1980, № 5, 177. lpp.;

Skujenieks K. Kam svētīki... — LM, 1980, 21. martā, 11. lpp.

Bridaka L. Mazas ironiskas.

Rec.: Fedoroviča I. Smaidam — dzīvu izteiksmi. — K, 1979, № 9, 174. lpp.

- Caklals M.** Pulksteņu ezers: Dzejoļi.
Caklals M. Uz manām trepēm: Dzejoļu izlase. 1961—1977. (Dzeja jaunatnei.)
 Rec.: Bergmanis A. Trepes no kurmja līdz zvaigznei un... — PJ, 1980, 11. janv.; Labrence V. Izlases ar savu ipašu biogrāfiju. — K, 1980, № 4, 164.—166. lpp.
- Dinere C.** Iedomu pilsēta: Dzeja.
Dorbe H. Lidumnieks no Zlākām: Dzejoļi. 1975—1978.
 Rec.: Kiršentāle I. «Sasauca paudu balsis». — K, 1980, № 3, 165.—166. lpp.
- Gaspersons A.** Lidojums: Dzeja.
 Rec.: Daugmalis V. Mazliet par spārnēm. — K, 1979, № 11, 170.—171. lpp.; Kikāns V. Pretruna, kas jāpārvar. — LM, 1980, 29. febr., 7. lpp.
- Goba A.** Pilādžu gadskārtas. Pieskāriens: Dzejoļu divkrājums.
 Rec.: Mackova J. Ja nemeklējam graudus vien. — LM, 1979, 21. dec., 6.—7. lpp.
- Gune V.** Atbalsis: Dzejoļi.
 Rec.: Cielēna M. Bagātas personības meti. — LM, 1980, 23. maijā, 13. lpp.
- Imermanis A.** Palete: Dzejoļi.
 Rec.: Rokpelnis J. Anatola Imermaņa didaktika. — LM, 1979, 30. nov., 11. lpp.
- Kalna N.** Slaloms: Dzeja.
 Rec.: Fedoroviča I. Raibs skrējiens akvareļkrāsās. — K, 1979, № 11, 168.—169. lpp.; Strauss A. Nelaist to dziesmu projām... — LM, 1979, 12. okt., 6. lpp.
- Kerliņa M.** Zib zibēdama: Dzejoļi.
 Rec.: Būmanis A. Pirmās lapas. — K, 1980, № 3, 167.—169. lpp.
- Krīle M.** Gaismēna: Dzeja.
 Rec.: Kaņepe A. Gaismēnas netveramība. — K, 1979, № 12, 168.—170. lpp.; Skujenieks K. Ja klusumam būtu vārdi... — LM, 1980, 28. martā, 13. lpp.
- Kroma M.** Refrēni: Dzeja.
 Rec.: Auziņš I. «Cilvēks ir ceļš». — C, 1979, 30. nov.
- Kūkojs A.** Māla vezums: Dzeja.
 Rec.: Avotiņš V. Par Šelupinku apburto princī domājot. — PJ, 1980, 16. martā; Skujenieks K. Ko tu vedi vezumā? — LM, 1980, 15. febr., 10. lpp.
- Ločmelis A.** Malks mīlestības: Dzeja.
 Rec.: Gāliņš H. «Es lāse — jūs aka». — K, 1980, № 2, 163.—164. lpp.; Mackova J. Ja nemeklējam graudus vien. — LM, 1979, 21. dec., 6.—7. lpp.
- Majevskis H. M.** Atvadišanās no upes: Dzeja.
 Rec.: Cielēna M. «Paveliet sniegu malāl Jūs atradīsiet janvāri un sapni — glāstus zem šī iezilganā spārna». — PJ, 1980, 24. maijā; Skujenieks K. Svarīgāka ir kustība. — LM, 1980, 15. febr., 10. lpp.
- Neibarts A.** Reizesrēķins: Dzeja.
 Rec.: Kikāns V. Vai pašcēlā pasaulē nekļūs šauri? — K, 1980, № 3, 167. lpp.; Vāverniece I. Bet kā būtu bez maskas? — LM, 1979, 22. jūn., 5. lpp.
- Peters J.** Priekšnojautas: Piektā dzejoļu grām.
 Rec.: Ādmidiņš R. «Smagi iet un dziļi just...». — LM, 1979, 12. okt., 5. lpp.; Remass R. Skarbs spilgtums. — K, 1979, № 12, 164.—165. lpp.
- Plotnieks J.** Divkauja ar sevi: Dzeja.
Rismane I. Starp sarkano un balto āboliņu: Dzejoļi.
 Rec.: Mackova J. Ja nemeklējam graudus vien. — LM, 1979, 21. dec.,

6.—7. lpp.; Skalbergs A. Lai vārdi neluncinās, bet asiņo. — K, 1980, № 4, 169.—170. lpp.

Selga G. Ceļā aizsappojos: Dažādu gadu dzejoļi un dziesmu vārdi.

Rec.: Kastīņš J. Tēva rati ripo caur Latviju. — K, 1979, № 12, 166.—167. lpp.

Sudmale E. Dzērvenstigas: Dzejoļi.

Rec.: Mackova J. Ja nemeklējam graudus vien. — LM, 1979, 21. dec., 6.—7. lpp.; Liepiņš J. Smagi vārdi. — K, 1980, № 4, 168. lpp.

Strauss A. Akmens otrā puse: Dzejoļi. 1972—1978.

Rec.: Cielēna M. «Man gribas dziļi ieiet nodzīvotā un dzīvību no tiriem sapņiem tēst». — LM, 1980, 1. maijā, 6. lpp.

Vācietis O. Zeme: Dzejoļi. [Teksts latv. un krievu val.] Mazformāta suvenīrizd.

Atdzej.: L. Azarova, O. Čuhoncevs, T. Glušкова, V. Kuprijanovs, J. Levitanskis, A. Revičs, D. Samoilovs.

Vāczemnieks L. Pie jautrā Vāczemnieka: Dzeja.

Rec.: Sīrsons S. Pie jautrā Vāczemnieka nav tikai jautri vien. — K, 1979, № 11, 164.—166. lpp.

Vējāns A. Un sākās viss no svilpaunieka: Dzeja.

Rec.: Ādmidiņš R. — C, 1980, 10. febr.; Pelīte C. «Bet varbūt ar vienu lāsi No jauna vajag sākt?». — LM, 1980, 11. apr., 11. lpp.

Venta R. Sīpolu vainags: Dzeja.

Rec.: Kaņepe A. «Esmu izsaukuma zime». — LM, 1980, 1. febr., 7. lpp.

Zālite M. Rit varbūt: Dzejoļi. 1975—1978.

Rec.: Bražis E. Kāds savāds laiks. — K, 1980, № 1, 164.—165. lpp.; Cielēna M. «... un nezinu, vai tas, ko augam jūtu, par spurām kļūs vai spārnēm...». — LM, 1980, 4. janv., 7. lpp.

Ziedonis I. Ar tikko grieztu ķeizarkroni rokā. (Dzeja jaunatnei.)

Rec.: Bergmanis A. Ar lasītājgadskārtām apaugusi grāmata. — PJ, 1979, 13. okt.

Ziedonis I. Man labvēlīgā tumsā: Dzeja.

Rec.: Veidemane R. Vēl gaisma ir vārds... — LM, 1979, 3. aug., 4. lpp.

Zirnītis P. Redzējumi: Dzejoļi. 1974—1977.

Rec.: Daugmalis V. Putns uz šosejas. — K, 1979, № 9, 170.—172. lpp.; Lejiņš J. Redzējumu centrēdže. — LM, 1979, 16. nov., 6. lpp.

Auziņš I. Sniegotā vakarā: Poēma. — K, 1979, № 2, 66.—71. lpp.

Elksne Ā. Pelēkā puķe: [Dzejoļu cikls]. — K, 1979, № 9, 45.—52. lpp.

Grīgulis A. 1919: Hronika. — K, 1979, № 1, 3.—14. lpp.

Jurčiņš P. Ar ermonikām: Poēma. — K, 1979, № 2, 103.—111. lpp.

Livena L. Akmens: [Dzejoļu cikls]. — K, 1979, № 12, 46.—51. lpp.

Losberga M. Ejiet uzmanīgi gar stabulēm: Dzejoļu cikls. — K, 1979, № 9, 3.—8. lpp.

Rūja V. Sārtie pūpoli: Legēndas fragm. — K, 1979, № 12, 3.—11. lpp.

Stulpāns J. Jānis Zvidra: Poēma. — K, 1979, № 10, 35.—45. lpp.

Vācietis O. 10 mazas sekundes no 1 liela laika: Dzejoļu cikls. — K, 1979, № 4, 3.—8. lpp.

Ziedonis I. Bez zemes, bez gaisa, bez vakariņām. — K, 1979, № 5, 38.—50. lpp.

Proza

Romāni un garie stāsti

- Cirulis G.** Un pēc tam — pensijā...: Romāns.
Dinere C. Upe šalc un šalc; Starts: [Stāsti / R. Ādmiņa iev.].
Dripe A. Pēdējā barjera; Kolonijas audzinātāja piezīmes / [E. Stroda priekšv.].
Jansons A. Vientulības ilgas: Romāns. (Latv. prozas b-ka.)
Kļava M. Māra Rīgā: Romāns.
Rec.: Būmanis A. Kamerstila romāns. — C, 1980, 11. martā.
Lagzdīņš V. Nakts «Mežāžos»: Kriminālstāsts. 2. izd.
Purs L. Krusts virs pilskalna: Vēst. romāns. «Degošā pilskalna» 2. grām. (Stāsti par vēst.)
Rec.: Gudriķe B. Pagātnes cīņas šodienas skatījumā. — C, 1980, 25. janv.; Kavacis A. Otrais no vēsturisko romānu sērijas. — K, 1980, № 5, 174.—175. lpp.
Rasa J. Āmurgalva: Romāns.
Rec.: Prieditis A. Āmurgalvas āmurgalvības. — LM, 1980, 18. apr., 11. lpp.
Spāre V. Dialogs: Romāns.
Rec.: Jugāne V. Dialogs ar sirdsapziņu. — LM, 1980, 25. apr., 7. lpp.
Zigmonte D. Vanags pār Zāgeriešiem: Romāns.
Rec.: Būmanis A. Nedzīvot tikai sev. — C, 1980, 25. febr.; Kaņepe A. Cilvēki ar un bez mājām. — K, 1980, № 1, 170.—172. lpp.
Zuravska D. Meža sonāte: Stāsts.
Lapsa J. Rūgtums: Romāns. — K, 1979, № 5, 7.—37. lpp.; № 6, 5.—38. lpp.; № 7, 9.—64. lpp.; № 8, 97.—119. lpp.
Rec.: Melbārdis J. Tas cietais krasts. — C, 1979, 21. okt.
Lukjānskis E. Atsacīšanās: Romāns. — K, 1979, № 10, 3.—26. lpp.; № 11, 13.—58. lpp.; № 12, 52.—99. lpp.
Rec.: Skurbe A. Egils Lukjānskis mūsdienu rūpniecā. — C, 1980, 13. apr.
Skujīņš Z. Sermuliņš uz asfalta. — Z, 1978, № 24 — 1979, № 7.
Rec.: Skurbe A. Viņus gaida cerība... — C, 1979, 2. sept.
Stankevičs A. Vandas vēstules: Stāsts. — K, 1979, № 9, 66.—101. lpp.
Zirnītis P. Egle: Stāsts. — K, 1979, № 3, 23.—65. lpp.

Isproza

- Andersons E.** Rasa uz paletes: [Tēlojumi, dzejoļi].
Rec.: Biete O. Rasa uz paletes nenožūs. — LM, 1980, 9. maijā, 10. lpp.
Beļševica V. Nelaiمة mājās: Stāsti.
Rec.: Vilsons A. Mīetpilsoņi komikas gaismā. — K, 1979, № 10, 170.—171. lpp.
Birze M. Izlase. (Skolas b-ka.)
Briedis A. Sportloto: Humors un satīra.
Ezera R. Izlase. (Skolas b-ka.)
Ezera R. Slazds: Noveles un stāsti.
Rec.: Salceviča I. Mākslas noslēpums. — K, 1980, № 3, 162.—165. lpp.
Grīva Z. Izlase / [I. Sokolovas iev.]. (Skolas b-ka.)
Ievkalns G. Septiņas pēdas zem ķīļa: Stāsti.
Rec.: Līvzemnieks V. Jūras vējos ārdēts. — K, 1980, № 5, 170.—171. lpp.
Juzefs J. Bēdīgie vaļasprieki: [Humors un satīra].
Kaldupe S. Vidzemes ceļnieks: [Pasakas un teiksmas].

- Kalndruva M.** Vējš pakar kokli: Stāsti.
Kalniņš J. Savādnieki: Seši portreti.
 Rec.: Jugāne V. Ikdienā slēptā lieluma atklājējs. — K, 1980, № 2, 166.—168. lpp.; Kronta I. Par trejām dzīvēm. — LM, 1979, 16. nov., 5. lpp.; Zeile P. Grāmata par talantīgiem savādniekiem. — C, 1979, 26. sept.
- Laganovskis J.** Procedūras: Satira un pašironija.
 Rec.: Vārpa S. Iemeslu priekam var atrast. — K, 1980, № 5, 168.—169. lpp.
- Lanss E.** Aicinājums ciemos: Stāsti.
 Rec.: Kronta I. Atnācis strādāt. — LM, 1980, 4. apr., 10., 11. lpp.
- Luginska R.** Menuets un cūkpupas: Isproza.
Rinkule-Zemzare D. Mazī portreti.
Sārts J. Āronas stāsti / Sakārt. E. Damburs.
 Rec.: Čākurs J. Malienas ļaužu ikdiena. — K, 1980, № 5, 171.—173. lpp.
- Skalbergs A.** Jūras gaiss: Stāsti.
 Rec.: Kavacis A. Dzīves vērtības meklējot. — K, 1980, № 4, 173.—174. lpp.; Knope E. Kā pietrūkst «jūras gaisam»? — LM, 1980, 1. maijā, 6. lpp.
- Snips A.** Nelabojami radi: Stāsti.
 Rec.: Plēsuma A. Nosacītības aspektā skatītie nelabojamie radi. — K, 1980, № 2, 174.—175. lpp.
- Sokolova I.** Ideālu meklējot: Monologi un dialogi.
 Rec.: Būmanis A. Savas tēmas aplicinātāja. — C, 1979, 15. jūl.; Gāliņš H. Pilsoniskā ieinteresētība. — K, 1979, № 8, 170.—171. lpp.
- Stāsti / Sakārt. Z. Lice.**
Svīre M. Limuzīns Jāņu nakts krāsā: Stāsti.
Talcis Ā. Jaunības dienu pēdās: Stāstu un aprakstu izlase.
Viksna A. Mani mīļie savādnieki: Stāsti.
 Rec.: Svīra A. Pārāk mazs solis. — LM, 1980, 1. maijā, 6. lpp.
- Ezera R.** Sākās ar lapsas kāju jeb gandrīz neticami, taču visnotaļ dokumentāli stāsti. — K, 1979, № 2, 72.—102. lpp.
- Dokumentālā proza, publicistika**
- Dzīves lielums un brīnumi: Padoņju Latvijas rakstnieku vērojumi 10. piecades ceļos / [Sast. Ē. Strods].**
 Aut.: D. Avotiņa, V. Avotiņš, G. Cīrulis, A. Kļavis, M. Kroma, V. Livzemiņnieks, V. Rūja, Ē. Strods, A. Vējāns.
- Ērgle Z.** Gads ar diviem pavasarjiem: Ceļojuma piez.
- Lielais A.** Konkistadori. 2., papild. izd. (Piedzīvojumi. Fantastika. Ceļojumi).
- Lielais A.** Pie Zjambezi un Njasa ezera: D. Livingstona ceļojumi 1858.—1864. g. (Piedzīvojumi. Fantastika. Ceļojumi).
- Sakse A.** Vēstules jaunībai / [Sast. S. Viese; A. Baloža iev.].
- Anerauds J.** Cilvēki, gadi un ūdeņi: Maksšķernieka piez. [Atmiņas un lit. pārdomas]. — K, 1979, № 6, 153.—164. lpp.; № 7, 143.—156. lpp.; № 8, 156.—158. lpp.; № 9, 160.—163. lpp.; № 10, 141.—154. lpp. Sāk.: № 10, 1976.
- Damburs E.** Tā nav vienīgi vēsture: Bijušais karavīrs iet un domā. — K, 1979, № 3, 127.—136. lpp.; № 4, 131.—133. lpp.; № 5, 124.—128. lpp.
- Dorbe H.** Gaitas un gadi: [Atmiņas]. — K, 1979, № 2, 147.—153. lpp.
- Dripe A.** Par jutību pret neīstumu: [Jaunatnes problēmas]. — K, 1979, № 11, 123.—127. lpp.
- Horis A.** Mūsu kopīgo garīgo bagātību pūrs: Dažas domas sakarā ar kult. internacionalizācijas procesiem. — K, 1979, № 12, 112.—121. lpp.
- Horis A.** Pilnīgāk uztvert tautas dzīves pulsu. — LM, 1979, 6. jūl., 2. lpp.

Niedre J. Gadi un gaitas: Autobiogr. — K, 1979, № 5, 156.—161. lpp.; № 6, 139.—146. lpp.

— Strods Ē. Vai briesmu stāsti veicina apetīti?: Nepraktizējoša jurista-literāta piez. — K, 1979, № 9, 114.—122. lpp.

Струпан Е. С землей поговорить, море ощутить: [О пред. колхоза «Накотне» А. Чиксте]. — Д, 1979, № 4, с. 85—95.

Dramaturģija

Priede G. Vai mēs viņu pazīsim?: Luga 3 cēl. — K, 1979, № 6, 78.—112. lpp.

Putniņš P. Pasaulīt, tu ļaužu ēka...: Nesteidzīga norišu spēle iz tautas dzīves 6 ainās un 2 starpbrīžos. — K, 1979, № 10, 75.—120. lpp.

Stumbre L. Andersons: Luga 2 daļās. — K, 1979, № 4, 107.—124. lpp.

Literatūra bērniem

Auziņš A. Rabarbers: Dzejoļi bērniem.

Baltvilks J. Meža malas zaļais knauķis: Dzejoļi bērniem.

Rec.: Caune M. Saules lokos, pasaules vidū. — K, 1980, № 3, 170.—172. lpp.

Bārda P. Bērnu dienas: Dzejoļi / Sast. I. Bērsons.

Rec.: Caune M. Saules lokos, pasaules vidū. — K, 1980, № 3, 170.—172. lpp.

Delle V. Piecas atminēšanas: Stāsti.

Rec.: Līvzemnieks V. Ieiešana pasaulē. — K, 1979, № 11, 166.—167. lpp.

Dnere C. Gliemežnīca: Gandrīz fantastisks stāsts.

Ergle Z. Starp mums, meitenēm, runājot...: Luga 10 ainās. (Atvēršim priekškaru.)

Grīva Z. Pasaka par Diegabiksi. 2. izd.

Kļava M. Inga — detektīvs: Divi stāsti par pionieriem, putniem un noslēpumiem.

Kļava M. Raibā vasara: Gara pasaka, gandrīz vai romāns.

Nākam ciemos: Lit. darbu krāj. pirmssk. vecuma bērniem / Sast. B. Helmane.

Rungulis M. Rasas pilieni: Dzejoļi maziem bērniem.

Rec.: Caune M. Saules lokos, pasaules vidū. — K, 1980, № 3, 170.—172. lpp.

Literatūras zinātne un kritika

Krājumi

Daži dzejas uztveres un mācišanas jautājumi: Rakstu krāj. [E. Zimules iev.]. (Rotaprinta izd.)

Kritikas gadagrāmata, 7 / [Sast. B. Tabūns].

Rec.: Būmanis A. Nemierā ar sasniegto. — K, 1980, № 5, 166.—168. lpp.

Pētījumi un apceres

Auziņš I. Viss pasaules tapums: Apceres un esejas.

Poišs M. Patiesības vārds. Noklusētā drāma.

Rec.: Skraucis V. Kam vajadzīga kritika. — IM, 1980, 25. apr., 6.—7. lpp.

Remass R. «Šis karalauks ir svēts»: Raksti un recenzijas par dzeju, atdzeju un dzejas uztveri.

Vējāns A. Tiesnese un māsa: Rakstnieku sejas, darbs un grām. (Rakstnieki par literatūru.)

Zelle P. Personība un vērtības: Publicistika, estētika, kritika.
Rec.: Daugmalis V. Rosinoša grāmata. — K, 1979, № 8, 180.—
181. lpp.

Ādmidiņš R. Gaismas ciņa ar tumsu: Ieskats I. Ziedoņa jaun. daiļradē. — C, 1979, 23. sept.

Andersone E. Oktobra karavīri un dziesminieki. — LPSR ZA Vēstis, 1979, № 1, 71.—85. lpp.

Auziņš I. Atbalss un atbalsts: [Par latv. dzejas sakariem ar citu tautu dzeju]. — C, 1979, 21. aug.

Blinkena A. Vai novatorisms netiek pārprasts?: [Par valodas normām dzejā]. — K, 1979, № 10, 128.—134. lpp.

Cigalska I. Atklājuma prieks: [Par J. Petera, V. Belševicas un M. Čaklā darbu atdzej. krievu val.]. — LM, 1979, 7. nov., 6. lpp.

Čaklais M. «Jums trūdu, jums dedzos...»: Dzeja sept. periodikā. — LM, 1979, 19. okt., 5. lpp.

Čaklais M. «Sakustēt, izkustēt inertu masu...»: [Dzeja okt. periodikā]. — LM, 1979, 30. nov., 10. lpp.

Čakurs J. Divu gadu stāsti: [1977. un 1978. g. publ.]. — K, 1979, № 7, 124.—127. lpp.; № 8, 130.—143. lpp.

Kraulīņš K. Attīstītas sociālistiskas sabiedrības literatūra: Dažas problēmas. — K, 1979, № 3, 137.—145. lpp.; № 5, 129.—138. lpp.; № 6, 124.—133. lpp.

Kraulīņš K. Intervējam profesoru Kārli Krauliņu / [Pierakst. J. Baltinavietis]. — LM, 1979, 23. martā, 4. lpp.

Kubuliņa A. Par runu, ritumu un kompozīciju dzejā. — K, 1979, № 3, 156.—159. lpp.

Kubuliņa A. Pašciņa: [Par I. Ziedoņa dzeju]. — K, 1979, № 9, 123.—127. lpp.

Kubuliņa A. Ritma un individuālā stila sakarības Imanta Ziedoņa dzejā. — Latv. val. kult. jautāj. 15. laid. R., 1979, 124.—134. lpp.

Ķikāns V. Bet kā tālāk?: [Par sava stila meklējumiem jauno dzejnieku daiļradē]. — C, 1979, 25. nov.

Ķikāns V. Justins Marcinkevičs un mūsdienu poēma. — LM, 1979, 9. febr., 2., 5. lpp.

Ķikāns V. Nežēlīgie atdzimšanas briži: [Par O. Vācieša 70. gadu dzeju]. — K, 1979, № 12, 130.—137. lpp.

Ķikāns V. Pa savu ceļu: [I. Ziedoņa jaun. dzeja]. — LM, 1979, 7. dec., 4.—5. lpp.

Skuja H. Esperanto un kultūras sakari. — K, 1979, № 8, 125.—129. lpp.

Strods Ē. Tālāk redzēt, vērienīgāk domāt. — LM, 1979, 30. nov., 2. lpp.

Vāvere V. Personības koncepcija mūsdienu latviešu prozā. — PLK, 1979, № 5, 61.—67. lpp.

Vāverniece I. «Un es stāvu aizapvāršņa pusē...»: Par periodikā publ. jauno autoru dzeju. — LM, 1979, 28. sept., 6.—7. lpp.

Veidemane R. Valodas norma un daiļdarba individuālā norma. — LPSR ZA Vēstis, 1979, № 4, 74.—79. lpp.

Vējāns A. Avoti bērzu ēnā: Dažas iezīmes L. Vāczemnieka lirikā. — K, 1979, № 4, 140.—146. lpp.

Vējāns A. Vakara dūmakā zilgā: [Par A. Eglāja dzeju]. — K, 1979, № 10, 57.—60. lpp.

Zālite M. Ja runa ir par dzeju...: [Par jaun. autoru dzeju]. — L, 1979, № 8, 10.—11. lpp.

Zelle P. Reginas Ezeras prozas pasaulē. — K, 1979, № 2, 133.—139. lpp.; № 3, 145.—149. lpp.; № 4, 134.—139. lpp.

- Zeile P.** Sociālistiskā reālisma aktuālās problēmas. — PLK, 1978, № 12, 58.—66. lpp.; 1979, № 1, 44.—50. lpp.
- Аннинский Л.** Судьба романтика: Заметки о поэзии О. Вацетиса. — Д, 1979, № 3, с. 94—101.
- Лузнь И.** «Врастал колодец в землю, как дуб вращает в небо»: Заметки о поэме последних лет. — Д, 1979, № 1, с. 99—106.
- Бучис А., Хирш Х.** Корни — дерево — листва: [О проблемах худож. литературы. Диалог]. — Д, 1979, № 11, с. 95—106.
- Вавере В.** Концепция личности в современной латышской прозе. — КСЛ, 1979, № 5, с. 68—75.
- Добровенский Р.** Превращение стиха: [О переводах латыш. поэзии]. — Д, 1979, № 5, с. 89—97; № 6, с. 111—119.
- Зейле П.** Актуальные проблемы социалистического реализма. — КСЛ, 1978, № 12, с. 66—75; 1979, № 1, с. 50—57.
- Зиедонис И.** «Что миру делать, как не создавать?»: О поэзии для детей. — Д, 1979, № 2, с. 96—105.
- Лабренце В.** Нравственные проблемы в современной латышской поэзии. — КСЛ, 1979, № 10, с. 53—59.
- Табун Б.** Главный герой: Образ рабочего в латыш. сов. прозе. — СЛ, 1979, 22 мая.
- Табун Б.** Латышский роман — 1978. — Д, 1979, № 7, с. 110—116; № 8, с. 96—102.

**PĀRRUNA «MĀKSLINIECISKUMA PROBLĒMAS —
TENDENCES UN MEKLĒJUMI»**

- Pārruna risinājusies laikrakstā «Literatūra un Māksla».
- Avotiņš V.** Kā dzīvo «karāļi», kamēr jauni. — 13. apr., 6.—7., 10. lpp.
- Baltvilks J.** Atbildes uz anketas jautājumiem. — 25. maijā, 11. lpp.
- Birze M.** Pārrunas bez noteiktā temata. — 4. maijā, 10. lpp.
- Caune A.** Subjektīvas piezīmes. — 15. jūn., 7. lpp.
- Celma H.** Estētiskais mākslā. — 22. jūn., 4.—5. lpp.
- Čaklā I.** «Cilvēks kļūst skaists caur laiku». — 26. janv., 4.—6. lpp.
- Dobrovenskis R.** Dzejoļu pārvēršanās: [Par latv. dzejas atdzejojumiem]. — 1. jūn., 12.—13. lpp.
- Ezera R.** Saredzēt vismaz acīm redzamo: Replika. — 4. maijā, 10. lpp.
- Ezera R., Tabūns B.** Par prozas sacerējuma «degunu», «iekšējiem orgāniem» un...: [Saruna]. — 2. febr., 2., 4. lpp.
- Hiršs H.** Kur meklēt kapeiku? — 6. apr., 6.—7. lpp.
- Jakubāns A.** Mazliet naivi par mākslinieciskumu. — 27. jūl., 4. lpp.
- Kalndruva M.** — 27. jūl., 5. lpp.
- Kīrsentāle I.** Tradīcijas un šodiena. — 8. jūn., 4.—5. lpp.
- Kronta I.** Piezīmes par kā un ko. — LM, 1979, 19. janv., 4. lpp.
- Ķikāns V.** Ar žanra specifiku jārēķinās. — 6. jūl., 4.—5. lpp.
- Lagzdīņš V.** Pāris piezīmju pārrunām. — 23. martā, 10. lpp.
- Lāms V.** Kā rakstīt? — 23. febr., 4.—5. lpp.
- Laukgāls I.** Literatūra ir māksla. — 16. martā, 7. lpp.
- Liepiņš J.** Kritika un lasāmviela. — 23. martā, 11. lpp.
- Ločmelis A.** — 27. jūl., 5. lpp.
- Mākslinieciskuma** problēmas — tendences un meklējumi: [Saruna]. — 4. janv., 4.—6., 10. lpp.
- Aut.: J. Baltinavičis, L. Bīdaka, I. Čaklā, H. Hiršs, A. Jakubāns, I. Kīrsentāle, O. Kravalis, V. Lāms, J. Rokpelnis, V. Šmits, B. Tabūns, R. Veidemane.
[Pārrunas nobeigums]. — 10. aug., 4.—5., 12. lpp.; 17. aug., 6. lpp.

Aut.: I. Auziņš, H. Celma, R. Ezera, A. Grigulis, H. Hiršs, A. Jakubāns, O. Kravalis, A. Klotiņš, V. Ķikāns, V. Lāms, P. Pētersons, J. Rokpelnis, J. Škapars, P. Zeile.

Pētersons P. Drāma kā mākslinieciskuma pakāpe. — 20. apr., 6.—7. lpp.; 27. apr., 6.—7., 10. lpp.

Skraucis V. Cilvēks, problēmas, mākslinieciskums... — 12. janv., 4.—5. lpp.

Skurbe A. Satūra fenomens mākslas darbā. — 9. febr., 4. lpp.

Sokoiova I. Mana attieksme pret kritiku. — 18. maijā, 4. lpp.

Škapars J. Par mākslinieciskumu domājot: [Secinājumi par pārrunām]. — 24. aug., 4.—5., 12. lpp.

Veidemane R. Mainīgā pastāvība, pastāvīgā mainība. — 2. martā, 6., 11. lpp.

Zeile P. Par vienkāršošanas tendencēm un dažiem citiem jautājumiem. — 16. febr., 4.—5. lpp.

Ziedonis I., Veidemane R. Pats — ceļš — darbs: [Saruna]. — 4. jūl., 4.—5. lpp.

Literārie portreti

Kiršentāle I. Annas Sakses dzīve un personība.

Rec.: Svira A. Grāmata par gaišu personību. — LM, 1980, 18. janv.,

6. lpp.

Ancitis V. Dzelzāmuru rakstniece: [V. Delle]. — C, 1979, 22. sept.

Admiņš R. Grantētais celiņš: [A. Dripe]. — C, 1979, 5. jūn., **Kronta I.** Jaunatnei piederōs. — K, 1979, № 6, 133.—138. lpp.; **Putniņš P.** Nu, Dripe, pienākusi Tava kārtal! — LM, 1979, 1. jūn., 5. lpp.; **Берсон И.** Писатель — исследователь. — СЛ, 1979, 5 июня.

Zirniņš P. Portrets ar rozā mākonī: [A. Kļavis]. — SkG, 1979, № 8, 2. lpp. vāks, 24. lpp.

Cirulis G. «Tāpēc, ka man patik...»: [A. Kolbergs]. — SkG, 1979, № 10, 2. lpp. vāks, 23. lpp.

Grigulis A. Literatūras zinātnei veltīti gadi: [K. Krauliņš]. — C, 1979, 20. martā.

Vējāns A. Drūp granīts piramīdai: [E. Miežēlaitis]. — K, 1979, № 11, 3.—6. lpp.

Vējāns A. Daugavas dēla vīrišķība: [J. Niedre]. — C, 1979, 24. maijā; **Зейле П.** Писатель революционер. — СЛ, 1979, 24 мая.

Rozenbergs J. Dzīves pusē: [G. Selga]. — K, 1979, № 3, 150.—155. lpp.

Cirulis G. Neļausim atdzist jaunības pēdām: [Ā. Talcis]. — C, 1979, 16. nov.

Bērsons I. «Pie jautrā Vāczemnieka». — SkG, 1979, № 4, 2. lpp. vāks, 22. lpp.

LATVIEŠU LITERATŪRA CITĀS VALODĀS

Grāmatas

The White Deer: A Latvian Folk-Tale. [Baltais briedis: Latv. tautas pasaka / Tulk. F. Solaske]. — M.: Progress, 1979. (Angļu val.)

[**Latviešu tautas pasakas** / Tulk. T. Džamilova]. — Baki: Končlik, 1979. (Azerb. val.)

[**Latviešu tautas pasakās** / Pārstrād. bērniem J. Vanags; Tulk. T. Saprovs]. — Nukus: Karakalpakstan, 1979. (Karakalpak. val.)

Deimanto žirgas: [Dimanta zirgs: Latv. tautas pasaka / Tulk. V. Martišus]. — Vilnius: Vaga, 1979. (Lietuv. val.)

След чайки: Повести, рассказы/ Предисл. Э. Строда. — M.: Мол. гвардия, 1979.

Aut.: A. Bels, M. Birze, L. Dumberis, R. Ezera, H. Gāliņš, A. Jakubāns, A. Kalve, A. Klāvis, Z. Skujiņš.

Tulk.: J. Baturovs, S. Cebakovskis, V. Dorošenko, J. Kape, Ļ. Osipova, M. Šnore.

Латвийскі разкази. [Latviešu stāsti / Sast. un iev. sarakst. S. Viese]. — Софиа: Народна култура, 1979. (Bulg. val.)

Aut.: A. Bels, E. Birznieks-Upītis, R. Blaumanis, M. Birze, A. Čaks, J. Ezeriņš, R. Ezera, H. Gāliņš, A. Grigulis, Z. Grīva, A. Jakubāns, V. Kaijaks, A. Kalve, V. Lācis, E. Līvs, J. Poruks, P. Rozītis, Z. Skujiņš, A. Upītis, E. Vilks. — Tulk.: Z. Dimitrova, L. Gerova, Z. Ivanova, K. Konstantinova, Z. Kovačevs, A. Mečkovs, S. Mozgova, S. Nikolova, J. Paleževs, P. Patrikova, V. Raičevs, Z. Staikovs, S. Vladimirovs, E. Zaharijeva.

Für Dich, Rostock: Ein literarischer Gruss zum 30. Jahrestag der DDR. [Tev, Rostoka: Literārs sveiciens VDR 30. gadadienā / Sast. E. Strods]. — R.: Liesma, 1979. (Vācu val.)

Aut.: L. Akurātere, L. Bīdaka, G. Cīrulis, A. Jakubāns, Kuba, V. Lagzdīņš, P. Pētersons, E. Rihters, E. Strods, U. Felkels.

Tulk. un atdzej.: J. Bernšteins, M. Bušmane, G. Leja, A. Rudzītis, B. Veinerte.

Авотынь Д., Шлиссер А. Каменный якорь: Роман / Пер. с латыш. В. Волковской. — М.: Сов. писатель, 1979.

Бэл А. Голос зовущего: Роман; Рассказы / Пер. с латыш. С. Цебаковского. [Послесл. А. Арьева]. — Л.: Худож. лит., 1979.

Бэл А. Голос зовущего: Романы / Пер. с латыш. С. Цебаковского. [Послесл. Ю. Томашевского]. — М.: Известия, 1979. (Б-ка «Дружбы народов».)

Бэл А. Клетка; Полigon: Романы / Пер. с латыш. С. Цебаковского. — М.: Сов. писатель, 1979.

Рец.: Арьев А. Размышление о прозе. — Звезда, 1979, № 11.

Beli A. [Būris: Romāns / Tulk. U. Sahlthucišvili]. — Tbilisi: Merani, 1979. (Gruz. val.)

Bels A. Polūgoon. [Poligons: Romāns / Tulk. un pēcv. sarakst. V. Helde]. — Tallin: Eesti Raamat, 1979. (Igaunu val.)

Цирулис Г. Гастроль в Вентспилсе: Повесть / Пер. с латыш. Ю. Каппе. — Р.: Liesma, 1979.

Чаклайс М. Зов лесного голубя: Стихи / [Пер. А. Кушнер, Ю. Морич, О. Чухонцев]. — М.: Сов. писатель, 1979.

Рец.: Огнев В. Талсинский трубач. — Д, 1980, № 4, с. 107—111.

Čaks A. Selected Poems. [Dzejas izlase / Atdzej. R. Spīrsa. Sakārt. un iev. sarakst. A. Grigulis]. — R.: Liesma, 1979. (Angļu val.)

Rec.: Melbārzde E. Aleksandrs Čaks angļu valodā. — Dzimentenes Balss, 1979, 8./14. martā.

Дрипе А. Последний барьер: Роман / Авториз. пер. с латыш. Ю. Каппе. — М.: Сов. писатель, 1979.

Эргле З. Между нами, девочками, говоря... / Пер. с латыш. Ж. Эзит. — Р.: Liesma, 1979.

Ergle Z. Ato und die Wunderperle. [Ato un brīnumpērle: Stāsts / Tulk. J. Bernšteins]. — R.: Liesma, 1979. (Vācu val.)

Эзера Р. Улетают белые лебеди: Повесть / Пер. В. Дорошенко. [Предисл. П. Зейле]. — Р.: Liesma, 1979.

Ezera R. Vasara truko tik diena. [Vasara bija tikai vienu dienu: Stāsts / Tulk. L. Kudirkiene]. — Vilnius: Vaga, 1979. (Lietuv. val.)

Галинь Х. Пора сеять рожь: Повесть / Авториз. пер. с латыш. В. Михайлова. — Р.: Liesma, 1979.

Рец.: Руссаковский В. Тревожные послевоенные. — Д, 1979, № 9, с. 119—122.

Griva Ž. [Noktirne: Noveles / Tulk. U. Sahlthucšivili. Ar aut. iev.]. — Tbilisi: Nakaduli, 1979. (Gruz. val.)

Грива Ж. Ноктюри: Рассказ. — Київ: Дніпро, 1979.

Григулис А. Когда дождь и ветер стучат в окно: Роман / Пер. с латыш. Д. Глезер. — М.: Сов. писатель, 1979.

Григулис А. Протяжный ветер дня: Избр. стихи / Пер. с латыш. И. Черевичник. — Р.: Лиесма, 1979.

Рец.: Zuraļovs S. Arvīda Grigūļa dzeja krieviski. — К, 1980, № 5, 175.—176. lpp.; Михайлов В. Ветер романтики. — Д, 1970, № 4, с. 111—114.

Кайяк В. Порог: Роман; Рассказы / Пер. С. Христовский, Л. Винонен. — М.: Сов. писатель, 1979.

Калтыня В. Говорю о земной любви: Стихи / Пер. с латыш. Н. Беляева. — М.: Сов. писатель, 1979.

Колберг А. Трехдневный детектив: Роман / Авториз. пер. с латыш. В. Семеновой. — Р.: Лиесма, 1979.

Лацис В. Потерянная родина: Роман / [Пер. с латыш. В. Дорошенко, Д. Дмитриев]. 4-е изд. — Р.: Лиесма, 1979.

Лацис В. Сын рыбака: Роман в 2-х ч. / [Авториз. пер. Я. Шумана; Вступит. статья Н. Ф. Пашковской]. — Одесса: Маяк, 1979.

Lācis V. [Vētra: Romāns]. — Alma-Ata: Žazuši, 1979. (Kaz. val.)

Lācis V. Zytaru šeima. [Zītaru dzimta: Romāns. 1.—2. sēj. / Tulk. A. Žirgulis]. — Vilnius: Vaga, 1979. (Lietuv. val.)

Рец.: Bulzgis S. [Stumbra atvases]. — Raudonoji vėliava, 1979, 29. sept. (Lietuv. val.)

Lagzdīņš V. [Kēdes loks: Stāsts / Tulk. S. Kutovs]. — Frunze: Mektep, 1979. (Kirgiz. val.)

Lagzdīņš V. [Kēdes loks: Stāsts / Tulk. D. Pomerence]. — Berlin: Der Kinderbuchverlag, 1979. (Vācu val.)

Lams V. A Life Reviewed. [Mūža guvums: Romāns / Tulk. D. Sinklērs-Loutits]. — М: Progress, 1979. (Angļu val.)

Pormalis R. Vrat'se na start. [Distance bez finiša: Romāns / Tulk. V. Gaja]. — Praha: Olympia, 1979. (Čehu val.)

Pūmpurs A. Karutapja. / Lāčplēsis: Tautas eposs / Pārstāstījis I. Lasmanis; Tulk. V. Helde /. — Tallin: Eesti Raamat, 1979. (Igaņu val.)

Пуриньш А. Не спрашивайте меня ни о чем: Повесть / Пер. с латыш. Ю. Каппе; Послесл. Г. Цирулиса. — М.: Мол. гвардия, 1979.

Рец.: Костенечкая М. Как дела, молодой человек? — Д, 1980, № 1, с. 117—120.

Саксе А. Сказки о цветах / [Пер. Д. Глезер, Н. Бать; Введ. С. Внесе]. 2-е, перераб. и сокр. изд. — Р.: Лиесма, 1979.

Скуни З. Внучите на Колумб. [Kolumba mazdēli: Romāns / Tulk. I. Trojanskis]. — София: Георги Бакалов, 1979. (Bulg. val.)

Skujtnova A. Jako krik ptaka. [Kā putna kļiedziens: Dzejoļu izlase / Atdzej. A. Januškova, V. Gaja; R. Paroleka pēvc.]. — Praha: Mlada Fronta, 1979. (Čehu val.)

Ваицегис О. Избранное: Стихотворения и поэмы / Сост. и предисл. М. Чаклайса. — Р.: Лиесма, 1979.

Пер.: Л. Азарова, Т. Глушкова, В. Куприянов, Ю. Левитанский, В. Луговской, Н. Мальцева, Н. Матвеева, Л. Мигдалова, О. Николаева, Л. Осипова, А. Ревнич, Д. Самойлов, О. Чухонцев.

Рец.: Адмидиньш Р. Музыка столетия. — Д, 1979, № 12, с. 104—107;

Журавлев С. Время осмысления, осмысление времени. — СМ, 1979, 18 нояб.
Вацietis О. Поспорим: [Стихи / Пер. Л. Копылова]. — М.: Дет. лит., 1979.

Вацietis О. У меня в кармане: [Стихи / Пер. Л. Копылова]. — Р.: Liesma, 1979.

Vācietis O. Selected Poems. [Dzejas izlase / Atdzej. R. Spīrsa]. — R.: Liesma, 1979. (Angļu val.)

Vācietis O. Stilleben mit Schlange, Baum und Kind. [Klusā daba ar čūsku, koku un bērnu: Dzejoļu izlase / Sast. un koment. sarakst. J. Peters un V. Elerte; Atdzej. A. Bostrēma un H. Kālavš]. — Berlin: Volk und Welt, 1979. (Vācu val.)

Веян А. Время: Стихи / Авториз. пер. с латыш. Л. Романенко. — М.: Сов. писатель, 1979.

Ziedonis И. Разноцветные сказки / Пер. с латыш. Л. Копылова. — Р.: Liesma, 1979.

Ziedonis I. Epifaaniad. [Epifānijas. 2. grām. / Tulk. I. Saksa]. — Tallinn: Periodika, 1979. (Igaunu val.)

Зиедонис И. Версусь. [Dzejoļu un epifāniju izlase / Sast. L. Damianu; Atdzej.: P. Bocu, L. Damianu, V. Pinzaru, V. Teleuke, J. Vatmanu]. — Кишинэу: Литература артистикэ, 1979. (Mold. val.)

Ziedonis I. Farbige Märchen. [Krāsainas pasakas / Tulk. J. Bernšteins]. — R.: Liesma, 1979. (Vācu val.)

Krājumos un periodikā

Latviešu tautas dziesmas / Atdzej. F. Skudra. — Д, 1979, № 7; / Atdzej. K. Korsaks. Ar atdzej. iev. — Kultūros barai, 1979, № 9. (Lietuv. val.)

Latviešu tautas pasaka «Zirneklis un muša». — Soviet Literature, 1979, № 8. (Angļu val.); Lettres soviétiques, 1979, № 248. (Franču val.) / Tulk. H. Angarova. — Sowjetliteratur, 1979, № 8. (Vācu val.)

Latviešu tautas pasakas / Tulk. S. Minkovs. — Grām.: Чуднота мельница [Brīnumdzirnas. Baltijas tautu pasakas]. София, 1979. (Bulg. val.)

V. Avotiņa, L. Brieža, J. Butūzova, I. Jakaiša, M. Misiņas, V. Ramanes dzejoļi. — Grām.: Вдохновенье, М., 1979.

Atdzej.: R. Buharejevs, D. Ceselčuks, N. Dardikina, A. Medvedeva, Ļ. Osipova, N. Sidorina. G. Cīruļa iev.

A. Bergmaņa, G. Brāja, L. Brieža, I. Jakaiša, J. Kunnosa, M. Misiņas, V. Ramanes, G. Ruņģes, L. Stumbres, S. Veckalnes, M. Zālītes dzejoļi. — Grām.: Молодые поэты Прибалтики. [Сб. стихов. Сост. Н. Сидорина]. М., 1979.

Atdzej.: V. Jakuničevs, V. Kuprijanovs, M. Molčanovs, A. Šcuplovs, L. Voropaeva.

Rec.: Имерманис А. Рецензия, состоящая в основном из вопросительных и восклицательных знаков. — Д, 1980, с. 115—119.

L. Bīdākas, V. Luksa, J. Petera, E. Plauža, A. Skaibes, L. Vāczemnieka dzejoļi. — Волга, 1979, № 7.

Atdzej.: V. Marfins, J. Stepanovs, V. Žukovs.

Ā. Elksnes un J. Grota dzejoļu apvienojums «Vēstules tālajai zvaigznei» / Atdzej. L. Romanenko. Ā. Elksnes iev. — Д, 1979, № 6.

J. Raiņa, J. Sudrabkalna, A. Upiša aforismi. — Grām.: Воронцов В. Мощь знания: Афоризмы отеч. и зарубеж. авторов. М., 1979.

I. Auziņa, D. Avotiņas, M. Čaklā, A. Grigūļa, J. Petera, O. Vācieša, I. Ziedoņa dzejoļi / Atdzej.: T. Botings, P. Tempests, D. Rasela; M. Birzes, R. Ezeras, A. Jakubāna, V. Kaijaka, A. Kalves, V. Lāma, G. Priedes, A. Saksnes, A. Skaiļa, Z. Skujiņa, M. Zariņa proza / Tulk. E. Eriksona, J. Filipovs, A. Ingmena, K. Makaja, M. Makleina, T. Meta, M. Methjūva, M. Vaita. — Soviet Literature, 1979, № 2. (Angļu val.)

Latviešu tautas pasaka «Tēva novēlējums», V. Lāča stāsts «Teņa Urgas pateicība». — Soviet Land (Indija), 1979, № 12. (Angļu val.)

I. Auziņa, D. Avotiņš, M. Čaklā, A. Grīguļa, J. Petera, O. Vācieša, I. Ziedoņa dzejoļi / Atdzej. L. Feldeks, V. Jelineks, M. Tokars; A. Bela, M. Birzes, R. Ezeras, A. Jakubāna, V. Kaijaka, A. Kalves, A. Saksēs, M. Zariņa proza / Tulk.: Z. Borovska, M. Codrova, L. Duškova, L. Dvoraks, M. Hulmanova, J. Piskačeks, V. Slobodnikova. — Sovētskā literatura, 1979, № 4. (Čehu val.)

I. Auziņa, V. Belševicas, L. Brieža, M. Čaklā, A. Grīguļa, O. Vācieša, I. Ziedoņa dzejoļi / Atdzej.: H. Abrils, D. Jokoza, A. Karvovskis, E. Muravkova; A. Bela, M. Birzes, R. Ezeras, A. Jakubāna, V. Kaijaka, A. Kalves, V. Lāma, G. Priedes, A. Saksēs, A. Skailja, Z. Skujīņa proza / Tulk.: M. Gardenina, D. Jokoza, H. Karvovska, I. Kotomkina, N. Peresada, Ž. Šampnuā, M. Višņevska. — Lettres soviétiques, 1979, № 242. (Franču val.)

V. Belševicas, M. Bendrupes, U. Bērziņa, L. Brieža, M. Čaklā, Ā. Elksnes, E. Plauža, K. Skujenika, I. Ziedoņa dzejoļi. — Grām.: Poezijos pavasaris 1979, Vilnius, 1979. (Lietuv. val.)

Atdzej.: S. Geda, G. Jokimaitis, K. Korsaks, A. Maldonis, M. Martinaitis, K. Nastopka, A. Puišite, J. Vaičunaite.

Latviešu tautas anekdotes; I. Auziņa, A. Baloža, M. Bendrupes, M. Čaklā, A. Grīguļa, O. Vācieša dzejoļi / Atdzej.: J. Litvinuks; A. Bela, M. Birzes, A. Jakubāna, V. Kaijaka, A. Kalves, G. Priedes, A. Saksēs, A. Skailja, Z. Skujīņa, I. Ziedoņa proza / Tulk.: E. Hesene, A. Krejdlina, V. Kuraševska, A. Minkovskis, Z. Rešelovskis, L. Vinogradovs, D. Vusoviča. — Literatura Radziecka, 1979, № 2. (Poļu val.)

Latviešu tautas dziesmas, pasakas un anekdotes / Atdzej. un tulk.: F. Buda, J. Galfelgi, D. Tandori; I. Auziņa, D. Avotiņš, A. Baloža, V. Belševicas, M. Bendrupes, L. Bridakas, L. Brieža, M. Čaklā, A. Grīguļa, A. Imermaņa, O. Lisovskas, J. Petera, A. Skalbes, O. Vācieša, I. Ziedoņa dzejoļi / Atdzej.: M. Kalāšs, B. Kiss, L. Lotārs, Z. Majteni, B. Nilasi, D. Tandori, M. Veress; A. Bela, M. Birzes, A. Jakubāna, V. Lāma, A. Saksēs, A. Skailja, Z. Skujīņa, A. Upiša proza / Tulk.: A. Bojtara, L. Bratka, E. Brodski, I. Feldeaks, Z. Kirali, I. Makaji, J. Paštori, A. Soproni; G. Priedes luga «Trīspadsmitā» / Tulk. J. Olahs. — Szovjet Irodalom, 1979, № 12. (Ung. val.)

I. Auziņa, M. Čaklā, A. Grīguļa, O. Lisovskas, A. Skalbes, O. Vācieša, I. Ziedoņa dzejoļi / Atdzej.: J. Elperins, K. Petera, J. Varkentins; A. Bela, M. Birzes, R. Ezeras, A. Jakubāna, V. Kaijaka, A. Kalves, A. Saksēs, A. Skailja, A. Upiša proza / Tulk.: T. M. Bobrovska, P. Graba, H. Heiders, G. Lihtenšteine, N. Ņetņeva, R. Šika, I. Vračeks, P. Zalcmanis. — Sowjetliteratur, 1979, № 2. (Vācu val.)

Aspazijas stāsts «Velna Lavize» / Tulk. V. Dorošenko. — Д, 1979, № 9.

I. Auziņa dzejoļi / Atdzej. A. Kušners. — Д, 1979, № 1, 12; ЛГ, 1979, 6 июня; / Atdzej. V. Konovalovs. — Литва лит., 1979, № 2; / Atdzej. L. Romanenko. — Москва, 1979, № 12; / Atdzej. V. Karencs. — Sovetakan Aijastan, 1979, 22. maijā. (Arm. val.)

D. Avotiņš dzejoļi / Atdzej. M. Borisova. — Д, 1979, № 5.

A. Baloža dzejoļi / Atdzej. G. Gorskis. — Д, 1979, № 9; CM, 1979, 21 июля.

A. Bārdas dzejoļi / Atdzej. L. Kopilova. — Д, 1979, № 9.

A. Bela stāsti: «Lauvu iemīlotā barība»; «Sieviešu ienaidnieks»; «Sēru vēsts avīzē» / Tulk. E. Matvieks. — Literatura ir Menas, 1979, 23. jūn. (Lietuv. val.)

V. Belševicas dzejoļi / Atdzej. T. Gluškova. — ДН, 1979, № 1; / Atdzej. D. Samoilovs. — Лит. обозрение, 1979, № 6; / Atdzej. T. Rostovaite. — Literatura ir Menas, 1979, 8. dec. (Lietuv. val.)

- J. Bērziņa dzejoļi / Atdzej. N. Veresovs. — CM, 1979, 13. maijā.
- I. Bindes dzejoļi / Atdzej. L. Franka. — Neues Leben, 1979, 30. maijā; 13., 27. jūn.; 15. aug.; 10. okt.; 28. nov. (Vācu val.)
- M. Birzes stāsts «Kā tapa filma» / Tulk. M. Šnore. — D, 1979, № 2; Atmiņu tēlojums «Ceļojums pa Harcu. 1945. 1970» / Tulk. M. Šnore. — D, 1979, № 10.
- E. Birznieka-Upiša stāsts «Kārlēns» / Tulk. V. Dorošenko. — D 1979, № 4.
- R. Blaumaņa dzejolis / Atdzej. I. Georgice. — Тинеримья Молдовой, 1979, 27. jūn. (Mold. val.)
- L. Bridakas dzejoļi / Atdzej. A. Omarova. — Edebijat ve sungat, 1979, 7. nov. (Turkm. val.); Ostsee-Ztg., 1979, 15/16. sept. (Vācu val.)
- L. Briēža dzejoļi / Atdzej. A. Davidovs, J. Kasjaničs. — D, 1979, № 10.
- A. Caunes miniatūra «Gadskārta» / Tulk. S. Jonausks. — Mūsų žodis, 1979, 8. sept. (Lietuv. val.)
- A. Čaka dzejoļi / Atdzej. D. Sprīvulis. — Edasi, 1979, 15. okt. (Igaunų val.)
- M. Čaklā dzejoļi / Atdzej. J. Morica. — Кутайс, правда, 1979, 7 июля; / Atdzej. A. Kušners. — Лит. Армения, 1979, № 7; / Atdzej. M. Dvinskis. — Литва лит., 1979, № 2; / Atdzej. G. Gorskis. — РБ, 1979, 11 сент.; / Atdzej. N. Veresovs. — CM, 1979, 16 сент.; / Atdzej. M. Martinaitis. — Naujos knygos, 1979, № 5; Kauno tiesa, 1979, 25. maijā; Uų komunistiņj darba, 1979, 11. jūl. (Lietuv. val.); / Atdzej. U. Felkels. — Ostsee-Ztg., 1979, 15/16. sept. (Vācu val.)
- J. Dievkociņa dzejoļi / Atdzej. S. Koļcovs. — D, 1979, № 8.
- C. Dīneres pasakas: «Kā sniegpulkstenīte uzvarēja ziemu», «Pasaka par ras-podiņņ», «Vientuļā dzērve» / Tulk. M. Krupņikova. — D, 1979, № 3.
- E. Dorikas humoreska «Kā lakstīgalu izvītroja» / Tulk. M. Kvaraciejūte. — Kalba Vilnius, 1979, № 13. (Lietuv. val.)
- E. Drēziņa dzejolis / Atdzej. S. Koļcovs. — D, 1979, № 1.
- A. Dripes dokum. stāsta «Kolonijas audzinātāja piēzemes» fragm. / Tulk. L. Vinonena. Ar J. Bogdanova priekšv. — Grām.: Шлаг. Вып. 4-й. М., 1979.
- E. Eiertā-Klusā stāsts «Kalpa vīrs Klāvs» / Tulk. V. Dorošenko. Ar red. iev. — D, 1979, № 1.
- Ā. Elksnes dzejoļi / Atdzej. S. Koļcovs. — D, 1979, № 9; / Atdzej. A. Sul-dina. — Литва лит., 1979, № 2; / Atdzej. G. Gorskis. — СЛ, 1979, 11 сент.
- J. Ezeriņa stāsts «Vecais pulkstenis» / Tulk. M. Briede-Makoveja. — Нистру, 1979, № 3. (Mold. val.)
- A. Grīguļa dzejoļi / Atdzej. I. Čerevičņika. — D, 1979, № 4; / Atdzej. G. Gorskis. — РБ, 1979, 11 сент.; СЛ, 1979, 11 сент.; CM, 1979, 14 сент.
- O. Gūtmaņa dzejoļi / Atdzej. M. Volkovs. — Сов. Клапедас, 1979, 11 нояб.; / Atdzej. S. Jonausks. — Mūsų žodis, 1979, 8. sept. (Lietuv. val.)
- A. Ītermaņa dzejoļi / Atdzej. S. Koļcovs. — D, 1979, № 10.
- I. Jakaiša dzejoļi / Atdzej. N. Sidorina. — D, 1979, № 9.
- A. Jakubāna stāsts «Sestdien, pulksten 17.45, pirms hoķeja» / Tulk. M. Šonerte. — Sinn und Form, 1979, № 4. (Vācu val.)
- A. Jansona romāns «Sāpe nenorimst» / Tulk. D. Glēzers. Iesp. saīs. — D, 1979, № 5—7.
- J. Jaunsudrabiņa tēlojums «Vaļas stundas» / Tulk. V. Dorošenko. — D, 1979, № 8.
- P. Jurčiņa dzejoļi / Atdzej. L. Romaņenko. — D, 1979, № 8; / Atdzej. P. Zukausks. — Komunizmo vēliava, 1979, 28. jūl. (Lietuv. val.)
- V. Kaijaka romāns «Bailes» / Tulk. S. Hristovskis. — D, 1979, № 2—3. Rec.: В а л и н И. Живая память. — CM, 1979, 12 авр.
- V. Kaijaka stāsts «Dzimšanas diena» / Tulk. T. M. Bobrovska. — Freie Welt, 1979, № 26. (Vācu val.)

- N. Kalnas dzejoļi / Atdzej. J. Margoliņš; apraksti «Herpetologs», «Usto Habibs», «Jūras zīles» / Tulk. S. Hristovskis. — Д, 1979, № 6.
- J. Kalniņa romāna «Rainis» fragm. / Tulk. A. Žirgulis. — Kauno tiesa, 1979, 23. dec. (Lietuv. val.)
- V. Kalniņas dzejoļi / Atdzej. D. Samoilovs. — Д, 1979, № 2.
- I. Kamaras dzejoļi / Atdzej. I. Drozdovs. — СЛ, 1979, 11 сент.; СМ, 1979, 14 сент.
- D. Kazāka dzejoļi / Atdzej. N. Veresovs. — СМ, 1979, 13 мая.
- A. Kolberga humoreska «Pusdienas inteliģentā sabiedrībā» / Tulk. L. Radziņš. — Jaunimo gretos, 1979, № 2. (Lietuv. val.)
- M. Kromas dzejoļi / Atdzej. L. Azarova. — Д, 1979, № 10.
- A. Kurclija dzejolis / Atdzej. S. Koļcovs. — Д, 1979, № 1.
- M. Kēmpes dzejoļi. — Заветы Ильича (ТатарАССР), 1979, 7 июля; / Atdzej. G. Gorskis. — СМ, 1979, 11 сент.; / Atdzej. L. Romanenko. — СМ, 1979, 22 апр.; / Atdzej. N. Avramčiks. — Чырв. змена, 1979, 7 янв.; (Baltkr. val.); / Atdzej. E. Matuzevičs. — Tiesa, 1979, 1. sept. (Lietuv. val.)
- J. Laganovska humoreskas / Tulk. L. Radziņš. — Svyturys, 1979, № 15. (Lietuv. val.)
- V. Lāma romāns «Trase» / Tulk. J. Abizovs. — ДН, 1979, № 2—3.
Рец.: Проторенными путями... к неизвестному. [Статья]. — ЛГ, 1979, 21 нояб.
- Авт.: А. Мартынов, В. Хмара.
- E. Lansa stāsts «Tereona galva» / Tulk. V. Semjonova. — Д, 1979, № 9.
- J. Lapsas stāsts «Toreiz, kad smaržoja rudzi» [Sais.] / Tulk. I. Dižbite. — СЛ, 1979, 19 июля.
- I. Lastovska dzejoļi / Atdzej. A. Čehlovs. — СМ, 1979, 29 июля.
- V. Leikarta dzejoļi / A. Liepnieces iev. — Д, 1979, № 5.
- E. Līva stāsts «Viena diena uz mīlās, labās zemes» / Tulk. J. Erte. — Д, 1979, № 9.
- L. Līvenas dzejoļi / Atdzej. Ļ. Osipova. — Д, 1979, № 3.
- A. Ločmeļa dzejoļi / Atdzej. I. Forņakovs. — Д, 1979, № 4, 9, 10; СЛ, 1979, 16 нояб.
- M. Losbergas dzejoļi / Atdzej. P. Bikovs. — СЛ, 1979, 14 июня.
- V. Luksa dzejoļi / Atdzej. G. Gorskis. — Д, 1979, № 2; / Atdzej. V. Marcinkevičs. — Grām.: Marcinkevičius V. Žalumos kodas. Vilnius, 1979. (Lietuv. val.)
- H. M. Majevska dzejoļi / Atdzej. Ļ. Osipova. — Д, 1979, № 12.
- J. Niedres stāsts «Devinpadsmitais gads» / Tulk. D. Glēzers. — Д, 1979, № 1.
- J. Osmāņa dzejoļi / Atdzej. A. Jarmuškis. — Комсомольска іскра, 1979, 15 сент. (Ukr. val.)
- L. Paegles dzejolis / Atdzej. G. Gorskis. — Д, 1979, № 1.
- L. Pēlmaņa dzejoļi / Atdzej. G. Blenaru. — Сқынтя Ленинисте, 1979, № 2. (Mold. val.)
- J. Pētera dzejoļi / Atdzej. O. Gafkikasimovs. — Прапор юности, 1979, 1 сент.; / Atdzej. J. Litviņuks. — Literatura, 1979, № 7. (Poļu val.)
- E. Plauža dzejoļi / Atdzej. G. Jokimaitis. — Kauno tiesa, 1979, 27. maijā. (Lietuv. val.)
- J. Plotnieka dzejoļi / Atdzej. V. Jelizarova. — СЛ, 1979, 12 окт.; / Atdzej. N. Maļceva. — СЛ, 1979, 16 нояб.
- A. Pormales dzejoļi / Atdzej. P. Martinovičs. — Вяч. Мінск, 1979, 8 окт. (Baltkr. val.)
- A. Pumpura eposs «Lāčplēšis» / Atdzej. V. Deržavins. — Grām.: Геронческий эпос народов СССР. [Л.], 1979.

- J. Raiņa** poēmas «Ave sol» fragm. / Atdzej. G. Gorskis. — CM, 1979, 11 сент.
- D. Rinkules-Zemzares** pasaka «Palmiņa un leduskaraliene». — Freundschaft, 1979, 21. martā. (Vācu val.)
- P. Roziša** dzejoļi / Atdzej. A. Jarmuškis. — Молода гвардія, 1979, 15 сент. (Ukr. val.)
- V. Rūjas** dzejoļi / Atdzej. S. Koļcovs. — Д, 1979, № 5; / Atdzej. L. Romanenko. — Д, 1979, № 9; / Atdzej. G. Gorskis. — CM, 1979, 11 сент.
- B. Sauliša** dzejoļi / Atdzej. E. Matuzevičs. — Tiesa, 1979, 1. sept. (Lietuv. val.)
- G. Selgas** dzejoļi / Atdzej. N. Zlotņikova. — ПБ, 1979, 5 марта; / Atdzej. S. Koļcovs. — СЛ, 1979, 13 сент.
- A. Skailja** humoreskas «Pērciet gleznas!», «Pareizs atrisinājums» / Tulk. J. Erte. — Д, 1979, № 5.
- A. Skalbes** aforismi / Tulk. I. Cigaļska. — Д, 1979, № 9; Dzejoļi / Atdzej. J. Varkentins. — Freundschaft, 1979, 30. jūn. (Vācu val.)
- K. Skalbes** dzejoļi / Atdzej. L. Čerevičņiks, F. Skudra. — Д, 1979, № 10.
- H. Skujas** dzejoļi. — Grām.: Lichter in den Fenstern; Sowjetdeutscher Almanach. Moskau, 1979. (Vācu val.)
- K. Skujenieka** dzejoļi / Atdzej. S. Geda. — Mūsu gamta, 1979, № 6; Naujos knygos, 1979, № 5. (Lietuv. val.)
- Z. Skujiņa** stāsts «Sermuliņš uz asfalta» / Tulk. S. Cebakovskis. — Д, 1979, № 10—12.
- E. Stērstes** dzejoļi / Atdzej. L. Kopilova. — Д, 1979, № 3.
- J. Sudrabkalna** dzejoļi / Atdzej. V. Pančenko. — Д, 1979, № 1; / Atdzej. V. Neviskis. — CM, 1979, 28 февр.; Freundschaft, 1979, 30. jūn. (Vācu val.)
- Ā. Talča** stāsts «Pildspalva». — СЛ, 1979, 16 нояб.
- A. Upiša** feļetons «Jaurā žurnālistika» / Tulk. J. Erte. — Д, 1979, № 1.
- O. Vācieša** dzejoļi / Atdzej. T. Gluškova. — Д, 1979, № 1; / Atdzej. L. Azarova. — Д, 1979, № 9; / Atdzej. V. Šackovs. — ДН, 1979, № 9; / Atdzej. T. Gluškova. — ЛГ, 1979, 29 авг.; CM, 1979, 16 сент.; / Atdzej. G. Gorskis. — CM, 1979, 11 сент.; / Atdzej. J. Varkentins. — Freundschaft, 1979, 30. jūn. (Vācu val.)
- L. Vāczemnieka** dzejoļi / Atdzej. V. Pančenko. — Д, 1979, № 7; / Atdzej. N. Poļakova. — СЛ, 1979, 1 мая; 21 июля.
- J. Vanaga** stāsts «Tu taču esi vīrietis» / Tulk. K. Overčenko. — Мәләткә, 1979, № 1. (Ukr. val.)
- E. Vēciņas** dzejolis / Atdzej. Ļ. Osipova. — Д, 1979, № 10.
- E. Veldenbauma** dzejoļi / Atdzej. L. Čerevičņiks. — Д, 1979, № 11.
- A. Vējāna** dzejoļi / Atdzej. L. Romanenko. — Д, 1979, № 11; ПБ, 1979, 30 апр.; СЛ, 1979, 28 июня; 12 сент.; CM, 1979, 1 мая; 29 июля; 16 сент.; / Atdzej. V. Reimeris. — Jaunimo gretos, 1979, № 3; / Atdzej. E. Matuzevičs. — Tiesa, 1979, 1. sept. (Lietuv. val.)
- R. Ventas** dzejoļi / Atdzej. A. Romanova. — Камчат. комсомолец, 1979, 15 сент.
- E. Vēvera** dzejoļi / Atdzej. G. Gorskis. Ar atdzej. iev. — Д, 1979, № 7; ПБ, 1979, 9 июля; СЛ, 1979, 19 июля; CM, 1979, 8 июля.
- V. Viksnas** dzejoļi / Atdzej. S. Volškis. — Д, 1979, № 3.
- L. Zamaļčas** dzejolis / Atdzej. Ļ. Osipova. — Д, 1979, № 1.
- I. Ziedoņa** dzejoļi / Atdzej. R. Dobrovenskis. — Д, 1979, № 1; / Atdzej. I. Forakovs, R. Dobrovenskis. — Д, 1979, № 9; / Atdzej. M. Dvinskis. — Лигва лит., 1979, № 2; ПБ, 1979, 11, 12 сент.; / Atdzej. A. Maldonis. — Naujos knygos, 1979, № 5. (Lietuv. val.)
- P. Zirniša** dzejoļi / Atdzej. D. Ceseļčuks. — Д, 1979, № 6.

RAKSTI PAR LATVIEŠU LITERĀTURU CITU REPUBLIKU
UN AIZROBEŽU VALSTU PRESE

Авторы — о своих псевдонимах: Высказывания / Публикация В. Дмитриева. — Лит. Россия, 1979, 21 дек.

Авт.: А. Упит и др.

— Анкета «ЛГ»: [А. Бэл и др.]. — ЛГ, 1979, 23 мая.

Билецкий Н. Корни и крона: [О проблеме «Человек села в городе» в лит. Также о повести А. Калве «Прощание»]. — ЛГ, 1979, 5 сент.

Вершане М. Поэзия Яна Райниса жива и современна: [О Днях поэзии]. — Куляб. правда (ТаджССР), 1979, 14 сент.

Вецкус Э. Снова в гостях липайчане: [Публикации произведений чл. Лиепайск. лит. объединения в лит. странице газ. «Сов. Клайпеда»]. — Сов. Клайпеда, 1979, 4 нояб.

Высокая ответственность: [Всесоюз. творч. конф. писателей в Алма-Ате. Июнь, 1979. Также излож. выступления Г. Приеде]. — ЛГ, 1979, 4 июля.

Земля — Хлеб — Литература: [Всесоюз. творч. конф. писателей в Алма-Ате. Июнь, 1979. Также выступления Г. Приеде]. — Вопр. лит., 1979, № 10.

Зиедонис И. Ум. Деятельное начало. Красота. Жизнерадостность: [О проблеме дет. поэзии]. — Дет. лит., 1979, № 7—8.

Имерманис А. Много ли янтара останется на песке?: Субъектив. заметки о соврем. латыш. поэзии. — Лит. обозрение, 1979, № 10.

Интервью «ЛГ»: Дни сов. лит. в Киров. обл. Высказывания. — ЛГ, 1979, 19 дек.

Авт.: А. Веяя и др.

Колхозная премия — писателю: [Э. Ливу — премия им. В. Лациса, учредж. колхозом «9 мая»]. — ЛГ, 1979, 25 июля; Сел. жизнь, 1979, 13 мая.

Кравалис О. Путь к себе: [О сб. стихов В. Белшевицы «В подмареннике»]. — ДН, 1979, № 4.

Крума А. В кругах времен: К 100-летию со дня рождения Ю. Диевкоциня. — Говорит и показывает Москва. Для ЛатвССР, 1979, № 32.

Крума А. Литератор и общественный деятель: [Я. Грант]. — Говорит и показывает Москва. Для ЛатвССР, 1979, № 24.

Куприянов В. Пусть в сны приходят великаны: [О. Вацетис]. — ЛГ, 1979, 28 марта.

Леиньш Я. В кругах времени: [П. Розитис]. — Говорит и показывает Москва. Для ЛатвССР, 1979, № 48.

Леиньш Я. Встреча с Эгоном Ливом. — Говорит и показывает Москва. Для ЛатвССР, 1979, № 4.

Летописец народной жизни: [О вечере в Москве, посвящ. 75-летию со дня рождения В. Лациса]. — ЛГ, 1979, 6 июля.

Мартинайтис М. Поедемте в Ригу: [О дружбе латыш. и литов. литераторов]. — Литва лит., 1979, № 2.

Митин Г., Коротич В. Текст, любовь и поэзия: [О лит. переводах. Также о пер. поэзии И. Зиедониса]. — ЛГ, 1979, 5 дек.

Настопка К. На стыке двух традиций: [Литовско-латыш. лит. связи и параллели]. — Литва лит., 1979, № 2.

Османис Я. Требовать от таланта дерзости: [О соврем. латыш. дет. поэзии]. — Дет. лит., 1979, № 8.

Писатель и критика: Анкета «Вопр. лит.». — Вопр. лит., 1979, № 12.

Авт.: В. Лам и др.

Потехина И. Как это все начинается...: [А. Снипс]. — Смена, 1979, № 6.

Приеде Г. Вопросы для себя и для других: [О качестве переводов пьес]. — Театр, 1979, № 3.

Розенице А. Путешествие в сказку: Об издании сборника писателя К. Скалбе. — Комс. правда, 1979, 28 нояб.

Свайис А. Латвийская поэзия — на литовском языке: [О вечере латыш. и литов. поэзии в Вильнюсе]. — Комс. правда (Вильнюс), 1979, 12 янв.

Скрауцис В. Поиски человечности: [О романе Р. Эзеры «Подземный огонь»]. — ДН, 1979, № 3.

Со страниц романа: [К 75-летию со дня рождения В. Лациса]. — Правда, 1979, 1 июня.

Советская литература: Рассказ. Очерк. — М.: Книга, 1979.

В содерж. также об Э. Вилксе и И. Зиедонисе.

Страницы календаря: [К 75-летию со дня рождения В. Лациса]. — Сов. культура, 1979, 11 мая.

Ступени роста: Говорят участники VI совещ. [молодых писателей]. — Лит. учеба, 1979, № 1.

Авт.: И. Роя и др.

Токмакова И. Сегодня о завтрашнем дне: Образы детей в сов. нац. прозе. — Дет. лит., 1979, № 5.

Также о кн. В. Лагздыня «Цепная реакция».

Целмс Г. «Стань сыльным, слово!»: [О Днях поэзии в Латвии]. — ЛГ, 1979, 19 сент.

Цена одного безнравственного шага: О кн. В. Лагздыня «Цепная реакция». — В кн.: Детская литература, 1979, М., 1979.

Цируле В. «Голоса дружбы»: [И. Соколова]. — Говорит и показывает Москва. Для ЛатвССР, 1979, № 31.

Я. Я. Ниедре — 70 лет.: [Поздравление правл. Союза писателей СССР]. — ЛГ, 1979, 11 июля.

V. Ancīša, I. Auziņa, E. Juhņeviča, V. Lāces, I. Pijola, G. Priedes, S. Sirsones, I. Sokolovas, E. Stroda, V. Vāveres raksti par literatūru; Literārās dzīves hronika. — Soviet Literature, 1979, № 2. (Angļu val.)

Brempele Ā. [Rabindranata Tagores tulkojumi Latvijā]; **Caklais M.** [Tautai ir dziesma par sauli]; **Pētersone A.** [Kārlis Egle — pirmais latviešu indologs]; **Sidorovs J.** [Vilis Lācis]. — Soviet Land (Indija), 1979, № 12. (Angļu val.)

Нікіфаровіч В. В. [Ceļi uz plašo pasauli: Lit. sakaru lappuses. Arī par latv. lit. tulk. baltkr. val.]. — Мінск, 1979. (Baltkr. val.)

Папізінік С. [Ausma pār Gronku : Par J. Raini]. — Літаратура і мастацтва, 1979, 19 окт. (Baltkr. val.)

Папізінік С. [Par Raiņa māti]. — Голас Радзіні, 1979, 5 июля. (Baltkr. val.)

V. Ancīša, I. Auziņa, V. Lāma, I. Pijola, G. Priedes, S. Sirsones, V. Vāveres raksti par literatūru; Literārās dzīves hronika. — Sovětská literatura, 1979, № 4. (Čehu un slovaku val.)

I. Auziņa, E. Juhņeviča, V. Lāma, G. Priedes, S. Sirsones, I. Sokolovas, E. Stroda, V. Vāveres raksti par literatūru; Literārās dzīves hronika. — Lettres soviétiques, 1979, № 242. (Franču val.)

Pijols I. [Ievērojami izdevumi: Par grām. «Latviešu dzejas antoloģija», «Krievu padomju dzejas antoloģija» un J. Raiņa kopotu rakstu jaun. izd.]. — Lettres soviétiques, 1979, № 246. (Franču val.)

Issakov S. [PSRS literatūras tulkojumi: ieskats pagātnē un nākotnē. Arī par latv. lit. tulk. igauņu val.]. — Sirp ja Vassar, 1979, 22. jūn. (Igauņu val.)

Kuningas O. [J. Raiņa «Kopotū raksti» jaunā izdevumā]. — Keel ja Kirjandus, 1979, № 10. (Igauņu val.)

Kuningas O. [Kopīgās iezīmes latviešu un igauņu grāmatas vēsturē]. — Keel ja Kirjandus, 1979, № 6. (Igauņu val.)

Kunīngas O. [Par kādu dzejnieku, kurš saistīts ar Valgas pilsētu: 100 g. kopš Ausekļa nāves dienas]. — *Kommunist*, 1979, 10. febr. (Igaun val.)

Saks I. [Par savu zemi: Par I. Ziedoņa grām. «Kurzemite»]. — *Kultuur ja Elu*, 1979, № 5. (Igaun val.)

Saks I. [Par tulkošanu un tulkotājiem Dubultos un pie mums: Par latv. lit. tulkotāju Vissav. semināru Dubultos 1978. g.]. — *Sirp ja Vasar*, 1979, 9. febr. (Igaun val.)

Veber K. [Kārlim Skalbem 100]. — *Looming*, 1979, № 10. (Igaun val.)

Veli H. [Par Kreicvalda dienām post factum. Arī par J. Rudziša ref. «Lāčplēšis un «Kalevipoegs»]. — *Sirp ja Vasar*, 1979, 12. janv. (Igaun val.)

Hīršs H., Bučis A. [Saknes — stiebrs — lapotne: Latv. un lietuv. kritiķa dialogs]. — *Literatūra ir Menas*, 1979, 25. aug. (Lietuv. val.)

Nastopka K. [No mūsdienu latviešu dzejas]. — Grām.: *Poezijas pavasaris* 1979. Vilnius 1979. (Lietuv. val.)

Pāvulīte A. [Latvijā — Dzejas dienas]. — *Mūsų žodis*, 1979, 8. sept. (Lietuv. val.)

Regīna Ezera [Vasara bija tikai vienu dienu: Sakarā ar t. p. nos. stāsta izdošanu Lietuvā]. — *Naujos knygos*, 1979, № 3. (Lietuv. val.)

Svajns A. [Latviešu dzeja skan lietuviski: Par latv. un lietuv. dzejas vakaru Vilņā]. — *Komjaunimo tiesa*, 1979, 12. janv. (Lietuv. val.)

Vajega J. [Rainis un Aspazija Panevēžā: Pēc J. Kalniņa grām. «Rainis»]. — *Panevēžio tiesa*, 1979, 28. jūl. (Lietuv. val.)

Vallionis A. [Tulkotāju seminārs: II latv. lit. tulkotāju Vissav. seminārs Dubultos 1978. g.]. — *Pergalē*, 1979, № 3. (Lietuv. val.)

I. Auziņa, E. Juhneviča, V. Lāces, V. Lāma, I. Pijola, G. Priedes, S. Sirsones, Ē. Stroda, V. Vāveres raksti par literatūru; Literārās dzīves hronika. — *Literatura Radziecka*, 1979, № 2. (Poļu val.)

Ancītis V. [Grāmata par grāmatām: Par A. Apīņa «Latviešu grāmatniecības vēsture»]; **Vāvere V.** [Latviešu proza 70. gados]; [Īsas ziņas par rakstniekiem A. Belu, R. Ezeru, A. Jakubānu, A. Kalvi, V. Lāmu, Z. Skujiņu, M. Zariņu, I. Ziedoni]. — Grām.: *Latvian kirjallisuudesta*, 1979. — Rotapr. izd. (Somu val.)

Бережний И. [Cīņas un brīvības dziesminieks: Sakarā ar J. Raiņa 50. nāves dienas atceri]. — *Буковина*, 1979, 12. сент. (Ukr. val.)

I. Auziņa saruna ar **A. Fodoru, L. Lavrovu** saruna ar **V. Lāmu, G. Priedes, S. Sirsones, V. Vāveres** raksti par literatūru, **G. Rado** raksts par latviešu un ungāru literārajiem sakariem un bibliogrāfija par latviešu folkloras un daiļliteratūras tulkojumiem ungāru valodā un rakstiem par latviešu folkloru un literatūru no 1887.—1978. g. — *Szovjiet Irodalom*, 1979, № 12. (Ung. val.)

I. Auziņa, V. Ēlertes, V. Lāces, I. Pijola, G. Priedes, S. Sirsones, I. Sokolovas, Ē. Stroda, V. Vāveres raksti, **L. Lavrova** saruna ar **V. Lāmu** par literatūru; Literārās dzīves hronika. — *Sowjetliteratur*, 1979, № 2. (Vācu val.)

Veršane M. [Viņa dzeja dzīvo: Par Raini un Dzejas dienām]. — *Freundschaf*, 1979, 12. okt. (Vācu val.)

Völkel U. [Pantmēra pēdās vienam pie otra iet — tas nav sliktākais ceļš: Par Dzejas dienām Rīgā]. — *Ostsee-Ztg.*, 1979, 20. okt. (Vācu val.)

SATURS

PĀRSKATI, APCERES, VIEDOKĻI

<i>Novikovs A. V.</i> I. Leņina ieskats par māksliniecisko kultūru un mūsdienas	3
---	---

Dzeja

<i>Ķikāns V.</i> «Un nesēdēs laiks...» Dzeja 1979. gadā	11
<i>Labrence V.</i> Tikumiskā problemātika mūsdienu latviešu dzejā	40

Proza

<i>Vāvere V.</i> Vai puspatiesība ir puse no patiesības?	50
<i>Tabūns B.</i> Par faktiem, problēmām un koncepciju	66
<i>Kronta I.</i> Stāstu krājumi — 1979	77
<i>Plēsuma A.</i> Daži mietpilsonības attēlojuma aspekti mūsu prozā	99

Dramaturģija

<i>Bibers G.</i> Klusā sezona	110
Saruna ar Gunāru Priedi	121

Bērnu literatūra

<i>Čaklā I.</i> Literatūra un mūsdienu bērna pieredze	125
---	-----

Kritika

<i>Paroleks R.</i> Piezīmes par latviešu literatūru	140
<i>Kalniņš J.</i> Rosinoša grāmata. L. Volkova. Eduards Veidenbaums	161
<i>Svīra A.</i> Grāmata par gaišu personību. I. Kiršentāle. Annas Sakses dzīve un personība	166

PORTRETI

<i>Peters J.</i> Piena gaismā, sev labvēlīgā tumsā. Imants Ziedonis	169
<i>Kubuliņa A.</i> Esmu pienākuma cilvēks jeb «mūžam dzīvā mātes balss». Arvids Skalbe	176
<i>Aļķe A.</i> Krietnums. Viktors Astafjevs	185

HRONIKA

<i>Ancītis V.</i> Literārā dzīve 1979. gadā	197
<i>Sirsone S.</i> Grāmatas un publikācijas periodikā	206

СОДЕРЖАНИЕ

ОБЗОРЫ, ОЧЕРКИ, МНЕНИЯ

<i>Новиков А.</i> Ленинский взгляд на художественную культуру и современность	3
---	---

Поэзия

<i>Киканс В.</i> «И не остановится время...» Поэзия 1979	11
<i>Лабренце В.</i> Нравственные проблемы в современной латышской поэзии	40

Проза

<i>Вавере В.</i> Полуправда — это половина правды?	50
<i>Табунс Б.</i> О фактах, проблемах и концепции	66
<i>Кронга И.</i> Сборники рассказов — 1979	77
<i>Плсума А.</i> Некоторые аспекты изображения мещанской среды в нашей прозе	99

Драматургия

<i>Биберс Г.</i> Мертвый сезон	110
Беседа о Гунаре Приеде	121

Детская литература

<i>Чакла И.</i> Литература и жизненный опыт современного ребенка	125
--	-----

Критика

<i>Паролек Р.</i> Заметки о латышской литературе	140
<i>Калныньш Я.</i> Вдохновляющая книга. Л. Волкова. Эдуард Вейденбаум	161
<i>Свира А.</i> Книга о богатстве духовного мира. И. Киршентале. Жизнь и личность Анны Саксе	166

ПОРТРЕТЫ

<i>Петерс Я.</i> Свет молока во тьме благоприятствующей. Имантс Зиедонис	169
<i>Кубулина А.</i> Человек долга или «вечно живой голос матери». Арвидс Скалбе	176
<i>Альке А.</i> Добропорядочность. Виктор Астафьев	185

ХРОНИКА

<i>Анцицис В.</i> Литературная жизнь 1979 года	197
<i>Сирсоне С.</i> Книги и публикации в периодике	206

СОДЕРЖАНИЕ

ЕЖЕГОДНИК КРИТИКИ

VIII

Составитель *Б. Табунс*

Редакционная коллегия: *А. Григулис,
Я. Калниньш, Я. Шкапарс, П. Зейле*

Рига «Лиесма» 1980

На латышском языке

Художник *К. Голдманис*

Фотоиллюстрации *Ю. Криевина*

ИБ № 2618
KRITIKAS GADAGRĀMATA
VIII

Sastādītājs *Bronislavs Tabūns*
Redaktore I. Krontāle. Mākslinieciskais
redaktors A. Jēgers. Tehniskā redaktore
S. Zandberga. Korektore M. Tirzīte.

Nodota salikšanai 29.06.80. Parakstīta iespie-
šanai 24.11.80. JT 05560. Formāts 60×84/16.
Tipogrāfijas papīrs № 1. Literatūras gar-
nitūra. Augstspiedums. 14,65 uzsk. iespiedl.;
16,69 izdevn. l. Metiens 3000 eks. Pasūt.
№ 1312. Cena 80 kap. Izdevniecība «Lies-
ma», 226047 Rīgā, Padomju bulv. 24. Iz-
devn. № 496/30773/Klm-236. Iespiesta Lat-
vijas PSR Valsts izdevniecību, poligrāfi-
jas un grāmatu tirdzniecības lietu komi-
tejas tipogrāfijā «Cīņa», 226011 Rīgā, Blau-
maņa ielā 38/40.

KT 660 - Kritikas gadagrāmata, 8. Sast. B. Tabūns, Redakt. A. G. K.
gadsgrāmata, 8. Sast. B. Tabūns, Redakt. A. G. K.
Bibliogr. 366—331. lpp. 2. Sast. S. Zandberga.

Šī grāmata ir izdevniecības «Liesma» pasākums, kas veidots, lai
nodrošinātu kritikas gadagrāmatu izdevniecību. Grāmata ir
veidota, lai nodrošinātu kritikas gadagrāmatu izdevniecību.
Grāmata ir veidota, lai nodrošinātu kritikas gadagrāmatu
izdevniecību. Grāmata ir veidota, lai nodrošinātu kritikas
gadagrāmatu izdevniecību. Grāmata ir veidota, lai nodrošinātu
kritikas gadagrāmatu izdevniecību. Grāmata ir veidota, lai
nodrošinātu kritikas gadagrāmatu izdevniecību. Grāmata ir
veidota, lai nodrošinātu kritikas gadagrāmatu izdevniecību.

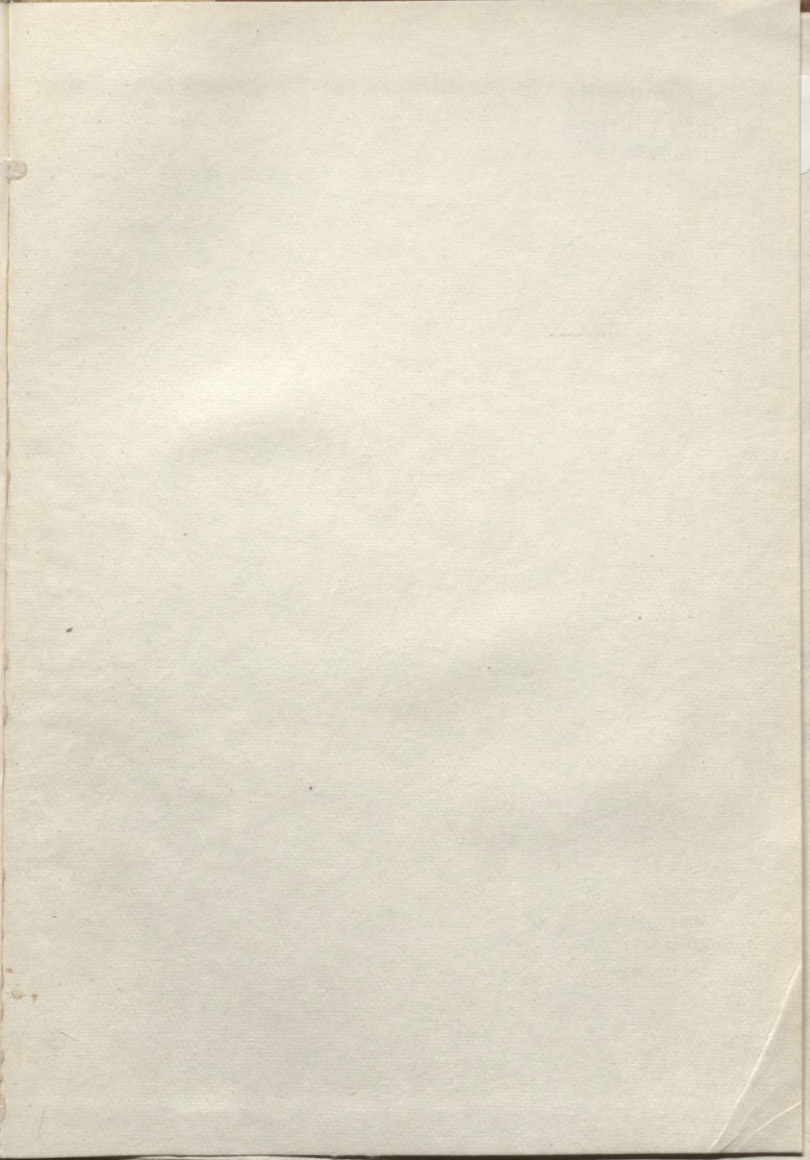
1980
22.01.80

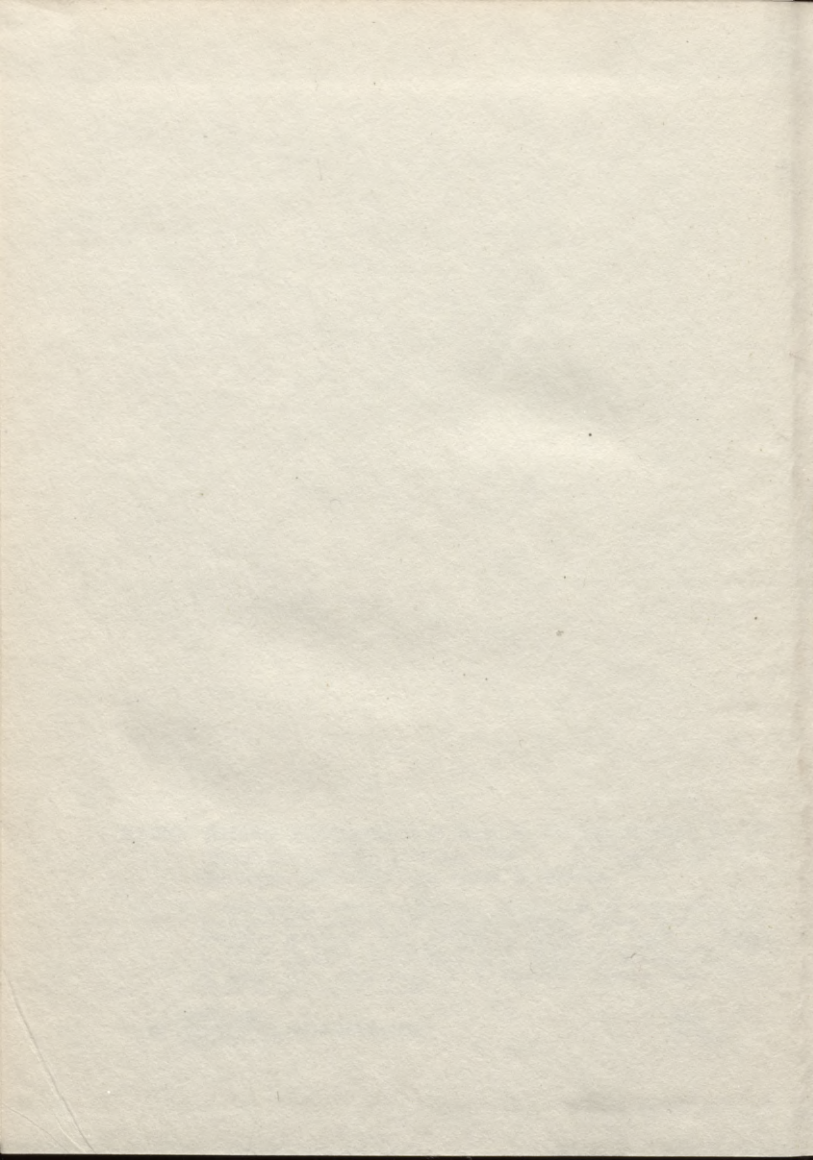
Kr 660 **Kritikas gadagrāmata, 8 / Sast. B. Tabūns; Redkol. A. Grigulis u. c. — R.: Liesma, 1980. — 233 lpp., 8 lp. il. — Bibliogr.: 206.—231. lpp. / Sast. S. Sirsone.**

Gadagrāmātā ievietoti pārskati par latviešu padomju dzeju, dramaturģiju un prozu 1979. gadā, kā arī raksti par mūsdienu dzejas, prozas un bērnu literatūras problēmām. Tajos analizēti V. Spāres, R. Ezeras, I. Ziedona, J. Petera, M. Caklā, J. Kalniņa un citu rakstnieku jaunākie darbi. Nodalā «Portreti» ievietota J. Petera eseja par I. Ziedoni, A. Kubuliņas apcere par A. Skalbi un A. Alķes apcere par V. Astafjevu. Grāmatas beigās literārās dzīves hronika (sast. V. Ancītis).

Kr 70202—496
M801(11)—80 195.80.4603010202

8L2
83.3L7

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0305049429

80 kap.